

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

WÄLDER GYULA ÉPÍTÉSZ ÉLETMŰVE

PAÁR ESZTER SZILVIA
2023.

Pázmány Péter Katolikus Egyetem
Bölcsészet- és Társadalomtudományi Kar

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ
PAÁR ESZTER SZILVIA:
WÄLDER GYULA ÉPÍTÉS ÉLETMŰVE

Történelemtudományi Doktori Iskola
A doktori iskola vezetője: Dr. Óze Sándor DsC, egyetemi tanár
Témavezető: dr. Rozsnyai József PhD, egyetemi adjunktus

BUDAPEST, 2023.

Tartalomjegyzék

Bevezető	4
Életút	6
Korai tervek, alkotások 1918-ig	11
Meg nem valósult épületek.....	12
Korai megvalósult épületek.....	17
Neobarokk	42
A két világháború közötti neobarokk Magyarországon.....	42
A két világháború közötti neobarokk nemzetközi párhuzamai.....	45
Wälder Gyula neobarokk épületei Budapesten.....	51
A Villányi úti ciszterci épületegyüttes.....	73
Neobarokk művek Egerben.....	98
Neobarokk munkák egyéb településeken és külföldön.....	127
Új stílusirányzatok az 1930-as években	162
Bibliográfia.....	179
Építészeti Művek jegyzéke.....	183
Összefoglaló.....	186
Summary.....	187

Bevezető

Jelen disszertáció címe Wälder Gyula építész életműve, ám a dolgozat valójában építészeti munkásságára koncentrál, jelentős műegyetemi oktatói munkásságával és politikai-közéleti szerepvállalásával a terjedelmi keretek, illetve a hihetetlen mennyiségű épületállomány feldolgozásához szükséges idő miatt nem foglalkozik.

Az építész életműve kiemelkedő helyet foglal el hazánk építészetében, és lényegesen sokszínűbb, mint azt korábban a szakirodalom sejtette. Az építész Magyarország két világháború közötti építészetének egyik legtermékenyebb tervezője, és bár leginkább neobarokk műveiről ismert, nem csak ebben a stílusban alkotott. Pályája elején a szecesszió hatását is mutató épületeket tervezett, az 1930-as években pedig a modern stílus felé is nyitott, melyet sajátosan expresszionista formákkal kevert. Legismertebb alkotásai a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium és a mellette álló Szent Imre-templom, illetve a szintén budapesti Madách téri téglahomlokzatú épületegyüttes. Vidéki nagyvárosainkban is sok impozáns épülete áll, leginkább iskolák és középületek. Legjelentősebb vidéki tevékenységét Egerben fejtette ki, ahol számos, a város barokk jellegéhez illeszkedő épületet tervezett, illetve Gyöngyös arculata őrzi emlékét. Az alábbiakban főművei mellett kevésbé ismert munkáit is bemutatjuk.

Neve leginkább Magyarország, illetve Budapest két világháború közötti építészetét feldolgozó szakirodalmában jelenik meg, ezen belül is Pamer Nóra és Ferkai András munkáiban,¹ illetve Balogh Péter szombathelyi helytörténeti műveiben.² A szöveg szerzője a Pázmány Péter Katolikus Egyetemen folytatott tanulmányai során két szakdolgozatban foglalkozott az építész munkásságával, ezen belül is Villányi úti, illetve egri épületeivel. Több tanulmánya jelent már meg az építész munkásságáról,³ valamint a Holnap Kiadó gondozásában, 2020-ban egy monográfiája is, mely elsőként dolgozza fel az építész életművét.⁴

Épületeinek történetét legjobban a korabeli sajtóból, különböző napilapokból, és persze a szakmai sajtóból rekonstruálhatjuk. Ezek közül kiemelkedő forrás a Magyar

¹Pamer Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. Műszaki Könyvkiadó. Budapest. 1986. Továbbá *Buda építésze a két világháború között*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1995. és *Pest építésze a két világháború között*. Szerk.: Ferkai András. Kiadja a Modern Építészetért Építészettörténeti és Műemlékvédelmi Kht. Budapest, 2001.

²BALOGH Péter: Wälder Gyula. In: *Szombathelyi tudós tanárok 2*. Szerk.: Köbölkúti Katalin. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 2002.

³Paár Eszter Szilvia: Wälder Gyula Villányi úti épületei. *Műemlékvédelem*, 2012. LVI. évf. 4. szám. Továbbá Paár Eszter Szilvia: Neobarokk építészet a két világháború között Egerben. *Műemlékvédelem*, 2016. LX. évf. 1-2. szám. Továbbá Paár Eszter Szilvia: Wälder Gyula. (Nem csak) a neobarokk mestere. In.: *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*. Szerk.: Rozsnay József. TERC Kft, Budapest, 2018.

⁴Paár Eszter Szilvia: *Wälder Gyula*. Holnap Kiadó, Budapest, 2020.

Építőművészet, illetve az Építő Ipar – Építő Művészet, melyek nemcsak kiváló leírásokkal, de pályázati anyagokkal és publikált tervekkel, illetve archív fotókkal is szolgáltak a kutatás számára. Szerencsére sok esetben az eredeti tervek is megtalálhatók különböző levéltárakban. A kutatás legnagyobb része Budapest Főváros Levéltárában folyt, hiszen a budapesti épületállomány mennyiségében kiemelkedik. Igen fontos forrásokkal szolgált a Heves Megyei Levéltár is, nem csak az egri, hanem a gyöngyösi épületek kapcsán is. A Veszprém Megyei Levéltár érdekes módon a budai ciszterci épületegyüttes kutatásában játszott nélkülözhetetlen szerepet, hiszen a megrendelő, a Zirci Ciszterci Apátság anyaga ma mind ott található. A Vas Megyei Levéltárban végzett kutatás pedig nemcsak a szombathelyi épületek, de a Wälder család megismerésének szempontjából is igen hasznosnak bizonyult. (Itt kell megjegyeznünk, hogy bár Magyarországon jelenleg vármegyék vannak, a disszertáció írása idején még megyerendszer volt, így az intézmények megnevezése még az előző szisztémához igazodik. Az elnevezéseken a sok hibalehetőség, valamint a rövidítések összekuszálódásának veszélye miatt nem változtattunk.) És végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk a Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központban található Wälder Gyula-hagyatékot, illetve Radnai Lóránt-hagyatékot, melyek az építész által írott saját művek jegyzékén keresztül az építkezéseken készült fotókig és az irodájában dolgozó fiatalok visszaemlékezéséig rengeteg nélkülözhetetlen és kiváló forrást tartalmaz.

Bár Wälder Gyula számos jóminőségű épülettel járult hozzá Magyarország építészeti örökségének gyarapításához, műveinek objektív vizsgálatát megnehezíti a tény, hogy a sokszorosan terhelt emlékü Horthy-korszak legfoglalkoztatottabb építésze volt, és az általa leggyakrabban alkalmazott két világháború közötti neobarokk stílus is kötődik ehhez a rendszerhez. Jelen disszertáció nem kívánja népszerűsíteni a Horthy-korszak értékrendjét, továbbá nem kívánja szítani a historizáló építészet és a modernizmus közötti ellentétet, és semmiképpen nem próbálja meg a neobarokkot a modernizmus fölé helyezni. A dolgozat célja, hogy Wälder Gyula építészeti örökségét objektíven mutassa be, valamint az attól elválaszthatatlan két világháború közötti neobarokk építészetéről kialakult képet árnyalja.

Életút

Wälder Gyula 1884. február 25-én született.⁵ A legtöbb forrás a születés helyeként Szombathelyet, azon belül az Óperint utca 14. számú házat jelöli meg, valójában azonban Wälder Gyula Óperinten született. A falut ugyanis csak 1885-ben csatolták Szombathelyhez.⁶ Édesapja a nagybecskereki német származású Wälder Alajos, jónevű építőmester és vállalkozó volt, aki Budapestről került Szombathelyre 1879-ben, mint Hauszmann Alajos munkatársa.⁷ Ezt az információt egy Hauszmanntól származó idézet is megerősíti: „*A szombathelyi építkezésekhez Wälder Alajost, irodám egy rajzolóját küldtem ki építésvezetőnek. Wälder ezután ott telepedett le, elvett egy gazdag leányt, építőmesteri minőségben több épületet emelt. Fia, Wälder Gyula a Műegyetemen később hallgatóm volt.*”⁸ Valóban, Alajos a neki szállást adó vendéglős lányát, Baumann Annát vette feleségül, aki nem akart Budapestre költözni, így a városban maradt az ifjú pár.⁹ Ez jó döntésnek bizonyult, Wälder Alajos ugyanis Szombathelyen számos jelentős épületet tervezett, többek között a Sabaria Vendéglő nagyszabású átalakítását, a MÁV üzletvezetőség székházát, vagy a saját maga számára épített Wälder-házat. Munkáiból jelentős vagyonra tett szert, amit egy téglagyárral is kiegészített. Ebből a vagyonból sok nemes kezdeményezést támogatott, többek között a szombathelyi múzeum megépülését,¹⁰ melyre később bővebben is kitérünk. Wälder Alajos fivérei is hasonló pályát választottak. Wälder József mérnök lett és Sopron főmérnökeként jelentős életművet hozott létre, többek között ő készítette 1905-ben a város nagyhatású szabályozási tervét, valamint az ő hivatali idejéhez köthető számos fontos középület létrehozása.¹¹ Wälder János, vagy német nevén Hans Wälder pedig festő és rajztanár volt. Egyes források szerint Salzburgban,¹² mások szerint pedig Temesváron dolgozott.¹³ (Egyelőre sajnos nem tudjuk, melyik a helyes, de elképzelhető, hogy mindkettő.) Úgy tűnik, mindhárman örökölték nagybecskereki asztalosmester édesapjuk, idősebb Wälder János kézügyességét.¹⁴

⁵ Balogh Péter: Wälder Gyula. In: *Szombathelyi tudós tanárok 2.* Szerk.: Köbölkuti Katalin. Kiadja a Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely. 2002. 103. A továbbiakban: Balogh Péter: *Wälder Gyula* 2002.

⁶ Szilágyi István: Adatok Szombathely 18-19. századi életéhez. In.: *Vas megye múltjából I.* Szombathely, 1976. 150-198. (Levéltári évkönyv 1.)

⁷ http://www.vaml.hu/Nevtar/W/Wlder_Alajos.html

⁸ Gerle János (szerk.): *Hauszmann Alajos.* Holnap Kiadó, Budapest 2002. 28-29.

⁹ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészére. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

¹⁰ Balogh Péter: *Wälder Gyula* 2002. 103.

¹¹ <https://sopronanno.hu/bejegyzes/walder-jozsef-1862-1913> 2023.01.08.

¹² Pamer Nóra: *Magyar építész a két világháború között.* Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986. 18. A továbbiakban: Pamer: *Magyar építész a két világháború között.* 1996.

¹³ <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Borovszky-borovszky-samu-magyarorszag-varmegyei-es-varosai-1/> 2023.01.08.

¹⁴ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészre. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

Láthatjuk, hogy Walder Gyula olyan családi háttérrel rendelkezett, ahol az anyagi és a szellemi támogatás is biztosítva volt tanulmányai elvégzéséhez. Iskoláit a szombathelyi Premontrei Főgimnáziumban kezdte. Már nagyon hamar megmutatkozott rajztehetsege, ezt a hagyatékában megőrződött gyerekkori rajzfuzete is bizonyítja,¹⁵ melyben kiváló akvarelleket láthatunk. Sajnos épp ez a rajztehetseg volt az, ami sok irigységet és rosszindulatot szült, ezért édesapjának ki kellett vennie az iskolából.¹⁶ Ekkor került a budapesti Ferenc József Intézetbe,¹⁷ ahol az elszegényedett grófi családból származó Klebelsberg Kunó lett a szobatársa. A majdani kultuszminiszterrel ápolt barátság később sokat segített pályája során. (Bár Klebelsberg nem volt vele elfogult, sok más építészt is hozzasegített nagy megbízásokhoz.)¹⁸ A fiatal Walder a nyári szünidőket festőművész nagybátyjánál, az előbb említett Hans Waldernel töltötte, ahol rajztudását tokelesította.¹⁹

Tanulmányainak egy részét Becsben, Friedrich Ohmannal végezte, aki nagy hatással volt később stílusára. Becsben az osztrák barokk építészet tanulmányozására is lehetősége nyúlt, a mesterek közül a Belvedere tervezője, Johann Lucas von Hildebrandt építészete buvolte el legjobban, ami később munkáin is erezheto.²⁰ Ezt követően, 1905-ben a Királyi József Műegyetemen szerzett építész oklevelet, ezt azonban édesapja már nem érhette meg, mivel 1904-ben elhunyt. A diplomázás után megnősült, elvette Kunst Máriát, majd 1906 és 1907 között az Országos Képzőművészeti Tanács ösztöndíjával, feleségével együtt olaszországi utazást tett, ahol az ókori, és mellette persze a barokk építészetet tanulmányozta.²¹ Első komolyabb sikere 1908-ban érte, egy klasszikus stílusjegyeket is tartalmazó gyógyszertár tervével, mellyel elnyerte a Magyar Mérnök- és Építészegylet Ybl-érmét.²² 1907 és 1919 között a budapesti Műegyetem ókori eptestani tanszékén tanársegédként működött Nagy Virgil mellett, (akinek az ókori epteszetrol szolo előadássorozatát Walder le is jegyezte, és *Nagy Virgil A görög és római építés alaktana című előadásainak vezérfonala* címmel ki is adta, illusztrált formában, 1920-ban). 1914 és 1917 között mérnök törzskari századosként frontszolgálatot teljesített Pozsonyban, ahol részt vett

¹⁵ Magyar Építészeti Múzeum s Műemléki Dokumentációs Központ, Walder Gyula (1884-1944) hagyatéka. Gy.sz.: 1970/157 A Továbbiakban: MÉM MDK Walder-hagyaték.

¹⁶ Uo.

¹⁷ A budapesti II. kerületi Egyetemi Katolikus Fogimnaziummal kapcsolatban álló internátus. Jelenleg az épületben a Budapesti Egyetemi Katolikus Gimnázium működik.

¹⁸ Károlyi Antal: Emlékezés Walder Gyula építészre. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

¹⁹Balogh Péter: *Walder Gyula* 2002. 103.

²⁰ Ybl Ervin: Walder Gyula újabb épületei. *Magyar Eptomuvesz*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

²¹ Károlyi Antal: Emlékezés Walder Gyula építészre. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

²² Balogh Péter: *Walder Gyula* 2002. 104. o. s Magyar Eptomuvesz, 1908. 6. évf. 1. szám.

az Erzsébet Egyetem tervezésében.²³ Ez alatt három évig műemlékek felmérésével és helyreállításával is foglalkozott. Ez a tevékenység később is fontos szerepet játszott életében. Miután hazatért Pozsonyból, Zielinszky Szilárd, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának elnöke felfigyelt tehetségére, és állást ajánlott neki.²⁴ Így 1919 és 1923 között a Fővárosi Közmunkák Tanácsának városrendezési főosztályvezetőjeként működött. 1921-től minisztériumi osztálytanácsosként, majd 1922-től minisztériumi tanácsosként dolgozott. 1923-tól, Nagy Virgil utódjaként a budapesti műegyetem rendes nyilvános tanára lett az ókori építéstani tanszéken, és ezt a tisztséget haláláig viselte, sőt, 1930 és 1932 között a mérnöki építészeti osztály dékánja volt, majd 1938-1939-ben az egyetem rektora lett.²⁵ Nyaranta gyakorlatokon vett részt diákjaival, melyeket az ország különböző részein tartottak, és különböző emlékek felmérésével és fényképezésével töltöttek.²⁶ Igyekezett átadni a műemlékek szeretetét a hallgatóknak is, de ez nem csak a nagyszabású építészeti művekre vonatkozott. A magyar parasztházakat ugyanúgy értékesnek tartotta, mint a nagy építőmesterek műveit, őszinteségük és praktikumuk miatt szorgalmazta megismerésüket.²⁷

Mivel ilyen magas tisztségeket töltött be, egyre több meghívást kapott különböző szervezetekbe és zsűrikbe. Tagja lett a Műemlékek Országos Bizottságának, az Igazságügyi Műszaki Tanácsnak, az Egyházművészeti Tanácsnak, az Országos Felsőoktatási Tanácsnak, és az Iparművészeti Társulatnak. 1935-ben a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagjává választotta, és egy ideig elnöke volt a Magyar Mérnök- és Építész-Egyletnek és a Magyar Képzőművészek Egyesületének is. Kitüntették a II. osztályú Magyar Érdemkereszttel, és az iskolaépítés terén kifejtett munkásságáért Corvin-koszorúval jutalmazták.

Emellett saját tervezőirodát is működtetett, mely a maga idején az ország legnagyobb létszámú tervezőirodája volt. Keze alatt sok olyan fiatal építész dolgozott, akik később jelentős szerephez jutottak és a magyar építészettörténet fontos alakjaivá váltak. Kardos György, Lauber László, Rimanóczy Gyula, Nyíri István, Papp Imre, Szabó Loránd, Pázmándi István, Kisdí (Kriszta) Pál, Várady-Szabó Lajos, Heim Ernő, Reischl Antal, Hevesy Sándor, Radnai Lóránt és Károlyi Antal mind Wálder Gyula irodájában kezdték pályafutásukat. Ezek a fiatal építészek nyilvánvalóan nagyban részt vettek az épületek tervezésében, ám sajnos csak néhány esetben azonosítható, hogy melyik fiatalnak melyik épület esetében jutott nagyobb szerep. Azt azonban tudjuk, hogy sok más, nagy irodát vezető építésszel szemben minden

²³ *Jubileumi Album. Az 50 éves Vállalkozók Lapja*. Szerk.: ÓRIÁS Zoltán. Biró Miklós Nyomdai Műintézet RT. Budapest, 1929. 253-256.

²⁴ Károlyi Antal: Emlékezés Wálder Gyula építészre. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

²⁵ Uo.

²⁶ Balogh Péter: *Wálder Gyula 2002*. 113.

²⁷ Károlyi Antal: Emlékezés Wálder Gyula építészre. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

épületének vázlatterveit és nagyszabású, művészi értékű látványterveit maga készítette el. Elvárta az irodájában dolgozó fiataloktól is a magas szintű rajztudást, melyet az építész egyik legfontosabb kvalitásának tartott. A másik legfontosabb készség számára a hely, a városkép tiszteletben tartása volt. *„Jegyezzék meg jól, hogy az épület a helyszínen épül.”* Ezt gyakran mondogatta hallgatóinak,²⁸ és ő is ehhez tartotta magát egész pályafutása alatt. Gyakran érték vádak konzervatív stílusa miatt, de az idő gyakran őt igazolta, hiszen ennek a gondolatmenetnek köszönhetjük ma például Eger egységes városképét. Sokszor tanítványai, akik modern vizekre eveztek, szintén nem értettek egyet elméleteivel, de a személyét általában nem illették kellemetlen szavakkal. Károlyi Antal visszaemlékezései alapján kifejezetten jó tanár volt, akit szerettek a hallgatók. *„A kortársak közül soknak csak a Himfy utcai barokk palota (...) szúrt szemet, meg a nagylétszámú tervezőiroda. Közben elfeledkeztek a könnyedén oktató, szinte játszva tanító professzorról, aki ezt a hivatását is a maga módján gyakorolta. Az ő idejében az első évfolyamban az ókori építészet volt az első tárgy, amelyet nem filozopter, hanem építész tanár adott elő. Ezt nem felejtette el soha megjegyezni. Ő volt az első mester, akivel a fiatal hallgató első ízben került kapcsolatba. Így is maradt meg az emlékezetben, mint az »építész« megtestesítője, nagy kalappal, a szájában lógó szivarcsutkával, a mindig mosolygó, viccelődésre bármikor kapható, a tréfát kedvelő és értő, a hallgatósággal cinkosságot vállaló, az ifjúságot szerető jó ember.”*²⁹

1939-től Teleki Pál hatására politikai szerepet is vállalt, haláláig kormánypárti programmal a szombathely-kőszegi választókerület országgyűlési képviselőjeként működött,³⁰ politikai tevékenységére azonban jelen disszertáció nem tér ki.

Közben sokat betegeskedett, évente Drezdában kezelte magát. A háború okozta stressz rontott állapotán, tolószékbe kényszerült, és a szivarról is le kellett mondania. 1944. június 10-én halt meg, Budapesten.³¹ A Kerepesi-úti temetőben helyezték örök nyugalomra, felesége, Kunst Mária családi sírjában fekszik. A házaspárnak gyermekei nem születtek.

Mint már láthattuk, nem csak saját tervezésű épületeket épített, hanem számos műemléket is restaurált, főleg vidéken. A trianoni békeszerződés után hazánk nagyon nagy hangsúlyt fektetett megmaradt műemlékeinek helyreállítására, és ebben a munkában Wälder is tevékenyen részt vett. Mivel javarészt barokk emlékekről beszélünk, ezek restaurálása közben az építész még közelebb került számára oly kedves stílushoz. Az ő nevéhez köthető a szombathelyi Püspöki Palota 1922-ben történt restaurálása, de ugyanebben az évben részt

²⁸ Uo.

²⁹ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészre. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

³⁰ Balogh Péter: *Wälder Gyula*. 2002. 105.

³¹ Uo.

vett a gyöngyösi tűzvészben korábban károkat szenvedett Szent Bertalan-templom helyreállítási munkáiban is, valamint ő restaurálta a debreceni Szent Anna-templomot is, 1926-ban.³² Egerben több jelentős műemléket is helyreállított: a Líceumot és a püspöki palotát 1925-ben, a minorita templomot pedig 1929-ben.³³ Az általa restaurált épületek erőteljes hatása ugyanúgy megfigyelhető az 1920-as években tervezett épületein, mint a Bécsben eltöltött időszaké.

³² *Építő Ipar – Építő Művészet*, 1928. január 1. VII. évf. 1-2. szám.

³³ Bardoly István: Az egri minorita templom helyreállításának története, 1909-1943. *Műemlékvédelem*, 2015. 56. évf. 5. szám.

Korai tervek, alkotások 1918-ig

Wälder Gyula pályája kezdetén szecessziós stílusú, vagy a szecesszió hatását mutató, ám már barokkizáló munkákkal jelentkezett. A szecesszió a 19. század végének, illetve a 20. század elejének jellegzetes művészeti és építészeti irányzata, ám egységes stílusként nehezen jellemezhető, ugyanis minden országban, sőt gyakran művészenként is különböző formában nyilvánult meg. Erre a sokszínűsége utalnak különböző elnevezései is. Német nyelvterületen a Jugendstil, illetve a Sezession elnevezés használatos, ebből ered a magyar szecesszió kifejezés is, melynek jelentése: kivonulás. Francia és angol nyelvű területen az art nouveau, vagyis „új művészet”, Spanyolországban a modernismo, Olaszországban pedig a stile floreale, tehát „virágos stílus” név terjedt el. Bár az elnevezések igen különbözőek, mégis mind ugyanarra a törekvésre, az egyeduralkodó historizmustól való elszakadásra utalnak. Az irányzatra általánosan jellemző az élénk színek alkalmazása, az új szerkezetek és anyagok, a történelmi díszítőelemektől eltérő ornamentika iránti nyitottság, a természetből merített ötletek, és gyakran még a népi, hagyományos formakincs használata is.³⁴ Magyarországon ez utóbbi különösen nagy szerepet játszott a szecessziós építészet kialakulásában. Leghíresebb képviselője és a századforduló magyar építészetének egyik legmeghatározóbb alakja, Lechner Ödön számára is a nemzeti építészeti formanyelv megteremtése volt a cél, melyhez egyszerre használt fel magyar népművészeti motívumokat és az indiai iszlám építészet elemeit, melyekhez a magyarság keleti eredetelmélete kapcsán jutott el. Bár ornamentikájával merőben újat alkotott, tömegalakítás és szerkezet terén a jól bevált francia reneszánsz és barokk sémákat alkalmazta. Törekvései erősen hatottak a következő építészgenerációra is, ám egy csoportjuk – a Kós Károly által vezetett Fiatalok – tovább kísérletezett a sajátosan magyar építészet megalkotásával, és a parasztház, azon belül is az erdélyi népi építészet tanulmányozásával saját stílusirányzatot hozott létre. Az így született magyaros szecesszió a brit Arts and Crafts mozgalom és a finn nemzeti romantika hatását is mutatja, melyeknek jellegzetes képét köszönheti.³⁵

³⁴ Rozsnyai József – Szakács Béla Zsolt: *A magyar építészet rövid története*. Holnap Kiadó, Budapest, 2017. 220. A továbbiakban: Rozsnyai – Szakács: *A magyar építészet rövid története*. 2017.

³⁵ Fehérvári Zoltán – Hajdú Virág – Prakfalvi Endre – Ritoók Pál: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2017, 177–179. A továbbiakban: Fehérvári – Hajdú – Prakfalvi – Ritoók: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. 2017.

Meg nem valósult épületek

Wälder Gyula pályafutása kezdetétől jó eredménnyel szerepelt különböző pályázatokon, azonban kevés terve valósult meg. Első ismert terve, egy **Főúri fürdő** a Műegyetem Hauszmann Alajos által hirdetett pályázatára készült 1905-ben, és a Művészet című folyóiratban került publikálásra.³⁶ Hauszmann egyetemi tanári tevékenységének részeként minden évben pályázatot hirdetett a negyedéves hallgatók számára, melyet már 1904-ben is Wälder Gyula nyert meg, akkor még harmadévesként.³⁷ 1905-ben egy főúri fürdő tervezése volt a feladat, a pályázaton Wälderen kívül több későbbi neves építész, Fridrich Lajos, Lechner Lóránt, Skuteczky Sándor (vagy szlovák nevén Alexander Skutecký), Tornallyay Zoltán és Román Ernő indult.³⁸ Wälder munkáját így méltatta Hauszmann: *„Az alaprajz klasszikusan egyszerű, a tervező a program rendelkezéseit szigorúan betartotta és azokat túl nem lépte. Arra törekedett, hogy már a külső kiképzésben is az épület rendeltetését és célját jellemezze, ami sikerült is. Klasszikus ízlés alapján indul, de az akadémikus formák keretén belül saját egyéniségét is érvényre juttatja. Az egyes helyiségek oldalvilágítással, az öltözők és a belépő pedig kupola-világítással vannak ellátva. Az épület külseje nyers téglafalazatból van tervezve, lábazata és párkányai faragott kőből. A díszítések majolika- és mozaik-betétekből készülnek. Belső kiképzésnél két eredetiség nyilvánul. Főmotívumul a pávát, ezt a szépségében pompázó madarat választotta, amely hol szabad szoboralakban, hol reliefben, hol stilizálva úgy az épület belsejében, mint külsején mint akrotéria, gazdag változatosságban szerepel és nem válik feleslegessé, sem unalmassá. Továbbá a belső kiképzésnél következetességgel új modern mozaikot (érdes kavics) alkalmazott, amely fürdőnél, melynek falai betonból készülnek, síkszerű és szerves összefüggésben áll a szerkezettel és rendeltetésével. Kőmetszései nem kanyargósak, sem természetellenesek, de választékos ízűek. A tervezet részleteiben kidomborodik a tervező egyéni ízlése, de a mű egészében véve mégis klasszikus stílusban tartott, monumentális benyomást keltő, harmonikus alkotás. (...) A művészileg megrajzolt tervekből az látszik, hogy tervezője feladatának színvonalán állott, annak minden részletével tisztában volt és azokat teljesen kidolgozta.”*³⁹

Valóban, a klasszicizáló elemekkel tarkított, a bécsi szecesszió hatását mutató terveket nézve azonnal szembetűnik Wälder virtuóz rajztudása, a perspektíva kiváló alkalmazása és az antik

³⁶ Művészet, 1905. 4. évf. 3. szám.

³⁷ Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ, Radnai Lóránt hagyatéka, mely kizárólag Wälder Gyuláról szóló gyűjtést és kéziratot tartalmaz. A továbbiakban a hagyatéka: MÉM MDK Radnai-hagyatéka. Wälder Gyula, kiadatlan kézirat 2022.14.9 43.

³⁸ Uo.

³⁹ Művészet, 1905. 4. évf. 3. szám.

építészet alapos ismerete. (Nem véletlen tehát, hogy már 1907-ben a Műegyetem ókori építéstörténeti tanszékén tanársegédi állást kapott.)

Wälder ugyanebben az évben, 1905-ben készítette szigorlati tervét is, melynek témájául egy **kegyúri templomot és hozzá tartozó paplakot** választott.⁴⁰ Sajnos csak a templom oldalnézeti rajza maradt ránk,⁴¹ azonban ezen is tisztán látszik, hogy az építész egy longitudinális elrendezésű, egyhajós, egytornyos épületet tervezett, mely a tetőidom alapján úgy tűnik, középtájt enyhén kiszélesedett, ám ez a kiöblösödés kereszthajónak nem, inkább enyhén kiugró rizalitnak nevezhető. A tető rajzolata, illetve a jobb szélső ablak görbülő párkánya alapján arra következtethetünk, hogy az ábrázolt templom szentélye szegmensívben záródik. Az oldalhomlokzat öttengelyes, a bal szélső kerek ablakon kívül minden ablaka szegmensíves záródású, barokkos köténnyel és szemöldökpárkánnyal díszített. Az ablakok között kompozit fejezetes pilaszterek húzódnak, a középső tengely fölött háromszögletű timpanon emelkedik. A homlokzat legdíszesebb eleme a középén nyíló, robosztus elemekkel körülvett bejárat, illetve a bal szélső, enyhén kiugró, belülről valószínűleg fülke vagy kisméretű kápolna szerűen megformált épületrész, melynek lefedését áttört párkánnyal körülvett kontyolt tető adja. A rajz alapján arra következtethetünk, hogy a főhomlokzaton nyíló bejárat két oldalán volutás konzolra helyezett szentszobrok állnak, melyekhez hasonlók a négyszögletű toronytestet is díszítik. A tornyon nyíló ablakokat korinthuszi pilaszterek fogják közre, melyek fölött barokkos hagymasisak magasodik. Mint látni fogjuk, Wälder korai művei a magyaros szecesszió és a barokk sajátos keverékét mutató stílusban épültek, ez a terv azonban már az 1920-as évek érett „wälder” neobarokkját vetíti előre. Különösen igaz ez az oldalhomlokzaton nyíló bejárat, az ablakok és a szentszobrok megformálására.

Következő komolyabb sikerét 1908-ban érte el az Építő Ipar fejlődésére beküldött **gyógyszertár** tervével, mellyel elnyerte az Ybl-érmet.⁴² A fennmaradt rajzokon egy téglalap alaprajzú patika üzlethelyiség látható, melynek dekorációja szigorúan geometrikus és antikizáló elemekből tevődik össze. A díszítésben több helyütt, többek között a pénztár fölé tervezett szegmensíves mezőben, illetve a kazettás mennyezeten is feltűnnek antik vázákrol ismert emberfigurák, továbbá több helyen látható a gyógyszertárakra jellemző, a mérgezést túl élő Szent Jánosra utaló kígyó motívuma is. A sűrű és összetett dekorációból több színre komponált belső térre következtethetünk. Az antikizáló elemek használatát magyarázhatja

⁴⁰ MÉM MDK Radnai-hagyaték, *Wälder Gyula* kézirat 2022.14.9 45.

⁴¹ MÉM MDK Radnai-hagyaték, kegyúri templom és paplak terve 2022.14.28

⁴² *Magyar Építőművészet*. 1908. VI. évf. 1. szám.

Wälder egy évvel korábban tett itáliai útja, de valószínűleg ismét inkább a klasszicizáló bécsi szecesszió erős hatásáról van szó.

1909-ben Lechner Lóránttal közösen vett részt az **Első Győri Takarékpénztár** tervezésére kiírt pályázaton, melyben a banki funkciónak megfelelő termék mellett a földszinten üzlethelyiségek, a harmadik emeleten pedig bérlakások kialakítását is előírták. Wälder és Lechner terve dicséretben részesült, és a bírálóbizottság megvételt ajánlotta, de díjat nem nyert. A bírálati jegyzőkönyvben a következőket olvashatjuk a „Labor” jellegű benyújtott pályázati anyagról: *„Általában átgondolt ügyes elrendezés; az emeleti előcsarnokot azonban helyesebb lett volna a lépcsőháztól el nem választani és ezen helyiségekből a takarékpénztár helyiségei felé legalább még egy bejáratot létesíteni. Lakásbeosztása gazdaságos, a modern igényeknek mindenben megfelel. Homlokzati kiképzése három emeletnél jobban érvényre jutna.”*⁴³ A Magyar Építőművészetben publikált terveken egy szabálytalan négyszög alakú, zárt udvar köré rendeződő, kétemeletes épületet láthatunk, melyen valóban látható az adott tér maximális kihasználása. Az első emeleti alaprajzon a takarékpénztár reprezentatív terei kaptak helyet, a második emeleten pedig a minden komforttal felszerelt és praktikus elosztású lakások vannak. A főhomlokzatot ábrázoló rajzon egy letisztult, tömbszerű, bonyolult tetőidomokkal ellátott neobarokk épület képe látszik. A tizenhárom tengelyes, aszimmetrikus homlokzaton jól kivehetők a földszinti üzlethelyiségek nagyméretű kirakatai, és a főbejárat vaskos, sávozott felületű pilaszterekkel keretezett nyílása. A homlokzaton láthatjuk az első és második emeleti ablakokat összekötő geometrikus dekorációt is, leglátványosabb eleme azonban az öt tengely szélességében elhelyezkedő, nagyméretű oromzat, melyen a GYŐRI ELSŐ TAKARÉKPÉNZTÁR felirat olvasható, és melyet álló és fekvő emberalakok vesznek körül.

1910-ben Wälder több pályázaton is részt vett. A **Magyar Királyi Állami Számvevőszék** pályázati kiírásában megfogalmazott építési program hat ügyosztály teljes leírása mellett az épület teljes gépészeti kialakítását, elnöki és igazgatói lakást, és több bére adható magánlakást is tartalmazott. Wälder Gyula II. díjat nyert az általa tervezett elegáns épülettel, melyről a következők szerepelnek a bírálati jegyzőkönyvben: *„A tervezet alaprajzi megoldása megfelelő tanulmányokra enged következtetni; különösen sikerült a bejárócsarnok megoldása és a főlépcső előkelő elrendezése. A tervezetnek azonban hibája, hogy a hivatalos helyiségek előtt alkalmazott előszobák rendkívül kicsinyek és másodlagos megvilágítással bírnak, valamint, hogy az elnök és az alelnökhöz való közlekedés kedvezőtlen; a hivatal*

⁴³ Magyar Építőművészet. 1909. VII. évf. 4. szám.

rangjához meg nem felelő igen alárendelt előszobák terveztettek. Homlokzata finom érzékkel, szép csoportosítással és az épület jellegének megfelelő architektúrával van tervezve.”⁴⁴ Ezen a pályázaton Wälder egy szintén szabálytalan négyszög alaprajzú udvar köré rendezett épülettel jelentkezett, mely háromemeletes. Első emeletén az épület funkciójának megfelelő reprezentatív terek kerültek kialakításra, és az alaprajzon szembetűnő a leírásban is említett nagyméretű lépcsőház, mely valóban szép eleme a belső udvarnak. A Magyar Építőművészetben két homlokzati rajzot publikáltak, melyen egy igen tömörszerű, összetett ornamentikájú épületet tűnik föl. Az aszimmetrikus, későbarokk és szecessziós elemeket vegyítő főhomlokzaton azonnal szembetűnik a sarok toronyszerű kialakítása, és annak bonyolult, lanternás tetőidoma. Igen dekoratív még a hármass főbejárat, mely fölött kettős pillérek által tartott, vastag korlátú erkélyt láthatunk, golyvás szemöldökpárkánnyal díszített ajtókkal. Ez a szakasz már előrevetíti Wälder későbbi műveit. Az oldalhomlokzat valamivel visszafogottabb, de itt is szembetűnik a golyvás szemöldökpárkányok, és a fal tömörségét megtörő pilaszterek. A rajzokon látható épület igen monumentális és elegáns, nem csoda, hogy a homlokzat kialakítása elnyerte a bizottság tetszését.

Szintén ebben az évben készítette el a **Pozsonyi Kultúrpalota** tervét, mellyel első helyezést nyert. Meg kell jegyeznünk, hogy a bírálóbizottság egyik tervet sem ítélte megépítésre alkalmasnak, hanem a díjazott építészek bevonásával új pályázat kiírását javasolta.⁴⁵ A pályázati kiírás nehéz feladat elé állította az építészeket, mivel a Kultúrpalotában néprajzi múzeum, nyugat-magyarországi művelődési és történelmi múzeum, gobelin-terem, képtár, képzőművészeti és iparművészeti kiállítás, szobortár, természetrajzi múzeum és könyvtár volt elhelyezendő. Ezek mellett az épület stílusára is kitért az építési program, miszerint a Kultúrpalotát a Pozsonyban a 18. században, vagy a 19. század első negyedében jellemző stílusban kellett megtervezni. A bizottság a beérkezett pályaművek közül Wälder tervét ítélte a legjobbnak, de nem nyilatkozott róla túlzott lelkesedéssel: „*A tervezet nélküli a nagy vonást. (...) A főbejárat és vesztibül az épület rendeltetéséhez képest szűk. A főbejárat és a központosan elhelyezett fölépcső közötti kapcsolat kettős törésével nem eléggé közvetlen. A könyvtári helyiségek, olvasó stb. csoportosítása igen jól sikerült, különösen a nagy olvasóteremnek a város felé eső sarokra való helyezése által ezen a fontos ponton szerencsés homlokzati megoldásra vezetett. A muzeális helyiségcsoportok összefüggő, folytatólagos megtekintése nem lehetséges. Az északkeleti duplatraktusos sarokmegoldás a belső helyiség gyér megvilágítása végett konstruktív, az összes emeletsoron kedvezőtlen, és*

⁴⁴ Magyar Építőművészet, 1910. 8. évf. 1. szám.

⁴⁵ Építő Ipar – Építő Művészet, 1910. 34. évf. 46. szám.

nehézségekbe is ütközik. A földszinten elhelyezett és a kocsibehajtó által teljesen kikapcsolt lakás elhelyezése célszerű és sikerült, épp úgy a kapus-lakás is a kocsibehajtó mellett olyképpen elrendezve, hogy a fölépcsőhöz is kellő kapcsolattal bír. Homlokzata sikeresen elégíti ki a programnak a stílusra vonatkozó kívánalmait, disztíngvált művészi ízlésre vall, de a sarokmegoldástól eltekintve, nélküli a monumentális középület jellegét.”⁴⁶

Wälder kétemeletes épületét a telek adottságainak megfelelően háromszögletű zárt udvar köré tervezte, melyet azonban egy átkötő szárnyal és lekerekített sarkokkal oldott meg. A terven látható épület külső kialakításában és stílusában erősen emlékeztet a már ismertetett Magyar Királyi Állami Számvevőszék terveire, melyekkel nagyjából egy időben készült. A Pozsonyba szánt épület hosszan elnyúló, síkszerű és aszimmetrikus, huszonhárom tengelyes főhomlokzatát három helyen enyhén előreugró, háromtengelyes rizalit teszi mozgalmassabbá. A dekoráció a publikált terveken sajnos nem kivehető, de a főbejárat elrendezése is hasonló a már említett számvevőszéki épületéhez, csak sokkal visszafogottabb. A sarok toronyszerű kialakítása is emlékeztet a másik tervre, de a pozsonyi épületen ez a szakasz sokkal hangsúlyosabb, és dekorációjában barokkosabb. Az épület Duna felé forduló homlokzata visszafogott, és szintén síkszerű, de a sűrűn nyíló, nagyméretű ablakok mozgalmassá teszik, valamint a szecessziós hatást erősítik. Az emeletek összekötő, hosszú keskeny ablakok és az enyhén íves oromzat Wälder egy később megépült munkájára, a balassagyarmati múzeumépületre hasonlít, melyet szintén 1910-ben tervezett, de erről majd később esik szó. Bár a bizottság véleménye szerint a Kultúrpalota nem monumentális, hatalmas Duna-parti tömbjének és elegáns visszafogottságának köszönhetően érdekes színtöltje lehetett volna Pozsonynak.

Szinten 1910-ben pályázott Wälder **Sušak erdőhivatalának** pályázatán (Fiume melletti település, ma Rijeka része), melyet a Földművelésügyi Minisztérium hirdetett meg. Ennél az épületnél a kisméretű és lejtős telek állította nehéz feladat elé a jelentkezőket. Wälder sajnos nem nyert díjat munkájával, a bizottság döntését így indokolta: „*Légudvar alkalmazása indokolatlan. A rajzterem kicsi. A középfolysó sötét. Az alaprajzi megoldás az építkezést költségessé tenné. Homlokzati kiképzése a viszonyokkal számol, elég komoly és ízléses.*”⁴⁷ Valóban, a téglalap alakú alaprajzon látható, hogy sok helyiség nem kap közvetlen fényt, de ettől függetlenül a terv átlátható, és praktikusnak tűnik. A főhomlokzatról készült rajz azonban szép munka, a magas és keskeny, öttengelyes homlokzatot többféle burkolat együttes alkalmazása teszi izgalmassá. A földszint lábazati kiképzést kapott kőburkolata által,

⁴⁶ *Magyar Építőművészet*, 1910. 8. évf. 11. szám.

⁴⁷ *Magyar Építőművészet*, 1910. 8. évf. 12. szám.

a felsőbb szinteken téglával kirakott lizénák és kerámiaburkolatú szakaszok törik meg a síkszerűséget, és hangsúlyozzák az épület vertikális jellegét. A visszafogott főbejárat a földszinten nyílik, a középső tengelyben, fölötte magyar címer. A homlokzatot alacsony timpanon zárja le, melynek két sarkánál függőleges volutákat látunk. A klasszicizáló elemek és a középső három tengelyben, egymáshoz igen közel elhelyezkedő magas ablakok mind a bécsi szecesszió hatását erősítik. Ez a terv stílusában nagyon hasonlít Wälder 1908-ban készült gyógyszerár tervére, mely szintén igen kvalitásos.

Korai megvalósult épületek

Első megvalósult épülete korábbi információinkkal ellentétben nem a balassagyarmati Palóc Múzeum, hanem a budapesti, VIII. kerületi **Alföldi utca 18-as számú kislakásos bérház**, mely 1909-1910-ben épült, Bárczy István budapesti polgármester építőprogramja első ciklusának részeként.⁴⁸ A társasházról a következőket olvashatjuk az Építő Ipar című folyóiratban:

„1902-ben a fővárosi nagy lakásínség orvoslása végett a székesfőváros tanácsa nagyszabású építő programot állapított meg. Ennek a programnak első sorozatában minden városrészben 2-3 kislakásos bérház építését vették föl, melyek egy- és kétszobás, fürdővel ellátott lakásokat tartalmaztak. Ezek a lakások szerényebb igényű hivatalnokok, szolgák és altisztek számára készültek, akiket az egyre növekvő lakáshiány leginkább sujtott. (...) Ily bérházak épültek a VIII. kerületi Alföldi utcában is a 16. és 18. számú szomszédos telkeken, mely épületek tervezésével a főváros Rainer Károlyt és Wälder Gyulát bízta meg. A két épület közös, szabad udvarral, cour d'honneur-rel épült, ami által az utcára néző lakások száma növekedett. Ugyancsak a kis udvarral nyílt összeköttetésben vannak a belső udvarok is, úgy hogy a levegő teljesen szabadon járja az épületet. Mindegyik házban egy-egy tágas, 2,00 m kar-szélességű fölépcső és egy-egy melléklépcső van, azonkívül van egy közös nagy lépcsőház is. Az egyes emeletsorok belső magassága 3,10 m, az ablakok vállpárkány nélkül készültek. Rainer Károly a 16. számú házat – melyet a múlt számunkban mutattunk be – vakolatképzéssel látta el; Wälder Gyula pedig homlokzatban és alaprajzban mai számunkban látható épületén nyerstégla architektúrát tervezett oly módon, hogy az összes exponált részek, sarkok, függélyes ablakkávák begömbölyített sajtolt téglából készültek. Ugyancsak

⁴⁸ Az Alföldi utca 18. lépcsőházának falán emléktábla hirdeti Bárczy István polgármester és Wälder Gyula szerepét (a táblán a Waelder írásmód látható).

*nyerstéglakiképzést nyert a függő folyosókon elvonuló mellvédész és a folyosóra nyíló ajtókeretek.*⁴⁹

A kvalitásos korai mű azonban ennél részletesebb leírást kíván. A bonyolult alaprajzi rendszerű, háromemeletes, nyeregtetős bérház keleti oldalával zárt soros beépítésben a Komor Marcell és Jakab Dezső által tervezett hajdani OTI székházhoz⁵⁰ csatlakozik, az udvar felé pedig szabadon áll. Az Alföldi utca felé forduló főhomlokzat kialakítása szükségglakásos bérházhoz illően visszafogott, mégis dekoratív. Még nem látszik rajta a Wälderre később jellemző tömegalakítás és díszítés, de az itt látható téglaszalagos megoldás későbbi magyaros szecessziós stílusú épületein is megjelenik és rokonítható a Wekerletelepen álló házain megfigyelhető elemekkel. A főhomlokzat tíztengelyes, a keleti szélén kettő, a nyugati szélén pedig három tengely kapott hangsúlyos kiképzést, mivel itt az ablakok között téglaburkolatú lizénák húzódnak, legfelül pedig oromzat látható. A főhomlokzat minden ablaka egyenes záródású, a szélső, díszesebb tengelyekben található ablakok keskenyebbek. A földszint teljes szélességében téglaburkolatot kapott, az emeleteken a téglaburkolat és a vakolt felületek váltakozása adja a dekoráció dinamikáját. A főhomlokzat legjellegzetesebb elemei a középső három tengelyben látható, téglaszövetükben mintás ablakkötények, és a középső öt tengelyben látható fém virágtartók, melyek áttört, ki-be hajtogatott felülete igazán érdekes megoldás. Feltűnőek még természetesen a szélső oromzatok is, melyek közül a nyugati parabolaíves, a keleti pedig egyenes záródást kapott. Itt is megjelenik a téglaszalagos dekoráció, a lizénák tetején pedig az egyik oldalon négy, a másikon pedig három sasmadár szobor ül. Ugyan a Rainer Károly által tervezett 16. számú szomszédos épület homlokzatán nem látható tégladíszítés, és a dekoráció is más elemekből áll, a két épület mégis jól harmonizál egymással. Első ránézésre is rögtön egyértelmű, hogy összetartozó együttest alkotnak. A két említett főhomlokzatot egy az udvart lezáró, téglaburkolatú és kovácsoltvas rácsokkal ellátott kapuzat köti össze, ami mindkét épülethez igen jól illik.

Az épület további homlokzatai közül csak az udvar felé forduló kapott hasonlóan dekoratív kiképzést, hiszen ez látszik az utcáról. Ez a homlokzat kilenc-tengelyes, az ablakok ritmikája és a dekoráció hasonló a főhomlokzaton látottakhoz, a legdíszítettebb szakaszon azonban nem nyílik ablak. Az utca felőli, tehát déli szélén megismétlődik a főhomlokzaton látott, téglaburkolatú lizénákkal tagolt, sasmadarakkal és parabolaíves oromzattal díszített szakasz, csak épp ablakok nélkül. Az épület főbejárata is az udvar felől nyílik, méghozzá

⁴⁹ Építő Ipar, 1912. 36. évf. 26. szám.

⁵⁰ Ferkai András: Pest építésze a két világháború között. Modern Építészetért Építésztörténeti és Műemlékvédelmi Kht., Budapest, 2001. 232. o.

délről a második tengelyben. Kialakítása igen visszafogott, a kapu leglátványosabb eleme a bonyolult geometrikus mintázatú és aprólékosan díszített rácsozat. A főbejáraton keresztül a fölépcsőházba jutunk, melynek egyetlen díszített eleme a kovácsoltvas korlát, ezen megismétlődnek a kapu rácján látott elemek. A lépcsőházból juthatunk ki a körfolyosókra, itt már kevés díszítést találunk. A korláton megismétlődnek a már ismert geometrizáló elemek, a fal téglaburkolata a lábazati szakaszra és az ajtók köré korlátozódik. Szerencsére több lakásban is az eredeti ajtók és ablakok láthatók, melyek a szecesszióra jellemző sűrű osztással rendelkeznek. A szöveg írásának idején a lakók közlegő felújításról számoltak be, mely az épület rossz állapota miatt kifejezetten indokolt, azonban egyelőre nem tudhatjuk, mi lesz a megmaradt eredeti részletek sorsa.

Még mindig 1910-ben járunk, ekkor tervezte ugyanis Wälder a **resicabányai Postapalotát**. Az építkezés körülményeiről jelenleg alig tudunk valamit. Wälder saját, 1921-ben írt önéletrajzából tudható, hogy ő tervezte az épületet,⁵¹ illetve Magyar Vilmos az *Építő Ipar – Építő Művészetben* megjelent cikkéből.⁵² A zárt házsorba illeszkedő, egyemeletes épület stílusa Wälder korábbi munkái közül leginkább a már ismertetett Alföldi utcai bérházéra hasonlít. A teljesen sík főhomlokzat héttengelyes, az építész téglaszalagos dekorációval és alacsony, háromszögletű timpanonnal lezárt oromzatokkal tette izgalmassá. A fennmaradt archív képeslapon⁵³ nehezen kivehető a pontos dekoráció, de gipszstukkók alkalmazása és a bádogból készült ereszcatornák dekoratív kialakítása szembeötlik. Az épületet mára sajnos megfosztották tetőszerkezetétől, oromzataitól és eredeti dekorációjának jelentős részétől, így jellegtelenné vált, nem igazán látszik rajta, hogy valaha kifejezetten érdekes volt.

1910-ben a Nógrádmegyei Múzeum-Társulat pályázatot hirdetett a **balassagyarmati múzeum, a mai Palóc Múzeum** terveire, melyen Wälder nyerte el az első helyet.⁵⁴ A társulatot 1891-ben alapította Nagy Iván történész, a 19. század végén megerősödő vidéki múzeumalapítási tendencia hatására. Az általa írt társulati alapszabályban a kifejezetten Nógrád vármegyére jellemző történelmi, régészeti, természettudományi és néprajzi emlékek felkutatását jelölte meg célul. Az alapítás után nem sokkal már jelentős gyűjteménnyel rendelkezett a társulat, amit a város különböző épületeiben hosszabb-rövidebb ideig ki is állított. 1910-re azonban minden lehetséges kiállítóteret kinőtt a kollekció, a saját épület

⁵¹ MÉM MDK, Wälder-hagyaték 70.011.5

⁵² *Építő Ipar – Építő Művészet*, 1910. 34. évf. 14. szám.

⁵³ <http://helytortenet.com/resicabanya-1910-cca-posta-regi-kepeslap> 2023.01.08.

⁵⁴ *Magyar Építőművészet*. 1910. VIII. évfolyam 3. szám

létrehozása halaszthatatlanná vált.⁵⁵ A pályázati kiírás a következő építési programot tartalmazta: „Az épület az Erzsébet-sétány magaslatán teljesen szabadon áll, főhomlokzata a város egyik főútvonaláról teljesen látható. Tartalmaz alagsort, földszintet és I. emeletet. Benne a következő helyiségek osztandók be:

I. Könyvtár: Olvasó, egyúttal kis ülésterem, kb. 50 m², könyvtáros szobája 20 m², könyvrepozitórium 100 m². Utóbbi úgy helyezendő el, hogy szükséghez képest könnyen megnagyobbítható legyen.

II. Múzeumi termék: kb. 500 m² alapterülettel, több kisebb-nagyobb, jóvilágítású teremre osztva. Egy nagy felolvasóterem, mely egyúttal a képgyűjtemény elhelyezésére szolgáljon, 130-150 m², mellette a felolvasó számára egy kis szoba, 15-20 m².

III. A múzeumi társulat és a múzeumőrök számára iroda és dolgozószoba: 3-4 20 m² – 60-80 m².

IV. Lakások: A múzeumi igazgató lakása: 3 szoba, előtér, konyha, cselédszoba, kamra, klozet, 130-140 m².

Szolgálat (az alagsorban): 1 szoba, konyha, kamra. A lakások kívülről különbejáratot nyerjenek. Gondoskodni kell élőcsarnokról és ruhatárról, mely a felolvasások alkalmával megnagyobbítható legyen, továbbá kellő számú árnyékszékről.

Az alagsorban, mely a telek lejtése következtében jól megvilágítható, elhelyezhető a múzeumi termék közül a kőrégiségek számára szánt, kb. 70-70 m² területű két terem, itt osztandók be a középponti fűtés helyiségei, a fennmaradó részbe pedig pincék, mosókonyha, laboratóriumok és raktárak. A lakások és a múzeumi dolgozószobák kályhafűtést kapnak.”⁵⁶

A pályázatra 16 mű érkezett, melyek közül Wälder Gyula magyaros szecesszió hatását mutató, ám már a későbbi neobarokk munkákat elővetítő terve nyerte el az első díjat, de sikert aratott még Magyar Vilmos neoreneszánsz, és Fleischl Róbert neobarokk stílusú munkája is.⁵⁷ Wälder munkájáról így nyilatkozott a bizottság: „A 9. számú »W« jeligés terv készítője az épületet ferde szögben, a talaj lejtési viszonyainak megfelelően helyezi el, minek következtében egész kompozíciója nem szimmetrikus. Főbejárata a saroképítménybe került. Alaprajzi beosztása igen eredeti. Festői hatású a bejárat, úgyszintén a souterrain-ben elhelyezett oszlopos lapidárium. Igen jól van elhelyezve a szolgálakás, a könyvtár és a repozitórium. Kifogás alá egyedül az igazgatói lakás eshetnék, mely az emeltre van tervezve, azonban itt is teljesen el tudta különíteni a tervező a lakás bejáratát a múzeumi helyiségektől s

⁵⁵ <http://palocmuzeum.hu/a-muzeumrol/a-muzeumrol/> 2023.01.08.

⁵⁶ Magyar Építőművészet. 1910. 8. évf. 9. szám.

⁵⁷ Uo.

emellett mégis összekötetésbe tudta hozni a lakást a hivatalos helyiségekkel. A nagyterem igen sikerült magas oldalvilágításával, és képtárnak igen alkalmasan használható. A második melléklépcső takarékoság szempontjából csupán, mint karzatlépcső volna kiképezhető. A homlokzat kiváló művészi érzékről tesz tanúságot, egyúttal az alapító Nagy Iván szobrának is méltó elhelyezést biztosít. (...) A szavazást megejtetvén, egyhangúlag elhatározta a bizottság, hogy az első díjat a 9. számú »W« jellegű tervnek adja, örömeinek adván egyben kifejezést afölött, hogy a pályázat révén egy ily kiváló művészi tervet sikerült beszerezni.”⁵⁸

Ugyan a tervpályázat lezajlott 1910-ben, az építkezés csak 1914 márciusában kezdődött. Mivel az I. világháború kitörése miatt az építőanyagok drágultak, Wälder redukált tervet készített, melyről az épület oldalszárnya hiányzik.⁵⁹ Az építkezés gyorsan haladt, a gyűjtemény már nyáron beköltözhetett új helyére. A háború miatt azonban az épület funkciója még a hivatalos megnyitő előtt megváltozott: először laktanyának használták, majd kórháznak és csendőrségnek. Ez idő alatt a múzeum megrongálódott, és ami még szerencsétlenebb, a gyűjtemény nagy részének lába kelt. A tatarozási munkálatok 1926-ban kezdődtek, majd 1931-ben végre sor kerülhetett az immár Nógrádvármegyei Nagy Iván Múzeumnak keresztelt intézmény megnyitójára. Sajnos az épület története a II. Világháború idején ismét szomorú fordulatot vett, 1944-ben a gyűjtemény szinte teljesen elpusztult, mikor német katonák állomásoztak a múzeumban. 1949-ben a múzeumi gyűjtemény helyreállítása már teljesen néprajzkutatási céllal kezdődött, és 1950-ben kapta a ma is használatos Palóc Múzeum nevet.⁶⁰

Wälder első megjelent tervein egy szabadon álló, V alaprajzúnak mondható, nyeregtetős épületet látunk,⁶¹ de mint már említettük, ennek redukált változata épült fel. Az épület igazán impozáns, megfigyelhető rajta a szecesszió hatása, ám barokk elemek is megjelennek rajta, tömörségével és arányaival már előrevetíti Wälder későbbi munkáinak jellegzetes stílusát.

Az első tervváltozat alaprajza jól kiolvasható a pályázati leírásból, illetve a Wälder által benyújtott tervek értékeléséből, melyeket az imént ismertettünk, így leírása nem szükséges. A megvalósult épület – amelynek tervei sajnos nem találhatók meg a Nógrád Vármegyei Levéltárban – nagyjából téglalap alaprajzú. A földszinten, az északi traktusban található a lépcsőházzal egy légteret alkotó előtér, a jegypénztár, illetve a kiszolgáló helyiségek, a déli traktusban pedig kiállító helyiségek vannak. Az alagsorban jelenleg további

⁵⁸ Uo.

⁵⁹ http://www.agt.bme.hu/balassi/Bgy_muzeumi_tervpalyazat.html 2023.01.08.

⁶⁰ palocmuzeum.hu 2023.01.08.

⁶¹ *Magyar Építőművészet*. 1910. 8. évf. 9. szám.

kiszolgálóhelyiségeket találunk, illetve a szint déli végét teljesen elfoglalja a nagyméretű kőtár, amelyből egy a közelmúltban kialakított, földalatti kiállítóter nyílik. Az emeleten helyezkednek el a múzeum működéséhez szükséges irodák, további kiszolgálóhelyiségek, valamint a leírásban is említett nagyterem, amely egyszerre szolgál képtárként és rendezvényhelyszínként.

Mint már korábban említettük, az épület külső megjelenése impozáns, bár igazán látványosnak csak a főhomlokzat nevezhető. A múzeum összképét egyértelműen a különböző színű vakolt felületek váltakozása és a vakolatarchitektúrából kialakított dekorációs elemek határozzák meg, amelyek helyenként durván faragott kővel és műkö elemekkel egészülnek ki. Magyaros szecessziós elemnek leginkább a magas, szépen faragott részletekkel díszített ablakokkal több helyen megtört tetőidom mondható, az épület összhatásában és a dekorációban inkább a barokk érvényesül, bár a nyílások kialakításában és a kevés helyen elhelyezett antikizáló elemekben a klasszicizáló bécsi szecesszió hatása is megfigyelhető.

A keleti, vagyis a főhomlokzat tizenegy tengelyes, a szélső három tengelyes szakasz mindkét oldalon rizalitként előreugrik, ez ad némi plasztikusságot a különben zárt, tömbszerű megjelenésnek. A főhomlokzat leglátványosabb eleme egyértelműen az északi rizalit középső tengelyében nyíló főbejárat tömzsi falpillérek által tartott, íves előteteje fölött elhelyezkedő nagyméretű címer, amelyen barokk hatás mutatkozik. Ez Nógrád vármegye címere, melyet egy arató asszony és egy fegyveres harcos meztelen alakja vesz körbe. Jellegzetes elem még a középső tengelyben, az első emeleten elhelyezkedő erkély, amelynek elemein ismét barokk hatás mutatkozik, valamint a déli rizaliton található, félköríves fülke. A fülke fölött triglifekre és metopékra emlékeztető elemek egy háromszögletű timpanont tartanak. Ez az antikizáló fülke egyértelműen a klasszicizáló bécsi szecesszió hatását mutatja – mint Wälder több korai terve – mégis illeszkedik az inkább barokk hangulatú összképbe, melyet az első emelet ablakain látható, kihasasodó rácsok is erősítenek. A fülke helyén a terveken egy szökőkút jelenik meg, ám ez az archív fotók tanúsága szerint soha nem épült meg.⁶² Szintén a déli rizaliton, az emeleti ablakok fölött egy virágkosár mellé rendeződő puttókat és babérkoszorúkat ábrázoló domborművet is láthatunk, amelyen a klasszicizáló későbarokk művészet hatása érződik.

Érdekes módon nem az előbb leírt keleti homlokzat lett volna a főhomlokzat Wälder eredeti koncepciója szerint. Az első tervváltozat az északi oldalon még egy tizenhárom tengelyes, aszimmetrikus homlokzatot ábrázol, a keletről a negyedik, ötödik és hatodik

⁶² *Magyar Építőművészet*. 1910. 8. évf. 9. szám.

tengelyben igen magas és keskeny ablakokkal, fölöttük szecessziós oromzattal, melyet karcsú pilaszterek tartanak. Láthatjuk, hogy a meg nem épült szárnyon nyílt volna egy szoborral és lámpásokkal díszített főbejárat is. Az épület északi homlokzata azonban ma nem így fest. Ma nyolctengelyes, és a nyugati végén, az utolsó tengelynél enyhén megtörik. Az építész megtartott néhány elemet az eredeti koncepcióból, de visszafogottabb formában. A váltakozó méretű és formájú nyílások inkább a szecesszió hatását mutatják, amit tovább erősít a tervekről már ismert domború falszakasz, amelyen magas és keskeny, több szintet összekötő ablakok nyílnak. A fölépcsőházat rejtő domború falszakaszt lezáró íves oromzat két szélén megjelenő műkö vázák a homlokzat leglátványosabb – de továbbra is visszafogott – elemei, amelyek klasszicizáló későbarokk jellegűek.

Mint már említettük, az épület oldalszárnya végül nem került kivitelezésre, de a főszárnyból kiugró csonka tömbje és annak véghomlokzata létezik. A véghomlokzat öttengelyes, csak az alagsor szintjén nyílik a középső tengelyben egy egyszerű hátsó bejárat, és mellette két-két igen kisméretű ablak. Ez az alagsori szakasz enyhén előreugrik, fölötté kontyolt tetőt látunk. A földszint és az emelet magasságában nem nyílik ablak, a nagy, sík falfelületet lizénák és közöttük húzóódó, érett barokk hatást mutató tükörmotívumok bontják meg.

Az épület hátsó, tíztengelyes, enyhén megtörő homlokzatán még ennél is kevesebb ornamentika jelenik meg. A tetőidom alakjában, illetve az emeleti nagyterem félkörívben záródó ablakainak kialakításában ismét érezhető enyhe magyaros szecessziós hatás, ám a homlokzat egésze mégis érett barokk jelleget sugároz, melyet a földszinti ablakok kihasasodó rácsa is erősít.

A déli, hattengelyes homlokzat dekoratívabb, összképét, tömegalakítását, dekorációját egyértelműen klasszicizáló későbarokk jegyek határozzák meg. A nyugati, rizalitként előreugró tengelyen nyíló bejárat és a fölötté félköríves mezőben megjelenő gyümölcsöstál motívum, valamint e feljebb elhelyezkedő ablakok valamivel dekoratívabb kialakítása is ezt a hatást erősíti. Láthatjuk, hogy Wälder a homlokzatokon több stílust vegyített, és ezt nem is következetesen, hanem esetleges jelleggel tette, ám az épület összhatása mégis elegáns, harmonikus.

Az épület belső tere visszafogott, de nagyobb termei visszafogottságukban is elegáns hatást keltenek. Kiemelendő az alagsorban található, kőrégiségek számára tervezett, téglalap alaprajzú helyiség, melynek síkmennyezetét kifejezetten vaskos, geometrikus mintával díszített felületű kőpillérek és pilaszterek támasztják alá. A terem hangulata ismét antikizáló szecessziós jellegű. Az emeleten található a nagyterem, melyhez a főhomlokzat magasan

elhelyezkedő, félkörívesen záródó ablakai tartoznak. A nagyterem falán, magasan egy osztópárkány fut végig. Alatta a fal szinte díszítetlen, csak néhány lizénát láthatunk. Az osztópárkány fölött láthatjuk a terem dongaboltozatát, melyen fiókdongákban nyílnak az ablakok, illetve vakablakok a folyosó felőli oldalon. A dongaboltozat és a fiókdongák önmagukban is barokk jellegűek, de a mennyezetet barokkos elemekből álló hálózatos minta is átszövi, így ez a terem az épület barokk jellegét erősíti. Érdekes módon a ház főlépcsőháza kevésbé díszített: bár térkompozíciója elegáns, dekorációval nem találkozunk. A déli homlokzat rizalitja mögött húzódó keskeny melléklépcsőházban azonban szépen megmunkált, geometrizáló elemekből álló kovácsoltvas korláttal találkozunk, melyhez hasonló számos Wälder által tervezett épületben fogunk látni. Szerencsére a múzeumban még több helyen találkozhatunk a Wälderre – és a korszakra – jellemző, sakktáblamintás és meander motívummal szegélyezett cementlap padlóval, amely szintén visszafogott, mégis igen dekoratív, jól illeszkedik a klasszikus jegyeket is felvonultató műhöz.

A balassagyarmati múzeumépület különösen fontos helyet foglal el Wälder Gyula életművében, mivel az 1910-ben megnyert pályázat után több megbízást is kapott a városban. Igaz, a többi épülete már 1914 előtt elkészült, mégis a múzeum terve volt az, ami meghozta neki a balassagyarmati sikert. 1911-ben nyerte meg ugyanis a **balassagyarmati Pénzügyi Palota** (ma Rendőrkapitányság) épületére kiírt pályázatot, ahol tizenkét pályamű közül az övé kapta az első, Román Miklósé és Román Ernőé a második, Magyar Vilmosé pedig a harmadik díjat.⁶³ A Pénzügyi Palota, vagy más nevén Pénzügyigazgatóság végül 1912-ben készült el, két évvel korábban, mint a már részletesen ismertetett múzeum épülete.⁶⁴ Kotsis Iván már 1914-ben említi a Magyar Építőművészetben megjelent, Wälder munkáit népszerűsítő cikkében, ahol a magyarországi barokk emlékekből ihletet merítő építészetet dicséri, amely véleménye szerint kiválóan illeszkedik vidéki városaink utcaképebe.⁶⁵ Az épület kivitelezője a helyi építési vállalkozó, Munk (Magos) Dezső volt.⁶⁶

A Balassagyarmati Pénzügyi Palota egy ék alakú saroktelken található, és zárt soros beépítésben helyezkedik el. A nyeregtetős épület alaprajza V alakú, két emelettel rendelkezik, és bár inkább neobarokk stílusú, tömegalakításában szecessziós jellegzetességek is fellelhetők. Összképét egyértelműen a klasszicizáló későbarokk jellegű dekoráció uralja,

⁶³ *Magyar Építőművészet*, 1911. 9. évf. 5. szám.

⁶⁴ Majdán Béla: *Egy magyar kisváros építészeti emlékei*. Balassagyarmat, 1989. Megjelent a Magyar Kábel Művek Balassagyarmati Kábelgyára, a Balassagyarmati Fémipari Vállalat, a Nagy Iván Múzeumbarát és Várostartó Kör, valamint Balassagyarmat Város Tanácsának támogatásával. 106. A továbbiakban: Majdán: *Egy magyar kisváros építészeti emlékei*. 1989.

⁶⁵ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

⁶⁶ Uo.

szecessziós hatás a tetőidom formájában, az ablakok osztásában, illetve az első emeleti ablakok szemöldökpárkányán fedezhető fel. Anyaghasználatot tekintve a többféle színű és textúrájú – sima, sávozott és durva – vakolat alkalmazása, valamint a vakolatarchitektúra jellemző, amely a főbejárat körül műkö elemekkel egészül ki. Ennek köszönhetően a ház összképe változatos és impozáns, annak ellenére, hogy a homlokzatok igen síkszerűek.

Mindhárom utcára néző homlokzaton egy osztópárkány húzódik végig, amely felett a vakolat különböző textúrákban váltakozik. A főhomlokzat a Bajcsy-Zsilinszky utca és a Deák Ferenc utca sarkára néz, és háromtengelyes, keskeny és lekerekített. A középső tengelyben található a főbejárat, amelyet toszkán fejezetes oszlopok és pilaszterek díszítenek. Íves szemöldökpárkányán klasszicizáló elemként babérkoszorúk jelennek meg, az oszlopok fölött szintén babérfüzérrel dekorált műkö vázák állnak. Az emeleti ablakok felett ismét babérlevelekkel díszített dekoratív szemöldökpárkány húzódik, a főhomlokzat leglátványosabb eleme azonban Balassagyarmat babérfüzérékkel és volutákkal körülvelt címere, amely fölött az 1912-es évszám olvasható.

A nyugati homlokzat igen látványos, tizenhárom tengelyes, a dekoráció a középső öttengelyes szakaszon hangsúlyosabb, itt az első emeleti ablakokat mellvéd és a főhomlokzatokon látottakhoz hasonló golyvázott szemöldökpárkány emeli ki. A második emeleti ablakok között ovális mezőben puttókat látunk, amelyek az ipart, a mezőgazdaságot, a kereskedelmet és a halászatot szimbolizálják.⁶⁷ A tetőben ökörszem ablakok találhatók.

Az északi homlokzat szintén tizenhárom tengelyes, de kevésbé díszes, a puttós motívumok itt hiányoznak és kevesebb ablak kapott golyvázott szemöldökpárkányt, ám a két oldalsó homlokzat nagyjából megegyezik egymással.

Sajnos a belső terek eredeti kialakításáról nincsen információ, a jelenlegi rendőrkapitánysággént való használat miatt az alaprajzokhoz lehetetlen hozzáférni⁶⁸ és a korabeli sajtóban sem publikálták őket. Az épületbe való belépés – éppen a jelenlegi funkció miatt – csak az előcsarnokig lehetséges, ahol egy ovális alaprajzú tér fogad minket, melyet élben metsződő kannelúrákkal ellátott féloszlopok díszítenek, padlóját pedig a korszakra jellemző cementlap borítja. Az épületben dolgozók elmondása alapján nincsenek nagyobb méretű reprezentatív termek az épületben.

A Pénzügyi Palota épületéről elmondható, hogy bár még nem a Wälderre jellemző érett neobarokk stílusban épült, mind tömegalakítását, mind dekorációját tekintve elővetíti azt,

⁶⁷ Majdán Béla: *Egy magyarországi kisváros építészeti emlékei*, 1989. 107.

⁶⁸ A Nógrád Vármegyei Levéltárban azt az információt kaptam, hogy a funkció miatt a levéltár nem jogosult megmutatni az épület tervanyagát.

a stíluselemek keverése és alkalmazása terén pedig már sokkal következetesebb, mint a Palóc Múzeum. Elegáns és tekintélyt parancsoló, ahogy az egy pénzügyi intézmény épületétől elvárható. Fontos továbbá megjegyezni, hogy összességében emlékezet Wälder egy későbbi budapesti művére, a Ganz-Danubius Rt. bérházára, ám az kevésbé látványos.

Szintén 1912-ben épült a **balassagyarmati Új Plébánia és Magyar Korona Gyógyszertár** épülete, melyen ismét Munk Dezső kivitelezővel dolgozott együtt.⁶⁹ (Ő később Magos Dezsőre változtatta a nevét.)⁷⁰ Az épület a Rákóczi fejedelem úton, a Szentháromság-templom és a régi városháza közötti régi plébániaépület helyére került. A régi plébánia kisméretű, földszintes, egyszerű épület volt, utódja jóval nagyobb, egyemeletes. A fölszínen a Magyar Korona Gyógyszertár üzlethelyisége, az emeleten pedig a római katolikus plébánia kapott helyet.⁷¹

A Balassagyarmati Plébánia U alaprajzú,⁷² nyeregtetős épületének tervei sajnos nem találhatók meg a Nógrád Vármegyei Levéltárban és a korabeli szaksajtóban sem publikálták őket, így részletes bemutatásuk nem lehetséges, ám az épület igen tömörszerű kialakításából arra következtethetünk, hogy alaprajzi rendszere is átlátható. A ház visszafogott, belesimul a zárt soros beépítésű utcaképbe, részletformáinak köszönhetően azonban dekoratív. Stílusát tekintve neobarokk, így kiválóan harmonizál a szomszédos barokk Szentháromság-templommal, ám az enyhén kiemelkedő zárterkélyek kialakításában, a tetőablakok bádoggal elemeiben és a díszítés egyes részleteiben még némi szecessziós hatás is felfedezhető. Wälder ezen az épületen is különböző, sima és sávozott vakolt felületeket, valamint gazdag vakolatarchitektúrát alkalmazott, a síkszerű főhomlokzatot szépen megmunkált kovácsoltvas elemek teszik mozgalmassabbá.

A délkeleti, tehát a főhomlokzat az épület leglátványosabb része, amely a földszinten hét-, az emeleten pedig tizenhárom-tengelyes. Mindkét szélről a (földszinti tengelyekhez mérve) második tengely enyhén előreugrik, és rizalitot alkot. A rizalitok rendelkeznek a leggazdagabb dekorációval: az itt nyíló félköríves záródású ajtók fölött babérfüzérekkel és csigaház motívumokkal körbevett, szintén félköríves szoborfülkék vannak, melyekben szentek vörösmárványból faragott alakjai jelennek meg, attribútumaik alapján az egyik oldalon Szent Flórián, a másik oldalon pedig Szent Kristóf. A szobrok stílusa merőben eltér Wälder más munkáitól, így valószínűleg a művész nem az építész tervei szerint készítette őket, ám erre, vagy a művész kilétére vonatkozó információ még nem került elő. A szoborfülkék fölött

⁶⁹ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

⁷⁰ http://www.agt.bme.hu/balassi/Magos-Munk_nevjegy.html 2023.01.08.

⁷¹ Majdán Béla: *Egy magyar kisváros építészeti emlékei*, 1989. 100-101.

⁷² Az U alaprajzi rendszer a Google Maps segítségével olvasható le.

dekoratív, az érett barokkra jellemző rózsákkal díszített virágtartó rácsok jelennek meg, míg a középső tengelyben elhelyezkedő, szintén kovácsoltvassal díszített első emeleti erkély kialakításában egyértelműen a klasszicizáló későbarokk, sőt, a korai klasszicizmus érvényesül. Mint már korábban említettük, az első emelet szélein elhelyezkedő, enyhe kiemelkedésű zárterkélyek és a fölöttük látható, szintén babérlevelekből összeállított dekoráció még a szecessziót idézi, tehát ezen az épületen is kevert stílussal találkozhatunk. A ház többi homlokzata közel sem olyan látványos, mint a főhomlokzat. A templom felé forduló oldalon a főhomlokzathoz hasonló dekorációval találkozhatunk, ám sokkal visszafogottabb formában, az udvar felé néző homlokzatok pedig szinte teljesen díszítetlenek,⁷³ az egyetlen látványos elem az U öblében, az emeleten elhelyezkedő nagyméretű terasz.

Az épület eredeti belső tereiről nincsenek információk, a szabad bejárást biztosító terekben eredeti részletek nem láthatók, ám utólagos térfelosztás nyomai igen: az épületet ma számos szolgáltató is használja.

Az épület kevert stílusa ellenére ismét harmonikus, tömbszerű tömegalakításának is a nyílások köré összpontosuló dekorációnak köszönhetően már Wälder későbbi stílusára mutat. Sőt, ezen az épületen már olyan elemek is megjelennek – mint a földszinten nyíló, nagyméretű szegmensíves üzletportálok, illetve érett barokk mintára készült rózsás rácsok – melyek a későbbiekben meghatározó elemei lesznek az építész bárhol felismerhető neobarokkjának.

Fontos megjegyezni, hogy bár illeszkedik a szomszédos épületekhez, a plébánia és a Szentháromság templom között húzódó igényes kovácsoltvas kerítés nem Wälder munkája, ezt ugyanis 1925-ben szállították Balassagyarmatra, és a budapesti állatkertből került ide.⁷⁴

A plébániaépület szomszédságában áll, zárt soros beépítésben a régi városháza átalakításával épült, szintén kétszintes **posta**, melynek terveit ismét Wälder készítette el még ugyan ebben az évben, a kivitelező Farkas Zoltán volt.⁷⁵

Sajnos ennek az épületnek sem található meg a terveit a Nógrád Vármegyei Levéltárban, azonban annyi látható,⁷⁶ hogy az épület téglalap alaprajzú, egyemeletes, nyeregtetős, és zárt soros beépítésben áll. A fő épületrészhez eredetileg merőlegesen csatlakozott egy mellékszárny is, ám ez már nem áll.⁷⁷ Csak úgy, mint a szomszédos plébánia esetében, a posta főhomlokzata is síkszerű, dekoratív hatást nem a tömegek

⁷³ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám

⁷⁴ Uo. 26.

⁷⁵ Uo. 101.

⁷⁶ A Google Maps segítségével leolvasható.

⁷⁷ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám

megmozgatásával, hanem vakolatarchitektúra, kő és cementöntvény elemek használatával ért el az építész. Csakúgy, mint Wälder más balassagyarmati épületein is láthattuk, ennek a háznak a stílusa is a klasszicizáló későbarokk elemek és a szecesszió sajátos vegyítéséből tevődik össze.

A főhomlokzat tizenegy tengelyes, a két szélső és a középső három tengely rizalitként enyhén előreugrik. A rizalitok szecessziós hangulatú, íves oromzattal záródnak, sarkaikon és az ablakok között antikizáló pilaszterek húzódnak, és az ablakok fölött későbarokk babérlevél füzér díszítés látható. A funkcióra utaló dekoráció is megjelenik a rizalitokon: a középrizalit oromzatán eredetileg sgraffito, ma pedig postakocsit ábrázoló festmény jelenik meg, a földszinti pilasztereken cementöntvény postagalambok ülnek. A jelenleg látható festmény a rajta olvasható felirat alapján Lengyel Péter munkája és 1994-ben készült. A galambok a szomszédos plébánia szentszobraihoz hasonlóan eltérnek Wälder stílusától, ám a korábban említett szobrokhoz hasonló kialakításúak, így elképzelhető, hogy egyazon művész alkotásai. A középrizalit két sarkán viszont az építésre később is jellemző virágos vázák állnak. A földszinten eredetileg nagyméretű kirakatportálok voltak,⁷⁸ de ezeket mára egyszerű ablakok váltották fel. Az eresz is dekoratív kiképzést kapott, és a tetőben ökörszem ablakok találhatók.

Az épület belső terei közül a postacsarnok az egyetlen, melynek eredeti kialakításáról van információnk, mivel erről Kotsis Iván publikált képet a már idézett cikkében.⁷⁹ A fotón látható, hogy tágas és viszonylag díszítetlen, síkmennyezettel és nagyméretű felülvilágító ablakokkal. A felülvilágító ablakok alapján a terem a mára már lebontott, földszintes épületszárnyban helyezkedhetett el, mivel az egyemeletes, nyeregtetős épületrészben ilyen ablakok kialakítására nincs lehetőség. A dolgozók részére kialakított fülkesor fából készült és szintén szecessziós stílusú díszítéssel rendelkezik. Sajnálatos módon az ügyfelek számára ma elérhető belső terekben nem találhatók eredeti részletek, és a dolgozók elmondása alapján az emeleten lévő irodákban sem láthatók ilyen elemek.⁸⁰

Wälder Gyula az új városházához is készített terveket, melyet az egykori Magyar Király Szálló átalakításával kívántak létrehozni, 1914-ben. A Wälder által tervezett forma megvalósítása azonban túl drága lett volna a város számára, így végül Munk Dezső áttervezte Wälder terveit, és az ő verziója alapján végezték az építkezést.⁸¹

Láthatjuk, hogy Wälder balassagyarmati tevékenysége fontos és városképi jelentőségű. Kotsis Iván a már említett cikkében így dicséri Wälder tevékenységét:

⁷⁸ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

⁷⁹ Uo.

⁸⁰ A posta nyilvánosságtól elzárt részeibe való bejutás a Magyar Posta szabályzata alapján nem lehetséges.

⁸¹ Majdán Béla: *Egy magyar kisváros építészeti emlékei*, 1989. 111.

„Nem képzelek kevesebb feladatot, mint egy ilyen (18. századi – a Szerző) utcasorba egy harmonikus épületet beletervezni, amelynek szépsége éppoly szerény, mint amilyen nagy: csak annak tűnik fel, aki vele foglalkozik, de amidőn az utca hangulatát kívánom élvezni, mint egyén nem törekszik a harmónia rovására előtérbe. Egészen bizonyosan ily szempontok állottak ezeknél az építményeknél a tervező előtt, melyeknek figyelembevétel a város főutcájának eme pontjain rendkívül fontos volt.”⁸²

Valóban, a Wälder által tervezett épületek jól illenek Balassagyarmat városához. A városképbe való illeszkedés később is igen fontos szempont volt az építész számára, amit majd nagyszabású Egerben folytatott tevékenységével kapcsolatban is látni fogunk.

Wälder otthonában, Szombathelyen is tervezett, igaz, csak néhány épületet. Egy korai munkája a mai **Savaria Múzeum bővítéseként tervezett kultúrházi szárny. Eredeti nevén a Vasvármegyei Kultúregylet Múzeuma** Czigler Győző koncepciója alapján épült fel. Első terveit ugyanis Czigler készítette, de 1905-ben bekövetkezett halála után a vele dolgozó Dvořák Ede vette át az iroda vezetését, és így a részletesebb tervek már hozzá köthetők.⁸³ Érdekesség, hogy a múzeum építkezésére Wälder Alajos, Wälder Gyula édesapja egymillió téglát adományozott. Sőt, a múzeum megépülése szívügye volt, ezért az épület tervezésével is foglalkozott, de 1904-ben elhunyt, a számára kedves kulturális intézmény megépülését már nem érthette meg.⁸⁴ Az épületet végül 1908-ban adták át, Wälder Gyula egy évvel később, 1909-ben tervezte hozzá az új kultúrpalotát. Az ünnepélyes megnyitóra 1910-ben került sor.⁸⁵ Édesapja elhivatottsága és nagylelkű adománya nyilvánvalóan közrejátszott abban, hogy Wäldert választották a feladatra, de az Építő Ipar szerint már a múzeumépület tervezésében is részt vett, mivel ebben az időszakban Cziglerrel dolgozott.⁸⁶

A kultúrház téglalap alaprajzú, egyemeletes épületszárnya a Kisfaludy Sándor utca felől csatlakozik a múzeum tömbjéhez. A már említett cikkben a következőt olvashatjuk róla:

„Mivel a Múzeum már megvolt, főképpen egy nagy terem létesítése volt kívánatos, mert Szombathelynek, sajnos, eddig nem volt olyan terme, ahol nagyobb számú közönség helyet talált volna. A terem a múzeummal kapcsolatosan volt építendő. A vázlatos tervezésben szűkebb körű önkéntes pályázaton hárman vettek részt. A legjobb megoldás Wälder Gyula építészé volt s miután ezt a Múzeumok és Könyvtárak Orsz. Felügyelősege is helyeselte, tervrajzok elkészítésével, valamint az építés vezetésével Wälder Gyulát bízták meg. A

⁸² Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám.

⁸³ Ez úton szeretném megköszönni az információt Tóth Enikőnek, a Czigler Győző és Dvořák Ede életművét kutató művészettörténésznek.

⁸⁴ Építő Ipar - Építő Művészet, 1911. 26. évf. 26. szám.

⁸⁵ Uo.

⁸⁶ Uo.

kultúrház a Múzeum délkeleti oldalán ezzel kapcsolatosan épült. Tartalmaz egy nagytermet erkéllyel, mellékszobával, egy festő műtermet és a souterrainben szobrászműtermet.”⁸⁷

Az épülettömb valóban jól láthatóan elkülöníthető a múzeum főtömbjétől, de annak szecessziós jegyeteit is mutató neobarokk stílusához jól illeszkedik. A Kisfaludy utcára néző homlokzata visszafogott, de jellegzetes. Wälder későbbi stílusa még nem ismerhető fel rajta, de mivel az eredeti épülethez kellett alkalmazkodnia, ez nem meglepő. Az alagsor és a földszint magasságában inkább a neobarokk jegyek dominálnak, az emeleten viszont, főleg az ablakok kiosztásában és formájában felfedezhető némi szecessziós hatás. A nyílásokat klasszicizáló későbarokk dekorációval ellátott pilaszterek fogják közre.

A belsőben található az egész múzeum és kultúrpalota leglátványosabb tere, a már említett nagyterem.

„A terem hossza 24,4 m, szélessége 14,1 m, belső magassága 8,70 m. Az ülőhelyek száma 540, az állóhelyeké 160, tehát befogadó képessége 700 egyén. (...) Az oldalfalakat a padozattól a mennyezetig emelkedő féloszlopok tagozzák, amelyeket ornamentumos oszlopfők díszítenek. A terem mennyezete ellypsis-vonalban enyhén boltozatos és hogy visszhang ne képződjék, gipsz-díszítményekkel van borítva. A terem akusztikája igen jó.”⁸⁸

A teremben eredetileg volt karzat és színpad is, ezek sajnos ma már nem láthatók, a teret a múzeum kiállítási célra használja. A falak és a mennyezet dekorációja szerencsére ép. Az oldalfalakon valóban klasszicizáló későbarokk elemekkel díszített pilasztereket látunk, melyeknek enyhén ión jellegű fejezetén ovális mezőt és azt körülvevő levélfüzéreket láthatunk. A tükörboltozat gipszstukkós dekorációja sávokban elhelyezett karikákból áll, és mint olvashattuk, egyfajta hangvetőként szolgál. A nagyterem stílusa jól harmonizál a múzeum épületével, színvonalas munka.

Wälder Gyula első önálló épülete **Szombathelyen a Dömötör-villa**, melyet 1910-ben Dömötör Jenő számára tervezett, aki a helyi városi legenda szerint színész volt. A bécsi szecesszió hatását mutató, egyemeletes ház kvalitásos munka, de még az útkeresés időszakának része, az építésze jellemző későbbi jegyek ugyanis még nem láthatók rajta. A nagyjából L alaprajzú, nyeregtetős, délről zárt soros beépítésbe csatlakozó, északról szabadon álló épületben eredetileg két lakás helyezkedett el, egy a földszinten és egy az emeleten. Az eredeti tervek szerint összkomfortos volt, öt szobával és külön cselédszobával és cselédbejáróval ellátva. A két lakás alaprajza néhány kisebb részletől eltekintve megegyezik

⁸⁷ Uo.

⁸⁸ *Építő Ipar - Építő Művészet*, 1911. 26. évf. 26. szám.

egymással.⁸⁹ A lépcsőházból nyíló előszobán keresztül juthatunk az épület hátsó részében elhelyezkedő konyhába, melyből a cselédszoba és cseléd-WC nyílik. A szobák – egy kivétellel – mind az épület első traktusában helyezkednek el, és az utcára néznek. A fürdőszoba és a WC megvilágítása kis méretű lichthofon keresztül történik.⁹⁰

Az épület nyugati, tehát a főhomlokzata Wäldertől igen szokatlan. Mint eddig láthattuk, munkáira leginkább a tömbszerűség, a síkszerű homlokzatok alkalmazása a jellemző, melyeket jórészt burjánzó ornamentikával tesz mozgalmassabbá. Ez esetben azonban a homlokzat síkjából erősen kiemelkedő tömbökkel találkozhatunk, melyeken az építész a tőle megszokottnál kevesebb dekorációt alkalmazott. Az említett díszek mára sajnos szinte teljesen elvesztek, az épület pontos leírása csak archív fotó alapján lehetséges.⁹¹

A Dömötör-villa főhomlokzata tíztengelyes, és egyenes záródású ablakokkal rendelkezik. Legkarakteresebb eleme az északi szélső három tengelyes szakaszban előreugró lépcsőházi tömb, mely sokszögletű felületének és csúcsos tetőidomának köszönhetően saroktoronyszerű hatást kelt. A leggazdagabb dekoráció a homlokzat középső három tengelyébe került, itt a földszinten műkö korlátos terasz húzódik, az első emeleti ablakok könyöklője alatt pedig klasszicizáló későbarokk jellegű, levélfüzéres és emberalakos dekoráció volt eredetileg látható, mely a balassagyarmati Pénzügyi Palotán látottakhoz hasonló elemekből tevődött össze. Szintén látványos a homlokzat déli oldalán erősen előreugró rizalit, amelynek földszintjén veranda, emeletén pedig terasz van, és amelyet többször megtörő, ovális ablakkal ellátott, magas oromzat zár le. A homlokzaton eredetileg látható dekoráció nagyrésze sajnos mára eltűnt. Az épület udvar felé forduló homlokzata a tervek alapján visszafogottabb dekorációt kapott, mint a főhomlokzat, ám a különböző mértékben kiugró tömbök által Wäldertől szokatlanul mozgalmassá kialakítást kapott, csak úgy, mint az utcafront.

Szerencsére a Dömötör-villa legizgalmasabb díszje, a kerítés sértetlen. A telket a Wesselényi utca felől magas, műkö félgömbökkel díszített pillérek között húzódó, kovácsoltvas kerítés zárja le. A csipkeszerű kerítés tetején ovális, fodros keretben elhelyezett, rokokó jellegű férfi és női alakokat láthatunk, összesen hatot. Legyezőt tartanak, hajlonganak, vagy épp virágot szednek, de mindenképpen színpadiasak mozdulataik. Leginkább arnyjátékhoz hasonlíthatnánk őket. Dömötör Jenő színész volt, valószínűleg ezért tervezte Wälder a színház világára utaló figurákat, amelyek jól mutatják az építész kiváló rajztudását

⁸⁹ Vas Megyei Levéltár, szombathelyi építési vállalkozók műszaki iratai, XI.22./197. A továbbiakban: VaML

⁹⁰ Uo.

⁹¹ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

is. Ugyanezekkel az alakokkal találkozhatunk az egi Korona Szálló épületén is, amelyet később mutatunk be.

Kevésbé ismert tény, hogy Wälder az ikonikus **Wekerletelep** tervezésében is részt vett. Budapesten a 19. század végétől nagy volt a lakásínség, ugyanis az ipar gyors fejlődése miatt egyre több munkás költözött a városba, illetve annak környékére. A lakásproblémák enyhítésére Wekerle Sándor miniszterelnök 1908-ban kispesti munkásotthonok építését kezdeményezte, Kispesti Állami Munkástelep néven. A tervezés vezetésével először Győri Ottmárt, majd később a Fő tér (ma Kós Károly tér) koncepciójának kialakításával a magyar szecesszió híres mesterét, Kós Károlyt bízta meg. A hagyományos bérházak építése helyett falusias jellegű, kisebb társasházakból és családi házakból álló telep tervezése mellett döntöttek, hogy a vidékről a fővárosba költözők számára kevésbé legyen drasztikus a környezetváltás. A lakónegyed kialakításakor Győri Ottmár és munkatársai az angliai kertvárosokat, ezen belül is Ebenezer Howard kertvárosi mozgalmát (Garden City Movement) tekintették példának, ami többek között a telep stílusában is megfigyelhető.⁹² Wälder Gyula neve már az 1908-ban benyújtott pályázati anyagokban is felfedezhető, ám ekkor még nagybátyjával, Wälder József soproni mérnökkel együtt tervezett háztípusokat. A pályázati bírálóbizottság elnöke nem kisebb alak volt, mint Hauszmann Alajos,⁹³ akinek nem csak kedvelt tanítványa volt Wälder, de mint már láthatjuk, édesapjával is jó viszonyt ápolt.⁹⁴ Ez valószínűleg hozzásegítette a fiatal építész a sikerhez.

A munkástelep építkezéseit élénk figyelem övezte, így a pályázat eredményét és a különböző háztípusok terveit több szaklap is publikálta.⁹⁵ A munka 1908-ban a kisebb, néhány lakást tartalmazó lakóházak kialakításával kezdődött, a Fő tér megtervezése néhány évvel későbbre tehető. A munkálatok előrehaladtával az építészek tervei, köztük Wälder munkái is sokat módosultak a publikált tervekhez képest. Wälder háztípusai közül három került kivitelezésre, elég nagy számban, saját műveinek jegyzéke szerint összesen 132 épült meg, bár ez a szám túl nagy, valószínűleg nem házat, hanem lakást takar.⁹⁶

A háztípusokat minden építésznél monogram és szám jelöli, így Wäldernél az első típus a **Wä I.** nevet viseli. A szabályos téglalap alaprajzú, földszintes, négy darab egy hálószobás lakást tartalmazó, csonkakontyolt nyeregtetős típusból csak egy épült meg. (A

⁹² László Gyula: *Wekerle állami munkástelep monográfiája*. A „HANGYA” házinyomdájának nyomása. Budapest, 1926. <http://mek.oszk.hu/01900/01928/html/> 2017.06.27.

⁹³ Nagy Gergely: *Kertvárosunk, a Wekerle*. F. Szelényi Ház, Művészeti Kiadó Bt. Budapest, 1994. 35. A továbbiakban: Nagy Gergely: *Wekerle*, 1994.

⁹⁴ Gerle János (szerk.): *Hauszmann Alajos*. Holnap Kiadó, Budapest, 2002. 28-29.

⁹⁵ Például: *Építő Ipar – Építő Művészet*, 1910. 34. évf. 5. szám.

⁹⁶ MÉM MDK Wälder-hagyaték. Tervtár 70.011.1-18. Gy.sz.: 1970/157

többi építész egyszobás lakásokat tartalmazó lakóháztípusaiból is csak egy-egy épült, mivel egy családok befogadására tervezett munkástelepen kevésbé praktikus.) A Határ út 2. számú ház ebbe a típusba tartozik, kellemes, falusias jellegű épület. Homlokzatát eredetileg téglarchitektúrával tette mozgalmassabbá az építész, amely a helyi mészhomoktéglagyárból származott, és a telep többi épületén is megfigyelhető, egységes képet adva a sok különböző építész által tervezett kertvárosnak. A Wä I. ház stílusa rokonítható a szintén Wälder által tervezett Alföldi utcai kislakásos bérházzal, bár ma a hiányzó tégladíszítés miatt ez első látásra kevésbé egyértelmű. A **Wä II.** jelű terven szintén téglalap alaprajzú házat láthatunk négy, két hálósobás lakással. Ebből a szintén nyeregtetős és földszintes típusból praktikus elrendezése és optimális mérete miatt sok épült fel, füstlikas kiképzésű tetejével, téglarchitektúrájával és zsalugáttereivel igen barátságos és otthonos hangulatú. A Wä II. típusba tartozik például a Kábel utca 3. **A Wä III.** számú háztípus jóval nagyobb, mint az előbbiek. Emeletes kialakításával, U alakú alaprajzával és az udvar felé erősen kiugró lépcsőház tömbjével városias jellegű, kevésbé falusias, mint az előbbiek, de arányaival még mindig jól illik a telep léptékéhez. A hatlakásos, szintén nyeregtetős épülettípust kifejezetten saroktelkekre tervezte az építész. Főhomlokzata és oldalhomlokzatai igen síkszerűek, mind kéttengelyes, a főhomlokzaton díszítetlen háromszögletű oromzatot láthatunk, melyen csupán három keskeny ablakocská nyílik. Az udvar felőli oldal valamivel izgalmasabb a véghomlokzat közé rizalítként betüremkedő, jellegzetes lépcsőházi tömbbel, és az innen a lakásokhoz vezető függőfolyosókkal, melyek erkélyként is szolgálnak. Ebbe a háztípusba tartozik például a Zoltán utca 15. és a Zalaegerszeg utca 26. Mindkét épületen dekoratív, magyaros szecessziós kovácsoltvas rácsokat láthatunk a függőfolyosókon, és szépen faragott fakorlátokat a lépcsőházban.⁹⁷

Wälder egy nagyobb szabású épületet is tervezett a Wekerletelepen, méghozzá a **Fő téren (ma Kós Károly tér) a 9-es számú házat**. Korábban több helyen,⁹⁸ köztük a szerző Wälder Gyuláról szóló kismonográfiájában⁹⁹ is hibásan a 6-os számú ház szerepelt Wälder Gyula műveként, de az újabb kutatás alapján kiderült, hogy az Mende Valér munkája, a 9-es pedig Wälder Gyuláé.¹⁰⁰ (Valószínűleg a 6-os számú ház barokkizáló elemei miatt történt korábban egy hibás azonosítás, melyet több írás is átvett.)

⁹⁷ A Wälder Gyula által tervezett háztípusok alaprajzai és beazonosításuk a Wekerlei Társaskör Egyesület és Nagy Attila építész nagyszabású gyűjtéséből származnak. Köszönöm neki az információt!

⁹⁸ Nagy Gergely: *Wekerle*. 1994. 23.

⁹⁹ Paár Eszter Szilvia: *Wälder Gyula. (Nem csak) a neobarokk mestere*. In: Rozsnyai József (szerk.): *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*. TERC Kiadó, Budapest, 2018. 310.

¹⁰⁰ A Wekerle Állami Munkástelep ingatlanyilvántartása alapján. Wekerlei Társaskör Egyesület.

Az 1914-ben épült, összetett alakú alaprajzzal rendelkező, kétemeletes és nyeregvetős, saroktelken elhelyezkedő társasházban tizenhárom kéthálószobás, és hét három hálószobás lakás került kialakításra.¹⁰¹ Az épület alaprajzai sajnos nem állnak rendelkezésre. Mivel Kispest 1950-ig önálló település volt, a terveket logikus volt a Pest Megyei Levéltárban keresni. Az ott dolgozók állítása szerint azonban Nagy-Budapest kialakítása után átadták a Fővároshoz csatolt települések anyagát Budapest Főváros Levéltárának, a Wekerletelep terveit azonban itt nem találhatók meg, valószínűleg az átadás során nyomuk veszett.¹⁰²

Főhomlokzata igen mozgalmas, a dekorációt mészhomoktéglával burkolt felületek és vakolt szakaszok, illetve félkörívesen záródó és egyenes záródású ablakok váltakozása adja. Az épület stílusában és tetőidomaival a Kós Károly által megszabott tervhez igazodik, így kevésbé felismerhető az építész, de tömegalakításában már felfedezhetők a későbbi jellegzetességek. Nagyon igényes a főhomlokzaton látható, erdélyi népi építészet hatását mutató második emeleti faerkély, melynek faragott korlátján állatok, cicák és madárkák jelennek meg. A főbejáratnál látható félkör alakú, virágos vázát és tekergőző indákat ábrázoló kovácsoltvas rács árulkodik az építész kilétéről, Wälderre nagyon jellemző. Az épület udvarra néző, tehát hátsó homlokzatai kevésbé látványosak, de itt is megtaláljuk a téglarchitektúrát és a körfolyosó légies, dekoratív kovácsoltvas rácsait. A lépcsőház szintén igen visszafogott, de a körfolyosóról ismert kovácsoltvas korlátok hangulatossá teszik. A lakások eredeti enteriőrjéről nincs információnk.

Láthatjuk, hogy Wälder wekerletelepi tevékenysége igen jelentős, főleg, ha fiatal életkorát is figyelembe vesszük. Igaz, az itt létrehozott művek még kevésbé jellegzetesek, későbbi stílusával nehezen összehasonlíthatók, mégis kvalitásos munkák.

Wälder korai, szecessziós stílusú munkáinak sorát gazdagítja a **nagyenyedi zsinagóga**. A tervezés és kivitelezés pontos dátuma nem ismert, de a rajzokat – egy földszinti és egy emeleti alaprajzot, valamint egy dél-kelet felőli látványtervet – 1914-ben publikálta a Magyar Építőművészet, így a tervezés erre az évre, esetleg néhány évvel korábbra tehető.¹⁰³

A rajzokon egy nagyjából téglalap alaprajzú, szabadon álló, tömbszerűn megformált épületet láthatunk, melynek legjellegzetesebb eleme két alacsony tornya és közel-keleties kupolája. A hossz tengelyére szimmetrikusan kialakított épület földszintjének nagyrészt az imaterem foglalja el, melybe a főhomlokzat középső tengelyében nyíló főbejárat mögötti szélfogón, illetve egy előcsarnokon keresztül vezet az út. Az előcsarnokból kétoldalt egy-egy

¹⁰¹ A Wekerle Állami Munkástelep ingatlanyilvántartása alapján. Wekerlei Társaskör Egyesület.

¹⁰² Mindkét levéltártól azt az információt kaptam, hogy a tervek elvesztek, az ügyben sajnálatos módon a különben számos információt birtokló Wekerlei Társaskör Egyesület sem tudott segíteni.

¹⁰³ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

kívülről is megközelíthető lépcsőházból jutunk az emeleti karzatra. A kívülről is nyíló lépcsőházakra azért van szükség, hogy a nők külön bejáraton közelíthessék meg a számukra kijelölt, U alakban kialakított karzatos. Az emeleten, az előcsarnok fölött egy tanterem is helyet kapott, a lépcsőházak mellett pedig egy-egy ruhatár nyílik. Az imatermet kilencosztatú térré tévő négy pillérre támaszkodik a már említett látványos kupola. A zsinagóga centrális elrendezése, főleg a kupolával fedett tradicionális kilencosztatú tér arra enged következtetni, hogy az imaház az ortodox hitközség számára épült.

Az épület homlokzatai közül csak kettő látszik a terveken, a főhomlokzat sajnos pont nem, ám az kivehető, hogy a két sarkán elhelyezett egy-egy alacsony torony kupolaszerű sisakot kapott. A rajzra nézve azonnal szembetűnik az épület vasbeton szerkezete, mely a falakból enyhén kiugrik, illetve a tető fölé emelkedik. Ez a kialakítás Wälder későbbi munkáira nem jellemző, legfeljebb az épület belsejében, leginkább folyosókon és nagyobb belmagasságú termekben tette láthatóvá a vasbeton keretszerkezetet, az épület külsején nem használta fel dekorációs elemként. A láthatóvá tett pillérek a zsinagóga esetében erősen meghatározzák a látványt, a közöttük húzódó ablakokat szépen keretezik. A kisméretű ablakok a földszinten viszonylag alacsonyan, rögtön a lábazati zóna fölött, az emeleten pedig egészen magasan, közvetlenül a tető alatt helyezkednek el, utóbbiak szamarhátívben záródnak. A kupola négyszögletes tamburján is kisméretű, egyenes záródású ablakok helyezkednek el, fölöttük a Dávid-csillag is megjelenik. Az épület keleti homlokzatának legdíszesebb eleme a frigyszekrény, mely alacsony rizalítként ugrik előre a középső három tengelyből, középső szakasza apszisszerű félköríves kialakítást kapott. Amennyire a terven kivehető, a homlokzatokon kerámia elemekkel dekorált vakolt felületek, illetve szegecsekkel rögzített kőablak váltják egymást. Mind a visszafogott dekoráció, mind a vasbeton szerkezet őszinte megmutatása a bécsi szecesszióra, azon belül is Otto Wagner munkásságára vezethető vissza, bár művei közül nem a pesti Rumbach utcai zsinagógával, hanem a bécsi Postsparkasse épületével, illetve a steinhofi Leopoldskirchével állítható párhuzamba. Érdekes módon az épületre nem annyira a magyarországi romantikus, illetve historizáló-keleties zsinagógaépítészet hatott, mint inkább a magyar területeken fellelhető török-izlám épített örökség, például a pécsi dzsámi vagy a budapesti Rácz fürdő eredeti török terei. Bár a zsinagógaépítészetben elterjedt a muzulmán elemek használata, ez inkább a közel-keleti előképek követésében, és kevésbé török példák felhasználásában nyilvánult meg, így Wälder munkája mindenképp különleges.

A zsinagóga Nagyenyeden felépült változata sajnos lényegesen egyszerűbb, mint a terveken látható kvalitásos épület. A homlokzatról hiányoznak a kerámiadíszek és a

szegecsekkel rögzített kőtáblák, az emeleti ablakok számráthív helyett egyszerű háromszögben záródnak, a frigszekrényen pedig alig látható díszítés, a középső kis apszis teljesen elmarad. A kupola és a gömbölyded toronysisakok helyén ma alacsony dőlésszögű sátortető látható, bár jelenleg nem tudjuk, hogy ez későbbi beavatkozás eredménye, vagy így épült fel a zsinagóga. Az épület napjainkban taxiállomásként funkcionál, állapota kielégítő.

Csak úgy, mint Balassagyarmat esetében láttuk, Nagyenyeden is számos megbízást hozott Wälder számára az első itt épített középület. A Magyar Építőművészet már idézett számában¹⁰⁴ még egy nagyenyedi épület, **Bernolák János főhadbiztos családi lakóházának** terveit is megtaláljuk. A közel négyzet alaprajzú, szabadon álló épület a látványterv alapján egy alagsorral, két lakószinttel és egy padlástérrel terveztetett. Jellegzetességét a lábazati zónában látható rusztikus köburkolat, a vakolt felületek sarkain elhelyezett téglasávok, a kovácsoltvas rácsok, és a feltűnően magas és csúcsos tetőidom adja. Az említett elemek egyértelműen az erdélyi népi építészetre, és vele párhuzamosan Kós Károly munkásságára vezethetők vissza, a ház a magyaros szecesszió körébe sorolható. Részletformáinak köszönhetően erősen rokonítható Wälder korábbi tervével, a már bemutatott sušaki erdőhivatallal. Az épületet egyelőre nem sikerült beazonosítani, így nem tudjuk, megépült-e.

Két épületét azonban képeslapokról ismerjük,¹⁰⁵ ezek szerencsére ma is állnak. Az egyik a Varga Katalin utca 33. alatt álló **Dobozy-villa**, mely Wälder balassagyarmati épületeivel, azon belül is a postával, illetve a Magyar Korona Gyógyszertárral mutat rokonságot, így azokkal egy időben épülhetett, az 1910-es évek első felében. Csak úgy, mint a balassagyarmati példák, a Dobozy-villa is előrevetíti Wälder későbbi jellegzetes neobarokk stílusát, de még érezhető rajta a szecesszió hatása. A nagyjából négyzet alaprajzú, szabadon álló, kétszintes és manzárdtetős épület tömegalakítása kifejezetten tömörszerű, ami jellemző az építészre. Leglátványosabb része a főhomlokzaton látható erőteljes kiugrású, aszimmetrikusan elhelyezett rizalit, melyet többször megtört vonalú timpanon koronáz. A háromtengelyes rizalit egyenes záródású ablakai között pilaszterek húzódnak, a dekoráció erősen emlékeztet a balassagyarmati postapalotán látottakhoz. A timpanont az előtte húzódó, Wälderre jellemző barokkos műkö vázák teszik még hangsúlyosabbá. A ház délnyugati sarkában elhelyezett, íves alaprajzú lépcsőház előreugró tömege Wäldertől szokatlan, mozgalmas látványt nyújt, rá sokkal jellemzőbb az épület fő tömegének kubusos megformálása, melyet csak az egyenes záródású ablakok körül elhelyezett, rácsos mintázat old fel kissé.

¹⁰⁴ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

¹⁰⁵ MÉM MDK, Wälder-hagyaték, 71376-71503

Szintén Wälder Gyula tervei szerint épült fel a Ion Creangă utca 117-ben található **Garda-villa**, mely ismét balassagyarmati műveivel, leginkább a Palóc Múzeum 1910-ben tervezett épületével mutat hasonlóságot. A szabadon álló, nagyjából négyzet alaprajzú, háromszintes és manzárdtetős ház a Wäldertől már jól ismert tömörszerű tömegformálást kapta. A balassagyarmati múzeum épületéhez hasonlóan a lábazati zónában durván faragott kőborítás fut végig, az épület nagyrészen keskeny, egyenes záródású ablakokkal találkozunk, a főhomlokzaton pedig két enyhén előreugró rizalit van, az egyiken mindkét épület esetében félköríves mezőbe helyezett díszkúttal találkozhatunk. (A múzeum épületén csak a kút számára kialakított helyet látjuk, a terveken látható kút végül nem készült el.) Érdekes módon a Garda-villa főhomlokzata a múzeuménál jobban idézi annak északi homlokzatát, mely a bécsi szecesszióra jellemző jegyeket mutat. A klasszicizáló dekoráció nemcsak az ablakok között húzódó, kannelúrozott felületű lizénákon, hanem a két rizalit között a tetőben magasodó, keskeny timpanonon is felfedezhető. A timpanon ovális ablaka körül szalaggal összetekert babérfüzéreket látunk, kétoldalt pedig egy-egy virágos műkő váza áll, melyekhez hasonlóval Balassagyarmaton is találkozhatunk.

Szintén viszonylag korai, ám már neobarokk stílusú Wälder Gyula mű a **besztercebányai** (ma Banská Bystrica, Szlovákia) **Erdőigazgatóság** igen nagyszabású épülete, mely 1913 és 1916 között épült. Ezt az épületen emléktábla is tanúsítja, melyen az építész neve a Waelder Gyula írásmódban olvasható. A Földművelésügyi Minisztérium megbízásából épült Magyar Kincstári Erdőigazgatóságot Kotsis Iván már az építés idején, 1914-ben említi többször idézett cikkében.¹⁰⁶

„Besztercebánya egyike azoknak a magyar felvidéki városoknak, amelyeknek karaktere nem tisztán barokk, hanem ott valamelyest német renaissance, sőt, észak-magyar renaissance is belevegyül. A város főutcáján épülő, egy széles aluljáróval áttört új erdőigazgatósági épület alapjában barokk, de helyenként eredeti, kissé németes felfogással, az áthajtó feletti rész hangsúlyozott gazdagságával jól fog a város eme hangulatához simulni s a külsőben alkalmazott átgondolt részletek artistikusan fogják az épület rendeltetését kifejezésre juttatni.”¹⁰⁷

A cikk illusztrációjaként fotókat még nem, csak kiviteli rajzokat láthatunk az épületről, melyeken az említett aluljáró, illetve több dekoratív kovácsoltvas elem terve jelenik meg. Sajnos alaprajzok nem találhatók köztük. További részletformákat mutató rajzok

¹⁰⁶ Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám.

¹⁰⁷ Uo.

fellelhetők még a László Hudec Collectionben,¹⁰⁸ mivel az építész maga is részt vett a ház munkálataiban.¹⁰⁹

Az épület T alaprajzú, kétemeletes, nyeregtetős és zárt sorba illeszkedik. Masszív, tömörszerű tömege, tekintélyt parancsoló arányai, és a nyílások köré csoportosított, későbarokk jellegű dekoráció már igen közel áll ahhoz a stílushoz, melyről Wäldert a legtöbben ismerik, bár helyenként ezen az épületen is megfigyelhető a magyaros szecesszió hatása, amely leginkább a természeti formákban, a felvidéki élővilág ihlette elemekben nyilvánul meg. A magyaros szecesszió előszeretettel alkalmazta a magyarországi természet formáit, így nem csoda, hogy az épület funkciójára utaló elemek megalkotásakor Wälder ehhez a stílushoz nyúlt vissza. Anyaghasználatát tekintve a Wäldertől megszokottakkal találkozunk: a vakolt felületeket vakolatarchitektúrából kialakított dekoráció teszi mozgalmassabbá, amelyhez néhány helyen műkö díszek is társulnak. Az Erdőigazgatóság kiválóan illeszkedik a város képébe, mint látni fogjuk, ez a szempont később is fontos volt az építész számára.

Az épület északnyugatra néző, vagyis főhomlokzata igen dekoratív. Tizennégy tengelyes, a nyugati héttengelyes szakaszt tetőidoma és gazdag dekorációja teszi hangsúlyosabbá. Ezen a szakaszon található az épület egyik legfeltűnőbb eleme, a Kotsis Iván által említett kosáríves, volutákkal díszített aluljáró – amely valójában egy a rokokó építészetre jellemző íves kocsibehajtó –, és a fölötte elhelyezkedő szoborfülke, amelyben eredetileg Szűz Mária szobra állt.¹¹⁰ A szélesebb, szintén héttengelyes szakasz közepén látható főbejárat is figyelemre méltó, félköríves záródású, és ión fejezetes oszlopok fogják közre. A szemöldökpárkányát későbarokk jellegű rózsák, valamint összekunyorodó voluták díszítik. Itt már határozottabban találkozunk a nagyszloprendek használatával, amely később állandó jellegzetessége lesz Wälder munkáinak. Az oszlopok felett virágos kővázák és gyermekalakok ülnek. Az ablakok közül az első emeletiek kapták a leglátványosabb kiképzést: golyvázott szemöldökpárkányukban ismét a balassagyarmati Pénzügyi Palotáról ismert kompozíció jelenik meg, mellvédjükön fonott mintázat látható.

A kosáríves nyíláson áthaladva is dekoratív homlokzatokkal találkozhatunk, bár ezek kevésbé díszítettek, tömegük azonban mozgalmassabb. A kocsibehajtó túoldalán elhelyezkedő falszakasz megismétli a főhomlokzati nyílások kiosztását, ám alig díszített.

¹⁰⁸ A gyűjtemény a <https://vault.library.uvic.ca/> oldalon érhető el. Utolsó megtekintés: 2023.10.27.

¹⁰⁹ Csejdy Júlia – Poncellini, Luca: *Hudec László*. Holnap Kiadó, Budapest, 2010. 15.

¹¹⁰ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

Az épület oldalhomlokzata húsztengetyes, ám hosszúsága nem teszi monotonná, mert egy háromtengetyes íves falszakasz és két erősen kiugró rizalit tagolja. Dekorációja nagyrészt a főhomlokzatról ismert elemekből tevődik össze, ám visszafogottabb. Mindenképpen megemlítendő azonban a két rizalit között nyíló oldalbejárat, melynek lefelé keskenyedő, szögletes pillérei, szemöldökpárkánya és dekorációja már Wälder érett neobarokk stílusában készült és számos későbbi épületen visszaköszön. Ezen az öttengelyes szakaszon egyéb izgalmas részletek is megfigyelhetők: az első emeleti ablakok fölött vakolatarchitektúrából kialakított szarvaskoponyát látunk, a második emeleti erkély kovácsoltvas korlátján pedig szintén szarvas jelenik meg, fenyőfákkal és makkokkal körülvéve. Ez az elem a Felvidék élővilágára utal és erősen magyaros szecessziós hangulatú, csak úgy, mint a homlokzaton megtalálható többi rács.

A délkeletre néző, öttengelyes véghomlokzaton szintén a már ismert elemek ismétlődnek, ám az első emeleti erkély robosztus, fonott mintákból álló műkö korlátja számos későbbi Wälder épület részleteit vetíti előre. A második emeleten, a két szélső tengelyben egy-egy zárterkélyt láthatunk, melyek a reneszánsz és barokk városi építészet jellegzetességei, így illeszkednek Besztercebánya hangulatához. Közöttük félköríves erkély helyezkedik el, az imént leírt rácsokhoz hasonló korláttal.

Az épület belsejében a Wälder műveire jellemző, kosárivekkel tarkított folyosókkal találkozhatunk, melyeknek burkolatát virágos és sakktáblamintás járólap adja. Mennyezetük kazettás kialakítású, bennük a felvidéki reneszánsz műemlékek festett díszekre emlékeztető, fáradt színvilágú növényi ornamentikával, mely nem csak a síkfelületeken, de a kosárivek belsejében is megjelenik. A lépcsőházak szintén dekoratívok, a vastag, összetekeredő elemekből álló műkö korlátok teszik őket látványossá. A reprezentatívabb kialakítású terekben Wälder ismét a felvidéki természet által ihletett, állatokat és helyi növényeket mintázó dekorációt alkalmazta, melyek ugyanúgy, mint az oldalhomlokzat szarvast ábrázoló erkélykorlátja, még a magyaros szecesszió hatását mutatják.

Ez az épület már nagyon közel áll Wälder érett és jellegzetes stílusához, számos elem már későbbi épületeit vetíti előre, az építész stílusa azonban az 1920-as években végrehajtott műemlék restaurálás során nyerte csak el végleges karakterét.

Szintén 1913-ban tervezte Wälder Gyula a **Kisvárdai Állami Főgimnázium (ma Bessenyei György Gimnázium)** épületét, melynek nagyszabású terveit Kotsis Iván 1914-es cikkéből ismerjük.¹¹¹ Bár nagy szükség volt Kisvárdán egy új gimnáziumépületre, mivel az

¹¹¹ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

1910-ben alapított iskola szükséghelyen működött, az 1914-ben megkezdett építkezés végül az első világháború kitörése miatt félbe maradt. Hosszú évekig befejezetlenül állt az épület, de 1921-re végre olyan szintre jutott az építkezés, hogy az intézmény beköltözhetett, de csak 1929-re készült el teljesen.¹¹²

Az épület igen nagyméretű, U alaprajzú, szabadon álló, háromemeletes és nyeregetetős. Leghosszabb, középső szárnyával fordul nyugatra, vagyis az Iskola tér felé, az U öblének közepét a földszinten a díszterem erősen kiugró tömbje töri meg. Szintén a földszinten található az épület másik nagyméretű terme, a tornaterem, mely az északi szárnyat teljes szélességében elfoglalja, és itt található az épület működtetéséhez szükséges irodák és egyéb kiszolgáló helyiségek is. Az emeleten már szinte kizárólag tantermekkel találkozunk, bár az első emeleten is kaptak helyet irodák. A lépcsőházak a díszterem tömbjéhez építve állnak. A vizesblokkok minden szinten a díszterem és a két szélső oldalszárny között az udvar felé ugratott rizalitokban helyezkednek, el az épület tervei szerint.¹¹³

A kisvárdai gimnázium még Wälder más épületeihez képest is tömbszerű, monumentális. A síkszerű homlokzatok monoton ablakkiosztását az építész durván faragott kő lábazattal, téglaburkolattal, és rá egyáltalán nem jellemző módon látványos és különleges sgraffito díszítéssel törte meg. A téglával burkolt lizénák és a durván faragott kő felületek alkalmazásában a premodern építészet, azon belül is Lajta Béla hatása fedezhető fel, ám a sgraffito dekoráció növényi ornamentikája és figurális elemei már egyértelműen Wälder érett stílusát mutatják. A főhomlokzaton nyíló főbejárat kialakítása nem vall az építészre, meglepően visszafogott. A középső hét tengelyben elhelyezkedő ablakok dekorációja azonban annál látványosabb: sgraffito keretük több színre komponált, indákból és szalagokból áll, az ablakok között pedig már feltűnik a később oly jellemző vitézkötésre emlékeztető motívum, mely egy-egy baglyot fon körbe. A bagoly egy iskolaépület esetében jó választás, hiszen Pallas Athénét, a tudás istennőjét szimbolizálja. (Ezt a motívumot Wälder későbbi iskolaépületein is előszeretettel alkalmazta.) A téglaburkolatú lizénák között négyzet alakú barokkos keretben különböző tudományágak szimbólumai jelennek meg, ami ismét a funkcióra utal, valamint az építészre jellemző füzéres csokor motívummal is találkozhatunk a főhomlokzaton. Az épület oldalhomlokzatai jóval visszafogottabbak, csak a kő lábazati zóna és a téglával burkolt lizénák díszítik őket, míg az udvar felé forduló homlokzat szinte teljesen díszítetlen.

¹¹² <http://www.besi.hu/?q=bessenyei-gyorgy-gimnazium-tortenete> 2019.11.05.

¹¹³ *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

A belső térben sem láthatunk sok helyen nagyszabású dekorációt, de a díszterem kialakítása kifejezetten elegáns. Wälder stukkók helyett a falakon barokkos festést alkalmazott, hogy olcsóbban tudja látványossá tenni a teret. Ismét több helyen megjelenik a vitézkötésre emlékeztető dekoráció, a színpad kosárvíves nyílása határozottan barokk hangulatú, és a kazettás mennyezet színes, virágos festése is nagyon jellegzetes. Hasonlóval későbbi épületeken is találkozhatunk.

A kisvárdai gimnázium izgalmas stílusa Wälder Gyula anyagokkal való kísérletezésének eredménye. Kár, hogy hasonló munkák később nem születtek, hiszen az iskola visszafogott, mégis monumentális épülete igazán színvonalas alkotás.

Neobarokk

A két világháború közötti neobarokk Magyarországon

Mielőtt belevágunk Wälder neobarokk stílusú munkáinak ismertetésébe, szólnunk kell néhány szót a két világháború közötti neobarokk jelenségről. Ez az időszak érdekes periódusa a magyar építészetnek, mert több stílus egyidejű használata volt jellemző. A magyaros szecesszió hatása még mindig érezhető volt, bár az 1920-as évekre vesztett jelentőségéből. Az 1920-as évek végén megjelent az újító modernizmus is, mely az évek előrehaladtával egyre több követőt szerzett magának, és nem csak Nyugat-Európában, de Magyarországon is fenekestül felforgatta az építészetet. Mégis, a két világháború közötti időszakban a legnépszerűbbek a historizáló stílusok voltak, a neoromán és neobarokk, kisebb mértékben pedig a neogótikus és a neoreneszánsz.¹¹⁴ Ezek közül mennyiségben a neobarokk emelkedik ki. Sokan a neobarokkot a Horthy-korszak szüleményének tartják, és az időszak konzervatív gondolkodásával magyarázzák kialakulását, de a neobarokk kérdése ennél valójában összetettebb. Való igaz, hogy az ország konzervatív vezetősége gyakran előnyben részesítette ezt a stílust, és sok állami beruházás neobarokk stílusban valósult meg. Államilag támogatott stílus volt, ezen nincs mit vitatni, de népszerűségét más okok is magyarázzák. Az egyik ilyen ok az Osztrák-Magyar Monarchia iránt érzett általános nosztalgia, mely a trianoni békeszerződés után átítatta a társadalmat. Ennek a nosztalgiának a legkézenfekvőbb kifejezése a neobarokk stílus használata volt, hiszen a barokk Magyarországra osztrák közvetítéssel került, továbbá gyakran magával a Habsburg családdal azonosították. Nem mellesleg a barokk volt az ország 18. századi, török uralom utáni helyreállításának stílusa is, mely hasonlóan nehéz volt, mint az 1920 utáni időszak. Mind a teoretikusok, mind a hétköznapi emberek párhuzamot vontak a két viszontagságos periódus között, és az ország újjáépítését egy olyan stílusban kívánták megoldani, ami egyszer már bevált.¹¹⁵ Érdekes módon a magyar társadalom ebben az időszakban egyfajta „barokkos berendezkedéssel” is rendelkezett, ami azt jelentette, hogy a polgárság az arisztokrácia életvitelét kívánta utánozni. Ez nem csak az életmódban, nemesi előnevekben és különböző megszólításokban (méltóságos, kegyelmes) nyilvánult meg, hanem az építészeti önreprezentációban is, ami ismét kedvezett a neobarokknak. Ez a stílus ugyanis elegáns volt és reprezentatív, különleges presztízzsel

¹¹⁴ Fehérvári – Hajdú – Prakfalvi – Ritoók: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. 2017. 231-233.

¹¹⁵ Ybl Ervin: Wälder Gyula újabb művei. *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

rendelkezett a historizáló stílusok között. Segítségével a polgárság olyan képet tudott magáról sugározni, amelyet szeretett volna.¹¹⁶

Továbbá, a modernizmus, mint alternatíva sem juthatott igazán nagy szerephez a stílus elterjedésének kezdetén, főleg szociáldemokrata természete miatt. A stílus ugyanúgy baloldali gyökerekkel rendelkezett, mint a Tanácsköztársaság, melyről sok magyarnak rossz emlékei voltak, így nem tudott azonnal népszerűvé válni.¹¹⁷ Emellett persze radikális is volt, nehezen értelmezhető, hiszen olyan formákat mutatott, amit az építészet addig soha.¹¹⁸ Ezzel szemben a konzervatív és ismerős neobarokk kényelmes volt és érthető, olyasmi, amivel „nem lehet melléfogni”. (Persze a neobarokk is, mint bármelyik stílus, számtalan lehetőséget biztosított a „melléfogásra”.)

Végül, de nem utolsósorban meg kell említenünk a 19. század végi historizmust, mint a két világháború közötti historizmus előképét, előzményét. A 19. század utolsó néhány évtizedében a historizáló stílusok igen népszerűek voltak, és mindnek megvolt a maga funkciója. A neoreneszánsz és a neobarokk volt a legnépszerűbb, reprezentatív kvalitásaik miatt, míg a neoromán és a neogótika inkább az egyházi építészetben nyilvánult meg, vallásos asszociációk miatt.¹¹⁹ Meg kell itt jegyeznünk, hogy a 19. század végi historizmus nem volt annyira tiszta, mint a két világháború közötti. Az előbbi gyakran keverte a stílusokat egy épületen belül, elsősorban a neoreneszánsz és neobarokk elemeket, hasonlóságuk miatt, míg a 20. században nagyfokú stílustisztaság jellemző. Még egy érdekes jelenség, hogy azok a nagy építészek, akik a századforduló nagyszabású szecessziós épületeit tervezték, sokan neobarokk építészként kezdték pályafutásukat.¹²⁰ Ide sorolható többek között Lechner Ödön, vagy a Korb Flóris és Giergl Kálmán építészdúó is.¹²¹ Éppen ezért a szecesszió építészetében gyakran találkozunk barokk tér- és tömegalakítással, illetve dekorációs elemekkel, ami egyfajta átjárást mutat a két stílus között, és részben megmagyarázza a kontinuitást a szecesszió és a két világháború közötti neobarokk esetében. Az építészek következő generációja ugyanis, például Wälder Gyula, Györgyi Dénes és Kotsis Iván, tanulva a nagy mesterektől, mind szecessziós épületeket terveztek pályájuk elején. Majd, amikor a stílus

¹¹⁶ Szekfű Gyula: *Három nemzedék, és ami utána következik*. Magyar Könyvbarátok Kiadása, Budapest, 1934. 404-405. A továbbiakban: Szekfű Gyula: *Három nemzedék*. 1934.

¹¹⁷ Ybl Ervin: Wälder Gyula újabb művei. *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám

¹¹⁸ Fehérvári – Hajdú – Prádfalvi – Ritoók: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. 2017. 233.

¹¹⁹ SISA József – BEKE László: *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris Kiadó, Budapest, 2013. 330-336. A továbbiakban: Sisa – Beke: *Építészet és iparművészet*. 2013.

¹²⁰ Rozsnyai József: *Neobarokk építészet Magyarországon az Osztrák-Magyar Monarchia idején, különös tekintettel Meinig Arthur építész munkásságára*. Doktori disszertáció, ELTE-BTK, Művészettörténet és Művelődéstudományok doktori iskola, 2011. 193. A továbbiakban: Rozsnyai: *Meinig Arthur* 2011.

¹²¹ Sisa – Beke: *Építészet és iparművészet*. 2013. 337.

vesztett népszerűségéből, nagy könnyedséggel váltottak vissza a neobarokkra. Itt azonban igen fontos megjegyeznünk, hogy a neobarokk és más történelmi stílusok újrafelfedezése már az 1910-es években megtörtént¹²² (ennek példáit látni fogjuk Wälder korai műveinél), sőt, valójában a 19. század vége óta el sem tűnt a magyar építészetből. A századfordulón a szecesszió mellett tovább virágzott a historizmus is, igaz, valamelyest visszaszorult, azonban az épületek nagyobb része még így is historizáló stílusban épült.¹²³ Láthatjuk tehát, hogy a neobarokk nem lehetett kizárólag a Horthy-korszak konzervatív gondolkodásának és esztétikájának terméke. A két világháború közötti neobarokk a köztudatban, és gyakran a szakirodalomban is úgy szerepel, mintha a már elterjedt és uralkodó modernizmussal való, állami parancsra történt szembefordulás lenne, pedig valójában arról van szó, hogy egy átmeneti időszakban, turbulens változások közepette, más stílusokkal párhuzamosan tartotta magát az addig nagyon is élő – de valóban konzervatív – barokkizáló hagyomány, mely az 1930-as évek végére, a modernizmus széleskörű elterjedésével párhuzamosan fokozatosan háttérbe szorult, majd eltűnt.

Már említettük a két világháború közötti neobarokk két fontos tulajdonságát, miszerint nem előzmények nélkül, hirtelen jelent meg 1920-ban, és hogy stílustisztaság jellemezte. Azért tudott stílusban tiszta maradni, mert gyakran kölcsönzött elemeket eredeti magyarországi barokk épületekről, ezáltal sok magyar város képébe könnyen beilleszkedett. Ebben is különbözött a 19. századi neobarokktól, hiszen az általában osztrák, bécsi példákat használt fel, arra a tájra jellemző elemekkel, és nem volt benne a 20. századi nacionalizmus. A 20. század elején azonban tudatosan egy nemzeti stílus kialakítására törekedtek az építészek, és ennek a nemzeti stílusnak a formakincsét a 18. századi magyarországi barokkban vélték felfedezni, ezért másolták az elemeket tudatosan.¹²⁴

További fontos karakter, hogy ugyan külsejében a neobarokk igen konzervatív volt, szerkezetében mégis felfedezhetők a modern újítások. A 20. század elején rengeteg építészeti újítás jelent meg, melyek az átlagember életébe is nagy változásokat hoztak. Gyökerestül változott meg az, amit az emberek kényelmesnek és praktikusnak neveztek, és ezekhez a változásokhoz az építészetnek alkalmazkodnia kellett, stílustól függetlenül. Ez az alkalmazkodás az épületek modern belső elosztását jelentette. A neobarokk építészet továbbá sok technikai újítást is felhasznált, melyek gyorsabbá, biztonságosabbá, és olcsóbbá tették az építkezést. Az egyik ilyen újítás a vasbeton keretszerkezet volt, mely első látásra nem illik a

¹²² Rozsnyai: *Meinig Arthur* 2011. 263.

¹²³ Rozsnyai – Szakács: *A magyar építészet rövid története*. 2017. 193.

¹²⁴ Kotsis Iván: A XVIII. század építészetének gyakorlati alkalmazása. *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.

historizáló épületekhez, és valóban nagy kreativitást igényelt a harmonikus összkép kialakítása, de ez gyakran még így is sikerült.¹²⁵ A másik komoly újítás az előregyártott műkö vagy cementöntvény elemek használata volt, mely lényegesen olcsóbbá tette az építkezést. Magukat a díszeket az építészek tervezték ugyan, de nem szobrász faragta őket. A szobrász csak az öntőformát készítette el, majd ennek segítségével a kívánt elem annyiszor került legyártásra, ahányszor csak kellett, és tetszőlegesen kerültek elhelyezésre.¹²⁶ (Láthatjuk majd több Wälder által tervezett házon, hogy különböző elemek nem csak egy, hanem több épület esetében is ismétlődnek, mégis minden épületnek megvan a rá jellemző, egyedi dekorációja.) Most, hogy már tisztáztuk a két világháború közötti neobarokk építészet kialakulását és legfontosabb jellemzőt, lássuk, más országokban is hasonló folyamatok zajlottak-e.

A két világháború közötti neobarokk nemzetközi párhuzamai

A magyarországi két világháború közötti historizálás nem egyedülálló jelenség, számos más országban is megfigyelhetők hasonló tendenciák, igaz, nem teljesen azonosak a nálunk tapasztaltakkal. Legközelebbi párhuzammal talán déli szomszédunk, a Szerb-Horvát-Szlovén Királyság, illetve 1929-től a Jugoszláv Királyság esetében találkozhatunk. E soknemzetiségű állam három legfontosabb városának más-más szerep jutott: Belgrád fejlődését egy új állam fővárosává válásának vágya határozta meg, Zágráb a kulturális és gazdasági központ szerepét töltötte be, Ljubljana pedig a szlovén nemzetiségi törekvések helyszíne lett.¹²⁷ A különböző szerepektől függetlenül azonban mindhárom városban találkozhatunk történelmi stílusban alkotott épületekkel.

Belgrádban fontos szempont volt az Oszmán Birodalom nyomainak ellensúlyozása, melyben nagy szerep jutott a Szovjetunióból menekült orosz zsidó építészeknek, akik magukkal hozták a cári Oroszország historizáló stílusát, így az meghatározóvá vált az újonnan emelt középületek esetében.¹²⁸ Kiváló példa a neobarokk stílusú Földművelésügyi Minisztérium (Министарство пољопривреде), melyet Nyikolaj Petrovics Krasznov (Николай Петрович Краснов) orosz építész tervezett 1923-ban, illetve a szintén Krasznov által jegyzett, 1928-ban emelt Pénzügyminisztérium, mely nem csak stílusának, de tömörszerű tömegalakításának, dekorációjának és monumentalitásának köszönhetően is kifejezetten

¹²⁵ Fehérvári – Hajdú – Prakfalvi – Ritoók: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. 2017. 239.

¹²⁶ Pamer: *Magyar építészet a két világháború között*. 1996. 20.

¹²⁷ Damjanović, Dragan: *Review of Urban Architectures in Interwar Yugoslavia*, by Tanja D. Conley, JAE Online, January 15, 2021. <https://www.jaeonline.org/articles/review/urban-architectures-interwar-yugoslavia/#/page1/> 2023.01.08.

¹²⁸ D. Conley, Tanja: *Urban Architectures in Interwar Yugoslavia*, Routledge, London, 2020. 133. A továbbiakban: D. Conley: *Interwar Yugoslavia*, 2020.

emlékeztet a magyarországi neobarokk középületekre.¹²⁹ Belgrád építészetének egyik legmeghatározóbb eleme a Nemzetgyűlés (Народна скупштина) épülete, melyet Jovan és Pavle Ilkić (Јован Илкић, Павле Илкић) tervezett. A klasszicizáló, középkeleten parlamenti épületet 1920 és 1936 között építették.¹³⁰ Láthatjuk, hogy Belgrádra – csakúgy, mint Budapestre – jellemző volt az időszakban a stíluspluralitás, itt is megfigyelhető a funkciónak megfelelő stílusválasztás: az említett minisztériumépületek látványos neobarokk stílusban születtek, a Nemzetgyűlés azonban a jog, az állam és az igazságosság asszociációit hordozó, a soknemzetiségű országban semlegesnek mondható klasszicista épület.

Zágráb építészei alapvetően osztrák iskolázottságúak voltak, így őket több nyugati hatás érte, a historizálás azonban ugyanúgy jellemző. Igaz, a horvát építészek nagyon hamar „megéreztek a modernizmus ízét”, nagyban hatott rájuk a német és osztrák expresszionizmus, a cseh kubizmus, illetve később a Bauhaus, még így is találunk fontos barokkizáló vagy klasszicizáló középületeket.¹³¹ Ezeknek egyike a tömbszerű tömegalakítással és monumentális portikusszal rendelkező Tőzsdepalota, vagyis a Palača Burze, mely Viktor Kovačić tervei alapján épült 1924-ben.¹³² Bár Kovačić számos historizáló épület alkotója, mégis a horvát modernizmus atyjának tartják. Szakítani akart a „hamis historizmussal”, ám ez valójában nem a történelmi formák megtagadását, csupán az új igényekkel és korszerű technológiákkal való összeegyeztetésüket jelentette: az újításokat beépítette konzervatív stílusába.¹³³ (Ez a gondolatmenet erősen rokonítható Wälder Gyula filozófiájával.) A két világháború közötti neobarokk szép példája továbbá a Dionis Sunko által 1925-ben tervezett Hotel Esplanade, mely elegáns megjelenésével fogadja a Zágrábba vonattal érkezőket.¹³⁴

Ljubljánában egyértelműen a Grazban tanult, Olaszországot és Franciaországot is megjárt, osztrák és cseh területen is számos kiváló épületet alkotó Jože Plečnik szemlélete vált uralkodóvá.¹³⁵ Plečnik széleskörű műveltségének köszönhetően megértette az osztrák és olasz hatások egyvelegeként létrejött ljubljánai városképet, melyhez a barokk és a reneszánsz ismeretének köszönhetően kiválóan tudott alkalmazkodni, sőt, még egyfajta sajátosan szláv hangulatot is létre tudott hozni. Bár korábban számos szecessziós és expresszionista épületet alkotott, hazatérve egyértelműen a történelmi stílusok felé fordult és olyan műveket hozott létre, mint a Bežigrad Stadion (1923-1939), az Alkotmánybíróság (Ustavno Sodišče, 1925),

¹²⁹ Uo. 130.

¹³⁰ Uo. 129.

¹³¹ Uo. 184.

¹³² Uo. 180.

¹³³ Uo. 78-79.

¹³⁴ Uo. 73.

¹³⁵ Uo. 246.

vagy a Cipészhíd (Čevljarski most, 1932).¹³⁶ Különösen szellemes épület az 1934-ben befejezett Peglezen-ház, mely egy igen keskeny telekre épült. Neoreneszánsz homlokzatainak hála kiválóan illeszkedik a városképbe, nagyméretű üvegfelületekkel légiessé tett legfelső szintje azonban már modernista előképekre vezethető vissza. Leghíresebb munkája a belváros képét meghatározó, 1929 és 1939 között épült Hármashíd (Tromostovje), mely báboskorlátjának köszönhetően barokk jellegű, valamint a „halottak városaként” is ismert Žale temető bejárati épülete, mely földöntúli hangulata és tiszteletet parancsoló neoreneszánsz stílusa miatt tökéletesen betölti funkcióját.¹³⁷ Ezt az építményt továbbá azért fontos megemlíteni, mert 1936 és 1942 között épült, tehát egy viszonylag késői historizáló alkotás, csak úgy, mint Magyarországon számos társa.

A két világháború közötti időszakban Skandináviában megfigyelhető volt egy izgalmas jelenség, melyet Skandináv Klasszicizmus (vagy néhol, egyébként pontosabban skandináv újklasszicizmus) néven ismerünk. Ez a stílus nem tökéletes párhuzama a magyarországi folyamatoknak, mivel tagadhatatlanul nagy hatást gyakoroltak rá a 20. század eleji modern tendenciák: Skandinávia esetében inkább egyfajta klasszicista modernizmusról, vagy még inkább modern klasszicizmusról beszélünk,¹³⁸ a végeredmény mégis gyakran igen hasonló, így érdemes vele foglalkoznunk. A legjobban Löffler Béla szavaival foglalhatjuk össze ezt a stílust: *„A modern svéd építészetben mindinkább előtérbe jutott az a törekvés, mely szakítani akar és tud a megcsontosodott előítéletekkel és sablonokkal. Ez a törekvés azonban minden merészsége mellett sem tévelyeg el szélsőségekbe, mert az esztétikai és a gyakorlati szempontok nemesen mérsékelik a mindenáron újat akarás vágyát.”*¹³⁹

Bár a szigorú és visszafogott skandináv stílus létrejöttében nagyobb szerep jutott a modernizmusnak, mint azt a magyar neo-stílusok esetében láthattuk, a két jelenség elméleti háttérében mégis sok közös vonást találunk. A skandináv építészeket ugyanúgy egy nemzeti építészeti nyelvezet iránti vágy hajtotta, mint magyar társaikat, valamint a városrészek egységes stílusban tartását is fontos célként fogalmazták meg.¹⁴⁰ Hogy Erik Gunnar Asplund szavait idézzük: *„Az ember könnyen elfelejti, hogy fontosabb a hely stílusát követni, mint a korszakét, amelyben élünk.”*¹⁴¹ Ez a gondolat rávilágít arra az eszmeiségre, amely a skandináv klasszicizmus mögött húzódik, ráadásul kiválóan összecseng Wälder Gyula műegyetemi

¹³⁶ <https://epiteszforum.hu/ket-ferfi-egy-varos-ljubjana-epiteszete> 2023.01.03.

¹³⁷ Uo.

¹³⁸ Ferkai András: Nordisk Klassicism 1910-1930, recenzió. *Magyar Építőművészet*, 1984, 33. évf. 3. szám.

¹³⁹ Löffler Béla: A stockholmi új Zenepalota. *Magyar Építőművészet*, 1927. 3. évf.

¹⁴⁰ Caldenby, Claes (szerk.): *20th Century Architecture, Sweden*. Prestel, München, 1999. 59. A továbbiakban: Caldenby: *20th Century Architecture, Sweden* 1999.

¹⁴¹ Uo. 47.

hallgatókhoz intézett szavaival: „Jegyezzék meg jól, az épület a helyszínen épül.”¹⁴² A skandináv klasszicizmus és a magyar neobarokk, illetve más neo-irányzatok közötti különbségekkel kapcsolatban fontos megjegyeznünk, hogy az északi építészek által követett előképek eleve visszafogottabbak, mint a magyar társaik által ismert példák. Skandináviában – részben a gazdasági helyzet, részben az ott élő népek mentalitása okán – a történelmi stílusokban is szerkesztettebb, letisztultabb épületek születtek,¹⁴³ mint Közép-Európában, így nem csoda, hogy a modernizmus mellett a történelmi előképekre is támaszkodó építészetük is szigorúbb, szerényebb műveket eredményezett. Ezeknek kiváló példája – bár a mi történetünk szempontjából kissé korai – a stockholmi Városháza, mely Ragnar Östberg alkotása és 1911-1923 között épült. A tekintélyt parancsoló, ám mégsem monumentalitásra törekvő, sokkal inkább bizalomgerjesztő épület kiválóan egyesíti a különböző történelmi stílusokat – a velencei gótikát, a románkori téglapítészeti és a svéd reneszánszt – az építés időszakának jellemző irányzatával, az expresszionizmussal.¹⁴⁴ Ezzel nemcsak világraszóló hírnevet szerzett a svéd építészetnek, de a fiatalabb építészgenerációk számára – sőt, még Rerrich Béla szegedi Dóm tere számára – is kiváló példát szolgáltatott. Ráadásul mi is láthatjuk, hogy Svédországban ugyanúgy jellemző volt a historizmus az 1910-es években, mint hazánkban, így itthoni kollégáinkhoz hasonlóan a svéd építészek is természetesen kezelték a történelmi stílusokat az 1920-as években.

Ez a természetesség olyan remek épületeket eredményezett, mint Ivar Tengbom 1920-as években emelt épületei, melyek a klasszicizálóból példákkal ellentétben valóban közel állnak a magyar példákhoz, ezek között ugyanis több olyat is találunk, mely klasszicizáló későbarokk előképekre épít. Kiváló alkotás a Stockholmi Gazdaságtudományi Egyetem (Handelshögskolan i Stockholm, 1925-1926), illetve a Svéd Gyufatröszt székháza (Tändstickspalatset, 1926-1928),¹⁴⁵ melyek a skandináv klasszicizmustól megszokott nyugalmat és szerkesztettséget árasztják, látványos dekorációjuknak és arányaiknak köszönhetően azonban igen reprezentatív, gazdagságot sugárzó épületek – ahogy ez egy gazdasági iskola vagy egy vállalati székház esetében elvárható. Előbbi ráadásul tömegalakításának, középkupolás elrendezésének és stílusának köszönhetően a Györgyi Dénes és Münnich Aladár által tervezett debreceni Déri Múzeum párhuzama. A magyar építészetrel kapcsolatban leginkább szocreál építészetünk előképeként említjük a Skandináv

¹⁴² Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészetére. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám

¹⁴³ Caldenby: *20th Century Architecture, Sweden* 1999. 59.

¹⁴⁴ Pevsner, Nikolaus: *Az európai építészet története*. Corvina Kiadó, Budapest, 1972. 426. A továbbiakban: Pevsner: *Az európai építészet története* 1972.

¹⁴⁵ Heim Ernő: A Svéd Gyufatröszt székháza Stockholmban. *Tér és Forma*, 1929. 2. évf. 9. szám

Klasszicizmust, hiszen az 1950-es években építészeink előszeretettel tekintettek rá példaként, így városképeinkre nagy hatást gyakorolt,¹⁴⁶ de mint láthatjuk, a két világháború között nemcsak szigorú, de a magyarországi neobarokkal rokonítható épületek is születtek.

A 20. század elején a Brit Birodalom építészetére kevésbé gyakoroltak hatást a modern irányzatok. Ahogy Nikolaus Pevsner fogalmaz: „*Angliában először Peter Behrens épített egy [modern] házat 1926-ban Northamptonban egy angol gyárosnak, ez után öt évig jóformán semmi sem történt.*”¹⁴⁷ A modernizmus elterjedése a Brit Birodalomban csak a német menekült építészek érkezése után gyorsult fel, a brit építészek és megrendelők addig a jól bevált, konzervatív történelmi stílusokban gondolkodtak. Az 1910-es években még az Edward-stílus, a neobarokk egy igen díszes és monumentális változata volt elterjedt, az első világháború után azonban a szintén reprezentatív, ám kevésbé díszített György-stílusú, vagy Palladianista előképek felé fordultak a megrendelők. (A György-stílus és a Palladianizmus Nagy-Britanniában a barokkal párhuzamosan, vagy leginkább helyette volt jelen. Ezekben a stílusokban jellemzően klasszicizáló épületek születtek, melyek az itáliai reneszánszból merítettek ihletet.) A jelenségnek neve is van, angol nyelvterületen leginkább a „Neo-Georgian” vagy „Georgian Revival Architecture” elnevezéssel találkozhatunk. A stílus nemcsak a magánmegrendelők, de az állam szemében is nagy presztízzsel rendelkezett, így számos középület ebben a stílusban született egészen az 1960-as évekig.¹⁴⁸

Az Új-György-stílus legnagyobb mestere egyértelműen Edwin Lutyens, aki már az első világháború előtt is bizonyította tehetségét számos nagyszabású épülettel. A két világháború közötti időszakban egyik legjellegzetesebb munkája a londoni Midland Bank épülete, mely 1922-ben épült. A ház szimmetriájával, nyerstégla homlokzatával és sarkokon, illetve kapuk körül elhelyezett, portlandi mészkőből készült armírozásával igazán kellemes látványt nyújt és tökéletesen megidéri a 18. század angol építészet alkotásait.¹⁴⁹ Ebben a tekintetben kiváló párhuzama a két világháború közötti magyar neobarokk épületeknek, hiszen stílustisztaságuknál fogva az avatatlan szem mind Lutyens művét, mind a hazai példákat évszázadokkal korábbiak gondolhatná.

A 19. század végi neobarokk késői példája az 1926-ban épült londoni Selfridges Nagyáruház, mely Daniel Burnham és Francis Swales munkája. Különlegessége, hogy építése

¹⁴⁶ Ferkai András: Nordisk Klassicism 1910-1930, recenzió. *Magyar Építőművészet*, 1984, 33. évf. 3. szám

¹⁴⁷ Pevsner: *Az európai építészet története* 1972. 421-422.

¹⁴⁸ Glancey, Jonathan: *A 20. század építésze*, Glória Kiadó, Budapest, 2001. 42. A továbbiakban: Glancey: *A 20. század építésze*, 2001.

¹⁴⁹ Uo.

idején Nagy-Britannia legnagyobb acélvázis épülete volt, szerkezetét mégis barokkizáló ornamentika mögé rejtették.¹⁵⁰

A historizálás a Brit Birodalom egészére, tehát a gyarmatokon emelt középületekre is jellemző volt, aminek politikai-ideológiai okai voltak. Mint korábban láttuk, az állam, mint megrendelő sokáig ragaszkodott a konzervatív stílusokhoz, ám a gyarmatokon ez különösen nagy jelentőséggel bírt, hiszen a historizáló épületek a brit korona időtlenségét és történelemben elfoglalt helyét hangsúlyozták, nem melleleg pedig a briteknek tetsző módon formálták át az adott terület arculatát. A gyarmatokon emelt középületek kiváló példája az Új-Delhiben található Alkirályi Palota (ma Elnöki Rezidencia, vagyis Rashtrapati Bhavan), mely 1931-ben épült, Edwin Lutyens munkája.¹⁵¹ Az épület különlegessége, hogy bár alapvetően Palladianista, az építész számos indiai elemet is integrált a dekorációba, valamint a téralakítás is a trópusokra jellemző, így a brit gyarmati épületeknél sokkal jobban illeszkedik környezetébe. Szintén Christopher Wren stílusát fedezhetjük fel a szingapúri Legfelsőbb Bíróság régi épületén (malájul Bangunan Mahkamah Agung Lama), melyben jelenleg a Szingapúri Nemzeti Galéria helyezkedik el. A Frank Dorrington Ward által 1939-ben tervezett épület a klasszicizáló brit gyarmati épületek késői példája, mely jól mutatja, hogy a historizáló stílusok nem csak hazánkban virágoztak az 1930-as években.¹⁵²

A Brit Birodalomban megfigyeltekhez hasonló folyamatok játszódtak le az Amerikai Egyesült Államokban is. A modernizmus, vagy ahogy ott nevezik, az International Style a két világháború közötti időszakban kevés teret tudott magának hódítani – pedig Louis Sullivan és Frank Lloyd Wright tevékenysége nyomán meg lett volna rá az esély.¹⁵³ Ennek valószínűleg az az oka, hogy az Egyesült Államokat kevésbé érintették az első világháború után kibontakozó filozófiai irányzatok, így az azokból kiinduló építészeti és design tendenciák sem tudtak elterjedni. Annál inkább népszerűek voltak azonban a historizáló stílusok, melyek mind a 19. század végén, mind a 20. század első évtizedeiben uralták az amerikai építészetet.¹⁵⁴ Ezeknek egyike a klasszicizáló stílus, melyet előszeretettel alkalmaztak különböző emlékművek, állami épületek, illetve egyéb, a nemzet nagyságát hirdető épületek esetében. Az Amerikai Egyesült Államokban azonban ez a stílus kissé más asszociációkat hordoz, mint Európában: kevésbé utal az állam hatalmára, sokkal inkább a demokráciát, a görögöktől és rómaiaktól eredő demokratikus hagyományt, és az amerikai szabadság eszméjét hivatott

¹⁵⁰ Uo. 44.

¹⁵¹ Uo. 47.

¹⁵² Uo. 55.

¹⁵³ Pevsner: *Az európai építészet története* 1972. 422., 471.

¹⁵⁴ Glancey: *A 20. század építésze* 2001. 43.

képviselni.¹⁵⁵ Ezen a gondolaton alapszik a Henry Bacon által tervezett washingtoni Lincoln Emlékmű (Lincoln Memorial), mely 1922-ben épült,¹⁵⁶ illetve a szintén washingtoni Nemzeti Galéria (National Gallery of Art), mely John Russel Pope tervei alapján épült viszonylag későn, 1940-ben.¹⁵⁷ A felhőkarcolók építészetében is jelen volt a historizálás, így gyakran a neobarokk is, Chicagóban is számos példával találkozhatunk.¹⁵⁸ A reneszánsz dekorációval, lanternával és oromzattal díszített Wrigley Building (Graham, Anderson, Probst and White, 1921-1924), az áttört faragványainak köszönhetően igen látványos, neogótikus Chicago Tribune Tower (John Mead Howells és Raymond M. Hood, 1923-1925), illetve a kupolákkal ellátott, ékszerkereskedő céghez méltón díszített neobarokk Jewelers Building (Thielbar & Furgard, 1924-1926) mind valamelyik „Revival” hagyományát követik.¹⁵⁹

A sort még folytathatnánk, a bemutatott példákon keresztül azonban már láthatjuk, hogy nem egyedülállóan magyar jelenség a két világháború közötti historizáló építészet. Számos más országban is hasonló folyamatok figyelhetők meg, melyek szintén a megelőző időszakok, a századfordulón, illetve az 1910-es években jelen lévő tendenciák folytatásaként, és nem a modernizmusból való visszafordulásként értelmezhetők. Most, hogy nemzetközi kontextusban is megvizsgáltuk a jelenséget, lássuk Wälder Gyula neobarokk stílusú munkáit!

Wälder Gyula neobarokk épületei Budapesten

Első budapesti neobarokk stílusú épülete az 1923-ban emelt **Frigyes Királyi Főherceg számára tervezett tiszti lakóház**, mely a Gellért-hegyen található. A Habsburg-Tescheni Frigyes által 1921-ben vásárolt telekre építendő kétemeletes, manzárd beépítéses, háromlakásos társasház terveit 1923 tavaszán készítette el Wälder, az építkezés nyáron vette kezdetét.¹⁶⁰ Az építkezés azonban leállt, majd tulajdonosváltás történt, a ház csak az 1920-as évek második felében készült el.¹⁶¹ A tervek és a megvalósult épület között látványos különbségek vannak – utóbbi egyszerűbb – így valószínű, hogy az épület redukált tervek alapján épült fel, melyeket már nem Wälder készített.

¹⁵⁵ Uo.

¹⁵⁶ Uo.

¹⁵⁷ Uo. 55.

¹⁵⁸ Bugár Mészáros Károly: Poszthistorizmus (1906-1936) New York, Chicago, Róma. In.: *Szent Imre Millennium a Szentimrevárosban. Tanulmányok a herceg születésének ezredik évfordulójára*. Szerk.: László Ágota, F. Romhányi Beatrix, Csányi Tamás. Budai Ciszterci Szent Imre Plébánia, Budapest, 2008. 76.

¹⁵⁹ Uo. 80-82.

¹⁶⁰ Budapest Főváros Levéltára, IV.1407.b 470066/1923-III.

¹⁶¹ A házban élő Mezey Alice elmondása alapján, 2022.08.22. Mezey Alice családja a kezdetektől a házban él, először bérlőként majd tulajdonosként.

A lejtős telekre épített, szabadon álló, téglalap alaprajzú ház egy vertikális hangsúlyú, magas tömb. A terveken¹⁶² egy jó arányú épületet látunk, a manzárdtetősnek szánt ház azonban egy teljesértékű emelettel magasabb lett, így ma kissé aránytalan, ám még így is jól illeszkedik a Gellérthegy elegáns villáinak sorába. Képét copf jellegű dekorációja határozza meg, melybe néhol egyiptizáló elemek is keverednek.

A házban eredetileg három lakás került kialakításra, minden emeleten egy. (Ma az alagsorban és a tetőtérben is van lakás, valamint minden emeleten három lakás található.) A terveken az alagsorban csak a házfelügyelő szobája és konyhája, valamint a különböző kiszolgáló helyiségek – mosókonyha, pince, raktár – helyezkednek el. A földszinti három hálószobás lakás alaprajza teljesen megegyezik az első emeleti lakásával. Az eredeti elosztás szerint mindkettőben volt fürdőszoba, konyha, hall, szalon, sőt, még külön gardrób helyiség is. A cselédszoba nem állt közvetlen összeköttetésben a lakással, csak a folyosóról lehetett megközelíteni. A földszinten és az első emeleten a lakáshoz nyitott veranda is tartozott. A terveken a legfelső szinten egy manzárdlakás látható, melynek alaprajza nagyjából megegyezik az alatta levő lakásokéval, de a srég falak miatt valamivel kisebb, és nincs fedett veranda, csak erkély. A megvalósult épület valamelyest eltér a tervektől, jelenleg itt ugyanis nem manzárdot, hanem egy teljesértékű emeletet láthatunk. (És még e felső lakás fölött található egy utólagos tetőtérbeépítéssel kialakított lakás, mely az utóbbi évtizedekben épült.)¹⁶³ A manzárdlakás áttervezésére valószínűleg építés közben, az új tulajdonos kérésére került sor – mint már említettük, a kiviteli terveket valószínűleg nem Wälder készítette el. A manzárdos megoldás esztétikusabb lett volna, főleg az épület arányait tekintve, igaz, az így kialakított lakás egészen biztosan jobban használható és kényelmesebb, mint a tetőtéri változat.

Az épület északi homlokzata a terveken¹⁶⁴ igen impozáns, középső három tengelye rizalitként előreugrik. A rizalit magas ablakai több szintet összekötve húzódnak, első emeletén erőteljes párkányon kővázák állnak. A rizalitot az oromzaton nyíló lunetták is hangsúlyozzák. A megvalósult épület ennél jóval egyszerűbb, csak a középső egytengelyes szakasz ugrik előre, a magas ablakok elmaradnak. A főbejárat azonban dekoratív kialakítású: az egyenes záródású nyílás két oldalán sásfejezetes pillérek állnak, melyek az emeleti ablak vaskos, áttört korlátját tartják. Erre szintén sásleveles kővázák kerültek. A főbejárat szögletes, szigorú kialakításának és egyiptizáló elemeinek köszönhetően mutat némi art deco hatást. A

¹⁶² Budapest Főváros Levéltára, IV.1407.b 470066/1923-III.

¹⁶³ Mezey Alice elmondása alapján, 2022.08.22.

¹⁶⁴ Budapest Főváros Levéltára, IV.1407.b 470066/1923-III.

homlokzat többi részén kevés díszítés látható, szépek a földszint ablakain megjelenő copf jellegű rácsok.

A keleti homlokzat mind a terveken, mind a valóságban a legvisszafogottabb, mivel erre nyílik a legkevesebb rálátás. A durván faragott kővel burkolt lábazati zóna a telek lejtése miatt nagyobb hangsúlyt kap, az ablakok szinte díszítetlenek.

A déli homlokzat a terveken igazán látványos és a valóságban is dekoratív, bár a manzárd helyett épített emelet és a kert lejtése miatt kialakult arányai nem kifejezetten jók, a terveken látható homlokzat szebb lett volna. (Az épület jelenlegi képén sokat ront az utólagos tetőtérbeépítés, erről azonban sem Wälder, sem a kiviteli terv készítője nem tehet.) A manzárdtető hiányán kívül a terv és a megvalósult épület között alig van különbség, a dekoráció is nagyban megegyezik. Az öttengelyes homlokzat leglátványosabb szakasza a középső három tengelyben erősen előreugró rizalit, melynek első és második emeletén verandát, felső szintjén pedig teraszt láthatunk. Az első és második szinten megjelenő korlát vaskos műkö elemekből, a felső szinten pedig légies kovácsoltvasból készült, utóbbi szalagos-babérkoszorús díszítésének köszönhetően a klasszicizáló későbarokk művészet hatását mutatja. A terven a legfelső szint dekoratív, szegmensívben záródó oromzatot is kapott, melyen megjelenik az építetőre utaló korona.

A nyugati homlokzat nagyon hasonlít a terveken látotthoz, ám annál egyszerűbb. Mindkét esetben öttengelyes, a középső három tengelyben nyíló, keskenyebb ablakokat pilaszterek keretezik, a többi nyílás szinte díszítetlen. A legfelső emeleten a déli homlokzat terveiről ismert oromzat jelenik meg, a különbség az, hogy a terveken ez már a manzárdtetőben foglal helyet és van rajta korona, a valóságban azonban díszítetlen. Az első emeleten, a középső tengelyben utólag erkélyt alakítottak ki, mely üvegkorlátjának hála nem zavaró, ám a fölötte elhelyezett hullámpala előtető nagyban rontja a homlokzat képét.

A lakások eredeti belső teréről sajnos nem sokat tudunk, a metszeti rajzok sem sokat árulnak el az enteriőréről.¹⁶⁵ Szerencsére a lépcsőház ma is eredeti állapotát mutatja, kovácsoltvas korlátja igazán elegáns. A korlát klasszicizáló későbarokk példákra vezethető vissza, geometrizáló formákból és egymásba fonódó ovális elemekből áll. A padlón a Wälder számos épületében megtalálható sakktábla mintás cementlapokat látjuk.

A második emeleti középső lakásban¹⁶⁶ szerencsére ma is számos eredeti részlet megtalálható: láthatjuk a sűrűn osztott ablakokat és kazettás faragású beltéri ajtókat, néhol még a réz kilincsek is eredetiek. Különösen esztétikus az eredeti formájában fennmaradt,

¹⁶⁵ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.f 834/309.

¹⁶⁶ Mezey Alice vezetett körbe otthonában 2022.08.22-én.

üvegezett bejárati ajtó, melynek két oldalán egy-egy ablak nyílik. Az ablakokat visszafogott kovácsoltvas rács védi, melyen keresztben filigrán indákból és középen egy rozettából álló díszítés jelenik meg.

A következő neobarokk stílusú budapesti munkája a **Ganz-Danubius Rt. tisztviselői számára épült bérház**, melyet 1925-ben tervezett.¹⁶⁷ Az Ugocsa utca és Hertelendy utca sarkán emelkedő XII. kerületi épület kialakítását tekintve a budapesti bérházak tipikus példája. Zárt sorba illeszkedik, trapéz alaprajzú, kontyolt nyeregtetős. Az épület zárt udvar köré rendeződik és függőfolyosós elrendezésű. Az ötödik emeleten manzárdlakások találhatóak. Az eredeti alaprajzok sajnos nem találhatóak meg Budapest Főváros Levéltárában, csak egy 1994-ben történt lakásátalakítás terveiről olvashatjuk le, hogy a bérházakra jellemző hagyományos kiképzést kapott az épület: a földszinten található két- és háromszobás, cselédszobával is rendelkező lakások szobái az utcára, a konyha, a WC, a cselédszoba, és értelemszerűen az előszoba a belső udvarba nyílik, míg a fürdőszoba szellőztetése lichthofon keresztül megoldott. A főbejárat mellett egy-egy üzlethelységet is kialakítottak,¹⁶⁸ valamint a Hertelendy utca felől is nyílnak üzletek.

Az épület külseje visszafogott, ám robosztus, tömörszerű kialakításának köszönhetően magára vonja a figyelmet. A kevés dekoráció ellenére határozottan neobarokk, ez a ház már a Wäldertől ismert érett stílusban épült. Az épület eredeti színéről nincs információnk, ám az archív fotók alapján is sötét színű lehetett. Jelenleg téglavörös, sárga és fehér, ami jól illeszkedik a stílushoz, valószínűleg az eredeti színezés után készült. A főhomlokzat, mely az utcasarokra esik, háromtengelyes. Itt három félköríves kapun keresztül lehet az épületbe jutni, közülük a középső a főbejárat, míg a szélsők az üzletekbe vezetnek. A kapuk műköből készült szemöldökkel és zárókó motívummal díszítettek. Eredetileg kétkarú, barokkizáló korlátú lépcső vezetett a kapukhoz, melynek közepét áttört szakasz díszítette.¹⁶⁹ Ez a lépcső mára sajnos nem látható. Az első emeleti ablakok valamivel látványosabb keretén kívül a homlokzat összes dekorációja a középső tengelyre koncentrálódik: az első emeleti erkélyajtó későbarokk levélfüzéres és kagylómotívumos golyvázott szemöldökpárkánnyal és kihasasodó erkélykorlással, a második emeleti ablak pedig szintén levélfüzéres szemöldökpárkánnyal díszített, a tetőben pedig volutás műkö oromzaton ablak nyílik. A műkö felületet jelenleg sajnos téglavörös festék fedi. A főbejárat fölött egykor egy sgraffito is volt – az archív fotókon nem kivehető, hogy mit ábrázolt – ám ma ez már nem látható.

¹⁶⁷ Ferkai András (szerk.): *Buda építészete a két világháború között*. Magyar Tudományos Akadémia. Budapest. 1995. 251. o. A továbbiakban: Ferkai: *Buda építészete a két világháború között*. 1995.

¹⁶⁸ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-7685

¹⁶⁹ *Magyar Építőművészet*, 1926. 26. évf. 2. szám. A leírás az épületről publikált fotók alapján készült.

A két utca felé forduló homlokzat szinte megegyezik, a széleken egy-egy háromtengelyes szakasz rizalitként nagyon enyhén előreugrik és oromzatos, kontyolt nyeregtetős lezárást kap. Az ablakok mind egyenesen záródnak, élénkebb dekorációt csak a magasföldszinten és az első emeleten kaptak. Előbbiek fölött félköríves képmezőben klasszicizáló későbarokk jellegű, akantusz levelekkel és gyümölcsökkel díszített váza látható, és mindegyiken megjelenik a zárókő motívum. A középső tengelyben, illetve a rizalitok középső tengelyében, a második emeleten ismét megjelenik a főhomlokzatról ismert erkély, a negyedik emeleten pedig, a rizalitok közötti falszakaszon angyalfigurák díszítik a homlokzatot, melyek nagyméretű mandorlában állnak. A Hertelendy utcára néző oldalon – a telek enyhe lejtése miatt – az alagsor nagyobb nyílásokkal rendelkezik. Itt az alagsor nyílásai fölött, szintén félkörű képmezőben borostyánlevelekkel és villámokkal körülvelt mikrofon, illetve volutákkal körülvelt fogaskerék jelenik meg, amely a házat építtető cégre utal. A motívumok szokatlanok, ám igen dekoratívak.

A lakások és üzletek eredeti kialakításáról sajnos nincs információnk, ám az előcsarnok és a belső udvar szemmel láthatóan nagyjából az eredeti formáját mutatja. A keskeny, élkeresztboltozatos előtér egy kerek alaprajzú, klasszicizáló kazettákkal díszített mennyező előtérbe vezet, melyből az egyszerű, függőfolyosós belső udvarra jutunk. Itt még láthatók a visszafogott, barokkizáló kovácsoltvas korlátok.

Wälder szintén ugyanebben az évben tervezte a Budapest Székesfőváros Közlekedési Rt., vagyis a **Beszkárt székházát**, amely jelenleg a BKV Zrt. főépülete a VII. kerületi Akácfa utcában. Wälder Gyulát csak a főhomlokzat és a belső teljes enteriőr kialakításával bízták meg, az épület egészét a Beszkárt magasépítési osztálya tervezte.¹⁷⁰ A megbízás és az építkezés körülményeiről sajnos mást nem tudunk, viszont archív képek szerencsére bőven maradtak fent, a Magyar Építőművészet ugyanis tudósított a székház elkészültéről.¹⁷¹

A Beszkárt székház egy ötemeletes, T alaprajzú épület,¹⁷² amely zártos beépítésben található. Az épület főhomlokzata eredetileg tizenhat tengelyes volt,¹⁷³ de később tizenkilenc tengelyre bővítették északnyugati irányba. A homlokzata visszafogott és még az építész más műveihez képest is síkszerű. Kifejezetten széles, de a szűk utcában nemigen nyílik rálátás az épületre, ezért nem lett volna érdemes a tömeget jobban megmozgatni. A főhomlokzat az alagsor magasságában lábazati kiképzést kapott kőburkolata által, majd a következő két

¹⁷⁰ Ferkai András (szerk.): *Pest építésze a két világháború között*. Kiadja a Modern Építészeti és Építészettörténelmi és Műemlékvédelmi Kht. Budapest, 2001. 168. o. A továbbiakban: Ferkai: *Pest építésze a két világháború között*. 2001.

¹⁷¹ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

¹⁷² Az alaprajzok nem állnak rendelkezésre, ezért nem lehetséges az alaprajzi rendszer ismertetése.

¹⁷³ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

szinten sávozott vakolatot látunk, az első emelet fölött húzódó osztópárkányon túl pedig simát. A homlokzat látványosabb elemei közé tartoznak a magasföldszint érett barokk formáiból összetevődő, rózsás kovácsoltvas rácsai,¹⁷⁴ a további emeletek ablakai pedig szintén az érett barokk világot idéző, virágfüzéres, rózsás és kagylós díszítést kaptak. A leggazdagabb dekoráció arra a héttengelyes szakaszra koncentrálódik, amelynek középső tengelyében a főbejárat nyílik. Ezen a szakaszon a földszint és az első emelet magasságában a maszkokkal, illetve virágfüzerekkel díszített ablakokat sávozott felületű lizénák keretezik, melyek fölött franciabalkon húzódik. Korlátja tömzsi, műkövő vázát tartó pillérek között haladó áttört motívumokból áll, amely ekkor vált az építész munkáinak jellegzetességévé. Ennek a szakasznak a középső tengelyében nyílik az impozáns főbejárat, mely vastkos, sávozott keretezést kapott. Fölötte megjelenik Budapest volutákkal, oroszlánnaal és griffel körülvett címere, melynek két oldalán egy-egy, a közlekedési vállalatra utaló szárnyas kerék áll.

Az eredeti belső berendezésről is számos archív fotó áll rendelkezésre,¹⁷⁵ és szerencsére sok eleme ma is látható. Az imént leírt kapu mögött dongaboltozatos, lépcsős bejárati csarnok található, melyet rózsaszín márvány és gipsztukkók¹⁷⁶ díszítenek.¹⁷⁷ A magasföldszinten elhelyezkedő előcsarnokból indul a kovácsoltvas korláttal díszített lépcső, valamint szintén innen indul a páternoszter, amelyet minden szinten barokkizáló elemekkel díszített faragott fakeret vesz körül. Szintén a magasföldszinten helyezték el a pénztárcsarnokot, mely igen visszafogott, de a vasbeton pillérek összekötő szegmensíves elemekkel az építész kevés dekorációval is barokk hatást tudott elérni. Az első emeleten található a reprezentatív ülésterem, a vezérigazgató irodája és a vezérigazgató-helyettes szobája. Ezeket a helyiségeket faragott fával díszítették, és az asztalosmunkát magas színvonalon végezték.¹⁷⁸ Különösen az ülésterem kapott látványos kiképzést, ahol Wälder a későbbi épületein megjelenő motívumokat alkalmazta, például a lefelé keskenyedő, szögletes pillérek és a vitézkötés motívumot. A bútorokat szintén Wälder tervezte, és az archív fotók alapján ugyanazok a motívumok láthatók rajtuk, mint a falburkolaton. A negyedik emeleten kialakított dísztermet sajnos az 1960-as években átalakították, így az eredeti architektúrából semmi nem maradt meg.¹⁷⁹ Pedig a terem festett lantablakokból, vitézkötésekből, virágos

¹⁷⁴ Az épület leveles-indás rácsait mind a külsőn, mind a belső térben Berkes Kálmán lakatosmester műhelye készítette. *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

¹⁷⁵ Uo.

¹⁷⁶ Ezeket a díszítő márvány és gipsz munkákat mind a kivitelező, az Ifj. Walla József Rt. készítette. *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

¹⁷⁷ Ferkai: Pest építésze a két világháború között. 2001. 169.

¹⁷⁸ Pintér József és Kovács Gábor asztalosmesterek végezték. *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

¹⁷⁹ Ferkai: Pest építésze a két világháború között. 2001. 168.

füzereket mintázó gipszstukkókból és műkö díszekből álló dekorációja igazán látványos volt.¹⁸⁰

Az épület főhomlokzata nem kifejezetten figyelemfelkeltő, de a belső térben kifinomult és reprezentatív enteriőrt hozott létre az építész, amely méltó egy közlekedési vállalat székházához.

Wälder szintén 1925-ben tervezte, viszont csak 1926 nyarára készült el a **Margitszigeti Nagyszálló (ma Danubius Grand Hotel)** bővítésével létrehozott szanatóriumi szárny. Az eredeti elegáns szállodaépületet Ybl Miklós tervezte, a munkálatok 1872-ben kezdődtek.¹⁸¹ A téglalap alaprajzú, Duna-parti, neoreneszánsz épület a maga idején korszerűnek számított, 120 szobával rendelkezett, és a csapokból gyógyvíz folyt.¹⁸²

Korszerűsége ellenére már 1910-ben sor került az első felújításra,¹⁸³ majd 1925-ben a tulajdonos és üzemeltető Margitszigeti Gyógyfürdő Rt. a szálló szanatóriumi szárnyal való bővítése mellett döntött. Az engedélyt a Szent Margitsziget tulajdonosától, a Fővárosi Pénzalaptól 1926-ban kapta meg, a Fővárosi Közmunkák Tanácsán keresztül.¹⁸⁴

A két világháború közötti időben József nádor tiszteletére Hotel Palatinus névre keresztelt szálló¹⁸⁵ eredetileg téglalap alaprajzú tömbje a Wälder által tervezett szárny hozzáépítésével L alaprajzúvá vált. Az új szárny ugyanúgy négyemeletes és manzárdbeépítéses, mint az eredeti épület, stílusa is ahhoz igazodik, bár tömegalakításában és dekorációjában barokk jellegzetességeket is felfedezhetünk. Az építész feladata nem kizárólag egy teljesen új, az eredeti szállodához a déli végen kapcsolódó szárny megtervezése volt, hanem a régebbi épületrész északi tereit is át kellett alakítania az új szanatóriumi funkciónak megfelelően.¹⁸⁶

A szanatóriumi szárny pinceszintjén csak tároló helyiségek kerültek kialakításra, de az Ybl Miklós féle épületszárny alagsorának déli traktusában tornaterem, hidegvizes fürdő, iszapfürdő, szénsavas fürdő, és az ezekhez elengedhetetlen gépház, valamint a fürdőmester szobája került kiépítésre. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa előírta, hogy a régebbi épület alagsorának szellőzőrendszerét is modernizálni kellett, mivel az itt található helyiségek az új funkciónak köszönhetően fokozottabb igénybevételnek voltak kitéve, mint korábban.

¹⁸⁰ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

¹⁸¹ Jaksics György (kiadó és szerk.): *Üdvözlét Szt. Margit szigetéről*. Budapest, 2014. 96.

¹⁸² Uo. 150.

¹⁸³ Uo.

¹⁸⁴ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329.23800/002

¹⁸⁵ Gál Éva: *Margitsziget*. Budapest, 2000. Megjelent a Budapest Főváros Önkormányzata – Turisztikai Bizottsága támogatásával. 47.

¹⁸⁶ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329.23800/002

Továbbá a szigetelést is úgy kellett megoldani, hogy a Duna magas vízállása esetén is szárazak maradjanak az alagsori helyiségek.¹⁸⁷

A földszinten, az átalakított terekben kapott helyet az orvosi rendelő és a hozzá tartozó foyer, az orvos, az alorvos, és az ápolónő szobája, melyekhez hálófülke is tartozott, ami arra utal, hogy az intézményben volt orvosi ügyelet is. Szintén itt volt az orvosok teakonyhája és egy iroda is, valamint a szanatóriumban gyógyulók ebédlője is, a hozzá tartozó tálalóval és mosogatóval. Az új épületszárny földszintjén szobákat alakítottak ki, melyekhez külön fürdőszoba is tartozott. Némelyik „átlógott” a régi szárnyba, tehát a hálószoba már az új szárnyban volt, de a fürdőszoba még a régiben, illetve fordítva.

A régi szárny első emeltén, a szanatóriumi szárnyal összenyitott részen kórházi jellegű terekkel találkozunk. Az alaprajzon ugyanis fürdőszoba nélküli, a folyosón elhelyezett közös fürdőszobával és WC-vel ellátott szobákat látunk. Ettől persze még lehetnének szállodai szobák, viszont láthatjuk, hogy egy röntgen szoba, sőt, egy műtő is kiépítésre került, ami kórházi jellegre enged következtetni. Az első emelet teljesen új szárnyának alaprajza azonban megegyezik a földszintivel, itt már fürdőszobával felszerelt vendégszobákat láthatunk.

A második emeleti alaprajz szinte teljesen megegyezik az első emeletivel, de itt már sem műtőt, sem röntgen szobát nem látunk, viszont kialakítottak egy olvasó- és írószobát. A harmadik emeleten, az Ybl által tervezett régi szárnyban diétás konyhát rendeztek be, a hozzá tartozó kiszolgáló egységekkel: mosogató, éléskamra, hűtőkamra, tálaló. Az étkező, mint már láthattuk, a földszinten kapott helyet, így a konyha viszonylag távol esett tőle, de az alaprajzokon láthatunk egy személyfelvonót is, valószínűleg az ételeket is ezzel szállították a konyhától az ebédlőig. A szanatóriumi, új szárnyban ugyanúgy szobák kerültek kialakításra, mint az első és második emeleten.

A személyzeti szállást a manzárdszobákban alakították ki, az új szárny legfelső emeletén. Ezek a helyiségek már nem rendelkeztek külön fürdőszobával, a közös WC-k és fürdőszobák a folyosóról nyíltak. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa kikötötte, hogy a manzárdban vendégszobák nem lehetnek, kizárólag személyzeti szállások. Továbbá ragaszkodott a kellőképpen nagy, a szoba alapterületének 1/8-ával egyenlő méretű ablakok nyitására, a megfelelő fényellátás és szellőztetés miatt.¹⁸⁸

A Wälder által tervezett épületszárny homlokzataival kapcsolatban érdemes megjegyezni, hogy ezek a homlokzatok neoreneszánsz stílusúak, hogy illeszkedjenek az

¹⁸⁷ Uo.

¹⁸⁸ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329.23800/002

eredeti, Ybl Miklós által tervezett épülethez, azonban Walder néhány neobarokk elemet is megjelenített rajtuk, így a saját képére formálta az új épületrészt.

A déli, tehát a leghosszabb homlokzat a legdekoratívabb. A földszint, illetve a második emelet fölött osztópárkány fut végig, a tető alatt pedig koronazoparkanyt látunk. A szélső három-három tengely rizalitot alkot, melyek középső tengelyében tömör falfelületen nyílnak az ablakok, míg a két szélső tengelyen fedett erkélyek találhatók. A homlokzat sarkain, a rizalitok sarkain és a rizalitok alsó két szintjén a vakolat sávozott, ami armirozott hatást kelt. A rizalitok kiképzése a leglátványosabb: középső tengelyben, az első és a második emeleten ikerablakok láthatók, utóbbiak fölött kisméretű timpanon jelenik meg. A harmadik emeleti teraszok baboskorlatot kaptak. Szinten látványosak még a rizalitok közötti falszakaszon nyíló első és második emeleti ablakok, melyeket korinthuszi, illetve ión fejezetes pilaszterek fognak közre, előbbiek még klasszicizáló későbarokk jellegű virágfüzéres dísz is megjelenik. A koronázópárkány kialakıtasa a neoreneszánsz összhatást erosıtı.

A keleti, tehát a Duna felé forduló homlokzat dekorációja az imént látott elemekből tevődik össze. Háromtengelyes, a nyílások a homlokzat középső részére koncentrálódnak, a két szélen nagy üres felületet hagyva – ez a megoldás igen jellemző az építésre.

A szanatoriumi szárny északi, tehát a fő épületszárny felé forduló homlokzata igen visszafogott és síkszerű. Öttengelyes, az ablakok kiosztasa egyenletes ritmusú, dekorációjuk ismét a déli homlokzaton leírthoz hasonló, ám még egyszerűbb. Ennél a homlokzatnal láthatjuk igazán, milyen jól illeszkedik a Walder Gyula által tervezett új szanatoriumi szárny az Ybl Miklós-féle regebbsi épülethez. Walder az Ybl által kialakított arányokhoz alkalmazkodott, és az általa használt dekoraciohoz hasonlót tervezett, igaz, azt valamelyest a saját ızlesehoz igazította.

Az eredeti terveken láthatjuk, hogy Walder a régi épület északi homlokzatához is tervezett egy földszintes előcsarnokot, tetején terasszal, ez azonban teljesen neobarokk stílusú volt. A terveken nem túl jól kivehető, az azonban látszik, hogy barokkos-indás kovácsoltvas konzolok tartották az elotetot, és a teraszon a Walderre oly jellemző áttört, vaskos muko korlát volt, tetején nagyméretű vázákkal.¹⁸⁹ Ez az előcsarnok azonban ma már nem létezik, a kesobbı erős atalkıtasok miatt. Már az 1930-as években sor került egy újabb modernizalásra, de nem sokkal később az épület erősen megrongálódott, mert 1944-ben hadikorhazkent funkcionált. 1948-ban aztán mint állami tulajdon ujranyitottak, de az igazi nagy átépítésre csak 1966-ban került sor. Ekkor épült a régi szárny három oldala köre a földszintes

¹⁸⁹ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329.23800/002.

lepényépület, amelynek kialakítása során lebontották a Wälder által tervezett neobarokk előcsarnokot. 1985-ben sor került még egy nagyszabású átalakításra.¹⁹⁰

Nem csoda ennyi átalakítás után, hogy a belső terekben már nem találni eredeti részleteket. Nem tudjuk azt sem, hogy milyen volt a Wälder által tervezett enteriőr, pedig az építész ismerve az épület reprezentatív funkciójának megfelelő elegáns tereket tervezhetett. Azt azonban tudjuk, hogy leírás szerint az új szanatórium igen modern gyógyintézetnek számított, melyet belgyógyászati és idegrendszeri problémák kezelésére ajánlottak. A lakószobákban is igénybe vehetők voltak a különböző kénes és szénsavas fürdők, melyek nemcsak köszvényre és reumára, de női bajokra is jótékony hatással bírtak, sőt, még szívbántalmak ellen is használtak. Mint már az alaprajz leírásánál láttuk, külön klinikai osztály létesült az épületben, ahol vízgyógyintézet működött, és a röntgen mellett saját laboratóriummal is rendelkezett. A szanatóriumban különböző diétás kúrákra is volt lehetőség, amelyek napi ötszöri étkezéssel jártak, valamint minden szobában volt interurbán telefon, ami a korszakban ritkaságnak számított, és igen vonzó lehetett.¹⁹¹ A Wälder Gyula által tervezett épületszárny tehát valóban megfelelt minden korabeli elvárásnak.

Nem meglepő módon saját lakóházát is kedvenc stílusában tervezte, ez a munkája már érett korszakában született, így mindent felvonultat, ami művészetére jellemző. A **Wälder-villát** 1927-ben tervezte, de csak 1929-ben készült el, párhuzamosan a Villányi úti ciszterci épületegyüttessel, melynek stílusára igen emlékeztet. (A rendi építkezésről majd később esik bővebben szó.) A ház a XI. kerületben, a Himfy utcában áll, ehhez a városrészhez több szál is fűzte az építész. Az előbb említett ciszterci komplexum miatt sokat dolgozott a Szentimrevárosban, továbbá 1910-ben már biztosan errefelé lakott. A már részletesen bemutatott balassagyarmati múzeum pályázati anyagából¹⁹² tudjuk, hogy a Fehérvári út 21. szám alatt élt (ez a szakasz ma Bartók Béla út),¹⁹³ 1923-ban pedig már a szintén nem messze elhelyezkedő Mányoki utca 14-ben.¹⁹⁴ Fontos megjegyezni, hogy a tárgyalt időszakban az egész környék még az I. kerülethez tartozott.¹⁹⁵

A Wälder-villa története elég fordulatos. 1929-től haláláig, 1944-ig Wälder Gyula feleségével, Kunst Máriával élt az épületben, aki azonban az építész halála után eladta azt a ciszterci rendnek. A rend azért vásárolta meg, hogy fel nem épült rendházát pótolja (a témáról majd később), hiszen a Himfy utcai villa nemcsak közelsége miatt, hanem a ciszterci

¹⁹⁰ Jaksics György (kiadó és szerk.): *Üdvözet Szt. Margit szigetéről*. Budapest, 2014. 150-151.

¹⁹¹ Uo. 96.

¹⁹² *Magyar Építőművészet*, 1910. 8. évf. 3. szám.

¹⁹³ <https://hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/terkep/> Régi utcanév kereső. 2023.01.08.

¹⁹⁴ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.f.834/309.

¹⁹⁵ <https://hungaricana.hu/hu/budapest-idogep/terkep/> Régi utcanév kereső. 2023.01.08.

épületegyütteshez hasonló stílusa és dekorációja révén is megfelelt a funkciónak. 1952-ben azonban az épületet államosították, és csecsemőotthont alakítottak ki benne. 1969-ben újabb funkcióváltás történt, tüdőbajban szenvedő gyerekeket kezelő intézet lett belőle. Ekkor átalakították és nagyobb tereibe válaszfalakat húztak, ami egészségügyi szempontból fontos volt, de az épület állagának nagyon rosszat tett. A rendszerváltás után végül a ciszterci rend visszakapta az épületet, és fel is újította. Ekkor történt egy korszerűsítés, több mosdót és modernebb konyhát alakítottak ki, továbbá a hátsó homlokzathoz hozzáépült egy garázs is, illetve a tetőteret két szinttel beépítették, viszont a megmaradt eredeti részleteket is szépen helyreállították.¹⁹⁶ Ma az épület kiváló állapotban van, benne a Budai Ciszterci Szent Imre Plébánia és Rendház üzemel.

A Móricz Zsigmond körtér közelében elhelyezkedő, lejtős telekre épült reprezentatív villa manzárdtetőt kapott. Tömegalakítása, arányai, egyenletes ablakkiosztása és plasztikus díszítése által határozottan érettbarokk jelleget sugároz. Eredetileg kétemeletes volt, mivel a manzárd csak jóval később került beépítésre, de ezt már az imént olvashattuk.¹⁹⁷ Az épület alaprajza leginkább olyan, mint egy téglalap, aminek az északnyugati sarkából kimetszettek egy négyzetet. Az egész épület alatt pince helyezkedik el, ahova különböző kiszolgálóhelyiségek kerültek. Ide csak a melléklépcsőházon keresztül lehet lejutni. A földszinten eredetileg két iroda és egy gépiróhelyiség, egy összkomfortos házmesteri lakás és egy garázs volt, sofőrszobával, és persze kellő számú mosdó. (A garázsban szemmel láthatóan csak egy autó fért el, ezért volt szükség később egy garázsépület kialakítására.) Természetesen a földszinten volt belépő és előcsarnok is. Az első emelet alaprajzán láthatók az igazán reprezentatív funkciót betöltő helyiségek: az úriszoba, a fogadószoba, a nagyméretű ebédlő, és a konyha, melyekbe mind az előcsarnokon keresztül lehet jutni, bár a kiszolgálóhelyiségek kis előtérrel vannak elválasztva, és a melléklépcső felől könnyebb őket megközelíteni. A második emeleten volt a mester műterme, mellette egy úgynevezett főnöki szoba, nappali és egy hálószoba, nagyméretű fürdőszobával. A nyugati traktusban voltak a cseléd-szobák, illetve az ezekhez tartozó mosdó.

A Wälder-villát az építész nemcsak otthonaként, de egyfajta referenciamunkaként is használta, ezért főhomlokzata igen reprezentatív megjelenésű. Háromtengelyes, a látványos főbejárat a középső tengelyben található, szegmensívesen záródik, szemöldökpárkányán Isten szeme jelenik meg. Szépen faragott ajtószárnyait barokkizáló kovácsoltvas rács díszíti, melyen a W Gy és a Kunst Máriára utaló M monogram jelenik meg. A bejárat fölött lévő

¹⁹⁶ Budapest Főváros Levéltára, IV.1407.b.50491/1929-III.

¹⁹⁷ Budapest Főváros Levéltára, XV.d.329-4963/5

erkélyt négy szögletes pillér és pilaszter tartja, melyek geometrikus mezőkkel és vitézkötéses motívumokkal díszítettek, az építésre jellemző módon. A pillérek fejezetén kagylóhéj és akantuszlevelek találhatók. Az erkély kihasasodó kovácsoltvas korlátja erősíti a barokkos összképet. Az első emeleti nyílások plasztikus díszítésű golyvázott szemöldökpárkányt kaptak, melyek közül a középső igazán említésre méltó: a képmezőben, egy tondóban Szűz Mária látható a gyermek Jézussal. (Mint látni fogjuk, ez az előregyártott, műköből öntött elem Wälder számos más épületén és az építész sírkövén is megjelenik.) Szintén látványos még a tetőben, a középső tengelyben megjelenő szegmensíves timpanonban záródó oromzat, melyet kagylóhéj motívum, pilaszterek és virágokkal teli kosarak kereteznek, szintén műköből kialakítva.

A déli homlokzat a legimpozánsabb a villa oldalhomlokzatai közül. Öttengelyes és egyenletes ritmusban elrendezett nyílásokkal rendelkezik, szabadon hagyva a homlokzat két szélét. Mint láttuk, ez Wälderre jellemző megoldás. A középső három tengelyben a földszinten teraszt, az emeleten erkélyt látunk, utóbbit ion fejezetes oszlopok támasztják alá és mindkettő az érett barokkra jellemző, virágos kovácsoltvas korlátot kapott. A földszint és az első emelet ablakai szinte díszítetlenek, az első emeletieket azonban mellvéd és növényi ornamentikás szemöldök díszíti. Előbbiek inkább klasszicizáló későbarokk jellegűek. Az összképben az érett barokk kompozíció és az egyenletes elrendezés dominál.

A villa nyugati homlokzata a garázs utólagos hozzáépítése miatt változott, de az eredeti tervek¹⁹⁸ alapján a következők mondhatók: keskeny, háromtengelyes, visszafogott. Leglátványosabb eleme a középső tengelyben nyíló kosárféves záródású kapu, illetve a fölötte lévő, a déli homlokzatról már ismert díszítésű ablak, mely kifejezetten barokk hangulatú, kihasasodó kovácsoltvas ráccsal rendelkezik. Újra megjelenik a főhomlokzaton már látott oromzat is, melyet kagylóhéj motívum zár le, ablakát pedig pilaszterek keretezik.

Az északi homlokzat összetett, ablakkiosztása egyenletlen, nyílásai alig díszítettek. A melléklépcsőház egytengelyes tömbje szembetűnön kiugrik a homlokzat síkjából, illetve látványos elem még az első emeleti zárterkély, mely fölött kis terasz kapott helyet. A homlokzat keleti végén, nagy sík felületen egy férfi szent szobra helyezkedik el, attribútumai alapján Szent Flórián. A tervek¹⁹⁹ és a megvalósult homlokzat között némi különbség figyelhető meg, amely részben a szobor elhelyezkedésében látható: a terveken a szobor az alatta lévő ablak szemöldökében található zárókövön állva, egy szoborfülkében helyezkedik el, míg a valóságban jóval magasabban található, füлке nélkül. A terveken továbbá látható egy

¹⁹⁸ Budapest Főváros Levéltára, XV.d.329-4963/5

¹⁹⁹ Uo.

falfestmény vagy sgraffito is, amely a Szent Családot ábrázolja, ám ez tudomásunk szerint nem készült el.

A telket a Himfy utcától sávozott felületű, négyszögletes, tetejükön gömbbel díszített pillérek között húzódó kovácsoltvas kerítés választja el, rajta szalagok között M betű díszelég, amely valószínűleg ismét Wälder Gyuláné Kunst Máriára utal. A kerítésen gyalogos és kocsik számára tervezett kapu is nyílik, az utóbbit közrefogó pillérek tetején rózsás kosárcák állnak.

A belső tér kialakítása nem kevésbé elegáns, bár mint említettük, már nem teljesen eredeti formájában látható. Szerencsére Wälder Gyula hagyatékában fennmaradtak korabeli, valószínűleg Radnai Lóránt által készített²⁰⁰ fotók az épület enteriőrjéről.²⁰¹ Radnai így emlékszik az épületre:

„Említésre méltó, hogy Wälder valamennyi szobájának berendezését, bútorozását előzőleg megtervezte, így amikor egyszer az engedélyével és vezetésével a szobákat fényképezés céljából végigjárhattam, ő maga hívta fel a figyelmemet egy-egy falfelület vagy szobasarak bútorozására. A gyönyörű antik bútorok mindenütt az ő elképzelései szerint voltak elhelyezve, a képek, a szőnyegek, az asztali nagy függőlámpák az ő tervei szerint kerültek helyükre. Ezek a berendezési tárgyak ott is maradtak, helyüket változtatni vagy rendjüket megszagatni nem volt szabad. Ennek ellenére sehol sem jelentkezett valamiféle erőltetett elrendezettség, ellenkezőleg, minden intim, kellemes és művészileg a helyénálló volt. A színesernyős függőlámpákat ő maga tervezte, anyagukat ő maga választotta, és helyüket ő maga állapította meg. Az egész lakás így kellemes, otthonos, meleg hatást keltett.”²⁰²

A belső terek közül kiemelendők az előterek, illetve az ezekkel szoros összeköttetésben álló fölépcsőház. A földszinti, első emeleti és második emeleti előtér mennyezetén látható a vasbeton gerendázat, melyet eredetileg díszítőfestés borított. Az előterekből induló lépcsőket az épület vázát képező vasbeton keretszerkezet pillérei fogják közre. A pilléreket összekötő elemeket szegmensívesre formálta az építész, hogy boltozott hatást keltsenek, holott boltozatról szó sincs, ez a trükk csak az épület barokk jellegét hangsúlyozza. A földszinten és az első emeleten a lépcsőt bonyolult mintázatú, légies kovácsoltvas korlát szegélyezi, melyen ismét megjelenik a W és az M, mint azt az épület külsején sok helyütt láthattuk. A fölépcsőház második emeletre felvezető szakasza már több természetes fényt kap, jóval világosabb. Itt ezért már alkalmazható a Wälder sok más művén is megjelenő, vaskos, áttört, egymásba fonódó és ismétlődő elemekből összeállított műkő

²⁰⁰ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.9 70.

²⁰¹ MÉM MDK Wälder-hagyaték, Gy.sz.: 1970/157 71.376 – 71.407

²⁰² MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.9 73-74.

korlát, melyet ez esetben levelek és kagylóhéjak díszítenek. A korlátot tömzsi pillérek fogják közre, rajtuk ismét a vitézkötésre emlékeztető dísz jelenik meg. Az első és második emelet fordulójában, egy külön erre a célra kialakított talapzaton eredetileg egy nagyméretű, férfiszentet ábrázoló faszobor állt, mely Radnai Lóránt emlékei szerint eredeti barokk volt.²⁰³

A szobor származása és jelenlegi helye sajnos ismeretlen.

Szintén fontos megemlítenünk az első emeleti ebédlőt, melynek szerencsére gipszstukkós díszítése épségben megmaradt. Ebben a térben dongaboltozattal találkozhatunk, és fiókdongákkal, ezeknek azonban valódi funkciójuk nincs, csak az épület stílusának egységessége miatt alakította ki az építész. A mennyezeten ismét több helyen megjelenik a virágokkal körülvelt vitézkötés, a fiókdongákat pedig rózsákkal díszített kagylóhéj motívumok teszik izgalmasabbá. Szintén az ebédlőben, az erkélyajtó két oldalán (innen nyílik ugyanis a déli homlokzat erkélye), egy-egy beépített, barokkos ornamentikával díszített fa vitrint láthatunk, melyben eredetileg az elegánsabb poharak és tányérok, vagy alkoholos italok foglalhattak helyet.

Az enteriőrfotókon feltűnik, hogy több helyiségben is voltak hasonlóan dekoratív gipszstukkók, de mára sajnos a legtöbb helyről eltűntek, bár szerencsére néhány ajtó fölött még megjelennek a gyümölcsökkel és virágokkal teli kosárcák. A fotókon láthatjuk még az első emeleti úriszoba cserépkályháját, mely kandallóra emlékeztető kialakítást kapott, és ugyanolyan rácsokkal rendelkezik, mint a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban lévő radiátortakarók. A fotókon láthatjuk még, hogy több helyiségben kazettás, festett famennyezetet alkalmazott az építész, és a legtöbb helyiségben látványos kristálycsillárok voltak. Láthatjuk továbbá, hogy a berendezés igen elegáns volt, a bútorok minden esetben illettek az épület barokk jellegéhez. Sajnos a bútorzat nem maradt fenn, pedig a fotókat nézve egészen biztos, hogy Wälder és felesége iparművészeti és képzőművészeti értéket képviselő tárgyakkal is rendelkeztek.

A belsőről egy további visszaemlékezés is fennmaradt, melyet Wälder egykori tanítványa, az irodájában sokáig dolgozó Károlyi Antal építész írt, és mely sokat elárul az építész személyiségéről. *„A nyári szünidők alatt diákjaival bebarangolják az országot, felmérnek, fotóznak minden arra érdemes emléket. A magyar parasztházakat is. Himfy utcai lakóházában, a hálószobájában – ahol idegen alig fordulhat meg – falusi pórfödémrel burkoltatja a mennyezetet. A barokk-boltozatos nagy fogadóteremben ugyan Ungváry festi a freskókat – ez szól a külvilágnak – de a saját szobájában, ahol éjjélbemenően rajzolja terveit,*

²⁰³ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.9 70.

paraszti mennyezet alatt, parasztkorok bútorok között éli a maga életét.”²⁰⁴ Valóban láthatjuk, hogy a villa földszintjén és első emeletén kialakított terek igazán reprezentatívak és elegánsak, melyek nem csak az illusztris vendégek fogadására voltak tökéletesek, hanem ahogy említettük, referenciamunkaként is szolgáltak az építész számára. A második emeletről, a privát élettérről készült fotókon meghittebb hangulatú, visszafogottabb helyiségekkel találkozhatunk.²⁰⁵ Az idézett szövegből az is kiderül, hogy Wälder kifejezetten szerette a barokk provinciális formáját, valószínűleg ezért tudott kedves és a tájba illő neobarokk templomokat tervezni falun is. (Ezeket majd később ismertetjük.)

Radnai visszaemlékezéseiben további érdekes adalék olvasható Wälderről és a villáról:

„Wälder és felesége sosem mentek légiriadó alatt óvóhelyre, hanem – mint Zsófia, a házvezetőnő mesélte – mindig a földszinti hallban ültek a kényelmes fotelokban, ahol rendszerint a tanár úr nyugtatgatta háza népét, hogy ne féljenek, mert ez az épület jól van megépítve, tehát nem kell aggódni. Persze ő akkor még nem látott többemeletes házakat romokban heverni, és nem tudta, hogy milyen hatása van egy ilyen bombának.”²⁰⁶

Ez különösen annak fényében érdekes, hogy a szomszédos, 11-es számú házat – melynek telkét Wälder korábban még kert céljára szerette volna megvásárolni – Budapest ostroma alatt bombatámadás érte, és hiába volt alatta óvóhely, a ház lakói, többek között Zilahi Irén színművésznő, életüket veszítették.²⁰⁷

„1944. április 4. napja jut eszembe, valahányszor ezt a házat meglátom. Ezen a napon délelőtti légiriadó és légitámadás után is láttam, amikor kitárt ablakaival, beszakadt erkélyajtóival szinte megdöbbenve meredt az épület a szomszédos Himfy utca 11. számú ház romjaira, amely egy telitalálat után romokban hevert, és közepén hatalmas bombatölcserrel körülvéve megtépázott jelképe volt az egykori angol-amerikai bombázásoknak.” – írja Radnai.²⁰⁸

Az építésznek végül igaza volt a ház jól megépített szerkezetével kapcsolatban. Meglehet, egy bombatámadást nem élt volna túl, az a tény, hogy a szomszéd ház megsemmisülése nem okozott benne jelentősebb kárt, már önmagában elismerésre méltó.

²⁰⁴ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészetére. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

²⁰⁵ MÉM MDK Wälder-hagyaték, Gy.sz.: 1970/157 71.376 – 71.407

²⁰⁶ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.9 71.

²⁰⁷ Uo. 70.

²⁰⁸ Uo.

Ettől függetlenül feleségével úgy döntöttek, hogy Pásztóra, a két évvel korábban vásárolt szőlőbirtokukra vonulnak, míg az ostrom véget ér.²⁰⁹

A saját házához hasonló stílusban tervezte a szemlőhegyi **Quirin-villát** 1936-ban. Az épületet a Saar-vidékről Magyarországra települt Dr. Quirin Leó Lipót, születési nevén Leopold Quirin, a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű Rt. vezérigazgatója²¹⁰ rendelte meg. (Az épületben később fia, Quirin Lajos, a Magyar Állami Vagon- és Gépgyár vezető jogtanácsosa élt családjával, az ő nevével hamarosan újra találkozunk.)²¹¹ A villa a két világháború közötti neobarokknak egy viszonylag késői, de színvonalas példája, melynek tervezését Wälder örömmel vállalta el:

„Olyan szeretettel dolgozott ezen, mintha a saját villáját építette volna. Volt úgy, hogy szinte naponta kijárt az építkezésre, különösen akkortájt, amikor állványok nélkül, bevakolva állt a lefedett és schönbrunni sárga színű vakolattal borított épület a délutáni napsütésben.” – emlékszik vissza Radnai Lóránt.²¹²

Az összetett alaprajzú, enyhén lejtős telekre épült, szabadon álló épület nyeregtetős. Tömegalakítása kevésbé tömörszerű, mint az építésztől megszoktuk, a kompozíciót kiugró rizalitok teszik mozgalmassabbá. A ház a Wälder-villához hasonlóan érett barokk stíluselemeket mutat, bár egy-két elem esetében art deco hatás is felfedezhető. Homlokzatait a vakolt felületek, a tagolt, plasztikus műkö elemek és a durván faragott terméskő lábazati zóna határozza meg, melyeket gazdagon díszített, néhol ismét az art deco világát idéző kovácsoltvas rácsok egészítenek ki.

A pince alaprajzán²¹³ a szokásos kiszolgálóhelyiségek (szénpince, központi fűtés, vasalóhelyiség, mosókonyha) mellett egy összkomfortos, konyhából, kamrából, mosdóból és szobából álló cselédlakást is láthatunk. E mellett szokatlanabb helyiségekkel is találkozhatunk, külön szobával rendelkezett ugyanis a kertész. Kialakítottak egy zöldségpincét, és a központi fűtés helyisége melletti meleg szobában egy virágteleltetőt is. Mindezekből arra következtethetünk, hogy a tulajdonos nagy gondot fordított a kert kialakítására, az épület egykor igazán szép, rendezett környezetben lehetett.

A földszintről sajnos nem maradt fenn eredeti alaprajz, de helyszínbemjárás alapján tudható, hogy itt volt a konyha, a nagy méretű szalon és a hozzá tartozó ebédlőfülke, több

²⁰⁹ Uo. 72.

²¹⁰ *Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye*, 1943. 77. évf. 26. szám.

²¹¹ Quirin Zsuzsanna 2022. októberi elmondása alapján.

²¹² MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.9 82.

²¹³ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-13071/1.

szoba, és itt került kialakításra az épület jellegzetes helyisége, a télikert is.²¹⁴ Az emeleten három hálószobát és egy fürdőszobát láthatunk, valamint három teraszt.

Mivel az 1960-as években átépítés történt, az épületeírás az eredeti homlokzati rajzokra,²¹⁵ illetve néhány korabeli publikált fotóra²¹⁶ támaszkodik.

A Quirin-villa nyugati homlokzatával néz a Szemlőhegy utca felé. Héttengelyes elrendezés jellemzi, két szélső szakasza az alsó két szinten rizalitként kiemelkedik, míg az emeleten teraszos kialakítást kap. A meghatározó elemek közé tartozik a földszinten, az északi rizalitban nyíló reprezentatív főbejárat, mely kosáríves záródású és kovácsoltvas rácsokkal díszített. Két szélén toszkán fejezetes pilaszterek találhatók, fölötte szintén kosáríves, látványos előtető van. A rizalitot lezáró terasz karakteres, növényi ornamentikával ellátott korlátot kapott. A másik rizalit szinte megegyezik az imént leírtakkal, ám itt csak egy ablak nyílik, melynek kihasasodó rácsa igen dekoratív. A földszint és az emelet nyílásai eredetileg gazdag díszítést kaptak: a földszinten vitézkötéses kötény, az emeleten e mellett plasztikus, golyvázott szemöldökpárkányok is megjelentek,²¹⁷ mára ezek sajnos nem láthatók. A terveken feltűnik még egy izgalmas részlet, amely azonban már az archív fotókon sem látható, így valószínűleg sosem készült el: a főbejárat két oldalán szarvasszobrok állnak.²¹⁸

Az északi homlokzat igen visszafogott: egy kontyolt nyeregvetős rizalit uralja, melynek földszintjén csak a szegmensíves záródású, kovácsoltvas ráccsal díszített oldalbejárat nyílik. A tetőben visszafogott oromzat jelenik meg, a rajta nyíló ablakot ismét toszkán fejezetes pilaszterek keretezik.

A keleti homlokzat szintén elegáns. A déli végén a két alsó szintén erősen előreugrik a télikert tömbje, amely teraszos lezárást kapott, ettől eltekintve a homlokzat igen síkszerű. Mint az építészről megszoktuk, a dekoráció a nyílások köré orientálódik: a földszinti ablakok alatt kagylóhéj motívum, szemöldökpárkányukban az érett barokkra jellemző apró rózsák, az emeleti ablakok alatt az art deco hatását mutató vitézkötés, fölöttük pedig szintén apró virágok láthatók. A földszinti ablakok kihasasodó rácsának gazdag ornamentikájában ismét megfigyelhetők az art deco vonalvezetésű jegyek. A télikert tömbje igen látványos, bár ablakkialakítása a tervektől eltér, itt ugyanis toszkán oszlopok láthatók köztük.²¹⁹ Az első emeleti terasz a főhomlokzaton látottakhoz hasonló korlátot kapott, amely a többi ráccsal együtt karakteres megjelenést biztosít a homlokzatnak. Az épület tervein, az északi oldalon

²¹⁴ Ferkai: *Buda építészete a két világháború között*. 1995. 145.

²¹⁵ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-13071/1.

²¹⁶ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

²¹⁷ Uo.

²¹⁸ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-13071/1.

²¹⁹ Uo.

kiemelkedő rizalit oldalán egy férfi szent kisméretű szobra is megjelenik, ám kiléte nem kivehető.

Az öttengelyes déli homlokzat teljesen sík, díszítésének köszönhetően mégis figyelemfelkeltő. Dekorációja ismét a nyílások köré orientálódik, mely teljesen a keleti homlokzaton látható elemekből tevődik össze. A földszinten, a középső tengelyben nyíló teraszajtó még a többi nyílásnál is látványosabb: felfelé törekvő szemöldökpárkánya erősen tagolt, plasztikus, dekorációja az érett barokkra jellemző. A déli homlokzat rajzán a főhomlokzat déli rizalitjának oldala is feltűnik, melynek közepén ismét egy férfi szent, valószínűleg Szent György szobra jelenik meg. A fennmaradt archív fotón a szobor konzolszerű talpazata üres, a szent alakja nem látható.²²⁰

Az enteriőrrel korabeli leírás sajnos nem maradt fenn, de néhány archív felvétel rendelkezésünkre áll, ²²¹ illetve a földszinten szerencsére ma is sok eredeti részlet megfigyelhető. Az említett fényképeken látható lépcsőházban azonnal szembetűnnek a Wälder-villában is használt elemek. A földszinten szegmensívek között feszülő, indás-szőlőleveles kovácsoltvas korlátot láthatunk, míg az emeleten az építésre jellemző, áttört, erősen díszített korlát tűnik fel. A lépcsőházban finoman megmunkált, levelekkel díszített lámpák kerültek elhelyezésre, melyekből egy ma is látható, a földszinti előtérben. Sajnos a többi említett elem a ház felosztása idején megsemmisült. Az előtérben, a cselédbejáróhoz kapcsolódó folyosón, és a konyhában is több átalakítás történt, de a szegmensíves elemekkel kialakított, barokkos hangulatú szerkezet és az eredeti járólap még látható. Az előbbi két térben szürke műkő, az utóbbiban pedig kék-fehér csempe fedi a padlót.

Az épület leglátványosabb tere, a földszinti szalon szerencsére túlélte a viharos időszakot, és ma is nagyrészt eredeti formájában látható. A padló burkolatát parketta adja, a falakat a magasság kétharmadáig kazettás kialakítású lambéria fedi. A helyiség déli oldalán tömbszerű, szögletes, vörösesbarna kerámiából rakott kályhát láthatunk, rézrácsa ismét aprólékosan megmunkált, rózsás és indás díszítésű. Ehhez hasonlóval a Wälder-villáról készült archív fotókon találkozhattunk. A kályha két oldalán barokkos faragású, öblös karosszékek állnak, melyeket maga az építész tervezett, a hozzájuk tartozó, szintén kagylóval díszített, márványlapos asztal az ablak alatt áll. A kályhával szemben széles, szegmensíves boltozatú fülke került kialakításra, melyben méreténél fogva könnyűszerrel elfér egy nagy ebédlőasztal, a hozzá tartozó székekkel együtt. A szalon radiátorait egyszerű, ám annál

²²⁰ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám

²²¹ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám

dekoratívabb, márványlappal fedett radiátortakarók fedik, melyek harmonizálnak a falon látható lambériával.

Mégis, a helyiség legérdekesebb része a fa kazettás mennyezet, melynek téglalap alakú mezőit festés borítja. Színeiben a vörösesbarna és a bézs dominál, virágos mintája rózsaszín, zöld, kék és narancssárga színekben pompázik. A kazettás mennyezet határozottan emlékeztet a budai Szent Imre-templomban láthatóra. A hasonlóság nem meglepő, a két épület nagyjából egy időben épült.

A szalonból nyíló két szobában már kevesebb eredeti bútortalálkozhatunk, de a mintás parketta mellett a mennyezet és néhol a falat díszítő stukkók kárpótolnak. Ezek a Wälderre jellemző, virágos indás elemekből és rózsás kosárákból tevődnek össze. Megtalálhatók továbbá az áttört, márványlappal fedett radiátortakarók is. Az épület többi, tehát nem a Quirin család által birtokolt lakásában a többszörös, erős átalakítások miatt sajnos alig fedezhetők fel autentikus részletek.²²² (Radnai Lóránt az épületről szóló leírásában stukkókeretbe foglalt, a négy évszakot ábrázoló mennyezetfestményekről is említést tesz. Ezek ma már nem láthatók, így valószínűleg az erős átalakítást elszenvedett épületrészben helyezkedhettek el.)²²³

A Wälder-villához és a Quirin-villához nagyon hasonló épület a mindenkori brit nagykövetségi rezidencia is, mely szintén Budapesten, a rózsadombi Fillér utcában található. Valószínűleg a sok hasonlóság miatt több helyen,²²⁴ többek között a szerző korábbi írásában is Wälder Gyula műveként szerepel, ám az egykori Scitovszky-villa jelenlegi tudásunk szerint Herquet Rezső munkája.²²⁵

Szintén a Quirin család számára készült a Budapest II. kerületében, a **Házmán utca 4. szám alatt álló társasház**, melyet Quirin Leó fia, Dr. Quirin Lajos, a Magyar Vagon- és Gépgyár vezető jogtanácsosa rendelt meg. Az épületet 1941-ben tervezte Wälder,²²⁶ így legkésőbbi művei közé tartozik, jelen tudásunk szerint az utolsó megépült munkája. A neobarokk és a modernizmus közötti átmenetet képező stílusa miatt akár egy későbbi fejezetben is tárgyalhatnánk, ám az épület összességében mégis neobarokk hatást kelt, valamint az imént bemutatott szemlőhegyi villához köthető, így a neobarokk munkák között a helye. A megrendelő, Dr. Quirin Lajos a házban hat nagyobb és kettő egészen kisméretű

²²² A Quirin család elmondása alapján, 2019. december 16.

²²³ MÉM MDK Radnai hagyaték. Wälder kézirat 2022.14.9 83.

²²⁴ Ferkai: Buda építésze a két világháború között 1995. és Paár Eszter Szilvia: *Wälder Gyula. (Nem csak) a neobarokk mestere*. In: Rozsnyai József (szerk.): *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*. TERC Kft., Budapest, 2018.

²²⁵ Ritoók Pál még nem publikált kutatása alapján, köszönöm neki az információt!

²²⁶ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

lakást alakított ki bérbeadás céljából. Mivel a társasház nem egy ingatlanként szerepelt, hanem a lakásokat elosztotta négy gyermeke, Zsuzsa, András, Sára és Mária között, az ingatlan szerencsésen elkerülte az államosítást. Így a ház évtizedekig az építetők tulajdonában maradt, igaz, a lakásokat fokozatosan eladogatták. Az utolsó, kisméretű lakástól a közelmúltban vált meg örököse.²²⁷ A ház tömegalakításán és egyes részletein Wälder 1930-as években tanúsított modernizmus iránti fogékonysága érhető tetten, míg a dekorációban egyértelműen neobarokk elemeket láthatunk. Utóbbiak valószínűleg a megrendelő kérését tükrözik. Az épület tömegalakítása nem meglepő módon igen tömörszerű. Összképét a homlokzatokon körbefutó, durván faragott terméskővel burkolt lábazati zóna, a nagy, díszítetlen vakolt felületek, illetve a néhány helyen elhelyezett műkö dekoráció és barokkizáló kovácsoltvas rácsok határozzák meg.

A szabálytalan, nagyjából L betűt formázó alaprajzú, szabadon álló, ötszintes, kontyolt nyeregtetős épület sík telken helyezkedik el. Az alagsorba számos olyan helyiség került, melyek az épület üzemelését szolgálják. Itt alakították ki a garázst, a kazánházat és a hozzá tartozó szénpincét, a személyzeti helyiségeket, a mosókonyhát és a mángorlőhelyiséget, valamint egy házmesteri lakást. Utóbbihoz tartozott szoba, konyha, kamra és saját mellékhelyiség, fürdőszoba azonban nem. Az alaprajzon látható térkapcsolódások alapján arra következtethetünk, hogy a házmesteri szoba lakói számára a mosókonyhában nyílt fürdési lehetőség.²²⁸

A földszinten – melyet ma inkább magasszintnek neveznénk – két nagyméretű lakást alakítottak ki, valamint ide nyílt a főbejárat is, melyhez impozáns, reprezentatív lépcsőház épült.²²⁹ Az említett lépcsőház, mely az épület Házmán utca felőli traktusában helyezkedik el, az imént ismertetett alagsorba, illetve a földszintre vezet, ahonnan egy az épület hátsó traktusában található lépcsőházon keresztül juthatunk fel a további emeletekre. Ebből a lépcsőházból jobbra és balra (tehát nagyjából keletre és nyugatra) egy-egy nagyméretű lakás nyílik. A keleti lakás két bejárattal is rendelkezik, egy, a szélfogóból nyíló főbejárattal, és egy, a lépcsőházból nyíló ajtóval, melyet elhelyezkedése és a térkapcsolatok alapján cselédbejárónak mondhatunk. Mindkét lakás nagyméretű előszobával, három, egymásból is nyíló szobával és mellékhelyiséggel ellátott fürdőszobával épült.

²²⁷ Quirin Zsuzsanna elmondása alapján, 2022.10.26.

²²⁸ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

²²⁹ Belső archív fotó sajnos nem áll rendelkezésre, a lépcsőházat Quirin Zsuzsanna elmondása alapján ismerjük. 2022.10.26.

Kialakítottak még továbbá egy különálló mellékhelyiséget, valamint egy nagyméretű konyhát is, melyből kamra és cselédszoba nyílt.²³⁰

Az első emeleten hasonló, ám valamelyest eltérő elrendezéssel találkozhatunk. Ezen a szinten ugyanis három lakást alakítottak ki. Kettő közülük – a keleti és a nyugati – hámoszoba-hallos elrendezésű, a konyhából nyíló cselédszobával és kamrával, valamint különálló fürdőszobával és mellékhelyiséggel, a harmadik pedig e két lakás között helyezkedik el. Az egészen kisméretű lakóegység csupán egy szobával és egy WC-vel is ellátott fürdőszobával épült, konyhát nem kapott.²³¹

A második emeleten az első emeletinek megfelelő elrendezéssel találkozhatunk, itt is megtaláljuk a nagyobb lakások közé ékelődött kisméretű egységet. (Az egykori tulajdonosok, a Quirin család elmondása alapján ezekben a kis lakásokban a későbbi lakók konyhasarkot alakítottak ki, így ma már teljesértékű garzonlakásként működnek.)²³²

A padlástérbe nagyméretű vasaló- és szárítóhelyiség került.²³³ Ezek igen messze helyezkedtek el az alagsori mosókonyhától és mángorlólóhelyiségtől, így az elrendezés első ránézésre nem tűnik praktikusnak, a padlás levegője azonban jellemzően szárazabb, hőmérséklete pedig magasabb, mint az alagsoré, így ruhaszárításra ez a szint bizonyul alkalmasabbnak.

Az épület főhomlokzata a dél-keleti, tehát a Házmán utca felé forduló homlokzat, mely öttengelyes és a garázskaput leszámítva szimmetrikus. A garázskapu szárnyán kovácsoltvas, enyhén barokkizáló, art decóba hajló minta figyelhető meg. (A terv és a megvalósult kapu között látható némi különbség, előbbi díszesebb.)²³⁴ A kapu fölött a terven enyhe kiülésű, íves, bádoggal elötető látható, a valóságban ez nem létezik, a rendelkezésre álló archív fotók tanúsága szerint nem készült el.²³⁵ Az épület félköríves záródású főbejárata a középső tengelyben helyezkedik el, kiemelt szerepét nemcsak dekorációja, hanem a hozzá vezető, pofafalakkal határolt néhány lépcsőfok is hangsúlyozza. Az ajtónyílást egy-egy visszafogott pilaszter fogja közre, melyeknek a törzsén a Wälderre jellemző, szögletesen egymásba fonódó szalagokból és virágokból álló díszítés jelenik meg. Szemöldökpárkányán ismét az építésztől már ismert virágos-szalagos ornamentika jelenik meg, az ajtószárnyakat, illetve a nyílás félköríves szakaszát indákat, rózsákat és leveleket formázó kovácsoltvas rács

²³⁰ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

²³¹ A Budapest Főváros Levéltárában XV.17.d.329-011572/0002 szám alatti terveken látható konyha nélküli elrendezést Quirin Zsuzsanna is megerősítette.

²³² Quirin Zsuzsanna elmondása alapján, 2022.10.26.

²³³ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

²³⁴ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

²³⁵ MÉM MDK Radnai-hagyaték 2022.14.19

védi. A szemöldökpárkány két oldalán egy-egy kisméretű, kovácsoltvassal díszített, barokkizáló lámpát látunk, mely szintén jellemző az építésre. A homlokzat többi része szinte teljesen díszítetlen. Ez betudható egyrészt a modernizmus hatásának, másrészt Wälder módszerének, miszerint a tömörszerű kialakítású épületek sík homlokzatain a nyílások, azon belül is leginkább a bejárat köré összpontosítja a dekorációt. Ennél az épületnél csak a második és a harmadik emeleten válik némiképp mozgalmassabbá a homlokzat, mivel középről a második tengelyekben enyhén előreugró, két szint magasságban húzódó zárterkélyeket láthatunk, közöttük erkély helyezkedik el. Az erkélyek korlátján a terveken nem, a megvalósult ház esetében azonban az építésre jellemző, szalagos-leveles koszorúkat láthatunk, melyek ismét a barokk hatást erősítik. Láthatjuk, hogy a terveken valamelyest visszafogottabb épület szerepel. A tény, hogy a megvalósult ház díszesebb, mint Wälder eredeti elképzelése, ismét arra utal, hogy a neobarokk stílus késői használata a megrendelő igényeit tükrözi.

Az épület dél-nyugati homlokzata háromtengelyes, és egy oldalajtót leszámítva teljesen szimmetrikus. Az első és a második emeleten, a középső tengelyben egy a két szint magasságában végighúzódó zárterkélyt láthatunk, melyen mindkét emeleten három ablak nyílik. A zárterkély két oldalán erkélyek jelennek meg, a rácsukon ugyanazzal a szalagos-leveles koszorúval, melyet a főhomlokzatról már ismerünk. Ezt a klasszicizáló későbarokk példákra visszavezethető dekorációt leszámítva a homlokzat díszítetlen.

A hátsó, tehát az észak-nyugati homlokzat bonyolultabb, előreugró rizalitok teszik mozgalmassá, ám szintén viszonylag díszítetlen. A tervek²³⁶ alapján ez a homlokzat csak egy díszítést kapott, egy páncélt viselő férfiszent szobrát, melynek talapzata egy a lábazati zónát lezáró párkánnyal egyvonalban elhelyezkedő konzolon áll. A szobor attribútumai alapján Szent Györgyöt ábrázolhatja, bár sárkányt nem látunk, így más katonaszent is lehet.

Az észak-kelet felé forduló homlokzat négytengelyes. A déli két tengely rizalitként előreugrik, és mivel az utcáról jobban látszik, lényegesen díszesebb, mint a szomszédos falszakasz. A rizaliton, az első és második emeleten látható erkélyek rácsain ismét megfigyelhetők a copf jellegű szalagos és babérleveles koszorúk, ezzel erősödik a ház neobarokk jellege, mely érdekes módon harmonizál a modern tömegalakítással. A terveken²³⁷ a földszinti ablakok között a Wälder számos épületén, például saját lakóházán, illetve több

²³⁶ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

²³⁷ Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329-011572/0002

egri művén megjelenő, Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló domborművet figyelhetünk meg, ám az archív fotók²³⁸ tanúsága szerint ez a dísz végül nem készült el.

Az épület eredeti belső tereiről sajnos nincsen információnk, ám Wälder más művei alapján arra következtethetünk, hogy az előcsarnok és a lépcsőház kifejezetten elegáns lehetett, valamint a lakásokban is kialakíthattak dekoratív részleteket.

A ház a disszertáció írásának idején szerencsére igen jó állapotban volt. A korábbi tulajdonosok elmondása alapján az 1960-as években a második emeleti kislakásban tűz keletkezett, a tető a lakás fölött leégett, ám a tetőt rögtön az eset után felújították, és ugyanekkor a lépcsőházon is végeztek felújítási munkákat.²³⁹ Szemmel láthatóan azonban az épületet folyamatosan karban tartják, erre utalnak a főhomlokzat lábazati zónájában látható vasbeton támpillérek is, melyek a közelmúltban készülhettek és szerkezeti megerősítésként szolgálhatnak.

Összességében elmondható, hogy Wälder Gyula egyik utolsó megvalósult munkája minőségében nem marad el az építész korábbi, nagyszabású műveitől, és a modernizmust a neobarokkal harmonikus egységgé gyúrva szép összefoglalását adja az életműnek.

A Villányi úti ciszterci épületegyüttes

A Villányi úti ciszterci épületegyüttes terveit Wälder 1926-ban készítette, valószínűleg közvetlen megrendelés alapján, mivel pályázati kiírásnak nyoma sincs. A komplexum eredetileg a gimnáziumból, a plébániatemplomból és egy rendházból állt volna. Az épületegyüttes első publikált látványtervét²⁴⁰ egy közepén elhelyezkedő, vertikális hangsúlyú templomból és a két oldalán horizontálisa elterülő, tagolatlan tömegű gimnázium és rendház épületből álló komplexumot látunk. Az épületek monumentális hatást keltenek, szigorú elrendezésük tekintélyt parancsoló, gazdag dekorációjuk azonban oldja ezt a hatást. Az épületegyüttesen egyértelműen megfigyelhető a jászói premontrei prépostság hatása, melynek érett barokk formája 1770-en körül alakult ki, tervezője Franz Anton Pilgram volt.²⁴¹ Igaz, a jászói komplexum épületei nem különállók, elrendezésük, tömegalakításuk és stílusuk azonban hasonló. A Wälder által tervezett gimnázium U alaprajzú, a mellette álló templom bazilikális szerkezetű, a rendházzal készített kiviteli terveken pedig egy olyan épület látható, melynek négyzet alakú udvar köré rendeződő szárnyai nem egyforma magasak, ám fontos

²³⁸ MÉM MDK Radnai-hagyaték 2022.14.19

²³⁹ Quirin Zsuzsanna elmondása alapján, 2022.10.26.

²⁴⁰ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám

²⁴¹ Bodnárné Jávor Éva: Új adatok Franz Anton Pilgram magyarországi működéséhez. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1995. 44. évf. 3-4. szám

megjegyeznünk, hogy Wälder legelső koncepciója nem egészen ilyen volt. Mind a gimnázium, mind a rendház négyzet alakú udvar köré rendeződött volna, egyforma magas épületszárnyakkal, valamint a templom első homlokzati rajzáról egyhajós épületre következtethetünk, így a ciszterci épületegyüttes nemcsak homlokzatai, de szerkezete alapján is a jászói prépostságra hasonlított volna. Az említett tervváltozatokat később részletesen ismertetjük, valamint az egyes épületeknél további előképeket is tárgyalunk.

A gimnázium 1927-1929-ben épült fel, a Szent Imre titulusú plébániatemplom kivitelezésére azonban csak 1937-1938-ban került sor, a rendház és az épületeket összekötő árkádsor viszont soha nem épült meg.²⁴² Az iskola kivitelezője Radó Sándor volt, a templomé pedig a Paulheim-Weninger-Radó cég.²⁴³ Az ciszterci iskola tervezésénél Rimanóczy Gyula, a temploménál Pázmány István²⁴⁴ műegyetemi adjunktus, a rendházénál pedig Nyiri István és Lauber László²⁴⁵ működött közre Wälder Gyula munkájában, akik mind Wälder irodájában dolgoztak. Az egyes épületek bővebb történetét külön-külön tárgyaljuk.

A zirci apáti posztot 1911 és 1924 betöltő Békefi Remig a **Szent Imre Gimnáziumot** és rendházat Budára, a Gellért-hegy oldalán dinamikusan fejlődő városrészre tervezte. A terület kiválasztásában az motiválta, hogy az első, bélakút-péterváradai ciszterci monostor élete egészen idáig elhatott: Kelenföldön majort tartott fenn, a budai várban pedig háza is volt. Lágymányoson ebben az időben már állt a Szent Imre Kollégium. Az ezt fenntartó Szent Imre Internátus Egyesület (vezetői: Zichy János gróf és Glattfelder Gyula voltak) már foglalkozott egy ott felállítandó középiskola gondolatával, mivel a kerületben akkor még egy sem volt. Glattfelder Gyula csanádi püspök a bencés rendet akarta megbízni a feladattal, de gróf Zichy János, aki ekkor vallás- és közoktatásügyi miniszter volt, ragaszkodott a ciszterci rendhez, és Békefi Remignek ajánlotta fel a gimnáziumot. 1912-ben így meg is alapította a Budai Ciszterci Szent Imre gimnáziumot, méghozzá a városvezetéssel és a kultuskormányzattal együttműködésben. Eleinte a gimnázium a Váli utcai általános iskolában kapott helyet, mivel még nem volt saját épülete. Egy ötven fős osztállyal indult, majd az egész harmadik emelet elkülönítésével folytatódott az oktatás, természetesen csak fiú gyerekek számára. A tanári kart az első perctől kezdve nagyon megválogatta a zirci főapát, így már ebben az „épület nélküli” időszakban is nagyon színvonalas oktatás folyt.²⁴⁶ A főapát már jóval a húszas évek előtt

²⁴² Pamer: *Magyar építészet a két világháború között*. 1996. 68-70.

²⁴³ Ferkai: *Buda építészete a két világháború között*. 1995. 206.

²⁴⁴ Uo.

²⁴⁵ Az információ a Nyiri-Ligeti építészpáros kutatójától, Ligeti Annától, illetve a MÉM MDK által őrzött Nyiri-Lauber-hagyatékából származik.

²⁴⁶ Brisits Frigyes: *Bitter Illés: Az igazgató*. Kiadja: Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium. Budapest. 2008. 42. A továbbiakban: Brisits Frigyes: *Bitter Illés* 2008.

szeretett volna új, saját épületet emeltetni az iskola számára, de ekkor még nem Wälder Gyulát bízta meg a tervezéssel. A rend tulajdonában volt a mai Villányi út 5-7. számú telek, melyre iskolát és templomot szándékozott építeni, így 1914-ben tervpályázatot hirdetett „*a Rend társháza, pap- és tanárnevelő intézete, nyilvános főgimnáziuma és konviktusa, továbbá a plébániai templom elhelyezése végett*”. A pályázaton való részvételre a következő építészeket hívták meg: Fritz Oszkár, Kauser József, Györgyi Dénes, Pilch Andor, Hofhauser Antal, Reichl Kálmán és Reischl Gusztáv. A tervpályázatot Györgyi Dénes terve nyerte meg.²⁴⁷

A ciszterci rend összességében meg volt elégedve a Kós Károly hatását mutató tervvel, de a kivitelezésre már nem került sor.²⁴⁸ Közbejött ugyanis az első világháború. (A világháború után majdnem tíz évet kellett várni, mire a ciszterci rend újra elindíthatta az iskolaépítést, de akkor már nem a Villányi út 5-7. szám alatt, hanem a mai Villányi út 27-es számú telken. A változtatás okairól sajnos nem állnak rendelkezésünkre információk. Főleg azért érdekes, mert az 1920-as években még a rend tulajdonában volt az 5-7. számú telek. Ezt onnan lehet tudni, hogy 1930-ban átadták az Isteni Megváltó Leányai apácarendnek, leánynevelő intézet építése céljából, Gombos M. Gabriella akkori főnöknő közbenjárására. Ide épült a Szent Margit Gimnázium, Dr. Fábián Gáspár tervei alapján, aki mellesleg a Szent Imre Gimnázium építése alatt építési ellenőr volt.)

A háború után, a húszas évek közepén már nem lehetett tovább halogatni az építkezést, a Váli utcai elemi iskolának szüksége volt arra a helyre, amelyet a ciszterci gimnázium elfoglalt benne, mivel a kerület népessége egyre növekedett, és egyre több kisgyerek járt az elemi iskolába. Ugyan így volt ezzel persze a gimnázium is: kinőtték a tantermeket, az osztályok létszáma egyre duzzadt. Arról nem is beszélve, hogy az oktatás színvonala megkövetelt bizonyos szakhelységeket, mint fizika- és kémia-előadó, műhelyszobák, szertárak stb. Ezek pedig a Váli utcai épületben mind nem álltak rendelkezésre. A könyvtárak felszereltsége sem volt kielégítő. Ekkor már Dr. Werner Adolf (1924-1939) volt a zirci apát, neki kellett cselekedni. Werner nagy lelkesedéssel vetette bele magát az ügyek intézésébe, 1924-ben már első lépésként téglagyárat akart vásárolni az építkezéshez, de ehhez még nem álltak készen az anyagi feltételek. Sajnos az állami támogatás megszerzése sem volt biztos, így 1927-ben letettek az építkezés elkezdeséről. Erről azonban tudomást szerzett Glattfelder Gyula, aki 1650000 pengőt adományozott a rendnek, hogy el lehessen kezdeni az építkezést. Az állami

²⁴⁷ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. Zirci Főapátság anyaga, 17-19. csomó. 1914-es pályázati kiírás, és pályázat elbírálására vonatkozó dokumentum alapján.

²⁴⁸ Uo.

támogatást végül Klebelsberg Kunó kultuszminiszter eszközölte ki a rend számára, a kormány a vallási alapból egymillió pengőt utalt ki az apátság számára. Így máris összegyűlt a pénz az építkezés megkezdéséhez, és 1927. október 9-én megtörtént az alapkövetétel. A gimnáziumot 1929. szeptember 15-én avatták fel.²⁴⁹ Az avatási ünnepség nagyszabású volt, jelen volt rajta a zirci apát, Werner Adolf, Budapest polgármestere, Sipőcz Jenő, Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, sőt, még Horthy Miklós kormányzó is. Az iskola épülete rendkívül korszerű berendezéseket és eszközöket kapott (néhány közülük ma is megvan, használható állapotban), így már semmi nem állt a színvonalas oktatás útjába. (Az itt tanuló gyerekek közül sokan a tudományos és művészeti élet neves képviselői lettek, köszönhetően a remek felszereléseknek is.)²⁵⁰ Az oktatás két évtizedig zavartalanul folyt tovább, de aztán jött a II. világháború és a szovjet megszállás. Az iskolát 1949. november 28-án államosították, az iskola József Attila Gimnázium néven működött tovább.²⁵¹ A rendszerváltással lehetősége nyílt a rendnek visszaszerezni az iskolát, és Kerekes Károly zirci apát (1987-1996) kezdeményezésére sikerült is. Sok éven keresztül tartó átvétel-átadási huzavona után 1997-ben ismét Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium néven működhetett az iskola, Zakar Polikárp apát (1996-2010) irányítása mellett.²⁵² (A József Attila gimnázium sem szűnt meg, megkapta a Váli utcai iskola épületét, azóta is ott működik.)

A gimnázium szabadonálló, U alaprajzú, ötszintes épülete a Villányi út felől enyhén emelkedő telekre épült. Mint említettük, méreteinek és robosztus, tömörszerű kialakításának köszönhetően monumentális. Reprezentatív, funkciójához képest különösen díszített, ami nemcsak a homlokzatokat, de az enteriőrt is jellemzi. Küllemét Wälder érett neobarokk stílusa határozza meg: a homlokzatok lábazati zónája sávozott, a felsőbb falszakaszok sima vakolatot kaptak, a plasztikus és részletező műkő, illetve vakolatarchitektúra dekoráció a nyílások köré orientálódik, a rizalitok különösen díszesek. A gazdag dekoráció elengedhetetlen elemei a kovácsoltvas rácsok, melyek a külsőn és a belső terekben is megjelennek. Az enteriőr díszítése a homlokzaton látott elemekhez hasonló. Az épület neobarokk stílusán érett barokk és klasszicizáló későbarokk épületek hatása figyelhető meg, ezek közül is leginkább a Wälder Gyula által helyreállított egri műemlékeké.²⁵³ Külső jegyekben leginkább az érseki palotaegyüttes, a belsőben pedig az Egri Líceum hatása érvényesül.

²⁴⁹ *Gránit és Arany*. DVD, mely az alapkövetételről és az avatásról készült archív felvételeket tartalmazza. Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium.

²⁵⁰ Brisits Frigyes: *Bitter Illés* 2008. 46.

²⁵¹ Budapest Főváros Levéltára, IV.1407.b.113548/1927-III.

²⁵² <http://www.szig.hu/rovid-iskolatortenet> 2023.01.08.

²⁵³ Bardoly István: Az egri minorita templom helyreállításának története, 1909-1943. *Műemlékvédelem*, 2015. 56. évf. 5. szám.

Az U alaprajzú épület szárjai a Villányi úttal párhuzamosan állnak. Az U öblét egy kétszintes összekötőszárny vágja ketté, melynek teteje teraszos kialakítású, így létrehozva egy kisebb, zárt, de nem fedett belső-, illetve az épület nyugati oldalán egy nagyobb, nyitott külsőudvart. Wälder eredeti elképzelése szerint az alaprajz nem U alakú lett volna, hanem négyzet. Az átkötőszárny ugyanúgy szerepelt a terveken, mint ma, de a nagyobbik udvart keresztben átszelte volna még egy szárny, amely összekötötte volna az U szárainak végét is. A rend költségvetésébe ilyen nagy épület már nem fért bele, ráadásul a gyerekeknek szánt udvar is jóval kisebb lett volna, ezért az építésztlől redukált tervet rendeltek, amely már a később kivitelezett épületet tartalmazta.²⁵⁴ Az eredeti elosztás nemcsak az alaprajzokon látható, hanem az 1929. augusztus 28-án kiállított használatbavételi engedélyen is leírásra került, amely így szól:²⁵⁵ „Pincerész: 1 kazánház, 1 liftgépház, 8 pince, 2 closetthelyiség. Alacsonyföldszint: 5 szoba, 2 személyzeti szoba, 3 konyha, 1 mosókonyha, 1 váróterem, 6 előtér, 5 kamra, 3 clostetcsoport, 3 munkaterem, 1 tornaterem, 1 műhely, 1 mosdó, 1 öltöző, 1 szertár, 1 tanácsszoba, 1 előcsarnok, 1 folyosó helyiség. Magasföldszint: 9 tanári szoba, 3 előtér, 3 munkaterem, 1 vetítőkamra, 1 várószoba, 1 orvosi szoba, 1 pedellusszoba, 2 clostetcsoport, 1 karzat, 1 körfolyosó helyiség, 1 kamrahelyiség. 1. emelet: 1 díszterem, 1 színpad, 2 öltöző, 4 előtér, 6 tanterem, 1 tanári szoba, 4 szertár, 1 laboratórium, 1 előkészítő, 2 clostetcsoport, 1 closett, 1 körfolyosó helyiség. 2. emelet: 1 múzeum, 1 karzat, 3 páholy, 3 tanári szoba, 2 szolgaszoba, 6 tanterem, 4 szertár, 1 sötétkamra, 1 előkészítő, 1 előtér, 2 csoportclosetthelyiség, 1 körfolyosó helyiség. 3. emelt: 1 múzeum, 1 gyülekező, 1 kápolna, 1 sekrestye, 1 tanulószoba, 1 ebédlő, 1 nappali, 1 társalgó, 4 tanári lakószoba, 1 gyengélkedő szoba, 1 hálóterem, 1 olvasó, 2 könyvtár, 1 rajzterem, 1 tanári szoba, 1 szertár, 1 szolgaszoba, 2 előtér, 2 csoportclosett, 1 körfolyosó.”²⁵⁶

Az épület elosztása ma már nem teljesen ilyen, mivel többször átalakították. A kezdeti átalakítások a koedukált oktatás miatt történtek, hiszen mosdókból és testnevelés öltözőkből fiú és lány gyerekek számára külön helyiséget kell biztosítani, valamint több testnevelési helyiségre volt szükség. A legnagyobb változás azonban a közelmúltban, 2021-ben zajlott, amikor felépült az iskola udvarán az Óbuda Group, azon belül Peschka Alfréd és Nemes Bertalan tervei alapján a gimnázium túlméretezett, ám funkcióját kiválóan betöltő új

²⁵⁴ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. Zirci Főapátság anyaga, 17-19. csomó.

²⁵⁵ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-4940/2

²⁵⁶ Uo.

sportcsarnoka.²⁵⁷ Az új tömb átvett minden testnevelési funkciót (tanári szobákat, három főépületi tornaterem szerepét, és az öltözőket), így a felszabadult terekbe új funkciók kerültek: a korábbi tornaterem ebédlő lett, az ebédlőből pedig osztálytermeket alakítottak ki. A magasföldszinten utólag kialakított testnevelő helyiségekből könyvtár, a harmadik emeleti könyvtárból pedig szintén osztálytermek lettek, az átalakítást a MATA-DÓR Architektúra Tervező Műhely, Bánszky Szabolcs, Ruszthy Sarolt és Kertesy-Kéthely Ágnes tervei alapján végezték. (Jelenleg az épület magasföldszintjét első emeletnek nevezik, így az összes többi emelet elnevezése is megváltozott, de mi a dolgozatban az érthetőség kedvéért ragaszkodunk az eredeti számozáshoz.) Az enteriőréről és annak változásáról később ejtünk szót.

A Villányi útra néző homlokzat majdnem teljes felületét elfoglalja a középső, enyhén kiemelkedő, tizenegy tengelyes rizalit, a két szélső falfelületen nem látható ablak és különösebb díszítés sem – ez a megoldás ugyanúgy jellemző Wälderre, mint a dekoráció nyílások köré való rendezése. A főhomlokzat alsó két szintje lábazatszerű kiképzést kapott, vakolata sávozott. Ezen a részen található a homlokzat leghangsúlyosabb eleme: a közepen elhelyezkedő hármaskapuzat, melyet erőteljes, műköből készült barokkos ornamentika és a fölötte elhelyezkedő erkély hangsúlyoz. A főbejárat egyenes záródású nyílásai fölött lunettákat látunk, azok fölött pedig a Wälderre jellemző, lantablakra emlékeztető, ám annál egyszerűbb nyílásokat. Az ajtók keretezését szalagos ornamentika, szemöldökpárkányukat angyalfejek díszítik, a lunetták rácsán Budapest címere, illetve a Szent Korona jelenik meg, a lantablakok alatt kagylóhéj motívumokat látunk. A főbejárat nyílásait íón fejezetű, lefele keskenyedő törzsű, vitézkötéssel és rózsákkal díszített pilaszterek fogják közre, melyek az első emeleti, áttört korláttal és virágfüzérés vázákkal díszített erkélyt tartják. Fontos megjegyeznünk, hogy a szomszédos Szent Imre-templom kapujának kialakítása szinte megegyezik a gimnáziumon látottal, és a rendház tervein is ugyanilyen kapuzattal találkozhatunk,²⁵⁸ ami mutatja, hogy az építész egységes koncepció megalkotására törekedett. Az erkély vonalában, a magas földszint fölött osztópárkány található, fölötte a következő három szinthez tartozó falfelület vakolata sima, de az ablakok között lizénák húzódnak, egészen a koronázópárkányig. Az első emeleti ablakok erőteljes, plasztikus golyvázott szemöldökpárkányt kaptak, a többi nyílás díszítése légiesebb vakolatarchitektúra. A homlokzat tetején áttört attika húzódik, műkö vázákkal és akantuszlevelekkel körülvett,

²⁵⁷ Paár Eszter Szilvia: Épül a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium új sportcsarnoka – párhuzamosan a főépület is megújul. *Építészfórum*, 2022.04.02. <https://epiteszforum.hu/epul-a-budai-ciszterci-szent-imre-gimnazium-uj-sportcsarnoka--parhuzamosan-a-foepulet-is-megujul> 2023.01.07.

²⁵⁸ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. Zirci Főapátság anyaga, 17-19. csomó.

koronás ciszterci címert tartó angyalszobrokkal. Az épület eredeti tervein az attikán összesen tizenkét szent szobra sorakozott volna.²⁵⁹

A keleti, vagyis a templom felé forduló homlokzat tizenkilenc tengelyes, két végén a szélső három-három tengely enyhe kiülésű rizalitként előreugrik. A sávozott lábazati zóna és a sima vakolatú felület ezen a homlokzaton is látható, a dekoráció nagyrészt a főhomlokzaton megismert elemekből tevődik össze, ám visszafogottabb. A rizalitok ablakai között köténnyel díszített pilaszterek húzódnak, középső tengelyükben, az első emeleten pedig megjelenik a főhomlokzatról már ismert golyvázott szemöldökpárkány, mely a homlokzat középső öt tengelyében is visszaköszön. Az koronázópárkány fölött itt is angyalokkal és virágos műkö kosarakkal díszített, áttört attika húzódik.

Az északi homlokzat igen látványos, pedig a mögötte elhaladó Molnár C. Pál lejtő (korábban Balogh lejtő) felől nem nyílik jó rálátás az épületre, bár ez részben a növényzetnek is köszönhető. A tizenegy tengelyes homlokzat középső héttengelyes szakasza rizalitként előreugrik, mögötte a már említett nagyméretű, reprezentatív termek találhatóak: a tornaterem (ma ebédlő), a két szint belmagasságú díszterem és a kápolna. A homlokzaton nagyrészt a már ismert elemek ismétlődnek, ám az első emeleti díszterem középső öt ablaka figyelemfelkeltő kiképzést kapott, természetesen műkö elemekből. Az egyenes záródású nyílásokon a már ismert golyvázott szemöldökpárkány jelenik meg, fölöttük azonban lunetta nyílik. Az ablakokat és lunettákat volutás konzolra állított, íón fejezetes féloszlopok keretezik, melyeken akantuszleveles és virágos vázák állnak. A harmadik emeleti kápolna középső öt ablaka alatt barokkos vonalvezetésű kötény, fölöttük tagolt, virágos szemöldökpárkány látható. Ezt a homlokzatot is attika zárja le, bár itt kevesebb szakaszon áttört. Az épület északi oldalán jól megfigyelhető Wälder Gyula kedvelt tervezési módszere: a reprezentatív termek elhelyezkedését gyakran a homlokzaton ornamentikával jelezte.

A nyugati homlokzat a legösszetettebb, mivel itt halad át az U alaprajzú épület öblén az átkötőszárny, és itt látható a belső udvar is. Összességében elmondható, hogy a többi homlokzatról már ismert elemek ismétlődnek: megtalálhatók itt a sávozott és sima falfelületek, a golyvázott szemöldökpárkányok és a köténnyel díszített pilaszterek, ám néhány új elem is megjelenik, melyek leginkább az átkötőszárny homlokzatára koncentrálnak. Itt a földszinten, a középső tengelyben igen reprezentatív bejárat nyílik, melynek szemöldökpárkányát Szent Imre herceg volutákkal, akantuszlevelekkel rózsákkal és kagylóhéjjal körülvett portréja díszít. Az első emeleti ablakok jellemzőek Wälderre, számos

²⁵⁹ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-4940/2

munkáján megjelennek. Félkörívesen záródnak, ám szemöldökgyámosok, amely izgalmas megoldás, könyöklőjük alatt három, virágcsokorral díszített konzol jelenik meg, melyek között babérfüzérek húzódnak. Szintén a középső tengelyben, az első emeleti ablak fölött látható egy nagyméretű, gazdagon díszített ciszterci címer, melyen egy férfi szent alakja is megjelenik. Püspöki süvege alapján Szent Gellért lehet, Szent Imre herceg tanítója, akinek megjelenítése egy a hercegről elnevezett oktatási intézményhez illeszkedik. Viszont a ciszterci címer miatt akár a rend egyik alapítóját is ábrázolhatja a büszk, Molesme-i Szent Róbertet, Clairvaux-i Szent Bernátot vagy Harding Szent Istvánt, ez esetben azonban az attribútum nem helyes, mivel egyikőjük sem volt püspök. Sajnos egy korabeli forrásban sem jelenik meg a szent neve, talán Szent Gellért ábrázolása a legvalószínűbb. Az épületrészt fedő terasz a főhomlokzati erkélyről már ismert korlátot kapta. Megemlítendő még az átkötő szárnyhoz csatlakozó lépcsőházi tömbök, melyeken hatalmas, babérfüzérekkel és kagylóhéjakkal díszített ablakok nyílnak.

A homlokzatokon kiválóan megfigyelhető a két világháború közötti neobarokk építészet sajátossága: az előregyártott műkö dekorációs elemek használata. Bár ez a módszer unalmas épületekhez is vezethetne, Wälder esetében a homlokzatok művészi kialakításából nem von le, sőt, egységes, harmonikus összképet eredményez.

Az iskola belső terei nem kevésbé impozánsak, mint a külső kialakítása. Sőt, iskolaépülethez képest szokatlanul reprezentatív enteriőrrel találkozhatunk. A folyosók és a tantermek a legegyszerűbbek, de még ezek is igen kellemes hatást keltenek. A folyosókon a vasbeton szerkezet szakaszonként elhelyezett, kosáríves támasztékaival boltozott hatást tudtak elérni. Az ívek közötti síkmennyezetes szakaszokon egyszerű stukkódíszítés található, így még barokkosabb a hatás. A folyosók falán a lábazati részt helyszínen felhordott műkövel borították. A falak felülete teljesen sima, a díszítést eredetileg az adta, hogy az ajtók körül és az ajtók szárnyain barokk motívumokból felépített festés volt látható, de ezek mára már sajnos elvesztek, csak archív fotókról tudunk létezésükről. Szerencsére az öregdiákok még emlékeznek a színére: sötétzöld alapon világoszöld levelek jelentek meg. A padlókat itt is a fekete-fehér, sakktáblamintás járólappal burkolták. Az osztálytermek ajtóit csak festett díszítést kaptak, de a kiemelt helyiségek, például a díszterem vagy a kápolna esetében gipszstukkós ornamentikát alkalmaztak.

Az osztálytermek kialakítása is nagyjából egyforma volt mindegyik esetében. A padok, a székek, a katedra és a táblák mind ugyanúgy néztek ki. A táblákat magas keretbe építették, a két külön elemet pedig csigás szerkezettel lehetett fel-le húzni. Ezek közül sok a mai napig létezik és kiválóan működik az épületben. A katedrák is megvannak még sok

teremben, de a bútorzatot időközben lecserélték. A mennyezetre minden teremben visszafogott stukkó került. Egyedül a nagy ablakokkal ellátott rajzterem berendezése volt más, ide népies faragású, szívvel díszített rajzbackok kerültek. Ezeken a bútorokon ugyanúgy a parasztkorok hatása figyelhető meg, mint a Wälder-villa privát terein és az építész dolgozószobáján. Ezek szerint Wälder a rajztudás, a mesterség, a kézművesség kifejeződését a parasztkorokban látta, ami asztalos nagyapja öröksége lehet. Ma már a rajzbackok közül sajnos egy sincs meg, a második világháborúban az épületet ért bombatalálat miatt ez a terem megsemmisült.²⁶⁰

Mint már említettük, az épület több nagyméretű, látványos teremmel rendelkezik. Az első ezek közül a két szint belmagasságú bejárati csarnok, melyet a déli oldalról, a hármaskapuzaton keresztül közelíthetünk meg. Az igen díszített, nagyszabású térben néhány kisebb eltéréssel megismétlődik a hármaskapuzatról ismert dekoráció, csak itt nem műköből, hanem gipszből készült, és a többi falon is végigvonul.

Innen egy nagyobb előtérbe jutunk, melynek nincs közvetlen megvilágítása, csak az előcsarnokon és a mennyezeten nyíló, rózsás kovácsoltvas korláttal körülvett felülvilágítón keresztül kap fényt. Ebből a nagyobb előtérből indulnak a folyosók, illetve a déli lépcsőház, továbbá az átkötő épületszárny, mely egyenesen a díszteremhez vezet. Az előtér szintén sakktablamintás burkolatot kapott, mennyezete pedig kazettás. A leglátványosabb elemek a rózsás törzsű pillérek, melyeknek különleges fejezete akantuszlevelekkel, rózsákkal és fénysugárra emlékeztető elemekkel díszített. A két előtér között húzódó fal ablakainak belső oldali dekorációja még Wälderhez képest is gazdag, itt rokokó jellegű apró virágokból alkotott kereteket, közöttük akantuszlevelekkel díszített obeliszket látunk.

A földszinten elhelyezkedő legérdekesebb terem a tornaterem, mely ma ebédlőként funkcionál, de archív fotók alapján ismerjük az eredeti elrendezést. Téglalap alaprajzú, két szint belmagasságú, így igen nagy. A padlóburkolatot parafa linóleummal oldották meg.²⁶¹ Az ajtó köré ugyanolyan barokk hangulatú festés került, mint a folyosókon láttuk. A keleti oldalon kagylóhéj díszelgett az ajtó fölött, a nyugati oldalon pedig ovális mezőben az ÖLTÖZŐ felirat volt olvasható. Az ablakok igen magasan helyezkednek el, mivel az épület ezen oldalán az alacsony földszint már a talajszint alatt van. Az ablakok körül is a már ismert barokkos festést alkalmazták. A teremhez tartozott eredetileg egy lelátó is, mely a terem felső szintjén, a keleti oldalon a falba mélyedt. Természetesen ez is barokkos, rojtos köténykés és volutás festést kapott, és dekoratív faragott fakorláttal rendelkezett. Egy kétszárnyú ajtón

²⁶⁰ Brisits Frigyes: Bitter Illés 2008. 160.

²⁶¹ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. Zirci Főapátság anyaga. 17-19. csomó.

keresztül lehetett belépni, melyen szalagos-kagylós ornamentika volt. Ez a lelátó ma már nem létezik, mert 1982-ben, az épület korszerűsítése során befalazták és orvosi szobává alakították.²⁶² Bejárata megmaradt, az oda vezető folyosóból pedig váróterem lett. Az építkezésnél alkalmazott masszív vasbeton keretszerkezet miatt a mennyezetet kazettákat láthatunk. (Masszív, mert a terem fölött elhelyezkedő díszterem és kápolna súlyát is el kellett bírnia. Később mégis megerősítésre szorult, így ma dupla vasbeton pilléreket láthatunk.) A technikai megoldások miatt egyáltalán nem barokk jellegű mennyezetet Wälder a kazettákba és az alátámasztó kosáriréses pillérekre festett barokkos és népies-virágos mintázattal tette hangulatosabbá, már sajnos ez sem látható. Ezzel a megoldással a tornaterem mennyezetének kialakítása emlékeztet a szomszédos Szent Imre-templom és a borsodnádasi Jézus Szíve-templom mennyezetére, melyek az 1930-as években épültek. Igaz, a Szent Imre-templom főhajójában már faburkolatot is láthatunk, a szerkezet és a virágos festés igen hasonló, jó módszer a modern technika és a neobarokk stílus között feszülő ellentét feloldására.

A tornateremhez az archív fotók alapján egy igen nagyméretű, márványlappal elválasztott zuhanyzókkal, mosdókkal és lábmosókkal felszerelt öltöző is tartozott. A fotókon még kézi mosásra alkalmas, bordázott felületű mosóteknőket is láthatunk.²⁶³ Ez a nagy öltöző és tisztálkodó helyiség természetesen már nem így néz ki. Nem tudjuk, pontosan mikor, de valószínűleg az iskola koedukálttá válásakor két, egy fiú és egy lány öltözőt alakítottak ki a helyén, ma pedig az ebédlőhöz tartozó melegítőkonyha található itt. Utóbbi építése a terem ebédlővé történő átalakításával együtt 2021-ben történt.²⁶⁴ Ekkor a 2000-es években kialakított rugalmas sportpadlózat helyére fekete és törtfehér színű terazzo burkolat került, melynek közepén a gimnázium címere látható indákkal körülvéve, szélein pedig Szent Imre hercegre és az iskola nagymúltú cserkészcsapatára utaló liliomokkal díszített sáv húzódik. A falakat az ablakok könyöklőig lambéria borítja, a mennyezet kazettáiba pedig a folyosókon látottakhoz hasonló, visszafogott stukkó került. Ahogy említettük, az átalakítás terveit a MATA-DÓR Architektúra Tervező Műhely, azon belül is Ruszthy Sarolt, Bánszky Szabolcs és Kertesy-Kéthely Ágnes jegyzik.²⁶⁵

A tornateremmel szemben indul az északi szárny lépcsőháza. Innen gyorsan a két lépcsőházat összekötő, a teraszos lefedésű épületszárny felső szintjén elhelyezkedő, igen

²⁶² Budapest Főváros Levéltárában található, 1982-es felújításhoz tartozó tervek alapján. XV.17.d.329-4940/2

²⁶³ Archív fotók: MÉM MDK Wälder-hagyaték 71.437 – 71.470

²⁶⁴ Paár Eszter Szilvia: Épül a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium új tornacsarnoka – párhuzamosan a főépület is megújul. *Építészfórum*, 2021.04.02. <https://epiteszforum.hu/epul-a-budai-ciszterci-szent-imre-gimnazium-uj-sportcsarnoka--parhuzamosan-a-foepulet-is-megujul> Utolsó megtekintés: 2023.11.14.

²⁶⁵ Paár Eszter Szilvia: Épül a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium új sportcsarnoka – párhuzamosan a főépület is megújul. *Építészfórum*, 2021.04.02. <https://epiteszforum.hu/epul-a-budai-ciszterci-szent-imre-gimnazium-uj-sportcsarnoka--parhuzamosan-a-foepulet-is-megujul> Utolsó megtekintés: 2023.01.07.

reprezentatív térbe juthatunk. Ez a nyitott tér az úgynevezett aula, mely nagy belmagasságú, és sok ablaka által világos, szellős. Az ablakok intenzív gipszstukkós dekorációt kaptak, mely nagyrészt a homlokzaton is megtalálható elemeket ismétli. Az ide érkező lépcsők korlátja is kifejezetten látványos, egymásba fonódó elemekből áll. A korlátok végein tömzsi, rózsákkal díszített pillérek állnak, oldalukon vájatolt felületű volutával, tetejükön pedig virágos műkő vázákkal. Az aulában elhelyezett radiátorok látványos, faragott fából készült radiátortakarót kaptak, leveles-indás, réz rácsokkal. Ez a tér szerencsére ma is nagyjából eredeti formájában látható.

A bejárat csarnokon keresztül az előtérbe, majd onnan a látványos korláttal ellátott lépcsőházba jutunk, mely egyenesen az előbb leírt, reprezentatív aulába vezet. Az aulán keresztül pedig az első emeleti díszterembe juthatunk. Láthatjuk, hogy a díszteremig szándékosan igen dekoratív kialakítású tereken keresztül vezet az út, ami arra utal, hogy az iskolában különböző illusztris vendégek fogadására is számítottak. Az épület bővelkedik szép terekben, de a leglátványosabb kialakítású mégis az előbb említett díszterem. Ez is két szint belmagasságú, mint a tornaterem. Keleti végén található a barokk színházakra jellemző, dobozszerű színpadtér, amely nagyon jól illik egy neobarokk épülethez, bár nem praktikus, nem véletlen, hogy később a színpadot kiszélesítették. A díszterem keleti fala igen látványos gipszstukkós dekorációt kapott. A színpadnyílás fölötti falfelületen, kosárfémes mezőben egy hegedű és egy lant látható, kis baldachin alatt. Körülötte a mezőben virágos-indás, tekergőző ornamentika fedezhető fel. A színpad még kagylós kialakítású sűgőlyukat is kapott, valamint hímzett bársonyfüggönnyel rendelkezett,²⁶⁶ ezek azonban ma már nem láthatók.

A terem nyugati végén nagyméretű karzatot láthatunk, melyet a második emeleti folyosókról lehet megközelíteni. A karzat padlózata a színpad irányába lejt, így jó belátást biztosítana, ám a terem három igen nagyméretű kristálycsillárja takarja a színpadot, ami tervezési hiba, így csak koncertek alatt használható a karzat. A tömör korlát tetején gipszből öntött fonott kosárfémes állnak, virágokkal, frontját pedig rózsás vitézkötés díszíti. A karzatot íón fejezetes, vitézkötéssel és rózsákkal díszített, négyszögletes pillérek támasztják alá, aljának mennyezete pedig kazettás. A karzat alatt kis vetítőhelyiség kapott helyet, mely a mai napig használatos, így a díszterem moziként is funkcionál.

A teremben a legszebb díszítést a két oldalsó fal, illetve a mennyezet kapta. Az északi falon öt egyenes záródású és fölöttük öt lunetta ablak nyílik. (Már említettük, hogy az északi homlokzat legintenzívebb dekorációja ezekhez az ablakokhoz tartozik.) A déli oldalon három

²⁶⁶ MÉM MDK, Wälder-hagyaték, archív fotók.

ajtó látható, közöttük két vakajtóval, hogy a ritmusuk egyenletes legyen, fölöttük pedig öt páholy került kialakításra. A lunetta ablakok és a páholyok fiókdongákkal csatlakoznak a terem kosáríves dongaboltozatához. A terem mindkét oldalán pilaszterek állnak a nyílások között, melyeket ismét köténykével, vitézkötéssel, és rózsákkal dekoráltak. A déli oldalon nyíló ajtók szemöldökén megjelenik egy akantuszlevelekkel díszített zárókő motívum, melyet az emeleti páholyok erkélyének volutás és rózsás konzoljai fognak közre. Az erkély alján fénysugárra emlékeztető motívumokat láthatunk. A két közbülső vakajtó dekorációja teljesen megegyezik az ajtókéval. A páholyok tömör korlátját tekergőző indák és virágok díszítik, szemöldöküket apró virág, a fiókdonga mennyezetén pedig réz ráccsal ellátott szellőző nyílik. A szomszédos fiókdongákat bonyolult vonalvezetésű szalagos ornamentika köti össze egymással, mely a mennyezetten elhelyezkedő, a csillárok között helyet foglaló tükörmotívumokat keretezi. A már a karzat kapcsán említett csillárok tovább fokozzák a terem barokk jellegét. Mind harminchat lángú, üveg díszek csiszolt üvegkristályból készültek Wälder terve alapján, Feledy Sándor csillárgyárában, a dekoratív falikarokkal együtt.²⁶⁷ Mint láthattuk, a terem dekorációját leginkább klasszicizáló későbarokk és rokokó elemek határozzák meg. Itt jól megfigyelhetjük Wälder érett stílusának jellegzetességét: ugyan neobarokk épületei általában stílustiszták olyan tekintetben, hogy más nagy korstílus elemeit nem keverte a dekorációba, a barokk különböző fázisainak elemeit azonban szívesen alkalmazta együtt.

Az utolsó leírandó, ám nem kevésbé impozáns terem a harmadik emeleten elhelyezkedő kápolna. (Ez a terem ma második színházteremként vagy díszteremként funkcionál, az új kápolna a magasföldszinten található. Nagyobb ünnepeken, illetve évfolyammisék alkalmával a templomot használják.) A kápolna csak egy szint belmagasságú, tükörboltozatos, gipsz dekorációja még intenzívebb, mint a díszterem esetében láttuk, mivel ezt nem kettő, hanem három szín használatára komponálták. Keleti falán, egy sekély fülkében helyezkedett el a Szent Imre herceget és az őt oktató Szent Gellértet ábrázoló oltárkép melyhez egykor oltárépítmény is tartozott, ezen az épület dekorációját idéző, faragott és aranyozott elemek sorakoztak.²⁶⁸ (Az oltárt ugyan az államosítás után eltávolították, maga a festmény megmenekült.) Az oltárt a keleti falon elhelyezett izgalmas kialakítású pilaszterek fogják közre, melyeknek ciszterci címeres fejezete alatt virágfüzérekből kialakított ovális mező látható, a törzsön vitézkötéssel. A szemközti, tehát nyugati fal kialakítása nagyjából

²⁶⁷ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. Zirci Főapátság anyaga, 17-19. csomó. A gimnázium építkezésének költségvetése.

²⁶⁸ MÉM MDK, Wälder-hagyaték. A fotó leltári száma: 71.428.

megegyezett a keletivel, de a teremnek ezen a végén ma egy nagyméretű színpad látható, az eredeti ajtószárnyak pedig eltűntek.

A terem két oldalán látható nyílások igen dekoratívak, díszítésük volutákból, rózsákból és szalagokból áll. Csakúgy, mint a díszteremben, az ajtó- és ablakszárnyakon inkább copf jellegű elemeket, míg a gipszstukkókon inkább rokokó díszeket látunk. A mennyezet itt is nagyon látványos, valamint ebből a teremből sem hiányozhatnak a dekoratív radiátortakarók, melyeken több a klasszicizáló elem, mint az épület többi részében, ám ettől függetlenül nagyon hasonlóak.

Mint említettük, az 1980-as években egy második tornatermet is kialakítottak, mely a magasföldszinten helyezkedett el, a hozzá tartozó öltözőkkel együtt. Ennek az egységnek a helyén ma nagyméretű, több térből álló, kétszintes és csigalépcsős könyvtár található, melynek berendezése és stílusa kiválóan illeszkedik az iskola hangulatához. Kialakítása szintén 2021-ben, a MATA-DÓR Architektúra tervei alapján történt.²⁶⁹

A ciszterci épületegyüttes másik tagja az Újbuda városképét meghatározó **Szent Imre-templom**. A XX. század elején dinamikusan fejlődő, népességében egyre növekvő Lágymányos és Kelenföld katolikus lakói nem voltak egyszerű helyzetben. A tabáni plébániához tartoztak, mivel annál közelebb nem volt egy katolikus templom sem. 1907-ben, Szent Imre herceg születésének kilencszázadik évfordulóján felmerült egy Kelenföld-Lágymányos térségben építendő templom gondolata, de nem sikerült hozzá elegendő adományt gyűjteni, így az ötlet nem valósult meg. 1913-ban a főváros ismét foglalkozott a gondolattal, Kelenföld városrendezésébe be is került az új templom, de végül ismét nem sikerült megvalósítani.²⁷⁰ 1914-ben a ciszterci rend pályázatot írt ki templom, főgimnázium és rendház tervezésére, melyet Györgyi Dénes terve nyert meg, mint azt a gimnázium történetével kapcsolatban már említettük. Az ő általa tervezett templom egy magyaros szecessziós, Kós Károly és a skandináv romantikus építészet hatását mutató, kvalitásos épület lett volna, de az első világháború kitörése miatt nem épülhetett meg.²⁷¹ Az 1917 és 1944 között tevékenykedő²⁷² Kisegítő Kápolna Egyesület a Verpeléti út 15. szám alatt nyitotta meg első kápolnáját, tehermentesítve ezzel a tabáni plébániát. Ide, és a Szent Imre Kollégium (ma

²⁶⁹ Paár Eszter Szilvia: Épül a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium új sportcsarnoka – párhuzamosan a főépület is megújul. *Építészfórum*, 2021.04.02. <https://epiteszforum.hu/epul-a-budai-ciszterci-szent-imre-gimnazium-uj-sportcsarnoka--parhuzamosan-a-foepulet-is-megujul> Utolsó megtekintés: 2023.01.07.

²⁷⁰ Seifert Tibor: *Budapest XI. kerület: A főváros nyugati kapuja*. Kiadja: Budapest Főváros XI. Kerületi Önkormányzat Polgármesteri Hivatal. Budapest. 1998. 39. A továbbiakban: Seifert: *A főváros nyugati kapuja*. Budapest. 1998.

²⁷¹ *Művészet*, 1910. 9. évf. 9. szám.

²⁷² Seidl Ambrus: *A Szent Imre város története és szellemiségének kialakulása*. Felelős kiadó: Ágostházy Imre. Szentimrevárosi Egyesület, Budapest, 1993. 17.

Bartók Béla út 17.) házi kápolnájába járhattak a Gellért-hegy ezen oldalán élő katolikus hívek, de a terület egyre növekvő lakossága miatt ez még mindig kevésnek bizonyult. A ciszterci rend 1922-ben nekilátott a Szent Imre herceg útján (mai Villányi út 3-as számú telken) egy kis, ideiglenes templom és plébániaház építéséhez, amely 1924-re el is készült, június 29-én szentelték fel.²⁷³

A ciszterci rend az 1920-as években végre elkezdhette a régóta tervezgetett, gimnáziumból, templomból és rendházból álló épületegyüttes megvalósítását. Mint említettük, Wälder Gyula 1927-es tervén a gimnázium mellet már a templom formáját is megálmodta, de a gimnázium 1929-es befejezése után a rend nem tudta elkezdni a megvalósítást a gazdasági világválság miatt. Ez az 1927-ben tervezett templom sok mindenben különbözik a később megépítettől.²⁷⁴ Az első templomtervről csak homlokzati rajzok maradtak fenn,²⁷⁵ alaprajzi elrendezését nem ismerjük, bár a homlokzat elosztása és érett barokk művekre emlékeztető stílusa, valamint a komplexum elrendezése szempontjából előképként szolgáló jászói prépostság alapján egy longitudinális elrendezésű, egyhajós, talán oldalkápolnákkal is ellátott templomra következtethetünk. Ez az épület valamivel impozánsabb és nagyobb lett volna, mint a mai változat. Utóbbi homlokzata szigorúbb, előbbi kifejezetten mozgalmas lett volna. Az első tervváltozaton a főhomlokzat két tornya között a középső szakasz ívesen kidomborodik, a homlokzatot három párkány tagolja. A legalsó párkány alatt a domború szakaszon található a három díszes kapu, a sík szakaszokon pedig sávozott vakolat látható. Az alsó párkány fölött a legdíszesebb a homlokzat. Itt a domború részen egy erkélyt látunk, díszes korláttal; a korláton négy, valószínűleg ciszterci szent szobra található. Az itt található ablakokat és szoborfülkéket magas oszlopok, illetve pilaszterek veszik közre, ezek tartják a következő párkányt. E párkány fölött kevésbé díszített a homlokzat. Utána még egy párkány következik, fölötte két oldalt a két toronnyal, közöttük a kidomborodó szakasz ívét követő, díszes oromzattal, melyen amennyire kivehető, a Napbaöltözött Asszony ábrázolása látható. A két torony érdekes kialakítású, a barokkos toronysisakok alatt ugyanis a tornyok alaprajza kerek, felületük pedig áttört, mivel a toronysisakot oszlopok tartják. Ettől az áttört motívumtól eltekintve ez a tervváltozat kísértetiesen hasonlít az egri minorita templom homlokzatára. Még a díszítő elemek és oszlopfejek is hasonlóak (már amennyire a terven kivehető). Természetesen apróbb eltérések felfedezhetők, például az egri templomon csak egy kapu van, és az oszlopok száma

²⁷³ Seifert: *A főváros nyugati kapuja*. Budapest. 1998. 52.

²⁷⁴ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

²⁷⁵ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

sem egyenlő. Egyértelmű, hogy ennek a tervnek az 1770 körül épült²⁷⁶ egri minorita templom az előképe, és nem csak a nyilvánvaló külső hasonlóságok, és a templom magyarországi egyedülállósága miatt, hanem azért is, mert 1923 és 1929 között²⁷⁷ Wälder Gyula végezte e templom restaurálását, így nagyon jól ismerte az épület minden egyes részletét. Az esztergomi Szent Ignác-templom, mely a 18. század első harmadában épült, szintén hasonló kidomborodó homlokzattal, és hasonló, lantablakos oromzattal rendelkezik.²⁷⁸ Jelenlegi tudásunk szerint Wälder ezen a templomon nem végzett munkálatokat, de mivel a magyarországi barokk templomépítészet szép példája, valószínűleg ismerte. Az áttört toronymegoldással pedig az egri minoritánál valamivel fiatalabb, 1790 körül emelt pápai plébániatemplom találkozhatott az építész.²⁷⁹ Az itt látható kialakítás nem egészen olyan, mint a Wälder által készített terveken, de hasonló, és Magyarországon szintén ritka.

Ezt a változatot azonban – mint már említettük – a gazdasági világválság miatt nem tudta a rend felépíteni. 1935-ben nyílt újra lehetőség az építkezésre, ekkor Wälder elkészítette a templom kiviteli terveit, melyekkel szemben a ciszterci rend a következő elvárást fogalmazta meg:

„A plébániatemplom a Szent Imre Gimnázium mellett, a már régebben kijelölt helyen fog épülni. A templom stílusának harmóniában kell lenni a már meglevő gimnázium épületével és a templom másik oldalán hasonló stílusban megépítendő rendházával. A kivitelnek olyannak kell lenni, hogy a hármás épülettömb a környék központi és kulturális jellegét kifejezze.”²⁸⁰

A második tervváltozaton azonban már egy erős klasszicizáló későbarokk hatást mutató, szigorú épület látható, mely sokban különbözik az első verziótól. Nem áll rendelkezésünkre forrás a stílusváltással kapcsolatban, ám arra következtethetünk, hogy a modernizmus térnyerésével Wälder jobbnak látta egy burjánzó, oldott templom helyett egy letisztultabb, szögletesebb, visszafogottabb épület tervezését, amely azonban neobarokk lévén még mindig illeszkedik a szomszédos gimnáziumhoz, ám mint látni fogjuk, a templom kevésbé klasszicizáló formában valósult meg. Az építkezést végül 1937-ben kezdték, és 1938-ra készült el a templom.²⁸¹

²⁷⁶ Feld István – Velladics Márta: *Magyar Építészet Buda elfoglalásától Józsefnádor koráig*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2016. 252. A továbbiakban. Feld – Velladics: *Magyar Építészet* 2016.

²⁷⁷ Bardoly István: Az egri minorita templom helyreállítás-története 1909-1943. *Műemlékvédelem*, 2013. 56. évf. 5. szám.

²⁷⁸ Dercsényi Balázs – Hegyi Gábor – Marosi Ernő – Török József: *Katolikus templomok Magyarországon*. Hegyi & Társa Kiadó, Budapest, 1991. 10., 274.

²⁷⁹ Feld – Velladics: *Magyar Építészet* 2016. 255.

²⁸⁰ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f 17-19. csomó.

²⁸¹ Brisits Frigyes: *Bitter Illés* 2008. 203.

A második és a harmadik tervváltozat sokban hasonlít, így bemutatásuk egyszerre történik. A második terv is bazilikális szerkezetű, a metszeteken a belső dekoráció meg is egyezik a mostanival, csak éppen a második terven szereplő templom keskenyebb lett volna, és oldalhomlokzatain valamivel több lett volna a dekoráció.²⁸² Viszont mindkét terv háromhajós épületet ábrázol, melynek szentélye keskenyebb, mint a hosszház, és egyenesen záródik. Ez a szentélyzáródás jellemző a ciszterci templomokra, nyilván ezért választotta az építész. A mai és a második terven szereplő templom homlokzata első ránézésre megegyezik. A főhomlokzat két oldalán található tornyok viszonylag távol helyezkednek el egymástól. A főhomlokzat öttengelyes, a középső, enyhén kiemelkedő rizalit három és a tornyok alatt található két szélső falszakasz tizenegy tengelyből tevődik össze. A főhomlokzaton három párkány fut végig, az első az első és a második szint között, a második a tornyok és a timpanon alatt, a harmadik pedig már a két tornyon, a toronysisakok alatt található. Az alsó párkány alatt található a díszes hármaskapuzat, melynek ornamentikája nagyrészt megegyezik a gimnázium kapuját díszítő motívumokkal. E kapuzat fölött láthatjuk az első emelethez tartozó erkélyt, melyen ugyanaz a bonyolult korlát található, mint a gimnázium főhomlokzatán. Az erkély korlátján négy nagyméretű, férfi szentet ábrázoló szobor áll, akik mind a ciszterci rend történetében kiemelt szerepet betöltő alakok: Clairvaux-i Szent Bernát, Molesme-i Szent Róbert, Boldog III. Jenő pápa és Harding Szent István.²⁸³ A négy szoborból kettőt Markup Béla, kettőt pedig Dankó József készített.²⁸⁴ Nem áll rendelkezésre forrás arra vonatkozóan, hogy melyik szobor melyik művész munkája, ám stíluskritikai alapon a két középső lehet az egyik, a két szélső pedig a másik szobrász műve. Mivel a két középső szobor nagyon hasonlít a főoltáron álló szobrokra, ezek Markup Béla munkái lehetnek. A két szélső filigránabb, szögletesebb megformálású, érződik rajtuk a novecento hatása, így ezek lehetnek Dankó József szobrai. Az erkélyre magas, erősen dekorált szemöldökpárkányú ajtókon keresztül lehet kijutni, melyek fölött a második terven kisebb ablakok, a megvalósult épületen viszont szoborfülkék helyezkednek el. Az ablakok között pilaszterek húzódnak. Ezek alátámasztják a következő párkányt, mely fölött a középső rizalit timpanonja található. Ebben ma dombormű látható, a második tervben azonban a timpanon keretezésén és az attikán összesen öt szobor helyezkedett volna el. A megvalósult domborművet szintén Markup Béla

²⁸² Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f 17-19. csomó.

²⁸³ Az alakok kilétéről forrás nem áll rendelkezésünkre, azonban mind attribútumaik, mind a Szent Imre Plébánia munkatársai megerősítik a négy szent kilétét.

²⁸⁴ Horváth Miklós: *A történelmi templomépítéset Budapesten*. Officina nyomda. Budapest. 1946. 49-50. A továbbiakban: Horváth: *Történelmi templomépítéset* 1946.

mintázta.²⁸⁵ Az alakok közül némelyik jól kivehető, középen Szűz Mária áll, karjában a gyermek Jézussal, mellette pedig egyik oldalon Szent István, Szent László és Szent Erzsébet látható. A másik oldalon Szent Imre jelenik meg, és egy korabeli forrás szerint helyet kapott Szent Gellért, Kapisztrán Szent János és Szent Mór alakja is.²⁸⁶ A timpanont Mária-monogramot ábrázoló kovácsoltvas akrotérion zárja le, mely első ránézésre tökéletes, a Wälder irodájában dolgozó fiatal építész, Radnai Lóránt visszaemlékezései²⁸⁷ alapján azonban kivitelezésével akadt egy kis probléma. Radnai készítette ugyanis a templomon található összes díszrács 1:1 arányú tervét, melyeket Wälder rajzai alapján nagyított fel.

„Kivétel volt a templom oromzatára elhelyezendő úgynevezett Mária-monogram rajza, amely 3 méter magas volt. Ennek valódi nagyságban való megrajzolásához létrát kellett volna használnom, mert a falitáblára szegezett rajzlap felső részét csak így érhettem volna el. Megbeszéltük, hogy ezt a rajzot kivételesen 1:2-es méretarányban fogom elkészíteni, tehát nem kellett a hatalmas M.Á.R.I.A. betűket létrán állva összerajzolni. Így is történt. A baj akkor kezdődött, amikor Sima Sándor lakatosmester váratlanul újra megjelent a rajzokért és kiderült, hogy a rajzokra nem készítettem feliratot és nem írtam fel a léptéket sem. Hirtelenjében elő kellett szednem a már előkészített rajzokat és szélsebesen mindegyiket felirattal, léptékkal kellett ellátnom. A csupa 1:1 méretarányú rajz között így került 1:1 méretarány jelölés az 1:2 arányú Mária monogramra is.

Történt egyszer, hogy Pázmándi István kollégámnak eszébe jutott kimenni a Sima-féle lakatosműhelybe ellenőrizni az ott folyó munkákat. Hazatérve örömmel jelentette, hogy csaknem minden lakatosmunka készen van, de lehangoltan közölte velem azt is, hogy a Mária-monogram is kész, de a 3 méter magasra tervezett mű »ekkorá ni« és a mellmagasságát jelölte meg karjával. Megdöbbenve utaztam ki villamoson a Bosnyák úti műhelybe, ahol megtekintve a munkákat megkértem Sima mestert, hogy mutassa meg a Mária-monogram rajzát is. Előszedte, és én szomorúan láttam rajta az 1:1-es méretarány jelölésemet, amelyet sajátkezűleg írtam a rajzra. Ez azt jelentette, hogy a monogram 3 méter magasság helyett 1,5 méter magassággal és szélességben is fele nagysággal, vagyis területének ¼ részével készült el. – Tanakodás után ezt a »szerencsétlenséget« nem jelentettük professzorunknak és a monogram úgy, ahogy volt került fel az oromzatra és ma is úgy áll ott, területének

²⁸⁵ Ország-Világ, 1938. 59. évfolyam, 38. szám.

²⁸⁶ Ország-Világ, 1938. 59. évfolyam, 38. szám.

²⁸⁷ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09.

nagyságában. Hogy Wälder észrevette-e ezt, vagy sem, nem tudjuk. Ő mindenesetre sohasem szólt róla.”²⁸⁸

Valóban, első ránézésre nem feltűnő, de ha alaposabban szemügyre vesszük az akrotériont, láthatjuk, hogy túl kicsi, a homlokzat nagyobb Mária-monogramot kívánna. A tornyok főhomlokzati oldalán nyíló egy-egy ablak fölött a toronyórák számára kialakított hely található, a második terven és a megvalósult épületen ez nem ugyanott helyezkedik el. (Előbbin jóval a párkány fölött, utóbbin azzal egyvonalban.) Lényeges különbség még a toronysisakok kialakításában tapasztalható: a második tervváltozat egyszerű és nagyon hegyes toronysisakot mutat, ma az épületen azonban az első tervváltozathoz hasonló, hagyma alakú barokk sisakot láthatunk. A tornyok tetején – katolikus templom esetében megszokott módon – egy-egy aranszínű kereszt magasodik, melyekről Radnai Lóránt kéziratában ismét érdekes részleteket olvashatunk:

„Wälder viszont a templomon egy másik hibát észrevett, ennek szegény Pázmándi Pista itta meg a levét. A professzor helyszíni szemlét tartott az épületen, mert másnapra jelezték Endrédy Vendel zirci apát érkezését, akkor, amikor az aranyozott kereszték már felkerültek a templom toronysisakok csúcsára. Wälder helyszíni szemléje után haragosan kérdezte meg Pázmándit, hogy a kereszték miért nem állnak a főhomlokzattal párhuzamosan, hanem az irányhoz kissé balra elcsavarodva kerültek helyükre. Pázmándi, aki a művezetést végezte, feszes vigyázzállásban jelentette, hogy azokat készakarva szereltette ily módon fel, mert tapasztalata szerint a toronykereszték az idő folyamán kissé jobbra csavarodnak el, az azokat tartó császárfá elcsavarodása miatt. Ezek ugyanis száradásuk következtében a nap mozgását követik és így a kereszték idővel valóban a homlokzattal egyvonalba fognak kerülni. Wälder valami olyasmit felelt, hogy őt nem érdekli, mi lesz az idővel, hanem hogy holnap mi lesz az apát úr véleménye, ha ezt észreveszi. Tudtommal nem vette észre, viszont a kereszték ma valóban egyvonalban állnak a homlokzattal párhuzamosan.”²⁸⁹

A Szent Imre-plébániatemplom homlokzati elosztását tekintve a szombathelyi Sarlós Boldogasszony-székesegyházra emlékeztet a legjobban. Ez legfőképpen a homlokzat arányaiban, a timpanonban és a rajta elhelyezett szobrokban, illetve a tornyok és toronysisakok kialakításában nyilvánul meg. Mivel Wälder Gyula szombathelyi volt, biztosan jól ismerte a klasszicizáló későbarokk stílusú templomot, melyet Hefele Menyhért (vagy Melchior Hefele) tervezett. Hefelét Wälder nagyon kedvelte, mivel asztalosból lett építész, és

²⁸⁸ Uo. 32-33.

²⁸⁹ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09. 33.

Wälder nagyapja is asztalosmester volt.²⁹⁰ Valószínűleg az iránta érzett tiszteletből, és szombathelyi művei általi csodálatból döntött úgy, hogy a székesegyházat tekinti mintának a Szent Imre-templom tervezésénél. A hegyes toronysisak és a timpanonon kívül álló szobrok elmaradása miatt a két templom, a szombathelyi és a budai közti párhuzamok első ránézésre nem láthatók, de ha jobban megnézzük az épületeket, így is felfedezhetők közös vonások.

Mint már említettük, a második tervváltozaton szereplő templom oldalfalai és a kápolna homlokzatai díszesebbek lettek volna, mint a megépült változat, mely igen visszafogott, ám mindkettőről elmondható, hogy az egyenletes ablakkiosztásnak köszönhetően igen harmonikus, a dekorációban pedig a főhomlokzatról, illetve a szomszédos Szent Imre Gimnáziumról kölcsönzött elemek tűnnek fel.

A templombelsőben is hasonlóan dekoratív részletekkel találkozhatunk, mint a főhomlokzaton. A hármaskapuzaton keresztül a templom viszonylag dísztelen előcsarnokába jutunk, melyet üvegezett lengőajtók választanak el a hosszháztól, és díszéül csak a rózsaszín mészkőből faragott szenteltvíztartók szolgálnak. A padló burkolatát az egész alsó szinten sakktablamintás, vörös és fehér járólappal adja. A hosszház ötszakaszos, egy főhajó szakaszra egy mellékhajó szakasz jut. A mellékhajók szélessége egyharmada a főhajó szélességének. Ez a szerkezet kevésbé jellemző barokk templomokra, sokkal inkább középkori megoldás, így nem teljesen érthető, miért választotta az építész, stílustiszta műveinek sorába nem illeszkedik.

A szentélyt a hosszháztól alacsony szentélyrekesztő választja el, mely egymásba fonódó elemekből áll, közöttük szárnyas angyalfejek láthatók. Wälder műveire igen jellemző az áttört műköri korlát alkalmazása, már több épületben is találkozhatunk vele. Ennek a szentélyrekesztőnek enyhén eltér a vonalvezetése a megszokottól, leginkább a péceli Ráday-kastélyban látható korlátokra emlékeztet.

Az alkalmazott vasbeton keretszerkezethez köthető a templom egyik legjellegzetesebb eleme, a főhajó kazettás mennyezete. A legtöbb fakazettán népies virágmintás festést láthatunk, de a négy evangélista ábrázolása is megjelenik, illetve az A és az Ω is. Ehhez hasonló mennyezettel leginkább erdélyi reneszánsz templomokban találkozhatunk, így használata ebben a térben – a bazilikális elrendezéshez hasonlóan – nem indokolt. Ráadásul a kék és a piros színek dominálnak benne, ami a bútorzathoz kevésbé illik. Ettől eltekintve mégis kellemes az összehatás, az érdekes kazettás dekoráció jól megtöri a különben unalmas

²⁹⁰ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyulára. *Vasi Szemle*, 2000. LIV. évf. 5. szám.

síkmennyezetet. Valószínűleg éppen ez lehetett Wälder célja, a szerkezet adta kazettákat így tudta integrálni a templom historizáló terébe.

A belső falazaton érdekes módon kifejezetten kevés dekorációt látunk. Az ajtók szemöldökpárkánya a legtöbb esetben kifejezetten dekoratív, de az ablakok körül, vagy a nagyméretű, sík falfelületeken semmilyen ornamentika nem jelenik meg. A leglátványosabb ajtó a szentély és a hosszház határán, a szószékkal szemben nyílik: tagolt szemöldökpárkányán rózsákkal körülvéve jelenik meg a ciszterci címer, mely szinte ráfolyik a szemöldökre. (Ez a szemöldökpárkány nagyon hasonlít a Beszkárt székház vezérigazgatói irodájában látott faragott ajtó ornamentikájára, mely szintén igen jellegzetes.) A többi ajtó szemöldökpárkánya szintén jellemző az építészre. A szemöldökön vitézkötésekkel körülvéve kereszt jelenik meg, széthúzott függöny előtt, mely reveláció szimbólumként fogható fel.

A díszítés leginkább a bútorzatra koncentrálódik, az viszont igényes kialakítású, minden darabját maga Wälder tervezte. Szerencsére ezekről még eredeti rajzok is rendelkezésünkre állnak.²⁹¹ A bútorzaton a sötétzöld és az arany szín dominál. Az enteriőr leglátványosabb eleme természetesen a szentélyben elhelyezkedő, igen nagyméretű főoltár, mely erősen emlékeztet a debreceni Szent Anna-templom főoltárára, mely Wälderhez köthető és később kerül bemutatásra. A Szent Imre-templomban láthatót Pillmayer Ede faragta,²⁹² a szobrait Markup Béla készítette, a képeket pedig Takács István festette.²⁹³ Ornamentikája dús és aranyozott, barokkos elemekből tevődik össze. Oltárképe Szent Imrét ábrázolja, amint felajánlja magát Szűz Máriának. A képen Szent Gellért alakja is megjelenik. A festmény két oldalán Árpád-házi szentek aranyruhás szobrai sorakoznak, attribútumaik alapján a következők: Szent István, Szent László, Szent Erzsébet és Szent Margit. Az oltár fölső egyharmadát egy látványos oromzat foglalja el, melynek két oldalán voluták tekerednek. A volutákon egy-egy aranyszínű magyaros ruhába öltöztetett fiú angyal ül. Az élethű arkifejezésű szobrokat Gách István mintázta.²⁹⁴ Az oromzat közepén egy kisebb festmény látható, mely a Szentkorona apoteózisát ábrázolja.

A szentélyt és a főhajót elválasztó kosáriréses támaszon található az impozáns szószék. Mellvédjén bibliai jelenetet láthatunk: Krisztus megkeresztelkedését a Jordánban. A mellvéd alján aranyszínű puttók ülnek, a szószék ajtaját Jó Pásztor ábrázolás díszíti. A baldachin alján a Szentlélek sugárzó Galambját láthatjuk, körülötte áttört, rojtos dísz jelenik meg. A baldachin igen összetett, burjánzó ornamentikával. Csúcsán, egy glóbuszon kettős keresztet tartó,

²⁹¹ Veszprém Megyei Levéltár XII. 12. f 17-19. csomó.

²⁹² Uo.

²⁹³ Horváth: *Történelmi templomépítészet* 1946. 49-50.

²⁹⁴ Uo.

aranyruhás angyal áll. Csakúgy, mint a Mária-monogram megrajzolása, a szószék terveinek felnagyítása is Radnai Lóránt feladat volt:

„A szószék valódi nagyságú részletrajzainak megrajzolása nagy gondot okozott nekem. Wälder 1:10 -es léptékű ceruzarajzáról kellett a nagyítást elvégezni. Két nagyméretű rajztáblát összetolva, helyenként »rudas körzővel«, de nagyrészt inkább szabadkézzel alakult ki a nézeti rajz, majd a még nehezebb metszetrajz. A szószék alsó és felső részének tartására már előre befalazott vasgerendák pontos méreteihez igazodva kellett olyan asztaloszerkezetet konstruálnom, amelyet még életemben nem rajzoltam. Külön világosbarna színnel sraffoztam a puhafa, sötétbarna színnel a keményfa szerkezeteket. Bizony nem kis gond volt. Pázmándi nagyszerű szakértelme és segítsége nélkül bizonyára nem is sikerült volna.”²⁹⁵

Mindkét mellékhajóban található egy-egy oltár, szintén igen díszesek. A nyugati oldalon található a Jézus Szíve-oltár, melynek kialakítása hasonló a főoltárhoz, de annál kisebb, viszont a már jól ismert ornamentika jelenik meg rajta. A Kontuly Béla által festett oltárkép Jézust ábrázolja egy magyar család körében, a háttérben Budapest látható.²⁹⁶ A keleti mellékhajóban álló oltár a ciszterci szentet, Clairvaux-i Szent Bernátot és a megelevenedő keresztet ábrázolja. A képet Takács István festette.²⁹⁷ Az oltár kialakítása nagyjából megegyezik a Jézus Szíve oltáréval, ez is lényegében a főoltár redukált változata.

Mindkét mellékhajó oldalfala mentén több oltár helyezkedik el. A keleti oldalon, a Szent Bernát-oltár szomszédságában a Szent Gellértnek szentelt oltárt láthatjuk. Ennek formája más, mint az előző kettőé, tömörszerű és szögletes, középen kerek oltárképpel, mely a szent mártíromságát ábrázolja. Tetején áttört faragás van, továbbá két oldalán egy-egy szent szobra áll, Szent György és a sárkány és a köpenyét kettéhasító Szent Márton. Az alakokat Tóth Gyula faragta.²⁹⁸ A következő oltár a Szentlélek-oltár. Ez még jobban különbözik a főoltártól, mint a Szent Istvánt ábrázoló. Közepén a Szentlélek kiáradását ábrázoló festmény látható, keretéből hosszú fénysugarak áradnak, melyeken körbe ezüst felhőkön arany puttófejek sorakoznak.

A nyugati oldalon, a Szentlélek-oltárral szemben a Szent István királynak szentelt oltár foglal helyet. Ennek kialakítása ismét érdekes, középkori szárnyasoltárookra emlékeztet. Rajta nyolc képmező található, az egyikben a király arcképe jelenik meg, a többi pedig életének történéseit ábrázolja. A képek körül áttört, bonyolult faragványok vannak.

²⁹⁵ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09. 81.

²⁹⁶ *Ország-Világ*, 1938. 59. évfolyam. 38. szám.

²⁹⁷ Uo.

²⁹⁸ *Ország-Világ*, 1938. 59. évfolyam. 38. szám

A nyugati hajóban, a Szent Gellért-oltárral szemben látható a Szent Anna-oltár,²⁹⁹ mely évtizedekig nem volt a helyén. Az 1970-es években ugyanis a keresztelőmedence kialakítása miatt áthelyezték a karzatra – az Alexandriai Szent Katalint és Szent Borbálát ábrázoló szobrokkal együtt – a közelmúltban azonban visszakerült a nyugati hajóba.³⁰⁰

A mellékoltárok megtervezésében különösen nagy kedvet lelt az építész. *„Az oltárképeket, amelyeket más-más festőművész készített, maga ellenőrizte, hozzászólt a vázlatok kompozíciójához, a színviláguk kiválasztásához. Mindegyikhez kisméretű vázlatot kért a művésztől és csak az ő jóváhagyása után kerülhettek végleges megfestésre.”* – olvasható Radnai kéziratában.³⁰¹ Ez az adalék számunkra érdekes, mert láthatjuk, hogy Wälder a kivitelezést is figyelemmel kísérte, és a legapróbb részletek is foglalkoztatták.

Szintén a mellékhajók fala mentén, az oltárok között kerültek elhelyezésre a dúsan faragott, szintén zöld és aranyszínű gyóntatószékek, összesen nyolc. Teljesen egyformák, mindegyik háromrészes. Középen a gyóntatópap számára kialakított fülke enyhén előreugrik, tetejét dúsan tekergő indákkal és rózsákkal körülvevett kereszt díszíti. A két oldalsó, hívek számára kialakított fülke tetején visszafogott, barokkos vonalvezetésű pártázat van. A gyóntatószékeket, csakúgy, mint a főoltárt, a szószéket és a mellékoltárt Pillmayer Ede készítette, aki már a gimnázium építési munkálataiban is részt vett.³⁰² A barokk formájú padok is igen dekoratívak, rajtuk rózsás faragvány látható. A bútorzattal kapcsolatban is fontos részletek derülnek ki Radnai Lóránt visszaemlékezéseiből.

„Ne feledjük el, hogy Wälder a templom minden részletét maga tervezte meg. Ő mesélte, hogy odahaza saját magán próbálta ki a padok térdeplőinek megfelelő magasságát. Könyveket rakott maga elé és azokon térdelve ellenőrizte és rajzolta meg a részletrajzokat. Ugyanígy járt el a padok magasságánál is, hogy könyökölve melyik a legjobb méret. Gondolt a ministráló gyerekek számára legkényelmesebb oltárlépcső magasságokra. Az oltárok mélységi méreteinél figyelembe vette a miséző papok karhosszúságát, amely a nyitott tabernaculum kényelmes eléréséhez volt szükséges. Nem hitt az akkor divatos német méretező szakkönyveknek. E. Neufert híres »Bau Entwurfslehre« című könyvének mérettáblázatai számára nem voltak mérvadók. Különös gondot fordított a gyóntatószékek méretezésére, amelyek szerinte mindig kényelmetlenek és indiszkrét megoldásúak voltak.”³⁰³

²⁹⁹ Ország-Világ, 1938. 59. évfolyam. 38. szám

³⁰⁰ A Szent Imre Plébánia munkatársa, Várhelyi Gábor elmondása alapján. 2020.08.19.

³⁰¹ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09. 33.

³⁰² Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. 17-19.csomó.

³⁰³ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09. 33.

A falakon kisméretű, kerámiából készült stációk sorakoznak, a jeleneteket szőlős és leveles talapzatra helyezték. Mediterrán kerámiákra emlékeztető színviláguk miatt kevésbé harmonizálnak a bútorzattal, inkább a mennyezethez illenek. Orbán Antal és Ruff András mintázta őket.³⁰⁴

A nagyméretű templom természetesen rendelkezik orgonakarzattal is, mely a déli végén helyezkedik el. Nagyméretű, volutás konzolok támasztják alá, kovácsoltvas korlátja rózsás felületű törpepillérek között húzódik. A korlát közepén egy lant és egy hegedű van, utalva a funkcióra. A karzaton helyezkedett el a nagyméretű orgona is, melyet Wälder Gyula és Geyer József organológus készített, 1941-ben épült a pécsi Angster orgonaüzemben. A második világháború alatt erősen megrongálódott. Az Angster üzem ugyan felújította, de sajnos nem sikerült tökéletesen. Az 1970-es évek óta csak a működőképességére korlátozódott a karbantartás, így a 2010-es évekre annyira rossz állapotba került, hogy gazdaságosabb volt újat vásárolni, mint megjavíttatni.³⁰⁵ A gyülekezet néhány éves gyűjtés után a 2010-es években sikeresen új hangszerre tett szert, az orgonaszekrényt azonban megtartották és felújították. Az eredeti sípok helyén ma tömör fafelületek láthatók, az orgonaszekrényen megjelenő, és a Wälderre jellemző, aranyozott vitézkötést imitáló díszítőfestés van rajtuk.

Bár a Szent Imre-templom Wälder Gyula egyik leghíresebb munkája, valamint a XI. kerület szimbóluma, mégis az építész kevésbé sikerült munkái közé tartozik. A főhomlokzata jó arányú és esztétikus, a klasszicizáló későbarokk hatást mutató homlokzaton a hagymasisakok megjelenése azonban nem harmonikus – bár ezekre valószínűleg azért volt szükség, hogy a templom jobban illeszkedjen a szomszédos gimnáziumhoz. A templomtér szerkesztésében és az enteriőrben is találunk következetlenségeket. Mint említettük, kevésbé érthető a románkori bazilikális szerkezet, illetve a reneszánsz jellegű mennyezet alkalmazása, valamint láthatjuk, hogy a belsőben hatalmas kihasználatlan, üres felületek vannak, melyekben a különben igényes kialakítású bútorzat elveszik, és az oldalhajókban elhelyezett mellékoltárok alkalmazása sem feltétlenül indokolt bazilikális szerkezet esetén. Ezek a problémák mind a többszöri áttervezésre vezethetők vissza. A mellékoltárok ötlete valószínűleg még a templom első tervváltozatából maradt, mely, mint említettük, homlokzati elosztása alapján rendelkezhetett oldalkápolnákkal. A bútorzatot pedig azért érezhetjük alulméretezettnek, mert a második tervváltozaton szereplő templom valamivel keskenyebb

³⁰⁴ Veszprém Megyei Levéltár, XII. 12. f. 17-19.csomó.

³⁰⁵ Paár Eszter Szilvia: *Wälder Gyula Villányi úti épületei*, 2011. PPKE-BTK, BA szakdolgozat. Paginátlan. A továbbiakban: Paár: *Wälder Gyula Villányi úti épületei*, 2011.

lett volna, de már ezeken a terveken is a jelenlegi bútorokat láthatjuk, tehát ezek a bútorok egy kisebb templomba készültek. A nyilvánvaló problémákkal együtt is a templom hangulatos, a Szent Imre Plébánia közössége szereti és szívesen használja, így még mindig kvalitásosnak mondható.

Wälder Gyula 1927-ben a **ciszterci rendház** terveit is elkészítette, ez az épület azonban soha nem valósult meg.³⁰⁶ Az épületet eredetileg nagyobbra tervezte, csak úgy, mint a gimnázium esetében láttuk, de a rend kért tőle egy redukált változatot. Mind a két verzió egy négyszögletes, zárt udvar köré rendeződő épületet tartalmazott. A különbség annyi, hogy eredetileg minden szárny egyforma magasságú és szélességű lett volna, a redukált terven azonban különböző magasságú és lefedésű épülettömbökkel találkozunk. Wälder Gyula a következőképpen írta le terveit a rend számára írt, 1927. január 12-én kelt levelében:

„A rendháznál szerettem volna egy vagy két szárny teljes elhagyásával dolgozni. Minthogy azonban a programm szerint az alacsony földszintre és a magasföldszintre teljesen szükségem van, a feladatot úgy oldottam meg, hogy a keleti szárnyat földszintesre építettem, felette egy terrasszal, az északi traktust pedig egyemeletes magassággal feléje kerülő rendes fedélszékkal. Ez az elrendezés a templom axisára befejezett, teljesen szimmetrikus megoldást ad és a Horthy Miklós út felől jövők is kellemes képet kapnak az onnét, illetve keletről látható festői elrendezéssel. A Villányi úti traktus udvarfelőli részén is egy részleten a felső két emeletet elhagytam, ami által a II. emelet magasságában egy terraszt létesült. Az északi traktus teteje olyan magas, hogy a Ménesi útról az udvarra való belátást megakadályozza. Ennek az elrendezésnek a fő előnye az, hogy a bármikori későbbi, akár részletenkénti kiegészítésre is módot ad, mely kiegészítések végül is majdnem mindenképpen megfelelnek az eredeti elgondolásnak. Ezen redukált terven kisebb lett az apáti lakosztály, egészen szerény lett a könyvtár és az olvasó, viszont minden emeltsoron kápolnákról gondoskodtam. Új ezen tervben az, hogy az I. emeleten az apáti lépcsőtől keletre eső rész teljesen a klauzúrán kívül marad s ide még előkelő vendég befogadására szolgáló vendég apartement kerül.”³⁰⁷

Szerencsére Wälder leveléből sok minden kiderül, az alaprajzok feliratai ugyanis alig olvashatók.³⁰⁸ Annyit láthatunk, hogy a földszint északi traktusába – tehát a Molnár C. Pál lejtővel párhuzamos épületszárnyba – kerültek volna a mosó- és mángorló helyiségek, így arra következtethetünk, hogy a földszinten más háztartási helyiségek is helyet kaptak volna. A magasföldszint déli, tehát a Villányi úttal párhuzamos szárnyába vendégszobák és

³⁰⁶ Veszprém Megyei Levéltár XII. 12. f 17-19. csomó.

³⁰⁷ Veszprém Megyei Levéltár XII. 12. f 17-19. csomó.

³⁰⁸ Veszprém Megyei Levéltár XII. 12. f 17-19. csomó.

betegszobák, valamint az ápoló szobája került volna, az emelet többi részére hálószobákat és nappali társalgókat tervezett az építész, valamint ide került volna a plébánia hivatal is. Az első emeleti alaprajz kiolvasható feliratai között a „teakonyha”, illetve a „mosogató” jelenik meg, így ezen az emeleten került volna elhelyezésre a refektórium is, valamint dolgozó- és hálószobákat is látunk az alaprajzon. A második emeleten ismét dolgozó- és hálószobákat látunk, a harmadik emeleten pedig a „szolgaszoba” olvasható ki, így valószínűleg itt lakott volna a személyzet.³⁰⁹

A rendház tervein³¹⁰ valóban a gimnáziuméval teljesen megegyező főhomlokzatot láthatunk. Mind az emeletek száma, mind a hármás kapuzat teljesen megegyezik, sőt, amennyire kivehető, még a dekoráció is ugyanolyan.

A templom felé forduló, tehát a nyugati homlokzatról sajnos nem áll rendelkezésünkre rajz, ám az épületszárny magasságából és alaprajzából, illetve a főhomlokzat kialakításának logikájából arra következtethetünk, hogy a nyugati homlokzat kialakítása megegyezett volna a gimnázium keleti, tehát templom felé forduló homlokzatával.

A keleti homlokzat öttengelyes, amennyire kivehető, a gimnázium épületéről kölcsönzött dekoráció jelenik meg. A teraszos lefedésű épületrészen ugyanaz az áttört és virágos vázákkal díszített korlát jelenik meg, mint a gimnázium épületének átkötő szárnyán.

Az északi öttengelyes, háromszintes szakasz más jellegű, az északi épületszárny ugyanis manzárdtetőt kapott. A középső tengelyben tagolt, elegáns kialakítású kapu nyílik, mely amennyire kivehető, nagyrészt megegyezik az egri Pénzügyi Palota északi főbejáratával. (Erről az épületről majd később esik szó.) A homlokzaton található ablakok díszítése ismét megegyezik a gimnáziumon látottakkal, a tetőben volutás oromzatokon kis manzárdablakok nyílnak.

Az északi homlokzat tizenöt tengelyes, keleti háromtengelyes szakasza rizalitként enyhén kiemelkedik, nyugati háromtengelyes szakasza pedig tulajdonképpen a nyugati, magasabb épületszárny véghomlokzata. Mint már említettük, az északi szárny nyeregtetős, a nyugati szárny pedig lapostetős. Nyílásain és falain ismét a gimnáziumról vett elemekkel találkozunk, és tetején is ugyanúgy áttört, angyalokkal díszített attika húzódik, mint a gimnázium épületén.

A belső udvar kialakítása a tervek alapján igen impozáns lett volna. Az udvar közepén kovácsoltvas szerkezettel díszített kutat láthatunk, melyet barokk kolostorépületekről kölcsönzött az építész. A déli épületszárny udvarra néző homlokzatán, a középső tengelyben a

³⁰⁹ Uo.

³¹⁰ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

magasföldsziintre vezető, látványos kétkarú lépcső helyezkedik el, és tagolt bejárat nyílik. A második emeleten három tengely szélességű terasz van, nagyméretű volutákkal és kővázákkal díszítve. Korlátja ismét áttört műkö, közepén Szűz Mária nagyméretű szobra áll, kezében a gyermek Jézussal. A belső udvarra néző nyílások dekorációját már ismerjük. A kétkarú lépcsővel szemközti homlokzaton a tetőben háromszögű timpanonnal lezárt, volutákkal díszített oromzat látható, nyílásában harang jelenik meg. A volutákon a templom főoltárán látottakhoz hasonló fiú angyalok ülnek. Az első emeleti ablakok a refektóriumhoz tartoztak volna. Az ablakok ornamentikája alapján arra következtethetünk, hogy ezt a helyiséget Wälder reprezentatív kialakításának tervezte. A belső tér tervezett dekorációjáról sajnos semmit nem tudunk, a keresztmetszeten csak a gimnáziuméhoz hasonló, ám annál impozánsabb lépcsőház vehető ki.³¹¹

Láthatjuk, hogy a ciszterci rend álma, a három épületből álló épületegyüttes igen nagyszabású lett volna. A komplexum ugyan torzóban maradt, mégis meghatározó eleme a XI. kerület városképének, és még így is Wälder Gyula egyik főműveként tartjuk számon.

Neobarokk művek Egerben

Mielőtt sorra vesszük Wälder Gyula egri épületeit, ismerkedjünk meg a két világháború közötti Egerrel. Eger nem töltött be stratégiailag fontos szerepet az első világháború idején, ezért nem érték olyan veszteségek, melyek visszavetették volna a város egyébként nem túl gyors fejlődését, sőt, ez a fejlődés az 1920-as évek második felében, Trak Géza³¹² polgármestersége alatt növekedésnek indult. Erre az időszakra tehető Eger fürdővárossá alakítása, mivel ekkor épült ki a meglévő sportuszoda mellé az igen jó minőségű helyi gyógyvizet felhasználó strandfürdő, amivel megnőtt a város idegenforgalmi jelentősége.³¹³ Ez azért volt nagyon fontos, mert jelentős ipar nem alakult ki a városban, a mezőgazdaság sem kivitelre, hanem saját felhasználásra termelt, és a szőlőművelés, a közhivatalok és az iskolák nem biztosítottak elég munkahelyet és jövedelmet Eger lakóinak számára, továbbá mivel Eger mellékes vasútvonal mentén feküdt, nagyszabású kereskedelem sem alakulhatott ki.³¹⁴ A turizmus fejlődésével viszont együtt járt a vendéglátóipar fejlődése

³¹¹ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

³¹² Trak Géza (1877-1936) jogász. 1924-1929 között Eger polgármestere, a város első saját alapítású múzeumának létrehozója.

³¹³ Kasza Sándor (főszerk.) *Eger a XXI. század küszöbén*. CEBA Kiadó. Budapest, 2001. 166. A továbbiakban: Kasza: *Eger a XXI. század küszöbén* 2001.

³¹⁴ Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*. Akadémiai Kiadó. Budapest, 1986. 255-256. A továbbiakban: Szabó Zoltán: *Cifra nyomorúság*. 1986.

is, ami rengeteg képzetlen embernek adott munkát, ami sokat segített a világháború után fennálló munkanélküliség enyhítésén.

Ebben az időszakban rengeteg középület és az új közoktatási törvénynek³¹⁵ köszönhetően rengeteg iskola is épült a városban. A gróf Klebelsberg Kunó által kidolgozott, 1926-ban elfogadott országos népiskola építési törvény kapcsán megkezdődött első állami finanszírozású népiskola építési program elsősorban olyan területeken tervezett iskolaépítést, ahol helyhiány miatt sok volt a beiskolázatlan gyerek, és célul tűzte ki a tanítói szakma népszerűsítését is, amit többek között az iskolákhoz tervezett tanítói és igazgatói lakások építésével kívánt elérni.³¹⁶ 1927-ben megszületett a polgári iskolákkal kapcsolatos törvény is, amely kimondta, hogy az ötezer főnél több lakossal rendelkező városokat a mindenkori kultuszminiszter kötelezheti egy polgári iskola létrehozására, és ehhez az állam segínyt is nyújtott, ha a város nem tudta állni az építkezés terheit.³¹⁷ A program keretében számos iskola épült Egerben, melyeknek nagy részét Wälder Gyula tervezte, ezeknek ismertetésére később kerül sor.

Lendületes ütemben épültek ki a közművek is, 1927-ben elkészült az ivóvízhálózat, és 1928-ban pedig a csatornahálózat,³¹⁸ aminek köszönhetően azonnal jelentősen csökkentek a csatornázás hiánya és a fertőzött kútvíz miatt kialakult járványok. Továbbá tűzvédelmi szempontból is sokat jelentett az új vízhálózat, mivel nagy sűrűséggel tűzcsapok kerültek kialakításra.³¹⁹

Szintén a két világháború közötti időszakban indult meg a műemlékek restaurálása is, nem csak Egerben, hanem Magyarország más városaiban is. Az első világháborút követően Magyarország a trianoni határok miatt elvesztette műemlékeinek nagy részét, mivel az elcsatolt területeken fontos emlékek álltak, a megmaradt országrész pedig majdnem kizárólag a török hódoltság területére korlátozódott, ahol a harcok miatt a legtöbb építészettörténeti jelentőségű épület elpusztult vagy súlyosan rongálódott. Ezért a háború után logikusan a törökök után épített, főleg barokk műemlékek restaurálása is előtérbe került. Egerben különösen rossz volt a műemlékek állapota, mivel itt 1903-ban, 1922-ben, 1923-ban és 1925-ben földrengések voltak. A legnagyobb pusztítást az 1925. január 31-én bekövetkezett

³¹⁵ 1926-ban fogadta el az Országgyűlés az iskolaépítési törvényt, melynek kapcsán megindult az első állami költségvetésből finanszírozott iskolaépítési program. T. Kiss Tamás: *A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kuno kultúrát szervező tevékenysége.* MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1997. 52-54. A továbbiakban: T. Kiss: *A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon.* 1997.

³¹⁶ Uo. 52-54.

³¹⁷ Uo.

³¹⁸ Kasza: *Eger a XXI. század küszöbén* 2001. 167.

³¹⁹ *Egri Népújság*, 1929. január 1.

földrengés okozta,³²⁰ melynek során több fontos műemlék, például a Líceum is erősen megrongálódott. Wäldert bízták meg a restaurálási feladatokkal, aki nagyon jól ismerte ezeket az épületeket, mivel 1909-ben, Nagy Virgil ösztönzésére a nyári szünidőt Kotsis Ivánnal Egerben töltötte, barokk emlékek felmérésével és tanulmányozásával.³²¹ Az 1927-ben megkezdett helyreállítási munkálatok kiterjedtek a Líceum, a minorita templom, a minaret, az érseki palota, a ferences templom és a jezsuita templom épületére is.³²² A barokk emlékek restaurálásával párhuzamosan, 1925-ben megindult az eгри vár feltárása is. Ekkor tették járhatóvá a vár földalatti kazamatáit és járatait, valamint feltárták a középkori székesegyház alapfalait is. Ez a kitartó munka egészen a második világháború kitöréséig folyt.³²³

Nemcsak a helyreállítások fellendülésében, és az azokat övező érdeklődésben figyelhető meg a kulturális élet élénkülése. A korábban is működő színház mellett megnyílt az Uránia mozgóképszínház, a városban műkedvelő társulat és különféle egyesületek alakultak, például Jótékony Nőegylet, Kaszinó, Gárdonyi Géza Társaság, stb.³²⁴ Természetesen továbbra is nagy szerepet játszottak Eger kulturális életében a különböző oktatási intézmények. Eger valóban iskolaváros volt, hiszen kiváló gimnáziumai és internátusai mellett továbbra is működött a Líceum épületében a nagy jelentőségű tanítóképző, mely az országnak szinte az egész északi részét látta el tanítókkal, és továbbra is folyt az oktatás a papneveldeben, mely ugyanezt a területet látta el papokkal.³²⁵

Míg a város belső kerületei szépen fejlődtek, a külső területek, az úgynevezett hóstyák, ahol a földműves lakosság élt, még mindig megőrizték falusi jellegüket. A Makláry-hóstyában lakott a módosabb parasztság, a szőlősgazdák, kiscgazdák, kerttulajdonosok. Ők voltak azonban kevesebben, az eгри parasztnok nagy része ugyanis a szegényebb, birtok nélküli földmunkások közül került ki. Ők a Szalaparton éltek, rendkívül egészségtelen körülmények között, sötét és nedves pincékben vagy vályogházakban,³²⁶ és gyakran koldulni kényszerültek. Az ő megsegítésükre alapította 1927-ben P. Oszlay Oswald ferences szerzetes a Szegénygondozó Nővérek rendjével az úgynevezett Eгри Normát. Ennek célja a koldulás megszüntetése volt, mivel Oszlay Oswald azt tapasztalta, hogy a koldus a neki adott összeget nem jól használja fel. Elkészítették hát a város szociális térképét, a nekik juttatott

³²⁰ <http://www.seismology.hu/index.php/hu/szeizmicitas/multnagy/93-eger-january-31-1925-m53-imax7-8>
2019.11.06.

³²¹ Horváth Alice: *Tradicionálizmus és történeti kutatás. Wälder Gyula és az eгри barokk építészet.* in: Egyházi Építészet, III. Évf. 1. szám. 1993. 8.

³²² *Építő Ipar – Építő Művészet*, 59. évf. 3-4. szám

³²³ Kasza: *Eger a XXI. század küszöbén*, 2001. 168.

³²⁴ Uo.

³²⁵ Szabó: *Cifra nyomorúság* 1986. 259.

³²⁶ Uo. 260-261.

adományokból biztosították, hogy Egerben senki ne éhezzen, és ne maradjon hajlék nélkül, továbbá gyakran jártak a szegény családokhoz segíteni, viszont ezzel egy időben betiltották a koldulást Eger utcáin.³²⁷ Az egri norma annyira sikeresen működött, hogy 1936-ban magyar norma néven az egész ország területére kiterjesztették.³²⁸ Szintén a szalaparti gyerekek oktatása érdekében alapította meg az orsolyita rend elemi iskoláját és internátusát, 1927-ben, a Szalapart közelében,³²⁹ melyről majd később esik szó. Ebből is láthatjuk, hogy komoly szociális intézkedések is folytak a városban.

Wälder Gyula egri épületei közül talán a legfontosabb a **Hevesmegyei Siketnéma Intézet** épülete, erre volt ugyanis a legnagyobb szükség. Az iskola ma Mlinkó Istvánnak, az intézet alapítójának nevét viseli. Mlinkó 1901-ben kezdte meg egri működését, egy kétszobakonyhás vályogházban, ahol öt siket növendékkel foglalkozott. Többször is kérelmezte, hogy a város adományozzon telket egy korszerű iskolaépület felépítésre, de kérelmét mindig elutasították.³³⁰ Az 1920-as évekre olyan sok diák járt az intézménybe, hogy tanításra alkalmas helyiségeket kellett a városban bérelni, de ez az állapot tarthatatlan volt, és mivel az intézmény nagyon szép eredményeket ért el a siket és beszédhibás gyerekek fejlesztésében, 1926-ban a város végre hajlandó volt megkezdeni a tárgyalásokat egy új és korszerű intézet megépítéséről. (Ezt sajnos Mlinkó István már nem érthette meg, 1924-ben meghalt.)³³¹ Az új épületre a megbízást Wälder kapta meg, aki 1927 januárjában be is mutatta a terveket. Ennél az építkezésnél az egri Márkus Testvérek voltak a kivitelezők, és az iparos munkákat is mind egri kisiparosok végezték el. 1928 szeptemberére el is készült az épület, a gyerekek beköltözhetek.³³² 1929. június 9-én került sor a házszentelésre, a hatalmas ünnepség két napig tartott. Ezen az ünnepségen természetesen részt vett Wälder Gyula és a Márkus testvérek is, sőt, Szmrecsányi Lajos érsek és Hedry Lőrinc főispán is, valamint a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium több munkatársa. Ebből is látszik, hogy milyen fontos is volt az új épület és maga az intézmény Eger és az egész megye számára.³³³

Az L alaprajzú, szabadon álló, nyeregtetős épület tömegalakításában eltér Wälder más munkáitól, mivel sokkal mozgalmasabb, legalábbis ami a főhomlokzatot illeti. Ettől eltekintve

³²⁷ Petro Kálmán: *Az egri norma. Tanulmány 1927–1932.* Közzéteszi Petro Kálmán. Szegények ellátására alakult egyesület. Eger, 1932. 7-13. A továbbiakban: Petro: Egri norma, 1932.

³²⁸ <http://www.szegenygondozo.ofm.hu/szegen2.htm> 2023.01.08.

³²⁹ Kasza: *Eger a XXI. Század küszöbén* 2001. 167.

³³⁰ http://www.mlinkoiskola.kisbiro.hu/modules.php?name=bemutatkozás&file=index_mlinkoistvan 2014.03.21

³³¹ *Mlinkó István Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon jubileumi évkönyve az intézet fennállásának 90. évében.* Eger, 1991. 24-26.

³³² Uo.

³³³ Eger, 1929. június 11. XL. évf. 89. szám

azonban az építésztől megszokott jegyeket mutatja: a homlokzatokat a sima és sávozott vakolat váltakozása határozza meg, a barokkizáló, plasztikus műkö dekoráció a nyílások köré összpontosul.

Az épület maga nem túl nagy, főleg ahhoz képest, hogy eredetileg nem csak tantermeket és hálósobákat, de igazgatói lakást is magában foglalt. Az alagsorban a szükséges mosó- és gépészeti helyiségek mellett megtalálható az ebédlő és a nagyméretű, két szint magasságú tornaterem, melynek egyfajta kazettás mennyezetet ad az alkalmazott vasbeton keretszerkezet.

A földszinten helyezkedett el eredetileg az igazgató számára kialakított lakás, mely saját fürdővel és konyhával is rendelkezett, valamint a porta, szolgaszoba, és tanári szobák is itt kaptak helyet.

Az első emeleten, a tornaterem fölött volt a lányok negyvenágyas hálóterme, hozzá tartozó felügyelőszobával, mosdók, fürdőszobák, két kézmosókaterem, a másik szárnyban pedig volt négy tanterem, a fiúk nappalija, a lányok nappalija, két vendégszoba és szertárak.

A második emeleten, szintén a tornaterem fölött volt a fiúk negyvenágyas hálóterme, ugyanúgy felügyelő helyiséggel és mosdókkal, fürdőszobákkal, de itt ebben a szárnyban a dolgozók hálója volt, és csak egy munkaterem. A másik szárnyban ugyanúgy tantermek voltak és szertárak, de a nappalik fölött itt betegszobák kerültek kialakításra, fürdővel és ápoló helyiséggel, amely egy bentlakásos iskolában kiemelt jelentőséggel bír.

A manzárdban csak egy nagy rajzterem kapott helyet, ennek dekorált ablakai láthatók a főhomlokzaton. Ezen a szinten a termen kívül csak egy szertárt alakítottak ki, a többi részét padlásként használták.³³⁴ A 2005-ben befejeződött felújítás alatt a padlást is tantermekké alakították.

A főhomlokzat eredetileg tíztengelyes volt, ma tizenhárom tengelyes. A két szélén erősen előreugró szakaszok rizaliton alkotnak. A keleti, keskenyebbik rizaliton eredetileg nem nyílt ablak, ma ez háromtengelyes. Igazán dekoratív kialakítást a nyugati rizalit kapott, a burjánzó neobarokk dekoráció a főbejárat és az ablakok köré összpontosul. A nyugati rizalit legizgalmasabb eleme egyértelműen az elegáns főbejárat. A földszinten nyíló ajtóhoz kétkarúnak induló, majd egy karban végződő lépcső vezet fel. A korlát eleinte légies, hálószerű, levélkével díszített kovácsoltvas, majd tömör műkö elemekből áll, a pillérek az építészre jellemző, virágos indás díszítéssel ellátott műkö vázák és kosárcák állnak. Az ajtó erőteljes keretezése is műköből készült. Kétoldalt, a lépcsőkorlát magasságában befelé

³³⁴ A szintek leírását az eredeti tervek alapján végeztem. Heves Megyei Levéltár V-80/47

kunkorodó volutákat láthatunk. A nyílás maga kosárirésesen záródik, de érdekessége, hogy az ív alatt szemöldökgyám van, tehát az ív keskenyebb, mint maga a nyílás. A szemöldök fölött ovális mezőben egy Szűz Máriát a gyermek Jézussal ábrázoló dombormű látható, az ovális mező két oldalára pedig kagylóhéjra emlékeztető, volutában végződő díszítés kanyarodik fel. (Maga a dombormű Wälder más épületein is megjelenik, többek között a Wälder-villán, a szintén egri orsolyita iskola épületén, és még az építész sírkövén is ez a motívum látható.) Ezt az ajtót is légies, dekoratív kovácsoltvas, indákból és rózsákból álló ráccsal díszítette az építész. A főhomlokzat további látványos elemei az első emeleti ablakok, melyek mind íves-barokkos kötényt kaptak. A szemöldökpárkány a három középső ablak fölött igazán díszes kialakítású, itt a felfelé ívelő keretezés volutákkal bekanyarodik a közepén elhelyezkedő kagylóhéj motívum két oldalára, melynek tetején bagoly ül. A bagoly megjelenítésére több oka is volt a tervezőnek. A madár Pallas Athénének, a tudomány istennőjének attribútuma, így illik egy oktatási intézményhez, továbbá Egert sokszor illették a magyar Athén jelzővel,³³⁵ megjelenése nyilvánvalóan erre utal. Wälder Gyula más egri művén is megtalálható az állat, mégpedig a szintén egri Polgári Fiú és Leány Iskolán. Ez azonban valószínűleg nem saját ötlet, hiszen a bagoly szerepel az egri Gárdonyi Géza Ciszterci Gimnázium, a hajdani jezsuita iskola 18. századi épületének homlokzatán is.³³⁶ (Bár mint láthattuk, már a kisvárdai gimnázium épületén is megjelent.) A nyugati rizaliton van még egy dekoratív rész, a középső három tengely szélességében található öt keskeny manzárdablak. Közöttük pilaszterek állnak, felületüket kis rózsák díszítik.

Mint már tudjuk, a keleti, keskenyebb rizaliton eredetileg nem volt ablak. Itt a sávozott falszakaszon szerepelt eredetileg az intézmény neve, és fölötte egy konzol-szerű talapzaton állt a siketnémák védőszentjének, Szalézi Szent Ferencnek nagyméretű szobra.³³⁷ A szent szobrát a Rákosi-korszakban el kellett távolítani, de szerencsére nem került megsemmisítésre, mivel valaki leleményesen elásta az iskola elé, ahol későbbi kutató munkálatok során találták meg. A 2003 és 2005 között zajló felújítás során került vissza a főhomlokzatra.³³⁸

Az épület keleti homlokzata hasonlóan díszes, mint a főhomlokzat. Az építész ezen a homlokzaton jellegzetes, csúcsos köténnyel látta el az ablakokat, melyeknek szögletesen tekeredő, geometrizáló szalagdíszítése art deco ízt ad a dekorációnak. A baglyok a keleti

³³⁵ Kasza: *Eger a XXI. század küszöbén*. Bp. 2001. 162.

³³⁶ <http://www.ocist.hu/gardonyi-geza-ciszterci-gimnazium> 2023.01.08.

³³⁷ Breznay Imre - Karczos Béla: *Egri Képeskönyv*. Egri Nyomda Részvénytársaság, Eger, 1937. 79. A továbbiakban: Breznay - Karczos.: *Egri képeskönyv*. 1937.

³³⁸ Az iskola egyik tanárával Szeremi Gáborné Dittrich Mariannával folytatott, 2014. március 17-ei beszélgetés alapján.

homlokzaton is megjelennek, szintén az első emeleti ablakok szemöldökpárkányán, mint a főhomlokzaton is láhattuk.

Az épület másik kettő, tehát a nyugati és a déli, vagyis Érsekkert felőli homlokzatán is ismétlődik a sávózás, és az egyenesen záródó, sűrűn osztott ablakokat is megtaláljuk, de néhány, a szinteket összekötő lizénán kívül nincs dekoráció.

Az épület egészében síkmennyezettel találkozhatunk, a folyosókon azonban néhány méteres szakaszonként vasbeton íveket helyeztek el Wälder, amivel boltozott hatást tudott elérni, amely szintén az épület barokk hangulatát erősíti. (Ezzel a megoldással több épületében találkozhatunk.) Mint Wäldertől megszokhattuk, a folyosókat ebben az épületben is sűrűn osztott, kosárirves ajtók választják el egymástól, a többi rá jellemző dekoráció azonban elmarad, a belső tér kialakítása az épület külsejéhez képest puritán, mégis kellemes. A tornaterem mennyezetén, a szerkezet által kiadott „kazettákban” más épületei alapján elképzelhető, hogy alkalmazott virágos festést, ám ennek nyomai ma nem láthatók, archív fotó pedig nem áll rendelkezésre. Eredeti bútorzat kevés maradt fenn az épületben, ám a folyosókon szerencsére az eredeti padok megtalálhatók. Ezeknek vonalvezetése az art deco bútorművészet, azon belül is Kozma Lajos barokkizáló art deco bútorainak hatását mutatja. Mint látni fogjuk, ehhez hasonló elemek Wälder más egri munkáin is megfigyelhetők.

A Deák Ferenc utcai Szent Imre Katolikus Általános Iskolát Wälder 1927 áprilisában³³⁹ tervezte Eger város megbízására, de az építkezést csak 1928 októberében kezdték meg. (Ugyanezen évben az egész Deák Ferenc utca felújítása is megtörtént, csatornázással és vízvezeték lefektetéssel együtt, ebből is látszik, hogy Eger az 1920-as évek második felében nagy léptekben fejlődött.)³⁴⁰ Az iskolát építő vállalkozók Márkus Béla és János, okleveles építőmesterek voltak,³⁴¹ a kovácsoltvas díszeket pedig Zachár Ferenc egri lakatosmester készítette. A szobrászmunkákat egy budapesti vállalkozó, Vögerl Lajos végezte.³⁴² Az iskola ünnepélyes átadására és felszentelésre 1929. szeptember 1-én került sor.³⁴³

A szabadon álló, téglalap alaprajzú és kontyolt nyeregtetővel ellátott épület enyhén lejtős telekre épült. Kialakítása tömörszerű, a tömegek megmozgatása itt sem foglalkoztatta az építést, a tömegalakításra szemmel láthatóan a barokk városi paloták építészete hatott. Az iskola összképét a műköből, illetve vakolatarchitektúrából kialakított, visszafogott

³³⁹ Az épület eredeti tervei alapján, Heves Megyei Levéltár V-73/b 12.

³⁴⁰ *Egri Népiújság* 1928. febr. 12. XLV. évf. 35. szám

³⁴¹ Az építési napló alapján, Heves Megyei Levéltár V-73/b 12.

³⁴² *Egri Népiújság* 1928. július 19.

³⁴³ *Eger* 1929. szept. 3. XL. évf. 149. szám

barokkizáló díszek határozzák meg, melyekbe itt-ott art deco jellegű elemek is keverednek. A homlokzatok nem figyelemfelkeltőek, viszont halványsárga, okkersárga és halvány barackszínű festésük által mégis dekoratívak. Az eredeti színezésről sajnos nincs információnk, de az ornamentika kialakítása alapján arra következtethetünk, hogy a homlokzatokat eleve három szín használatára komponálta az építész.

Mint ebben az időszakban legtöbbször, ebben az iskolában is kialakítottak egy igazgatói lakást, valamint egy pedelluslakást is, így a tantermeken kívül a lakhatáshoz szükséges helyiségek is láthatók az alaprajzon. A pincében kialakításra került konyha, kamra, szolgaszoba és mosókonyha is, utóbbi valószínűleg tisztálkodási helyiségként is szolgált. Az iskola földszintjén az igazgató összkomfortos, háromszobás lakása mellett eredetileg két tanterem, az igazgató irodája és mosdók kaptak helyet. Az emeleten négy tanterem, szertár és mosdók voltak.³⁴⁴ (Jelenleg az épület elosztása más, a mai tanítási követelményeknek megfelelő, valamint az 1990-es években tetőtérbeépítés is történt.)³⁴⁵

A síkszerű, héttengelyes főhomlokzat középső tengelyében nyílik a főbejárat, mely kevésbé tagolt, mint azt Wäldertől megszoktuk, de a rá jellemző elemek díszítik. A kétszárnyú ajtó kerete műköből készült, a szemöldököt csak az építés évszáma díszíti. E fölött található egy ívesen záródó ablak, amely fölött egy vaskos, íves szemöldökpárkány látható, melyet rózsás díszítésű konzolok tartanak. A párkány ívének tetején, rózsákkal és sugarakkal körülvéve Isten szemének ábrázolása látható. Az ajtót és a közvetlenül fölötte lévő ablakot is rózsás-indás kovácsoltvas rács díszíti. A főhomlokzat ablakainak dekorációja vakolatból kialakított, egyszerű. Mindegyik alatt látható visszafogott, barokkos kötény, a földszinti és emeleti ablakokat keretezés köti össze egymással. Csak a középső tengelyben nyíló emeleti ablak kapott tagoltabb szemöldökpárkányt, melyet kagylóhéj motívum díszít. Ezen a homlokzaton már felfedezhetünk némi art deco hatást a földszinti ablakok kihegyesedő kötényén és szemöldökén.

Az épület hátsó homlokzata hasonló, itt azonban nem nyílik impozáns bejárat. Az ablakok dekorációjukban nagyrészt megegyeznek a főhomlokzaton látottakkal, ám a kisméretű nyílások körül határozottan art deco hangulatú, kihegyesedő keret látható, mely ismét leginkább Kozma Lajos műveinek hatását mutatja.

Az épület két oldalsó homlokzata ennél izgalmasabb kialakítást kapott. Mindkét esetben, a padlás szintjén a kontyolt nyeregtetőt megbontja egy sík, vakolt sáv, amely két oldalán volutákkal bekunkorodik, de nem végződik oromzatban, hanem folytatódik kontyolt

³⁴⁴ Heves Megyei Levéltár V-73/b 12.

³⁴⁵ Helyszínbejárás alapján látható.

tetőként, ami szokatlan, de látványos. A homlokzatokon ettől eltekintve kevés dekoráció jelenik meg, amely a főhomlokzaton látott elemekből tevődik össze, és harmonikus képet mutat.

A belső tér az épület homlokzataihoz igazodva visszafogott, de igényes: megtalálhatók benne a Wälderre jellemző, kosáríves záródású, üvegezett ajtók, és a lépcsőházban látható korlát ebben az épületen is hangsúlyos. Műköből öntött, áttört felülete geometrizáló, szögletesen tekeredő szalagokból áll, melyeknek végén levelekkel körülvett gömbök helyezkednek el. A korlát burjánzó díszítéssel ellátott tömzsi pillérek között húzódik. A korlát szögletes mintázatában ismét art deco elemeket fedezhetünk fel, melyeket azonban az építész saját képére formált és harmonikusan illesztett a barokkizáló formákhoz. A tetőtérben újonnan kialakított helyiségek posztmodern stílusa ugyan színeiben különbözik az épület eredeti részleteitől, arányaiban azonban alkalmazkodik hozzájuk.

1927 júliusában kezdődtek meg **az orsolyita rend zárdájának és iskolájának** építési munkálatai, és 1928 szeptemberében történt meg az átadás. Az iskolát Wälder Gyula tervezte,³⁴⁶ a kivitelező az Építő ipar R.T. volt.³⁴⁷ Az intézmény megszületése igen hosszasan eredményezte, mivel az iskola telkén több épület is állt korábban, és ezeket le kellett bontani.³⁴⁸ Ez a telek a Széchenyi utca és a Malom utca sarkán található, a Szalaparthoz közel, a Cifrahóstyán. Ez volt az 1920-as években Eger legelhanyagoltabb része, itt élt a legszegényebb lakosság, akik viselkedésükkel gyakran veszélyt jelentettek a város többi lakosára, ezért az egri római katolikus iskolaszék és a város egy erős, apácák által irányított népiskola megépítése mellett döntött, a földműves ifjúság számára.³⁴⁹ Nem is ez a gondolat ütközött ellenállásba, hanem az, hogy mindezt a bikaakol és a városi szeszfőzde elköltöztetésével, annak helyén kívánták megoldani. Többen ez ellen tiltakoztak, pedig a szeszfőzde a mérgező szennyvize miatt amúgy sem maradhatott a városnak ezen a belső részén. További ellenállást szült, hogy az egri római katolikus iskolaszék az építkezéshez nem kért hozzájárulást a várostól, viszont a telket ingyen meg szeretne volna kapni. Ebben a kérdésben nem volt semmi helytelen, hiszen az iskolák építésére, például a Siketek Intézete számára a telket a város adta, sőt, még a Pénzügyigazgatóság is ingyen jutott a telekhez, így végül ez az iskola is megépülhetett a kívánt helyen.³⁵⁰ Az egri római katolikus iskolaszék

³⁴⁶ Kasza: *Eger a XXI. század küszöbén*. 2001. 167.

³⁴⁷ *Egri Népiújság*, 1928. július 21.

³⁴⁸ *Egri Népiújság*, 1927. július 24.

³⁴⁹ *Egri Népiújság*, 1927. október 4.

³⁵⁰ *Egri Népiújság*, 1927. október 4.

fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy egészen pontosan milyen jellegű népnevelő intézményt akar létrehozni.

„Nem ismétlő, vagy mezőgazdasági iskolát akarunk itt, nem is olyan iskolát akarunk, ahol kapálni és zöldséget ültetni tanítják az egri gyermekeket, azt iskola nélkül is nagyon jól értik az egri földműves ifjak, hanem a házimunkák végzésére fogják itt tanítani főleg a női ifjúságot. Egerben ma talán minden huszadik házban sem találunk olyan asszonyt, aki az urának az inget meg tudná varrni. Ezt az állapotot csak meg kell szüntetni!”³⁵¹

A hatosztályos római katolikus népiskola üzemeltetését az Unió Szent Orsolya Rend apácai vállalták el, akik e megbízás miatt telepedtek le Egerben. Az épületben internátust is berendeztek húsz lány számára, akik az Angolkisasszonyok középiskoláját látogatták.³⁵²

Az L alaprajzú, manzárdtetős és szabadon álló iskolaépület igen tömörszerű, bár a tetőidom formájának köszönhetően valamivel mozgalmasabb az összkép, mint azt a homlokzatok indukálnák. Az épület funkciójának és elhelyezkedésének megfelelően visszafogott, kevés dekoráció látható rajta, ám tömegalakítása miatt határozottan barokk jelleget sugároz, ez által jól illeszkedik a Széchenyi utca képébe, melyet leginkább barokk városi polgárházak alkotnak. Az iskola összképét a sima vakolt felületek, a sarkokon megjelenő, armírozásra emlékeztető sávozás, illetve az egyenletes kiosztású, egyenes záródású nyílások határozzák meg.

Az épület alaprajza nem található meg az egri levéltárban, valamint jelen tudásunk szerint a korabeli sajtóban sem publikálták. Az iskola a disszertáció írásának idején használaton kívül, lezárva állt, így a bejárás sem volt lehetséges, így alaprajzi rendszerét ismertetni nem tudjuk.

Az iskola főhomlokzata héttengelyes, a középső öt tengely rizalit szerűen enyhén előreugrik. A homlokzat egyetlen tagoltabb eleme a főbejárat, melynek nyílása kosárávesen záródik, az ajtó szárnyait pedig kovácsoltvas rács díszíti. A bejárat keretezése nem műköből készült, hanem vakolatarchitektúra, az ajtó fölött timpanonra emlékeztető motívumot látunk, melyet az ajtó két oldalán álló, sávozott felületű pilaszterek tartanak. A timpanon közepén, egy ovális felületben Szűz Máriát és a gyermek Jézust ábrázoló dombormű látható, alatta szalagos füzérek húzódnak. Az előre gyártott dombormű Wälder más munkáin is megjelenik, mint azt már említettük a siketek iskolájának ismertetésénél. Ornamentika csak az első emelet középső öt ablakán látható, ahol a szemöldökön indákkal díszített tábladíszben egy kereszt jelenik meg. Továbbá a rizalit középső és két szélső tengelyében, a földszinti és első emeleti

³⁵¹ *Egri Népiújság*, 1927. október 4.

³⁵² *Egri Népiújság*, 1928. július 21.

ablakai között drapériát utánzó elem húzódik, melynek öblében rózsácskákat látunk, melyek igen visszafogottak, mégis megtörik a nagy síkfelület unalmosságát. A második emeleten csak a középső öt tengelyben jelennek meg manzárdablakok, melyek között Wälder Gyulára jellemző, lefele keskenyedő pilaszterek állnak. Ezeknek egyetlen dísze a fejezetük alatt csüngő barokkos rojt motívum.

Az épület északi homlokzata hasonlít a főhomlokzatra, de még egyszerűbb kialakítású. Szintén igen síkszerű, héttengelyes, két szélén nem látható semmilyen nyílás, a hét tengely középen enyhén előreugró rizalitot alkot, majd a középső tengely ismét nagyon enyhén előreugrik, Wälderre jellemző módon. A már ismert rózsás drapéria csak a középső tengelyt díszíti, a kereszttel ellátott tábladisz pedig csak a középső, illetve középről a harmadik tengelyben nyíló első emeleti ablakokon látható.

Az iskola többi, belső udvar felé forduló homlokzatának tömegalakítása ugyan mozgalmasabb, viszont gyakorlatilag teljesen díszítetlen.

A belső kialakításról sajnos nincs információnk, de a puritán külsőből és Wälder más iskolaépületeiből visszafogott, de kellemes belső térre következtethetünk. Összességében elmondható, hogy az épület ugyan egyáltalán nem látványos, mégis harmonikus, és jól illeszkedik Eger belvárosának barokk hangulatához.

A mai Lenkey János Általános Iskola hosszú utat tett meg a jelenlegi épület megszületéséig. Az iskola elődje volt az Egri Belvárosi Községi Elemi Népiskola, mely már az 1870-es években biztosan működött, de sajnos az alapítás pontos idejéről nincsen adat. Az iskola az évek alatt több épületben is üzemelt, majd 1890-ben, amikor megépült a Megyei Laktanya, beköltözött az iskola a Halaspiac közepén álló Generális laktanya megüresedett épületébe. Ekkor ragadt rá a „halas” jelző. Ezt az épületet viszont szépen lassan kinőtték, mivel nem csak elemi iskola, hanem fiú és lány ipariskola is üzemelt benne.³⁵³ 1926-ban már 1500 gyerek járt az intézménybe, amely így túlszűfoltta vált, a helyzet tarthatatlan volt.³⁵⁴ Így felvetődött a meglévő iskolaépület lebontása, és kétemeletes formában való teljes újjáépítése, ahol kényelmesen elfér az elemi iskola és az ipariskola is. Az új épületbe tizenhat tantermet, óvodát, igazgatói irodát és igazgatói lakást is szántak. Eleinte az iskolát a halaspiaci telekre akarták építeni, mégsem itt épült fel. A város 1926 őszén megvásárolt egy telket az Irgalmas utcában Binét Sámuelnétől, postahivatal építésének céljából. Ugyanekkor azonban a csőd előtt álló gőzmalom megvételre ajánlotta saját, Széchenyi utcai telkét, szintén a postahivatal

³⁵³ *Emlékkönyv, készült az egri Lenkey János Általános Iskola 70. évfordulójára.* 1929/1930 – 1999/2000. 7. A továbbiakban: *Emlékkönyv* 2000.

³⁵⁴ *Egri Népújság* 1926. január 12. XLIV. évf. 12. szám

építésére. Mivel a malom ügyét pártolók nagyobb befolyással bírtak, a Postapalota végül a Széchenyi utcában épült fel, és az iskola pedig megkapta ezt a nagy területet az Irgalmas utcában.³⁵⁵ A „Binét-féle” telken rossz állapotú istálló és szeszgyár állt korábban, amit 1927-ben bontottak le, hogy az iskola megépülhessen.³⁵⁶ Az új épület munkálatait 1928-ban kezdték meg, ismét Wälder Gyula tervei alapján.³⁵⁷ A kivitelezésre kiírt pályázatot az egri Nagy Testvérek nyerték meg,³⁵⁸ később mégis a szintén egri Márkus Béla és János okleveles építőmesterek végezték a munkát.³⁵⁹ A műkö és szobrász munkákat a budapesti Höna és Pyllmayer cég végezték,³⁶⁰ a kovácsoltvas rácsokat ezen az épületen is Zachár Ferenc egri lakatosmester készítette.³⁶¹ Végül 1929 novemberében adták át az épületet, ekkor költözött az iskola a „halas”-ból az Irgalmas utcába, amely ma Markhot Ferenc utca.

Az iskola egy kétemeletes, lapostetős, a Markhot Ferenc utcával párhuzamos tömbből, és két egyemeletes, nyeregvetős épületszárnyból áll, melyek az udvar két oldalán, átlósan helyezkednek el. A fő épülettömb tömegalakítását tekintve nagyszabású, a szűk Markoth Ferenc utcában enyhén túlméretezettnek hat, bár az Eger patak felől nézve esztétikus. Az egri barokk városi lakóházak hatása inkább a két oldalszárny kialakításában érvényesül. Az iskola homlokzatai igen síkszerűek, a külsőt leginkább klasszicizáló későbarokk jellegű dekoráció jellemzi, melybe helyenként érett barokk elemek vegyülnek, a belsőben némi art deco hatás is felfedezhető.

Az épület eredeti tervei nem állnak rendelkezésre a Heves Megyei Levéltárban, ám az iskolában a jelenlegi elosztást mutató rajzok megtekinthetők, illetve az iskola egy kiadványában az eredeti alaprajzok reprodukciója szerepel.³⁶² Az épület földszintjén négy, az emeleteken pedig hat-hat tanterem került kialakításra. A nyugati oldalszárnyat teljes egészében a tornaterem és a hozzátartozó öltözők és mellékhelyiségek foglalták el. A keleti szárnyban kapott helyet az igazgatói iroda és a hozzá tartozó, háromszobás szolgálati lakás, mely jellemző a tárgyalt korszakban épült iskolákra. Az épületszárnyban kialakítottak egy szoba-konyhás hivatalsegédi lakást, és egy tanári szobát is.³⁶³ Az évek folyamán több korszerűsítésen és átalakításon is átesett az épület, melyek nagyban megváltoztatták eredeti

³⁵⁵ *Emlékkönyv*. 2000. 8.

³⁵⁶ Uo. 9.

³⁵⁷ *Egri Népszerűség*, 1928. február 2. XLV. évf. 35. szám

³⁵⁸ *Egri Népszerűség*, 1928. július 19.

³⁵⁹ *Emlékkönyv*. 2000. 11. (Itt látható az építési jegyzőkönyv egy lapjának másolata, sajnos nincs jegyezve, hogy az eredeti hol található.)

³⁶⁰ Uo. 12.

³⁶¹ *Egri Népszerűség* 1928. július. 19.

³⁶² *Emlékkönyv*. 2000. 9.

³⁶³ Uo. 24.

felosztását: jelenleg a főtömbben főleg tantermek találhatóak, a nyugati szárnyat továbbra is a tornaterem tölti ki, a keleti szárnyban pedig az üzemeléshez szükséges terek vannak – ebédlő, konyha, tanári szobák, stb.

A Markhot Ferenc utcai homlokzat tizenöt tengelyes. Kétoldalt a szélső három tengely enyhe kiülésű rizalitot alkot. A középső tengely két oldalán elhelyezkedő egy-egy tengelyben kapuk nyílnak. A szegmensívesen záródó, széles kapuk keretezése műköből van kialakítva. Egyetlen díszítésük a szemöldökön látható, indákkal körülvett tábladísz, melyben az egyik oldalon a LEÁNYOK, a másik oldalon a FIÚK felirat olvasható, melyek arra engednek következtetni, hogy az iskolát eredetileg két részre osztva használták. A kapuk két oldalán és közöttük sávozott vakolatú pilaszterek húzódnak, amelyek szépen hangsúlyozzák a főbejáratot. Az első emeleten a három középső tengelyben elhelyezkedő ablakok kialakítása a leglátványosabb, ezek klasszicizáló későbarokk jellegű elemeket kaptak: a földszinti pilaszterek fölött négy obeliszket láthatunk, melyek közrefogják az ablakokat, szemöldökpárkányukban pedig vájatolt felületű tábladíszben virágfüzér húzódik keresztül.

Az iskola udvari homlokzata sokkal izgalmasabb, mint a főhomlokzat, ezt azonban nem burjánzó ornamentika alkalmazásával érte el az építész, hanem a tömegek mozgalmal elrendezésével. Itt ugyanis a kétemeletes, közepén enyhén megtörő épületszárnyból kifelé átlósan egy-egy alacsonyabb épülettömb nő ki, és fogja közre az udvart. A magasabb szárny középső, háromtengelyes, enyhén előreugró szakasza kapta a legdekoratívabb kialakítást. Az első emeleti ablakok szemöldökpárkánya igazán látványos, közepén egy nagyméretű kagylóhéj motívumot babérleveles és bogyós füzérek dekorálnak. A koronázópárkány fölött lizénákkal tagolt oromzat látható, közepén nagyméretű, műköből kialakított, virágfüzérékkel, kagylóhéjjal és volutákkal díszített magyar címer helyezkedik el. Minden felsorolt elem copf előképekre vezethető vissza. Az oromzaton eredetileg virágos vázák is álltak, ezeket azonban sajnos a 2005-ben történt felújítás alkalmával el kellett távolítani, mert labilitásuk miatt életveszélyesek lettek.³⁶⁴ A középső rizalit melletti falszakaszokon szinte semmilyen dekoráció nem jelenik meg, itt is nyílik azonban külön fiú és külön lány bejárat, műkö keretezésük igényes kialakítású, ismét klasszicizáló elemekből tevődik össze: az ajtó két oldalán és szemöldökén vaskos karikák sorakoznak, a szemöldökpárkányban pedig egy tábladíszben a FIÚK, illetve LÁNYOK felirat olvasható, melyet indák és babérleveles füzérek vesznek körül. A két alacsonyabb épülettömb dekorációja visszafogottabb, ám esztétikus, a már említett elemek jelennek meg a homlokzatokon.

³⁶⁴ Az intézmény igazgatóhelyettese, Holzerné Valóczy Éva elmondása alapján, 2014.03.18.

Az épület belsejében igazán reprezentatív terek nem kerültek kialakításra. A legimpozánsabb a két előcsarnok, ahol gipszstukkós ornamentikát láthatunk a mennyezetten és a falakon. A barokkizáló díszítés szögletességének és stilizáltságának köszönhetően art deco jelleget is sugároz. Kellemes hangulatú a négy lépcsőház, ahol a vasbeton keretszerkezetben íves elemeket is alkalmazott az építész, így barokk épületekre jellemző boltozott hatást tudott elérni. A pillérek között egyszerű, de dekoratív kovácsoltvas korlátokkal találkozhatunk. Ebben az épületben is megtalálhatjuk a Wälderre jellemző szegmensívesen záródó üvegezett ajtókat, illetve több helyütt még látható az eredeti sakktábla mintás padlóburkolat is.

Azt a területet, amelyen ma a **Polgári Iskola, a Pénzügyi Palota** és a Törvényház áll, Eszterházy Károly püspök adományozta a városnak, országos vásárok tartásának céljára. (Innen a régi Vásártér elnevezés.) Ekkor kezdődtek meg itt az első rendezési munkálatok, a talajszint kiegyenlítésével. Eszterházy ekkor ragaszkodott hozzá, hogy az újonnan kialakított utcák szélesek, és egymásra merőlegesek legyenek, valamint az itt kifarcellázott telkek is mind nagyméretűek és négyzet alakúak legyenek. Az ezen a területen a XX. század első felében emelt nagyszabású épületeken is ez az elv látszik. Az első közülük az 1896-ban épült dohánygyár, a második a Wagner Gyula által 1905-ben tervezett Törvényház.³⁶⁵

A következő két épület már Wälder Gyula munkája, őt bízták meg ugyanis a **Polgári Fiú és Leány Iskola** tervezésével is, mely ma az Eszterházy Károly Egyetem Gyakorlóiskolája. A két intézmény már korábban is létezett, külön-külön, (az alapításukról sajnos nem áll rendelkezésre adat) majd 1911-ben együtt megkapta a két iskola a régi törvényszéki épületet, melyet Wind István alakított át a számukra.³⁶⁶ Sajnos nem tudni, hogy miért volt szükség az akkori Vásártéren felépítendő új épületre, de mivel két iskola is működött benne, valószínűleg az átalakított törvényszéki épület nem volt elég nagy. Wälder Gyula 1926-ban tervezte az új épületet, és ez év november 2-án meg is kezdődtek az építkezések, sőt, a munka olyan jó ütemben haladt, hogy az év végére már elkészült a földszint és az első emelet. 1927 januárjában már a második emelet épült, és a tornaterem vasbeton mennyezetét készítették, mégis a szerződésben foglalt június vége³⁶⁷ helyett csak 1928. szeptember 10-én történt meg az átadás.³⁶⁸ Az építkezéssel sokat foglalkozott a helyi sajtó, de a cikkek legtöbbször nem az építkezés menetéről számoltak be, hanem az 1927.

³⁶⁵ Breznay - Karczos: *Egri képeskönyv*. 1937. 54.

³⁶⁶ Heves Megyei Levéltár V-73/b 25

³⁶⁷ *Egri Népijság*, 1927. január 9.

³⁶⁸ Ezt az információt az iskolában kaptam Lénártné Pintér Katalintól, az iskola egyik tanárától, 2014. március 18-án.

június 11-én itt történt balesetről. Az egyik több mázsás műkődísz felvitele közben ugyanis leszakadt az állványzat és nyolc munkás megsérült, szerencsére csak könnyebben.³⁶⁹

Az épület nagyon hasonlít a szomszédos Pénzügyi Palotára, mely később kerül bemutatásra. A két épület alkotta együttes nagyon hasonlít az érseki palotaegyüttes épületeire, melyeket – mint már említettük – Wälder jól ismert, sőt, ezáltal a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumra is erősen emlékeztetnek. Bár az épületek újonnan kifarcellázott területre kerültek, így nem volt körülöttük barokk városszövet, a Wagner Gyula által tervezett Törvényház historizáló stílusa meghatározta az új városrész képét, melyhez Wälder épületei is igazodnak. Az iskola tömege rizalitjai és tetőidoma által valamivel mozgalmasabb, mint az építészről megszokhattuk, ám homlokzatait a rá jellemző, érett barokk hatást mutató, előregyártott elemek határozzák meg. Az udvari – tehát a kevesebbek által látott – homlokzat díszítésében itt is art deco hatás érvényesül.

A nagyjából téglalap alaprajzú, nyeregtetős és szabadon álló iskola tervei nem találhatók meg a Heves Megyei Levéltárban, így nehéz az eredeti belső elosztásról beszélni, szerencsére azonban az Egri Népujság 1927. január 9-i számában közölt cikkében leírják a tervezett elosztást, amely így szól: *„Az iskola-palotát a közepén épült tornaterem és lépcsők két részre osztják. Az északi szárnyon a fiúk, a délin pedig a lányok tantermei nyernek elhelyezést. A földszinten át 6 mellékbejárat és egy főbejárat vezet az épületbe. A földszinten épült az 5 szobás igazgatói lakás, az irodák, a szolgálakások, az emelet magasságú tornaterem, mosdók, a cserkészek otthona. Az első emeleten 6 tanterem, könyvtár, tanári szobák, szülői fogadószoba, a második emeleten 7 tanterem, 1 fizikai előadóterem és 4 szertár lesz. Az óriási méretű tornateremhez egy vetítőkamrát és színpadot is építettek az esetleges mozi, illetve színelőadások számára, sőt, a közönség számára külön karzat is készült.”*³⁷⁰

Az iskola főhomlokzata tizenöt tengelyes, két szélső, ablak nélküli és díszítetlen része rizalitiként előreugrik. A középső, és két oldalt középről az ötödik tengelyben kapu található. Ezekben a tengelyekben a fal enyhén kiemelkedik, és a tetőn oromzat is található, amelyek hangsúlyossá teszik a bejáratokat. Ezen az épületen nagyon jól megfigyelhető, hogy Wälder szerette a homlokzat dekorációját az ajtók és ablakok, leginkább a főbejárat és az első emeleti ablakok és erkélyek köré összpontosítani.

A három bejárat közül a középső tengelyben elhelyezkedő kapu a legdíszesebb, itt íón fejezetes, lefelé keskenyedő törzsű, rózsákkal díszített pillérek és pilaszterek tartják a bejáratnak erős hangsúlyt adó első emeleti erkélyt. A íón fejezetek fölött futó vaskos

³⁶⁹ Egri Népujság, 1927. június 12.

³⁷⁰ Egri Népujság, 1927. január 9.

párkányon az MCMXXVII. évszám olvasható. A párkány fölött húzódik az erkély enyhén íves, áttört műkö elemekből álló korlátja, melynek két szélén virágos szalagokkal, maszkokkal és kosfejekkel dekorált műkö vázák állnak. A főbejárat dekorációjához szorosan hozzá tartozik az első emeleti erkély ajtaja, mely nagyon látványos műkö díszítéssel rendelkezik. Az ajtó két oldalán nagyméretű voluták tekerednek, a tagolt szemöldökpárkány két oldalán kagylóhéj motívum. (A kagyló ugyanúgy visszatérő elem Wälder egri munkáin, mint az art deco díszítések.) Tetején egy könyv, melyen egy bagoly ül. Mint már említettük a Siketnéma Intézet épületével kapcsolatban, a bagoly több szempontból is jól illik Eger városához. A két szélső, középről a negyedik tengelyekben elhelyezkedő kapu egyforma, visszafogott dekorációt kapott, egyikén a FIÚK, másikon pedig a LEÁNYOK felirat olvasható. Ennek két oldalán obeliszkre emlékeztető, gömbbel díszített elemek foglalnak helyet, a Markoth Ferenc utcai iskolaépülethez hasonlóan.

A főhomlokzat meghatározó és messziről feltűnő elemei a kapuk tengelyében, a tetőben található oromzatok, melyek közül a középső a legimpozánsabb, rajta az ANNO DOMINI MDCCCCXXVI – MDCCCCXXVII felirat látható. Fölötte egy nagyméretű magyar címer van, melyet indák, levelek és rózsás virágfüzerek vesznek körül, és melyet két, szintén nagyméretű, térdeplő angyal tart. Az angyalok kialakítása kifejezetten látványos, ruharedőik és szárnyaik igen plasztikusak. A másik két oromzat valamivel kisebb, de hasonlóan díszes, itt azonban a virágokkal és volutákkal díszített mezőben a MAGYAR ÁLLAMI – POLGÁRI FIÚISKOLA és MAGYAR ÁLLAMI – POLGÁRI LEÁNYISKOLA felirat látható. Az oromzat plasztikus párkányán lábait lógató gyermekfigura ül, hátán glóbuszal.

Az udvari homlokzat összképét megzavarja az utólag hozzáépített ebédlőépület. A tizenhét tengelyes, enyhén előreugró rizalitok által tagolt homlokzaton a dekoráció ismét az egyenes záródású ablakok és a középről az ötödik, enyhén kiemelkedő tengelyekben található bejáratok köré összpontosul. Az udvari bejáratok sokkal kevésbé díszítettek, mint a főhomlokzaton látottak, és teljesen egyformák. Fölöttük egyik oldalon Eger, a másikon pedig Magyarország műköből öntött, kacsaringós volutákkal körülvelt címere jelenik meg. Ezen a homlokzaton is megjelennek a főhomlokzatról ismert motívumok, a kagylóhéjak és rózsák, barokkos kötények és golyvázott szemöldökpárkányok, ám a második emeleti ablakok díszítése art deco hatást mutat. A kihegyesedő elemekből és szögletesen egymásba forduló, bonyolult mintázatban elhelyezkedő szalagmotívumokból álló dekoráció Kozma Lajos hatását mutatja, ám még mindig határozottan Wälder ízlését és vonalvezetését tükrözi.

Az épület oldalhomlokzatai közül már csak a déli mutatja az eredeti állapotot, mivel az északi oldalon hozzáépítés történt. 1991-ben helyhiány miatt egy korszerű tömbbel bővült az

iskola.³⁷¹ Erről a szakaszcól archív fényképek sajnos nem állnak rendelkezésre, így pontosan nem tudhatjuk, milyen lehetett az északi homlokzat, viszont az épület igen szimmetrikus, így arra következtethetünk, hogy a délivel megegyező kialakítást kaphatott. A déli homlokzat legjellegzetesebb eleme a szegmensíves lezárású, vaskos pilaszterekkel és indás-volutás dísszel ellátott keretezés, amely a fal belső oldalán is megismétlődik, rajta az MDCCCXXVII évszám olvasható. A kereten belül ma egy kisméretű ablak van, itt azonban eredetileg az igazgatói lakás bejárata nyílt.³⁷²

A belső tér ma már nem eredeti formáját mutatja, de szerencsére több helyütt találkozhatunk eredeti elemekkel. A főhomlokzaton nyíló főbejárat előcsarnokát testnevelő öltözővé alakították, de a két oldalsó bejáraton belépve még látható az élkeresztboltozatos előtér, amelyből vaskos, volutákkal díszített keretezésű ajtón át juthatunk a sakktábla mintás padlózatú folyosóra. A lépcsőházakban is megtalálhatjuk a Wälder Gyulára jellemző áttört, egymásba tekeredő elemekből álló, és rozettákkal díszített műkö korlátokat, és nemcsak a műköből öntött elemek, de a vaskos faragással és volutákkal díszített, több helyen megtalálható fa ajtókeretek is igen dekoratívak. Érdeemes megemlíteni a tornacsarnokot, mely nagyrészt eredeti állapotában látható. Mint az alaprajzi leírásban is olvashattuk, valóban van itt karzat, amelyhez hasonlóval a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium esetében is találkozhattunk, utóbbit azonban a felújítások során befalazták. Az egeri iskolában a karzaton kapott helyet a vetítőkamra, amelynek tetején pártázatos dísz fut végig. A tornaterem mennyezetén a szerkezet adta „kazettás” megoldást látunk. A Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziumban eredetileg a kazetták virágos festést kaptak,³⁷³ így elképzelhető, hogy az egeri polgári iskolában is volt hasonló.

Az egeri polgári iskolával teljesen megegyezik az 1928-ban felavatott komáromi Királyi Polgári Fiú- és Leányiskola épülete, a mai Petőfi Sándor Általános Iskola. Mind alaprajzi elosztását, mind homlokzatait tekintve azonos a két épület, még a dekoráció legkisebb eleme is ugyanolyan, így nyilvánvaló, hogy egyazon terv alapján épültek fel.³⁷⁴ Igaz, Wälder gyakran alkalmazta ugyanazokat az elemeket épületein, teljesen egyforma két épületet mégsem emelt. Jelenlegi tudásunk szerint ez az egyetlen terve, mely két különböző településen is felépült.

Wälder Gyula Egerben több középületet is tervezett, ezeknek egyike a polgári iskolával szomszédos **Pénzügyigazgatóság és Pénzügyórség** épülete, amelyet a helyiek csak

³⁷¹ Az építkezéscről készült fotón látható időpont alapján.

³⁷² Lénártné Pintér Katalin elmondása alapján, 2014.03.18.

³⁷³ MÉM MDK Wälder-hagyaték 71.437 – 71.470

³⁷⁴ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 2. szám.

Pénzügyi Palota néven emlegettek. (Ma Kormányablak és Földhivatal.) A terveket 1926-ban készítette el az építész.³⁷⁵ A Pénzügyigazgatóság korábban az egri minoriták rendházának nagyobbik felében működött, melyben 1909 óta bérelt a Magyar Királyi Kincstár 64 helyiséget. A szerződést a minorita renddel húsz évre kötötték meg, de az intézmény 1926-ra kinőtte a bérelt épületrészt, ezért volt szükség az új Pénzügyi Palotára, melynek átadását 1928. április 15-ére tervezték.³⁷⁶

Hasonlóan az imént bemutatott iskolához, ez az épület is egy monumentális tömeg, mely erősen meghatározza az utca képét. Homlokzatait – mint azt Wäldertől megszokhattuk – a sávozott és sima vakolatú felületek váltakozása, a plasztikus, előregyártott műkö elemek, a vakolatarchitektúra, és a látványos barokkizáló kovácsoltvas rácsok teszik mozgalmassá. Wälder tervei alapján ezen az épületen is Zachár Ferenc készítette el a kovácsoltvas díszeket.³⁷⁷

A Pénzügyi Palota minden szintjén rengetek iroda, irattár, tervtár, iktatóhelyiség, fogadószoba és iratkezelő kapott helyet. A földszint délnyugati sarkában volt az egyszobakonyhás házmesteri lakás, az északnyugati sarkában pedig a pénzügyőrök lakrésze, konyhával, lakókonyhával, nappali szobával, egy hálószoba és egy nyolcágas szobával, mosdókkal és külön szobával a szakácsnő számára. Az első emelet délnyugati sarkában létesült az igazgatói lakás, az északkeleti sarkában pedig a pénzügyőri vezető biztos lakása. Mindkettő rendelkezett konyhával, több szobával és fürdőszobával. Az második emelet délnyugati sarkában került kialakításra az igazgatóhelyettesi lakás, az északnyugati sarkában pedig a pénzügyőr altiszti lakás. A manzárdban volt még egy egyszobakonyhás szolgálatlakás is. Az épület délnyugati és délkeleti végén, az udvar felől külön bejárat és lépcsőház vezetett a lakásokba.³⁷⁸

A nagyjából U alaprajzú, szabadon álló, nyeregtetős épület főhomlokzata látványos, de síkszerű, csak a két széle felé emelkedik ki enyhén egy-egy rizalit, ezeken nyílik a két intézmény külön főbejárata. A homlokzat tizenhárom tengelyes, a rizalitok között hét tengely található, a rizalitokon pedig három-három. A rizalitokon túli, két szélső szakasz pedig ablaktalan és szinte teljesen díszítetlen – mint láthattuk, ezt a megoldást Wälder előszeretettel alkalmazta. Látványos kialakítást kaptak a földszinti ablakok közül a középső hét tengelyben elhelyezkedők, kihasodó, leveles-indás, barokkos kovácsoltvas rácsuknak köszönhetően, melyek emlékeztetnek az egri kispréposti palota Fazola Henrik által tervezett ablakrácsaira,

³⁷⁵ *Magyar Építőművészet*, 1927. XXVII. évf. 2. szám.

³⁷⁶ *Egri Népiújság*, 1928. január 17.

³⁷⁷ *Egri Népiújság*, 1929. március 22.

³⁷⁸ A leírás az épület eredeti tervrajzainak alapján készült. Heves Megyei Levéltár Tt. 182.

bár azoknál valamivel visszafogottabbak. Szintén a földszinten, a rizalitok középső tengelyében nyílnak a homlokzat legizgalmasabb elemei, a kapuzatok, melyek különbözőek.

A déli kapu, tehát a hajdani Pénzügyigazgatóság bejárata félköríves záródású, a fa ajtószárnyakat kacsaringós indákból álló kovácsoltvas rács díszíti. A kapu két oldalán egy-egy íón fejezetes oszlop, és ezek mögött egy-egy hasonló pilaszter áll. Ezek tartják a párkányt és a kapu fölötti erkélyt. A párkány frízében a konzol és az oszlopok fölött egy-egy kagylóhéj jelenik meg, és ismét megtaláljuk a vitézkötésre emlékeztető szalagokat. A párkány fölött láthatjuk az enyhén íves erkélyt, melynek áttört műkö korlátját levelecskék és rozetták díszítik. A korlát közepén nagyméretű, tölgy- és babérlevelekkel körülvelt magyar címer jelenik meg, ennek tetején rózsákkal teli kőkosár áll. Az erkély két sarkán köténykével díszített pillérek állnak, rajtuk vájatokkal, maszkokkal és virágokkal díszített műkö vázák.

A homlokzat északi végén található kapu, vagyis a korábbi Pénzügyőrség bejárata is látványos, és míg a másik bejáraton is érzékelhető, hogy Wälder Gyula munkája, erről már messziről egyértelműen látszik. A nyílás egyenes záródású, az ajtó szárnyain ismét feltűnik az indás-szőlőfürtös rács. A kapu két oldalán egy-egy lefele keskenyedő, geometrikus mintával díszített törzsű pillér áll. Mögöttük hasonló kialakítású pilaszterek állnak. A pillérek fölött egyszerű párkány húzódik, melynek közepén az MCMXXVII évszám olvasható. A kapu fölött egy lantablak nyílik, burjánzó rózsás-indás kovácsoltvas ráccsal. Az ablakot erőteljes és plasztikus díszítés veszi körül. Alatta rózsákból, szalagokból és szőlőfürtökből álló füzér húzódik, két oldalán pedig a vaskos műkö keret kinyúlik a pillérek fölé, és itt volutákba kunkorodik, tetejükön rózsákkal teli kosárka. A szemöldökpárkány követi a lantablak vonalát, és középtűt egy kagyló mellé kunkorodik. A párkány fölött virágokat és szőlőfürtöket látunk.

Az első emeleti ablakok igazán díszes kialakítást kaptak. Mellvédjük köténnyel díszített, műkö szemöldökpárkányuk igen plasztikus, a Wälder egri épületein megszokott elemekből tevődik össze. Szintén az első emeleten láthatunk két, körbetekeredő rózsákkal díszített, kovácsoltvas zászlótartót is, melyek a barokk összhatást erősítik. (Hasonlók láthatók az egri Megyeháza homlokzatán is.)

A tetőben, a két rizalit középső tengelyében egy-egy kisméretű, ám erőteljes dekorációval rendelkező oromzatot láthatunk, ablakkal. Az oromzat két oldalán voluták kunkorodnak, az ablak két oldalán egy-egy pilaszter áll. Az oromzat szegmensíves timpanonjában ismét kagylóhéjra emlékeztető motívumot láthatunk.

A Pénzügyi palota déli, tehát a szomszédos iskola felé forduló homlokzata hasonlít a főhomlokzatra, csak kevésbé díszes. Tizenhárom tengelyes, minden nyílása egyenes záródású, és csak a szélső három-három tengely ugrik ki enyhén rizalitiként. A rizalitokon az első és a

második emeletet az ablakok között futó lizénák kötik össze, az ablakok díszítése a főhomlokzaton látotthoz hasonló vagy diszkrétebb. Az első emelet valamivel díszítettebb, leglátványosabb eleme a középső tengelyben elhelyezkedő erkély, melyet volutaként bekunkorodó vaskos műkő konzolok tartanak. Az erkély burjánzó indákból álló kovácsoltvas rácsa ugyanúgy kihasasodik, mint a földszinti ablakokon láthattuk. Az erkélyajtó szemöldökén nagyméretű kagylóhéj jelenik meg.

A Pénzügyi Palota sarkát egy fal köti össze a Polgári Iskola északi sarkával. A fal közepét egy jelenleg üres fülke emeli ki, sajnos nem tudjuk, hogy itt állt e valaha bármilyen szobor. A fülke fölött kagylóhéjjal díszített oromzat jelenik meg.

Az északi homlokzat kialakítása szinte megegyezik a déliével, csak az előbbi tizenöt tengelyes, és nem díszíti erkély.

A nagyjából U alaprajzú épület udvari homlokzatain még az oldalhomlokzatoknál is visszafogottabb dekoráció van. Az ablakok kiosztása egyenetlen ritmusban történt. Csak az udvar öblének északi sarkából és a déli szárny felületéből kiemelkedő lépcsőházak tömbje alkot rizalitot, és csak ezeken látható valamivel erősebb dekoráció, mely már az ismert kagylómotívumokból és barokkos kötényekből áll. Az északi szárnyon nyíló bejárat említésre méltó, az ide vezető lépcső korlátja dekoratív, indákkal díszített kovácsoltvasból készült.

Az épület belső kialakítása a funkcióhoz illően impozáns. A főhomlokzatokon nyíló főbejáratokon keresztül igényes előcsarnokba juthatunk. A déli, tehát a Pénzügyigazgatóság előcsarnoka valamivel díszesebb és szélesebb, mint az északi, vagyis a Pénzügyőrségé. Mindkettőben vakolatból kialakított keretekben található tábladíszekkel találkozhatunk az oldalfalakon, tömör műkő korláttal a lépcső két oldalán, és barokkos tükörrel a mennyezeten. Mindkettőben egy szegmensíves, sűrűn osztott, üvegezett ajtó vezet át a folyosóra, de a déli szárnyban ez díszes keretezést is kapott. Az épület belsejét, a benne két külön működő hivatal ellenére nem osztották fallal ketté, csak a Wäldertől már megszokott, szegmensíves, üvegezett ajtókat használták a folyosók elválasztására. A Pénzügyigazgatóság lépcsőháza az elegánsabb. A lépcső sarkaiban köténnyel díszített fejezetű, szögletes pillérek tartják az íves vasbeton szerkezetet, mely így boltozott barokk lépcsőház hatását kelti, a falon pedig ezekhez hasonló pilaszterek jelennek meg. A pillérek között áttört műkő korlát húzódik, amely csupán szögletesen megtörő szalagokból álló elemek ismétlődése. Ez a korlát Wälder más egri műveihez hasonlóan ismét art deco jellegű. A második emeleten, a korláton nagyméretű, vajatolt felületű, kagylókkal és levelekkel, valamint tobozzal díszített, műkő vázák állnak. A Pénzügyőrség lépcsőháza sokkal visszafogottabb, itt csak egyszerű kovácsoltvas korlát került elhelyezésre, viszont itt van lift is. Az épület déli és északi szárnyának eredeti dekorációja

nem ismert, az északi szárny 2014-ben történt erőteljes átalakítása miatt következtethetünk arra, hogy már nem is létezik.³⁷⁹

Mint azt korábban említettük, Eger mindig is inkább mezőgazdasági város volt, az ipar nem volt fejlett a két világháború közötti időszakban sem. Csak egyetlen egy dohánygyár működött a városban. Mivel a vasútvonalat nem engedték be a város központjába, nem válhatott kereskedelmi központtá sem, a piac áthelyeződött a vasút fontosabb állomásaira, például Gyöngyösre. A földművelés is csak a város ellátására szorítkozott, és nem igazán törődött a kiviteli termeléssel, így ez sem nyújtott igazi bevételi forrást, sem a város, sem a lakói számára. Eger tulajdonképpen a hatóság szerepét töltötte be a megyében, de a hivatalok nem adtak elég munkát és jövedelmet a városnak.³⁸⁰ Érthető tehát, hogy a városfejlesztésnek új irányra volt szüksége, egy olyan irányra, amely jelentős bevételeket biztosít, és munkahelyeket teremt a lakóknak. Mivel Eger kiváló minőségű gyógyvízzel rendelkezik, természetes, hogy a turizmus fejlesztésére került a hangsúly, a város vezetősége Egert fürdővárossá kívánta alakítani.³⁸¹ 1927-ben kezdték el a gyógyfürdő és homokfürdő tervezését,³⁸² és mivel ettől nagy forgalmat vártak, elengedhetetlenné vált egy új szálloda megépítése is. Egerben ugyan már állt ekkor egy **Korona Szálló**, de egyrészt rossz állapotban volt az épület, másrészt nem is volt elég korszerű, harmadrészt pedig kevés hely volt benne, így végül a lebontása mellett döntöttek,³⁸³ az új szálloda terveinek elkészítésével pedig Wälder Gyulát bízták meg, hogy a város barokk hangulatát megőrizze.³⁸⁴ Ez 1927-ben történt, és még ebben az évben megkezdődtek a munkálatok. Az építkezésre három egri, a Nagy Testvérek, Kánya Nándor és Balcsó Ernő, és egy budapesti, a Greiner és Baczó cég pályázott.³⁸⁵ A pályázatot a legolcsóbb ajánlatadó, tehát a budapesti cég nyerte meg,³⁸⁶ annak ellenére, hogy Wälder a városnak írt levelében kifejezetten a Nagy Testvérek egri cégét ajánlotta a Greiner és Baczóval szemben.³⁸⁷ A városiak is csalódottan vették tudomásul, hogy nem egy helyi cég építi majd fel a szállót, és nem is hitték el, hogy a Greiner és Baczó valóban olcsón fel tudja építeni a nagy, és igen jól felszerelt épületet. Igazuk lett, az építkezés végül az ajánlott ár másfélszeresébe került a városnak, amire senki nem volt felkészülve. Ez

³⁷⁹ A szerző 2014. március 11-én tett látogatása alkalmával látta, hogy az épület északi szárnyának belsejét teljesen szétbontották.

³⁸⁰ Szabó: *Cifra nyomorúság* 1986. 256.

³⁸¹ *Egri Népiújság*, XLIV. évf. 147. szám, 1927. július 2.

³⁸² Heves Megyei Levéltár V-73/b 31.

³⁸³ Heves Megyei Levéltár V-73/b 31.

³⁸⁴ *Magyar Építőművészet*, XXVII. évf. 8-9. szám

³⁸⁵ *Egri Népiújság*, 1927. szeptember 21.

³⁸⁶ *Egri Népiújság*, 1927. szeptember 26.

³⁸⁷ *Egri Népiújság*, 1927. október 4.

azért jelentett nagy problémát, mert így, hogy ilyen drágán, nagyobb hitelből épült fel a szálló, magasabb bérleti díjat is kellett rá kiszabni, és félt volt, hogy a magas áron senki nem akarja majd kibérelni és üzemeltetni.³⁸⁸ Ezért a város fontolóra vette, hogy maga üzemeltesse a Korona Szállót, de szóba került az eladása is, hogy a város megszabadulhasson a hitel okozta terhektől. Eger így is jól járt volna, hiszen a luxusszálló, amelyre szükség volt, már megépült.³⁸⁹ Végül a város mégis a szálló megtartása mellett döntött, de a bérbeadás előtt hiányzott még a teljes berendezés. Erre már végkép nem maradt elég pénze Egernek, így végül a már korábban felvett Speyer-kölcsönből kívánták fedezni a berendezés költségeit. Ez viszont komoly vizsgálatokat vont maga után, mivel a Speyer-kölcsön legkisebb összegét is csak a Belügyminisztérium által előzetesen jóváhagyva lehetett felhasználni. A vizsgálat nem csak a kölcsön felhasználására, hanem az építkezésnél történt költségtúllépésre is kiterjedt.³⁹⁰ A vizsgálat végül nem tárt fel semmilyen szabálysértést, így később engedélyezték, hogy a város megvegye a berendezést.³⁹¹ Csak 1929. január 15-én tudták pályázatra bocsátani a szálloda bérlését.³⁹² A pályázatot végül Unterreiner János, a budapesti Svábhegyi Nagyszálló és a Balatonföldvári Nagyszálló bérlője nyerte meg, mivel a város számára nagyon kedvező feltételeket ajánlott. Ezzel végre lezárult ez a kellemetlen időszak.³⁹³ Az ünnepélyes megnyitóra végül 1929. március 30-án, Nagyszombaton került sor.³⁹⁴ A húsvéti ünnepek alatt több mint ezer vendég fordult meg a szállóban, és mindenki nagy meglepéssel beszélt róla.³⁹⁵

Az L alaprajzú, ötszintes, manzárdtetős, enyhén lejtős telken álló épület tömegét tekintve mozgalmasabb, mint az építész legtöbb munkája. Összképén azonnal szembeötlő, hogy Wälder munkája, ám dekorációját tekintve meglepő, hogy nem a szokásos érett barokk és copf elemekből tevődik össze, hanem egyértelműen rokokó hangulatot áraszt.

Az épületet Wälder először 100, majd 60 szobásra tervezte, de ezek túl nagynak bizonyultak, így végül ismét redukált tervet kellett készítenie, 43 szobás épületről (47 szobás, ha a dolgozók manzárdi szobáit is beleszámoljuk),³⁹⁶ mely alagsorral, magasszinttel, két emelettel és manzárdal rendelkezik. Az eredeti elosztásról és berendezésről maradtak fenn archív fényképek és újságcikkek, melyek közül az egyik így ír (akkori helyesírás szerint):

³⁸⁸ *Egri Népujság*, XLV. évf. 156. szám, 1928. július 8.

³⁸⁹ *Egri Népujság*, XLV. évf. 202. szám, 1928. szeptember 2.

³⁹⁰ *Egri Népujság*, 1928. november 18.

³⁹¹ *Egri Népujság*, 1928. november 22.

³⁹² *Egri Népujság*, XLVI. évf. 9. szám, 1929. január 11.

³⁹³ *Eger*, XL. évf. 2. szám, 1929. március 2.

³⁹⁴ *Eger*, XL. évf. 24. szám, 1929. március 31.

³⁹⁵ *Eger*, XL. évf. 26. szám, 1929. április 4.

³⁹⁶ *Eger*, XL. évf. 26. szám, 1929. április 4.

„A Korona szálló új alakjában egyik legérdekesebb, legkedvesebb épülete lesz városunknak. Nem volt itt cél egy monumentális, világvárosba való luxushotelt emelni: de igenis egy barátságos, hívogató, lombos terrasseokkal, jó fekvésű erkélyekkel, kedves zöld zsalugáterekkel tarkított fogadó-épületet, amelyik igazán a mienk, egrieké lesz, amelyik nem fog mint idegen kiesni a mi levegőnkől. És mégis, meg lesz benne minden, amit a legmagasabb igények csak kívánhatnak: a vendégek elhelyezése, ellátására a legmodernebb, az egyes helyiségek kivitele, felszerelése bármelyik nyugati nagyszállóban sem lehet különb. A Szmracsányi uccai homlokzaton közvetlen bejárat vezet a mély földszinten elhelyezett német mintára készült külön söröző helyiségbe, vagy fel a régi terrasse helyén ma is megmaradó külső terrassera – de itt van elhelyezve a szálloda főbejárata is. – Az előtérből közvetlenül a szállodai hallba jutunk – innen nyílnak azután a szálló-irodán, portás-szobán kívül – a reggeliző szoba és a két – kisebb és nagyobb – étterem. A földszinten a keleti szárnyat egy nagyobb, nyáron nyitott terrassenak, télen táncteremnek használható terem foglalja el, amely ha méreteiben nem is, de kiképzésében egyik legérdekesebb ilyenfajta terme lesz Egernek. A földszinten van elhelyezve még a nagyméretű konyha, a söntés, és ezekhez tartozó helyiségek. Az I. és a II. emeletet összesen 40, részben 1, részben 2 ágyas szoba foglalja el. A szobák berendezése, kiképzése a legmodernebb, a jobb szobák külön terrasszáról vagy erkélyéről gyönyörű kilátás nyílik a soktornyú városra, a távoli hegyekre, vagy a közvetlen alattuk elterülő érsékkertre. Minden emeletson külön fürdőszobák, írószoba, terrasse szolgálja a vendégek kényelmét, minden szobában külön folyóvíz, kettős hangszigetelő ajtók, stb. teszik elsőrendű szállodává a mi Korona szállónkat.”³⁹⁷

Ez a cikk még hónapokkal az átadás előtt, de már az építkezés befejezésének közeledtével született, így valószínű, hogy a tartalma helyes. Erre a következtetésre juthatunk akkor is, ha az épület eredeti tervrajzait nézzük.³⁹⁸ Nagyon hasznos ez a cikk, mert olyan információkat is megtudunk belőle (például: folyóvíz minden szobában, hangszigetelő ajtók), amiket az alaprajzokból nem tudnánk kiolvasni.

A főhomlokzat egy nagyobb, háromtengelyes, a manzárdal együtt ötszintes tömbből, és egy kisebb tömbből áll, amelyen a főbejárat nyílik. A nagyobb tömbön az alagsor és a magasföldszint homlokzatának kiképzése díszesebb. Az alagsor legbelső tengelyében nyílik az egykori söröző bejárata. Az alagsor és a magasföldszint falfelületén, az ablakok között és a tömb két szélén kövel burkolt támpilléreket találunk, és ezekkel párhuzamosan stilizált

³⁹⁷ Egri Népújság, XLV. évf. 150. szám 1928. július 1. H. S., valószínűleg Hevesi Sándor egri építész cikke, aki Wälder irodájában dolgozott.

³⁹⁸ Heves Megyei Levéltár V-73/b 31.

kváderkövek futnak. Az ablakok között légies, tekergőző indákból álló, határozottan rokokó hangulatú kovácsoltvas zászlótartók helyezkednek el, a középső ablak alatt pedig a szálloda csipkeszerű, szintén kovácsoltvas cégére kapott helyet. A homlokzaton nyíló ablakok dekorációja kevésbé plasztikus, mint Wäldertől megszoktuk, a szintén rokokó formavilágú keretek kagyló- és virágmotívumokat mutatnak. A középső tengelybe, a tetőbe igényes kialakítású oromzat került, melynek közepén kisméretű ablak nyílik. A timpanonban a tekergőző levelekkel körülvett Szentkoronát láthatjuk, a csúcán pedig egy virágos műkö váza áll. Ezt az épületrészt egy látványos, szegmensíves kovácsoltvas kapu választja el az udvartól, mely az épület többi kovácsoltvas díszével együtt Zachár Ferenc egri lakatosmester munkája, aki többször is dolgozott együtt Wälder Gyulával.³⁹⁹ Ez a kapu egyértelműen az egri Megyeháza Fazola Henrik által készített kapujának hatását mutatja. A kisebbik tömbhöz lépcső vezet fel, az itt kialakított teraszt leveles indákból álló, áttört műkö korlát övezi. Ezen a tömbön nyílik a félköríves záródású főbejárat, mely vaskos műkö keretezést kapott. A kapu fölött félköríves előtető van, e fölött pedig Eger kerámiából készült, színes címerét láthatjuk. A kisebb tömb nyugati sarkán kisméretű, rózsákkal dekorált törzsű obeliszk áll.

Az udvar felé forduló homlokzatokon a főhomlokzatról ismert elemek jelennek meg. Az udvaron, az első emelet teljes szélességében terasz került kialakításra, melynek műkö korlátja ugyanúgy áttört, mint a főhomlokzat korlátja. Az udvar felé forduló, keleti véghomlokzat legjellegzetesebb eleme az első emelet középső tengelyében található erkély, melyet erőteljes, barokkos konzolok támasztanak alá és kihasasodó kovácsoltvas korlát díszít.

Az épület keleti, tehát hátsó homlokzata ma sajnos nehezen látható, a szálloda újabb építésű szárnya eltakarja. Annyi azért kivehető, hogy a síkszerű homlokzaton a már bemutatott elemek variálódnak, illetve, hogy a homlokzaton keresztülhúzó terasz egyes szobákhoz tartozó szakaszait egymástól igen dekoratív kovácsoltvas korlátok választják el, melyeken színpadias, rokokó ruhát viselő nő- és férfialakok jelennek meg. Ugyanezek az alakok Wälder Gyula egy korábbi munkáján, a szombathelyi Dömötör-villa kerítésén is megfigyelhetők, melyet már korábban ismertettünk.

Az épület nyugati homlokzata igen bonyolult, kevésbé síkszerű, mint az építésztől megszoktuk, de dekoráció alig tűnik fel rajta. Több, különböző magasságú tömb is kiemelkedik a fősíkból, melyek közül a legkarakteresebb a főlépcsőház nagyméretű ablakokkal ellátott tömbje, és az északi oldalán álló egyszintes tömb. Ezen nagyméretű,

³⁹⁹ *Egri Népujság*, 1929. március 22.

virágokkal díszített szemöldökű, szegmensíves ablak nyílik, tetején pedig áttört műkö korlátos terasz került kialakításra.

Az épület enteriőrjéről is megjelent egy leírás a korabeli sajtóban:

„A hallból (...) balra van a szálloda vendégeinek fenntartott, falain és bútorain egyformán mintázott derült, virító hangulatú reggeliző szoba. Onnan nyílik a házi vendégek ebédlője, mely kevés eszközzel, a művészi ízlésnek élvezetes remekműve. Két oldalról páros nagy ablakból áramlik be a világosság, a középső pillér négy keresztboltozás lendületes íveit fogja fel, régi kastélyokra emlékeztetően. Halvány sárga alapon fehér stucco ékítmények, minden falsík közepén Louis XVI. ízlésű ovális keretek gyöngéd reliefjei oly előkelő összhangzásban egyesülnek itt, hogy ebben a kis teremben mindenki élvezettel fog időzni. A következő nyilvános terem, mely a hallból közelíthető meg, ismét más színhatásra van hangolva. Pilléreit és falait a boltozat válláig faburkolat borítja, meleg sárga lakkos alapon, ötletes vörös díszítéssel. A harmadik terem, mely nyáron teljesen nyitott csarnok is lehet, halvány zöld, élénken körvonalazott dekoratív falfestéssel ismét egy új változatot képvisel és a másik két teremmel együtt a földszintet teljesen elfoglalja. Emeli a három terem ízléses, művészies hatását, hogy az asztalok, székek, a falakkal összhangzóan világos sárgás, vörös és zöld színűek. Az emeleti folyosók sem oly kietlenül egyhangúak, mint rendesen. A falakat és az ajtókat csinos, eredeti rajzú díszítések elevenítik. A termek és a negyven vendégszoba bútorai elsőrendű minőségűek, a budapesti jól ismert Lingel cégtől mást nem is lehet várni. Az összes festői munkát az itteni derék mester, Korény József végezte, gondosan és szépen. Fürdőszoba van kellő számban. A beosztás olyan, hogy 2-3 szobából minden kényelemmel felszerelt kis lakosztályt lehet alakítani, a hosszabban időző családok részére. Az első emeletről a nyugati oldalon tágas terrasse nyílik, reggelire, ozsonnára alkalmas berendezéssel, élénkszerű ernyők alatt kerti bútorokkal. A keleti oldalon négy szoba nyílik a terrassera s hogy mindegyiknek elkülönített része legyen, az elválasztó kovácsolt vasrácsokat Wälder a rokokó formajáték elbájoló remekműveivé alakította. A korlátra támaszkodó erőteljes voluta a vas erő kifejtését hangsúlyozza, de a közepén lebegő kecses női árnykép körül a vonalmenet szabadon pajzánkodik s az egész épület derült hangnemének egyik legkecsesebb accordja. S a kilátás innen, az Egedre s a tornyokkal büszkélkedő város tetőire olyan festői, hogy aki egyszer meglátja, szívesen fog rá visszaemlékezni. Az utcáról az alagsorba is van bejárás, ott van a sötét meleg barnára hangolt kazettás mennyezetével, falburkolatával és népies fabútorzatával. Ez lesz a szálloda legnépszerűbb, kedélyes söröző helyisége s ha Leipzigban

az Auerbach-kellert minden idegen meglátogatja, a Korona pincéjében is bizonyosan lesz állandó helybeli s váltakozó idegen vendége.”⁴⁰⁰

Ez a cikk már a megnyitó ünnepség után íródott, így valószínűleg helyes. Rendkívül fontos információk olvashatók benne, hiszen az eredeti berendezésről is csak néhány archív fotó maradt fenn, de az eredeti színekről csak ebben a cikkben olvashatunk.

A belső tér leírásánál meg kell jegyeznünk, hogy természetesen ebben az épületben is megtaláljuk a Wälder műveire annyira jellemző, szegmensíves záródású, sűrűn osztott üvegezett ajtókat, amelyek a folyosókat és éttermeket választják el egymástól, és a főlépcsőházban itt is kis virágos pillérre állítva láthatjuk az erősen díszített, virágfüzérékkel, vájatokkal és tekergő levelekkel izgalmassá tett műköv vázákat.

Láthatjuk, hogy az épületnek nem csak a külseje, hanem a belseje is rendkívül igényes kialakítású volt, és valóban minden igénynek megfelelt, amit a korban egy szállodától elvártak. Az épülethez még tenispálya is tartozott, az éttermekben pedig nem csak magyar, de francia és diétás ételeket is felszolgáltak, hogy minden igényt ki tudjanak elégíteni.⁴⁰¹ Sajnos a szálló belseje ma nem az eredeti képét mutatja, a mai berendezés a közelmúltban készülhetett. Ez nagy kár, hiszen művészi értéket képviselt a belső tér is, és ilyen elegáns és korszerű berendezéssel nem sok épület rendelkezhetett a városban. Értékelendő azonban, hogy az új bútorzat és dekoráció próbál igazodni az épület stílusához, és valószínűleg kialakításakor archív fotókat is tanulmányoztak.

1927-ben, sok éves huzavona után, Egernek végre lehetősége nyílt egy új **postaépület** megépítésére. Szmrecsányi Lajos egri érsek⁴⁰² közreműködésével tudta a város elérni, hogy a kormány elrendelje a postapalota megépítését. Ebben az időszakban nagy volt a munkanélküliség Egerben, így az építkezés maga munkahelyteremtő szempontból is fontos volt. Mivel a postakincstár tulajdonában állt a Club épület, először ennek helyére kívánták felépíteni az új postapalotát. Itt viszont a szűk utcában elhelyezkedő telek miatt az építkezés nehézkes lett volna.⁴⁰³ Ekkor vásárolta meg a város Binét Sámuelné Irgalmas utcai telkét, mely a mellette lévő, beleékelődő telekkel együtt alkalmas lett volna a postapalota felépítésére.⁴⁰⁴ Ezt a területet akarta elcserélni Eger a postakincstárral a Club épület telkére, a postakincstár viszont hosszas vita után végül a csőd szélén álló gőzmalom által felajánlott

⁴⁰⁰ *Eger*, XL. évf. 24. szám, 1929. március 31.

⁴⁰¹ Breznay - Karczos.: *Egri képeskönyv*. 1937. 106.

⁴⁰² Szmrecsányi Lajos (1851-1943): 1912-től haláláig egri érsek. Nevéhez fűződik az egri Szt. József fiúinternátus bővítése, a kisvárdai és a hevesi orsolyita zárda megalapítása és a mezőkövesdi plébánia alapítása. 1927-1943 között a felsőház tagja.

⁴⁰³ *Egri Népiújság*, XLIV. évf. 3. szám, 1927. január 5.

⁴⁰⁴ *Egri Népiújság*, XLIV. évf. 6. szám, 1927. január 8.

Széchenyi utcai telket választotta. Ez azért képezte vita tárgyát, mert ugyan a Széchenyi utcai telek központi, tehát a posta szempontjából jó helyen van, ezen a telken már állt egy épület, amelyet át lehetett alakítani postává. Ezzel viszont az építkezés maga jóval kisebb lett, és így sokkal kevesebb vállalkozónak és napszámosnak adott munkalehetőséget, ami a nagy munkanélküliség idején nem volt kedvező, ezért a döntés negatív visszhangot keltett.⁴⁰⁵ Viszont az is igaz, hogy a Széchenyi utcában a gőzmalom helyzete lehetetlen volt, messze volt ugyanis a vasút, ami az áruszállításhoz elengedhetetlen, az árunak a vasútig való eljuttatása pedig nagyon költséges volt. A gőzmalom tehát semmiképp nem maradhatott a Széchenyi utcában, ezért célszerű volt az épületét átalakítani.⁴⁰⁶ (A „Binét-féle” telekre végül felépítették az irgalmas utcai, mai nevén Lenkey János Általános Iskolát.⁴⁰⁷)

A gőzmalom átépítésének tervezésével ismét Wälder Gyulát bízták meg, az építést kivitelező egri vállalkozó Kánya Nándor volt. A kész postapalotába 1928. augusztus 1-én költözött át az intézmény a korábbi épületéből, amelynek a felső szintjét polgármesteri lakássá, az alsót pedig üzlethelyiségekké alakították át ekkor.⁴⁰⁸

Az egri posta U alaprajzú, nyeregtetős, zárt soros beépítésbe illeszkedő, egyemeletes épülete kiválóan illeszkedik a Széchenyi utca képébe, melyet hasonló kialakítású házak alkotnak. Síkszerű homlokzatán, egyenletes kiosztású nyílásain, timpanonnal lezárt enyhe kiülésű középrizalitján és gazdagon díszített kapuzatán egyértelműen megfigyelhető a barokk városi paloták, például a pesti Péterffy-palota, vagy az egykor a Ferenciek terén álló Athenaeum Nyomda hatása. Az épület főhomlokzatát sávozott felületek és lizénák tagolják, a műkőből készült dekoráció plasztikus, a vakolatarchitektúrába klasszicizáló későbarokk elemek is vegyülnek.

Az épületről eredeti alaprajzok sajnos nem állnak rendelkezésünkre, de az 1941-es átépítéshez készült alaprajzokból⁴⁰⁹ lehet ismerni az eredeti elosztást. A földszinten kialakításra került főpénztár, csomagfelvevő, csomagkezelő, a levélkézbesítők és házhozkézbesítők szobája, rovatolóhelyiség, főnöki iroda és természetesen mosdók. Az épületben volt továbbá egy üzlethelyiség is, ehhez tartozhattak korábban a főhomlokzat szélén nyíló szegmensíves ajtók. Az emeleten helyezték el az irodákat, a telefonszobát, a rendelő és a műszerész szobát, a vonalmester szobáját, valamint öltözőket, konyhát, fürdőszobát és mosókonyhát is kialakítottak.

⁴⁰⁵ *Egri Népiújság*, XLIV. évf. 25. szám, 1927. január 27.

⁴⁰⁶ *Egri Népiújság*, XLIV. évf. 7. szám, 1927. január 9.

⁴⁰⁷ *Emlékkönyv*. 2000. 8.

⁴⁰⁸ *Egri Népiújság*, 1928. július 21.

⁴⁰⁹ Heves Megyei Levéltár V-80/28

Az épület főhomlokzata tizenhárom tengelyes. Ez a homlokzat is kifejezetten síkszerű, csak a középső öttengelyes falszakasz ugrik ki enyhén, ezáltal rizalítot alkot. Az igényes, barokkizáló dekoráció az építésztől megszokott módon itt is leginkább a kapu és az ablakok köré csoportosul. A főhomlokzat egészen találhatunk bőséges ornamentikát, mégis a legtagoltabb szakasz a középrizalit, melynek középső tengelyében található az impozáns, diadalív motívumként kialakított főbejárat. A középső nyílás méretéből adódóan, és archív fotók⁴¹⁰ alapján arra következtethetünk, hogy ez a nyílás eredetileg a postakocsi számára kialakított kapu lehetett, és a mellette álló, keskenyebb és alacsonyabb, de szintén kosárárvas ajtókon lehetett az épületbe bejutni. (Ezeket később telefonfülkévé alakították.) A középső, kapu szemöldökén – csak úgy, mint a földszinti ablakok rácsán – apró virágokkal körülvéve megjelenik a posta emblémája, a kürt. A kisebb nyílások két oldalán pilaszterek állnak, melyeknek lefele keskenyedő törzsét rácsos motívumra helyezett rózsácskák díszítik, és ion fejezetükön is rózsás füzérek kötik össze a volutákat – hasonló megoldással már több helyen találkoztunk. Ezek a pilaszterek tartják a kapuzat fölött, az első emeleti három középső tengely szélességében elhelyezkedő erkélyt, melynek impozáns, a Pénzügyi Palotában látotthoz hasonló korlátja műköből készült, áttört, és szögletesen egymásba fonódó szalagokból álló elemek ismétléséből tevődik össze. Az első emeleti ablakok igen tagolt díszítést kaptak, szemöldökpárkányukban klasszicizáló későbarokk elemek jelennek meg. A középső ablak fölött volutákkal és rózsás füzérekkel körülvéve a magyar címer látható. (Archív fotók alapján tudjuk, hogy ez nem az eredeti címer, az sokkal nagyobb volt.) Mint már említettük, a középrizaliton, a középső három tengely szélességében látható egy barokkos vonalvezetésű oromzat, melyet timpanon zár le. Az oromzat ablakát pilaszterek fogják közre, szemöldökén levelekkel és indákkal körülvéve az MCMXXVIII évszámot olvashatjuk. A rizalít két oldalán elhelyezkedő falszakasz fölött, a középről negyedik és hatodik tengelyben igen kisméretű manzárdablakok nyílnak, melyeknek erőteljes keretezését befelé kunkorodó voluták adják. A két szélső szakasz ma teljesen megegyezik egymással, az eredeti tervek alapján azonban tudhatjuk, hogy az épület földszintjének déli végén, a szélső kettő tengelyben elhelyezkedő ablakok helyett nagyméretű, szegmensíves ajtók álltak.

Sajnos a posta eredeti belső tereiről, dekorációjáról és burkolatairól nem áll rendelkezésünkre semmilyen információ. Wälder stílusából adódóan sejthetők bizonyos elemek, és az épület státuszának megfelelően valószínűleg reprezentatív terek kerültek kialakításra, de biztosat nem tudhatunk. Annyi tudható, hogy az 1941-es felújítást Kánya

⁴¹⁰ Fortepan, Bojár Sándor által adományozott 1967-es fotó. Képszám: 177704.

Nándor, az eredeti építési vállalkozó végezte, így elképzelhető, hogy ekkor még nem történt nagy változás a belső terek stílusában.⁴¹¹ Az enteriőr mára szinte semmit nem tartalmaz az eredetiből, stílusa alapján az 1990-es években készülhetett.

Wälder Gyula tervezett még egy épületet a városnak, a **Szent Ferenc Otthont**, mely valószínűleg 1925-ben épült. Történetével kapcsolatban különböző ellentmondásokkal találkozhatunk, így nehéz azt felgöngyöltíteni. A ferences rend állítása szerint nem az ő birtokukban volt, ezért semmi konkrétat nem tudnak róla mondani, de úgy gondolják, hogy a ferences szegénygondozó nővérek, tehát az egri norma tulajdona lehetett.⁴¹² Ez azonban lehetetlen, mivel az egri normát 1927 decemberében alapította P. Oslay Oswald egri ferences rendi házfőnök,⁴¹³ tehát minimum két évvel a Szent Ferenc Otthon megépülése után. A Ferences Közlöny 1925-ben publikált cikke bizonyítja, hogy az épület ekkor már állt:

„Az egri Szent Ferenc Otthon tisztán adományokból épült fel. Tervezte Wälder Gyula műegyetemi tanár, építették: Nagy Testvérek. Az épület 30 méter hosszú. A földszinten helyiségek vannak a lelkigyakorlatot tartók számára, továbbá egy kegytárgy üzlet. Az emeleten 20 méter hosszú előadó terem, melynek falairól Unghváry Sándor festőművész képei beszélnek a szent csendben a lelkigyakorlatot végzőkhöz. A zárt lelkigyakorlatos házunk tehát felépült.”⁴¹⁴

Az épület funkciója világosan kiderül a szövegből, de a fenntartó kiléte sajnos nem. Ebből kifolyólag az épület azonosítása is hosszú időt vett igénybe, ráadásul a Ferences Közlönyben publikált rajzok egy fontos részletben eltérnek a valóságtól, ami megnehezítette a folyamatot. A terveken ugyanis csak az épület Kossuth utca felé forduló főhomlokzata és az udvar felé forduló, hosszabb és hangsúlyosabb homlokzata látszik, Wälder az utcai fronthoz csatlakozó, megőrzött eredeti barokk kaput nem ábrázolta. A nagy méretű kapu azonban kitakarja az udvari homlokzatot, teljesen megváltoztatva ezáltal az épület képét. A ház visszafogott, érett barokk jellegű dekorációjának, tömörszerű kialakításának köszönhetően egri példákra, többek között a Hauser-Bodnár-házra és a Vitkovics-házra vezethető vissza.

A fennmaradt két rajz⁴¹⁵ alapján a következő leírást adhatjuk: egyik oldaláról zárt sorba épített, másik oldalán szabadon álló, nyeregtetős, padlással együtt háromszintes épület. Főhomlokzata keskeny, háromtengelyes, a földszinten a három nyílás kovácsoltvas ráccsal díszített. Az egyik szélső tengelyben ajtó, a másik kettőben pedig ablak található. Az emeleti

⁴¹¹ Heves Megyei Levéltár V-80/28

⁴¹² A ferences rend főépítésze, Harsányi István elmondása alapján, 2014. március 5.

⁴¹³ Petro: *Egri norma*, 1932. 7.

⁴¹⁴ *Ferences Közlöny*, 1925. 5. évf. 7. szám.

⁴¹⁵ Uo.

ablakok alatt köténnyel díszített mellvéd van, szemöldökükön pedig kerek díszítés. A középső tengelyben látható egy kis méretű oromzat timpanonnal és kétoldalt gömbökkel.

A rajzon látható másik homlokzat nyolctengelyes. A ház sarkához közelebb eső három tengely enyhén kiemelkedve rizalitot alkot. Ez a homlokzat majdnem ugyanolyan, mint a korábban leírt.

A belső térről csak az idézett cikk ad némi támpontot, eredeti tervrajzok hiányában az elosztás és a dekoráció nem rekonstruálható. Egészen a közelmúltig a Magyar Honvédség tulajdonát képezte az épület, vendéglátóipari egységként és közösségi térként funkcionált, így erős átalakításon esett át. 2019-ben azonban nagyszabású felújításra került sor, így kiváló állapotban van. A Bródy Sándor Megyei Könyvtár felújításának idején könyvtárként üzemelt az épület, 2022-től pedig civil szervezetek használják és Civil Közösségek Háza a neve.⁴¹⁶

Neobarokk munkák egyéb településeken és külföldön

Wälder Gyula munkássága nem csak Eger, hanem Gyöngyös városképének alakulását is meghatározta. Különböző források szerint⁴¹⁷ ebben a városban is több épületet emelt, melyek közül három egyértelműen beazonosítható. Ezek közül időrendben az első a **Grüssner-villa**, nagyszabású polgári lakóház, mely magát az építész is nagy büszkeséggel töltötte el.⁴¹⁸ A terveket egy jómódú gyöngyösi szőlőbirtokos, Grüssner M. Salamon özvegye rendelte,⁴¹⁹ miután az azonos telken álló családi háza az 1917-es nagy gyöngyösi tűzvész során leégett. A tűzvész során hatalmas károk keletkeztek a város épületállományában, 11 halálos áldozatot követelt, és körülbelül 8000 ember lett hajléktalan.⁴²⁰

A ház tervezésénél Wäldernek nem csak arra kellett ügyelnie, hogy az épület a család társadalmi rangjához méltó legyen, hanem arra is, hogy a három fiával együtt élő özvegy számára könnyen használható legyen. Az asszony ugyanis egy szerencsétlenül sikerült műtét miatt mankóval volt kénytelen járni, így mai szakszóval élve az épületnek akadálymentesnek kellett lennie.⁴²¹ A család így fogalmazta meg kérését:

⁴¹⁶ <https://www.eger.hu/hu/hirek/vezeto-hirek/c/civil-kozossegek-haza-kaphat-helyet-a-felujitott-26004> 2023.01.07.

⁴¹⁷ *Magyar Építőművészet*, 1926. 26. évf. 2. szám és MÉM MDK Wälder-hagyaték, Wälder Gyula saját műveinek jegyzéke 70.011/5/1

⁴¹⁸ *Magyar Építőművészet*, 1922. 22. évf. 1-3. szám.

⁴¹⁹ Heves Megyei Levéltár, XV.12.14.d.

⁴²⁰ *Magyarország*, 1917. 24. évf. 131. szám.

⁴²¹ *Magyar Építőművészet*, 1922. 22. évf. 1-3. szám.

„Egyik fő kívánalmuk az volt, hogy a lakás padlóvonala túlságosan magasra ne kerüljön, és hogy egy lejtős út vezessen a lakásból a kertbe, hogy így beteg édesanyjuknak a kertbejárást megkönnyítsék.”⁴²²

A ház tervezésének már 1918-ban nekilátott az építész, ekkor még egy emeletes épület szerepelt a koncepcióban. Később azonban, a gazdasági és politikai változásoknak köszönhetően dráguló építési anyagok miatt végül egy redukált, de az első verzióvá utólag bármikor bővíthető villa terve született,⁴²³ mely 1920-ban épült meg.⁴²⁴

A terveken⁴²⁵ egy nagyjából L alaprajzú, nyeregvetős, nyugati végén zárt sorba csatlakozó, földszintes épületet láthatunk, teljesen alapincézve. A család lakrészét a földszinten alakították ki, minden komforttal felszerelve. Látható, hogy nagy hangsúly került az egyes egységek szétválasztására: a cselédszoba szokásos, konyha melletti elhelyezése mellett az édesanya és a fiúk szobái távol helyezkednek el egymástól, kellő privátszférát biztosítva. Szembeötlő, hogy a nagyméretű ebédlő mellé szintén nagy fogadószoba is került, mely közel található a verandához is, ebből rendszeres vendégseregre következtethetünk. Az udvarban cselédlakások, gazdasági épületek és irodaépületek is helyet kaptak. (Utóbbiak valószínűleg a szőlészeti vállalkozáshoz tartoztak.)

Az épület tömegalakítását tekintve mozgalmas, a homlokzatokat itt is az építésztől megszokott elemek tagolják. Wälder korai munkái közül ez vetíti előre legjobban későbbi stílusát, ami leginkább a dekoráció részleteiben nyilvánul meg, ám még erősen rokonítható balassagyarmati épületeivel, melyeken helyenként szintén megfigyelhető némi szecessziós hatás.

Az épület déli, tehát a Koháry utca felé forduló homlokzata a főhomlokzat, mely visszafogott, csak a főbejárat hangsúlyos. Tizenegy tengelyes, a nyugati végén három tengely rizalitként erősen előreugrik. Ennek véghomlokzata diadalív-szerű elosztást kapott: a középső, félköríves záródású ablak két oldalán, a kisebb nyílások fölött téglalap alakú mezőben szüretet ábrázoló domborművek jelennek meg. A főhomlokzat hosszabb, nyolctengelyes szakaszának keleti, öttengelyes szakasza rizalitként alig észrevehetően előreugrik, lefedését kontyolt nyeregvető adja. Középső tengelyében nyílik a főbejárat. A kapu kialakítása igazán látványos, de nem keretezésének, hanem tekergőző indás és virágos kovácsoltvas rácsainak

⁴²² Uo.

⁴²³ Uo.

⁴²⁴ Heves Megyei Levéltár, XV.12.14.d.

⁴²⁵ Heves Megyei Levéltár, XV.12.14.d. engedélyezési tervek és *Magyar Építőművészet*, 1922. 22. évf. 1-3. szám publikált tervek.

köszönhetően. A bejárathoz kétkarú lépcső vezet fel, melynek barokkos ívű korlátja szintén intenzíven díszített kovácsoltvas. A korlát virágos vázákat tartó törpepillérek között feszül.

Az épület északi, tehát kert felőli homlokzata érdemel még említést, mivel ez igen dekoratív kialakítású, a többi homlokzat visszafogott, a főhomlokzatról ismert elemek ismétlődnek rajta. Az északi homlokzat tizenegy tengelyes, nyugati öttengelyes és keleti egytengelyes szakasza rizalitiként előreugrik, közöttük veranda húzódik. Az öttengelyes rizalit rögtön szembeötlik barokkos oromzatának köszönhetően. A középső tengelyben díszítetlen ajtó nyílik, fölötte ismét megjelenik az utcai homlokzatról ismert dombormű. Mellette egy-egy félköríves záródású nyílás, a nyugati egy ablak, a keleti pedig a pince előtetővel ellátott lejárata. A rizalitot, mint már említettük, barokkos oromzat zárja le, melyet voluták díszítenek, és felületét sávozott felületű lizénák tagolják. A középső, öttengelyes szakasz verandájának tetejét keskeny, alig díszített pillérek tartják, közöttük elegáns kovácsoltvas rács húzódott,⁴²⁶ mely ma már nem látható, sőt, a veranda egy részét utólag be is falazták.

Az épület eredeti belső kialakításáról szerencsére igen részletes leírás maradt fenn:

„A pincék egy része 300 hektoliter bor befogására, nagy 180-200 hektoliteres hordók elhelyezésére 3,60 m belső magassággal készült. A borpincét a modern körülményeknek megfelelőleg szigetelt kármentő medencékkel látták el, ugyancsak külön vízvezetéki csapok és összefolyó csatornák készültek, amelyeknek a hordók tisztogatásánál és mosásánál jut szerep. Bőséges villanyvilágítás és a hordozható lámpák számára szükséges dugaszos kapcsolók egészítik ki a modern borászati berendezést. A bor be- és kiszivattyúzása az épületet övező kert mögött lévő gazdasági udvarból történik, egy a kert alatt vezetett kőagyagcsőbe helyezett vörösrézcsövön át. A pincében nyert elhelyezést a részleges központi fűtés és melegvízszolgáltatás kazánhelyisége, a szén és faraktár, kézikamrák és egy borkóstoló fülke.

A lakásba vezető főbejárat a tér felé néző nyugati homlokzaton van. Az előszobából a hallba juthatunk, innét nyílnak a közös helyiségek, az ebédlő és a fogadószoba. A társadalmi helyiségek választják el a fiúk és az anya lakosztályát. Úgy a hall, mint az ebédlő jó tágasra, nagy vendégsereg befogására alkalmasan készültek. Az összes asztalosmunka fehér zománcmázolást nyert, kivéve a hallban, mely feketésbarnára fényezett tölgyfaborítást és ugyanilyen ajtókat és ablakokat kapott. A falborítást Unghváry Sándor festőművész három remek alkotása: a »szüret«, a »földművelés« és a »házitűzhely« képei élénkítik. A hall zöld gerendás mennyezetét a mezőkben fonódó szőlőindás naturalisztikus mintával díszítették. Az

⁴²⁶ Heves Megyei Levéltár, XV.12.14.d.

ebédlő a fogadó stukkó plafondjaira kasírozott vászonra festett allegóriák készültek. Az összes helyiségek falai keretekbe foglalt külön rajz szerinti brokátos mintájú festést nyertek. A hallban kandallót állítottak, a többi helyiségben pedig cserépkályhák vannak, csak a fürdő-, a passage- és kényelmi helyek kaptak központi fűtést.

Különös gond fordítottak a fürdőszobára, a konyhára és kamrára, az alsó csempével borított káddal, fayence ülőfürdővel, brivetvel, mosdóval, szájöblítő kagylóval és egy nyugófülkével lőn felszerelve. A konyha egyik hosszfa végig süllyesztett szekrény, a másik falon vannak a vízkagyló, a mosogató és a tűzhely, mely utóbbi fehér zománcos ajtókkal elsőrendű kivitelben készült.

A padlástérben a hátsó oromfal mögött száraz szőlőskamrát létesítettek, mely csupán szőlőakasztásra szolgál. A lakásban csak egy személyzeti szoba van, az inspekciós szobaleány számára, a többi cselédség az udvaron lévő külön cselédházban nyert elhelyezést.

A homlokzat nemes egyszerűséget mutat, csupán a főbejárat körüli rész nyert gazdagabb kiképzést. Külön kell megemlékezniünk a díszes rácsokról, melyek az épület egyik főekességét képezik. A rácsok szerkezeti és négyszögvasból készült részei feketére mázolvák, míg a teljesen naturalisztikus részek, levelek és virágok ezüstözött alapon lazúrszínezést nyertek.”⁴²⁷

Ez a kiváló épület sajnos jelen dolgozat írásának idején rendkívül rossz állapotban volt. Hosszú évekig tüdőbeteg-gondozóként működött, mialatt a belsőt teljesen átalakították, az eredeti enteriőrből semmi nem maradt fenn. Az állami tulajdonban lévő épület ráadásul 2010 óta üresen, elhanyagoltan áll, mivel a tüdőgondozó a gyöngyösi Bugát Pál Kórház épületébe költözött, és a villa nem kapott új funkciót.⁴²⁸

Szintén Wälder Gyula alkotása a Gyöngyös szempontjából nagy jelentőséggel bíró, a **Magyar Nemzeti Bank helyi fiókját és a tűzoltó laktanyát is magába foglaló épülettömb**, mely a már említett 1917-es tűzvész után épült óvintézkedésként, és az ország legmodernebb ilyen jellegű épületének számított.⁴²⁹ A bank épületszárnya 1924-ben, a laktanyáé pedig 1925-ben készült el, előbbiben bérlakások is kialakításra kerültek.⁴³⁰ Ma az egész épületet a katasztrófavédelem, illetve a tűzoltóság foglalja el.

A bonyolult alaprajzú, Kossuth Lajos utca, Páter Kiss Szaléz utca és Tűzoltó utca által határolt telken, keleti oldalával zárt soros beépítéshez csatlakozó, belső udvarral is rendelkező

⁴²⁷ Magyar Építőművészet, 1922, 22. évf. 1-3. szám.

⁴²⁸ HEOL, Heves megyei hírportál. <https://www.heol.hu/hirek/helyi-hirek/szemetes-es-gazos-az-egykoritudogondozo-829319/> 2019.11.16. (Más forrás nem áll rendelkezésre az épület közelmúltbeli sorsával kapcsolatban.)

⁴²⁹ Városok Lapja, 1937. 32. évf. 11. szám.

⁴³⁰ Magyar Építőművészet. 1926. XXVI. évf. 2. szám.

épülettömb nyeregtetőt kapott. Az épületre jó rálátás a Kossuth Lajos utca felől nyílik, innen szemlélve emlékeztet az egri Pénzügyi Palotára, ahhoz hasonlóan tömörszerű, figyelemfelkeltő, és a dekoráció is hasonló elemekből tevődik össze. A Tűzoltó utca felől szemlélve az épület más képet mutat, homlokzata tagoltabb és visszafogottabb, a tűzoltóságához kötődő funkcionális elemek jól megfigyelhetők rajta. Az épület összképének fontos eleme a tüzek észlelésére kialakított torony, mely formai kialakításának köszönhetően az Egri Líceum csillagvizsgáló tornyát idézi.

Az épület tervei sajnos nem érhetők el a Heves Megyei Levéltárban, mivel a funkció miatt titkosak, így az alaprajzi rendszer ismertetése nem lehetséges.

Az eredetileg a Magyar Nemzeti Bankhoz tartozó épületszárny homlokzata a Kossuth Lajos utca felé, tehát északra néz, kilenc tengelyes. A középső tengelyben nyílik az egyenes záródású főbejárat, fölötte szemöldökgyámos és félkörívesen záródó felülvilágítóval. A kapuhoz hasonlóval találkozhattunk a budai ciszterci rendház tervein, illetve díszítése szinte teljesen megegyezik az egri Pénzügyi Palota északi főbejáratán látottal, azzal az eltéréssel, hogy a gyöngyösi épület esetében a párkány két sarkán egy-egy méhkas helyezkedik el, mely a banki funkcióra utal. A főbejáratot az ajtószárnyakon és az ablakon elhelyezett, szintén virágos kovácsoltvas rácsok emelik ki. A magasszint szintén ablakai alatt könyöklőpárkányt látunk, mely egy vonalban fut az osztópárkánnyal. A könyöklőpárkányt három rozettával díszített homlokoldalú konzol tartja, ezeket leveles füzér köti össze – ezzel az elemmel a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium épületén sokszor találkoztunk. Az első emeletei ablakok díszítése azonban intenzívebb: alattuk vagy barokkos kötény, vagy kerek mezőben virágos váza tűnik föl. Minden második ablak szemöldökpárkányára nagyméretű, rózsákkal körülvett kagylóhéj került, mint azt Egerben több helyen láthattuk. Az ablakok között a két emeletet összekötő lizénák futnak. A középső három tengely fölött, a tetőben áttört hatású attika jelenik meg, rózsás füzérekkel. Eredetileg virágos műkő vázák is álltak rajta.⁴³¹

A nyugati, Práter Kiss Szaléz utca felőli homlokzat a tűzoltóságé. Ez tizenhét tengelyes, igen hosszú, és síkszerű. A két szélső, egytengelyes szakasz ugyan rizalitként enyhén előreugrik, de ez alig észrevehető, a dekoráció nagyrészt az imént ismertetett elemekből tevődik össze. A nyugati homlokzat tagoltabb részei közé tartozik a középső tengelyben elhelyezkedő, széles, kosáríves záródású főbejárat. A kapu impozáns keretezése solymosi kőből készült.⁴³² Szemöldökén zárókő látható, rajta egy sisakos tűzoltó arcát

⁴³¹ *Magyar Építőművészet*. 1926. XXVI. évf. 2. szám.

⁴³² Uo.

mintázó dísszel. Az ajtót kovácsoltvas rács is hangsúlyozza. A nyílás két oldalán pilaszterek állnak, melyek vitézkötéssel díszített konzolt tartanak. Az imént említett zárókő tartja a félköríves erkélyt, melyet kihalmozódó kovácsoltvas rács dekorál. Az erkély két oldalán, a konzolokról indítva igen nagyméretű, vaskos volutákat láthatunk. Ma ezen a homlokzaton nem látható több bejárat, de a publikált terveken és archív fotókon,⁴³³ a déli rizaliton látható egy egyenes záródású, barokkos előtetővel díszített ajtó, két oldalán egy-egy ovális ablakkal. Ma itt csak három ovális ablak látható, az ajtót befalzták.

A nyugati oldal leglátványosabb eleme azonban nem a szintén impozáns főbejárat, hanem a középső három tengely fölött magasodó, négyszintes tűztorony. Alsó két szintjének sarkai le vannak homorítva, második szintjét terasz fedi le. A terasz visszafogott, de barokk hangulatú korlátja törpepillérek között húzódik, melyek közül a két középsőt egy tüzet szító kislány, illetve egy tüzet oltó kisfiú alakja díszíti. A szobrok Markup Béla alkotásai,⁴³⁴ aki mint láttuk, rengetegszer dolgozott együtt Wälder Gyulával. A teraszra nyíló ajtó szemöldökpárkánya golyvázott, de más dekoráció már nem jelenik meg ezen a két szinten. A torony lefedése sátozott.

A Tűzoltó utca, tehát dél felé forduló homlokzat igen összetett ki-beugratott tömbjeinek köszönhetően, de díszítése alig van. Ez a homlokzat a tűzoltószertárhoz tartozik, képét erősen meghatározzák a tűzoltóautók számára nyitott, nagyméretű, kosáríves záródású kapuk, melyeknek máig eredeti szárnyain geometrizáló minta rajzolódik ki. A kapuk között támpillérek is megjelennek. Ehhez hasonló támpillérek láthatunk a gyöngyösi Szent Bertalan-templom főhomlokzatán is, Wälder valószínűleg innen vette az ötletet. (A templomot jól ismerte, hiszen részt vett annak tűzvész utáni restaurálásában.⁴³⁵ A támpillér nem barokk elem, de a Szent Bertalan-templom gótikus eredetű épület, csak később került sor barokk átalakításra, így nem furcsa a támpillérek megjelenése a főhomlokzaton.⁴³⁶) A homlokzaton megjelenő egyetlen művészi kivitelű dekoráció Szent Flórián szobra, mely szintén Markup Béla munkája.⁴³⁷

Az építkezésen dolgozó többi mester kiléte is megismerhető a korabeli forrásból:

„A díszítő-műkőmunkákat Szabó Rezső szobrász készítette. Kedves ékességei az épületnek a bejáratok felülvilágítóiban elhelyezett vasrácsok, melyek Hermann Béla

⁴³³ Uo.

⁴³⁴ *Magyar Építőművészet*, 1926. 26. évf. 2. szám.

⁴³⁵ *Városok Lapja*, 1939. 34. évf. 24. szám.

⁴³⁶ Tóth Endre – Buzás Gergely: *Magyar Építészet a rómaiaktól Buda elfoglalásáig*. Budapest, Kossuth Kiadó, 2016. 229.

⁴³⁷ Uo.

*lakatosmester műhelyéből kerültek ki. Az épület regieben épült, Fodor Károly vezetése mellett.*⁴³⁸

Az épület eredeti enteriőrjéről nincs információnk, bár a banki szárny impozáns lehetett. A bejutás a funkció miatt nehézkes, ám nem lehetetlen – a Kossuth Lajos utca felőli főbejárat mögött klasszicizáló későbarokk hangulatú, kazettás síkmennyezettel ellátott előtér húzódik, melynek sűrűn osztott, kosáríves záródású, üvegezett lengőajtaján copf jellegű rács is megjelenik. A lépcsőházban kevés dekoráció látható, ám az első emeleten légies vonalvezetésű, kanyargó indákból álló kovácsoltvas korlát van.

Szintén Wälderhez köthető a tűzvész utáni rekonstrukciókhoz és óvintézkedésekhez szorosan kapcsolódó **víztorony** 1926-os megépítése. Egy évvel később megjelent cikkben így olvashatunk Gyöngyös városának újjászületéséről:

*„400.000 pengős költséggel Wälder Gyula műegyetemi tanár tervei szerint felépítette Gyöngyös az ország legmodernebb tűzoltólaktanyáját, megteremtette az ország egyik legjobb vízvezetékét, mely 25 km hosszú vezetékkel, 3 artézikúttal és 500 köbméteres víztartályú víztoronnyal, gépi nyomás segítségével látja el a várost a legkitűnőbb összetételű bőséges vízzel, és ezzel végleg megszűnt a hajdan örökké fenyegető tűzvészveszedelem.*⁴³⁹

Láthatjuk, hogy Gyöngyös az 1920-as években hasonlóan nagy fejlődésen ment keresztül, mint Eger, ahol szintén ugyanebben az időszakban épült ki többek között a korszerű ivóvízhálózat is.

A víztorony építésénél ugyanúgy a Gyöngyösi Cementárugyár és Fodor Károly mérnök működött közre, mint a tűzoltólaktanya kivitelezésénél.⁴⁴⁰ Ugyan Gyöngyös földrajzi adottságai lehetőséget biztosítottak volna egy sokkal olcsóbb magaslati víztározó kialakítására, egyelőre ismeretlen okból a város vezetősége mégis egy víztorony felépítése mellett döntött.

Az épület szabadon álló, kör alaprajzú és ötemeletes, melybe már maga a víztartály is beleszámít. Nagy teherbírású vasbeton szerkezettel épült, hiszen az 500 köbméteres víztartály jelentős súlyát el kell bírnia. A földszint falazatán kőburkolatot láthatunk. Itt nyílik a kosáríves záródású bejárat, melynek műkö keretezését kerek motívumok díszítik. Szemöldökén zárókőmotívum jelenik meg, rajta az 1926-os évszám hirdeti az építés évét. A földszinten nyíló egyenes záródású ablakok mind kihasasodó, dekoratív, barokkos kovácsoltvas rácsokat kaptak. A földszint fölött láthatóvá válik az épület vázát képező nyolc

⁴³⁸ Uo.

⁴³⁹ *Városok Lapja*, 1937. 32. évf. 11. szám.

⁴⁴⁰ *Budapesti Hírlap*, 1934. 54. évf. 129. szám.

vasbeton pillér, melyek az első és a negyedik emelet között húzódó hengeres tömbből erősen előreugranak. A fal vakolata sávozott, a pillérek pedig szintén kőburkolatot kaptak. Az első, második és harmadik emelet ablakai mind egyenes záródásúak, díszítetlenek. A negyedik emeleten látható ablakok szegmensívvel záródnak, alattuk hegyes kötény helyezkedik el. A második emeleten, a bejárat tengelyében látható a homlokzat leglátványosabb eleme, Gyöngyös indákkal, volutákkal és virágos füzérekkel körülvelt, nagyméretű címere. A víztartály falazata ismét kiugrik, így a földszint szélességével megegyezik. A negyedik emeletről a víztartályba felvezető csigalépcső hengeres tömbje a falból kiugrik. A tartály falán csak kisméretű ablakok nyílnak. A víztorony tetején négy ablak és egy dekoratív kis lanterna látható, mely a különben ipari jellegű épület barokk hangulatát erősíti.

Fontos még megjegyeznünk, hogy Wälder nem csak új épületeket emelt a városban – melyek közül további kettőt még nem sikerült azonosítani –, hanem a tűzvész során erősen megrongálódott Szent Bertalan-templom helyreállítási munkálatait is vezette,⁴⁴¹ melyet Nagy Virgil terveit alapján hajtottak végre 1922-ben.⁴⁴² Így a város történelmi örökségének megóvásában is részt vehetett.

A Szent Bertalan-templom helyreállítása után érdemes megemlítenünk még egy barokk műemlékkel kapcsolatos munkát. Igaz, a **debreceni Szent Anna-templom** nem saját alkotás, mégis helye van a Wälder által tervezett épületek között, mivel az építész mind a külsőt, mind a berendezést tekintve számos változtatást hajtott rajta végre, így a templom összképét Wälder tevékenysége erősen meghatározza. A Szent Anna-templom építése a református többségű városban a piaristák 1719-ben történt letelepedéséhez, illetve gróf Csáky Imre kalocsai érsek tevékenységéhez köthető,⁴⁴³ valamint ahhoz a tényhez, hogy a szabad királyi városi címet elnyert Debrecen kötelezte az uralkodó egy katolikus templom építésére.⁴⁴⁴ Az 1721 és 1746 között emelt templom terveit az Egerben alkotó, milánói származású Giovanni Battista Carlone készítette,⁴⁴⁵ a tornyok felső szintjét 1824-ben építették⁴⁴⁶ Povolni Ferenc terveit alapján.⁴⁴⁷

Az egyhajós, három-három oldalkápolnával rendelkező templomot nyeregtető fedí, a kétszintes homlokzat timpanonos oromzatban zárul.⁴⁴⁸ Jól látható, hogy a tornyok később

⁴⁴¹ *Városok Lapja*, 1939. 34. évf. 24. szám.

⁴⁴² *Városok Lapja*, 1937. 32. évf. 11. szám.

⁴⁴³ *Magyarország építészetének története*. Szerk.: Sisa József – Dora Wibenson. Vince Kiadó, Budapest, 1998. 135. A továbbiakban: Sisa-Wiebenson: Magyarország építészetének története.

⁴⁴⁴ Sz. Kürti Katalin: A debreceni Szt. Anna r. k. plébániatemplom. In.: *Műemlékvédelem*, 1985. 29. évf. 1. szám

⁴⁴⁵ Velladics Márta: Magyar építészet: barokk rokokó és copf. Kossuth Kiadó, Budapest, 2002. 29.

⁴⁴⁶ Sisa-Wiebenson: Magyarország építészetének története. 135.

⁴⁴⁷ Sz. Kürti Katalin: A debreceni Szt. Anna r. k. plébániatemplom. In.: *Műemlékvédelem*, 1985. 29. évf. 1. szám

⁴⁴⁸ Sisa-Wiebenson: Magyarország építészetének története. 135.

épültek, a toronysisakokon már klasszicizáló elemeket fedezhetünk fel. A homlokzatot eredetileg számos, szintén egri mesterek által faragott szobor díszítette. Mária Immaculata, Szent Péter, Szent Pál, Kalazanci Szent József, Nepomuki Szent János, Szent László, Szent Ilona, Árpád-házi Szent Erzsébet, és Szent Flórián szobrát Wälder Gyula eltávolította a homlokzatról, ma már csak Szűz Mária és a gyermek Jézus alakja látható eredeti helyén, az oromzat szoborfülkéjében. Megtalálhatók még a homlokzaton Szent Imre és Szent István szintén barokk szobrai, ám ezek áthelyezésre kerültek, amikor Wälder 1927-ben két új bejáratot nyitott a főbejárat mellett, a toronyaljakon kagyló motívummal díszített szoborfülkéket alakított ki, ide került át a két említett figura.⁴⁴⁹

A templombelső felújítására már az 1930-as években került sor. Ekkor a templom még számos 18. és 19. századi berendezési tárggyal rendelkezett, ám ezek közül Wälder sajnálatos módon többet eltávolított és nyomuk veszett.⁴⁵⁰ A ma a templombelsőben látható Szent Rókus-, Szent Sebestyén-, és Nepomuki Szent János-szobor, valamint a Kalazanci Szent Józsefet ábrázoló oltárkép és a mellékoltárok faragványai egészen biztosan a 18. századból származnak, ám 1936-ban eltávolítottak egy a Szentháromságot, Máriát és Joáchimot, valamint egy Nepomuki Szent Jánost ábrázoló oltárképet. A 19. században került a templomba Szent József, Szent Flórián, Szent Valburga, Szent Ferenc, a Szeplőtelen Szűz, Szent Anna, és a Szentcsalád képe, utóbbi három ma is megtalálható az épületben, a többit azonban a felújítás alkalmával eltávolították.⁴⁵¹

Egészen biztosan Wälderhez köthetők a keleti oldal kápolnáiban álló oltárok, melyeknek oltárképét Ungváry Sándor festette, továbbá Wälder tervezte a templombelső két leglátványosabb elemét, a főoltárt, illetve a szószéket. A díszes neobarokk oltárépítmény által keretezett kép az előbb említett, Szent Annát ábrázoló festmény, melyet 1834-ben készített a bécsi festőművész, Karl Rahl. Ez 1928-ig egészen biztosan egy szürkére festett, egyszerű, későklasszicista keretben állt,⁴⁵² és a Wälder által tervezett oltárépítménnyel került méltó helyre. Az Oberbauer-cég által gyártott, és Markup Béla aranyozott szobraival díszített oltáron a Wälderre jellemző burjánzó barokkos ornamentika jelenik meg. Az oltárkép két oldalán ión fejezetes oszlopok láthatók, köztük négy férfi szent szobra foglal helyet. A szobrok attribútumaik alapján egyházi méltóságokat ábrázolnak, valószínűleg a négy nyugati egyházatyát, Szent Ambrust, Szent Jeromost, Nagy Szent Gergely pápát és Szent Ágostont. A

⁴⁴⁹ Sz. Kürti Katalin: A debreceni Szt. Anna r. k. plébániatemplom. In.: *Műemlékvédelem*, 1985. 29. évf. 1. szám

⁴⁵⁰ Uo.

⁴⁵¹ Uo.

⁴⁵² Baranyai Béláné: Újabb adatok a debreceni Szent Anna-templom berendezésének történetéhez. In.: *Ars Hungarica*, 1980. 8. évf. 1. szám

Szent Annát ábrázoló oltárkép fölött Ungváry Sándor két további festménye helyezkedik el,⁴⁵³ melyeket angyalok fognak közre, az oltár lezárását pedig sugárkoszorús baldachin adja. Az oltárépítmény kifejezetten hasonlít a budai Szent Imre-templomban látható főoltárhoz, mellyel nemcsak formájában, hanem a dekoráció részleteiben is számos ponton megegyezik. Ez nem meglepő, hiszen a debreceni oltár tervezése a Szent Imre-templom építésének idejére, 1936-ra tehető.⁴⁵⁴

Az 1937-ben készült díszes szószék⁴⁵⁵ szintén emlékeztet a Szent Imre-templomból ismert darabra, dekorációjában több hasonlóság is felfedezhető, formája azonban merevebb, nem jellemzők rá a hullámzó körvonalak. A szószék kosarának mellvédjét aranyozott kagylóhéjjal díszített fiúkébe helyezett, szintén aranyozott ruhában látható szentek alakja dekorálja. A szószék felső részén aranszárnyú puttók sorakoznak, a mennyezetén a Szentlélek galambja van. A szószékre vezető lépcső korlátján ismét megjelennek a kagylós fiúké, ám ezekben virágokkal körülvett, aranyozott vázák foglalnak helyet.

Az 1936-ig hófehér templombelső gazdag stukkódíszítést és mennyeztfreskókat is kapott a felújítás alkalmával, utóbbiakat Ungváry Sándor tervei alapján Takács István és Prohászka József festette. A mennyezetén Szent László, Szent Imre, Szent Erzsébet és Szent Cecil életéből láthatunk egy-egy jelenetet, az oldalsó ablakok alatt pedig a magyar katolicizmus jellegzetes alakjai, például Fráter György, Vitéz János és Pázmány Péter alakja látható. Az alapító, gróf Csáky Imre is megjelenik, a templom makettjét tartja kezében.⁴⁵⁶ A főoltár és a szószék mellett az említett freskók és a gazdag stukkó díszítés a felújítás erősségei, utóbbiak Wälder számos munkáján hasonló formában jelennek meg és nagyon jól harmonizálnak az épületben található eredeti barokk elemekkel.

1926-1927-ben épült a **miskolci Zenepalota**, mely jelenleg a Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskolaként és a Miskolci Egyetem Zenetörténeti Intézeteként működik. Eredetileg azonban a zeneiskola mellett a miskolci női felsőkereskedelmi iskolának is helyet adott, valamint üzletek és egy hangversenyterem is kialakításra került benne.⁴⁵⁷

A zeneiskola csak 25 év fennállás után kaphatott új, korszerű épületet,⁴⁵⁸ pedig már 1907-ben is kiírtak egy pályázatot az új Zenepalota tervezésére.⁴⁵⁹ A pályázatra tizenhárom

⁴⁵³ Sz. Kürti Katalin: A debreceni Szt. Anna r. k. plébániatemplom. In.: *Műemlékvédelem*, 1985. 29. évf. 1. szám

⁴⁵⁴ Uo.

⁴⁵⁵ Baranyai Béláné: Újabb adatok a debreceni Szent Anna-templom berendezésének történetéhez. In.: *Ars Hungarica*, 1980. 8. évf. 1. szám

⁴⁵⁶ Sz. Kürti Katalin: A debreceni Szt. Anna r. k. plébániatemplom. In.: *Műemlékvédelem*, 1985. 29. évf. 1. szám

⁴⁵⁷ *Magyar Építőművészet*. 1926. XXVI. évf. 2. szám.

⁴⁵⁸ *Miskolci Reggeli Hírlap*, 1927. 36. évf. 287. szám.

⁴⁵⁹ *Művészet*, 1907. 6. évf. 5. szám.

pályamű érkezett, az első díjat Haász Gyula és Málnai Béla nyerte,⁴⁶⁰ de egyelőre ismeretlen okokból nem került sor az építkezésre. 1926-ban aztán újabb pályázat kiírására került sor, ezúttal Wälder Gyula nyerte az első díjat. „*A megoldás nehézsége abban állott, hogy egy aránylag kis telken nagyon sok helyiséget: boltokat, két iskolát és hangversenytermet kellett elhelyezni.*”⁴⁶¹ A Zenepalota megnyitásakor az ország egyik legjelentősebb ilyen jellegű intézetének számított. A nagyszabású megnyitóünnepségre 1927. december 17-én került sor, egy igen színvonalas koncert formájában. Az avatáson részt vett az iskola névadója, Hubay Jenő hegedűművész is,⁴⁶² kinek bronz mellszobra mai napig az épületben látható.

A négyzet alaprajzú, zárt (és ma már fedett) udvar köré rendeződő, szabadon álló, kétemeletes és manzárdtetős épület igen tömörszerű, tekintélyparancsoló főhomlokzatának és méreteinek köszönhetően már messziről intézmény hatását kelti.

Mint már említettük, az épületben üzlethelyiségek is helyet kaptak. A földszinti alaprajz tanúsága alapján ezen a szinten néhány tantermen és a nagyméretű aulán kívül eredetileg valóban főleg üzletek helyezkedtek el, melyek a teljes északi traktust elfoglalták. Az első emeleten ismét láthatunk egy boltozott hatást keltő előteret, és ide kerültek a további tantermek mellett a különböző igazgatói és tanári helyiségek is. Az emelet északi oldalát a nagyméretű, két szint belmagasságú hangversenyterem foglalja el, melyhez a művészek számára kialakított helyiségek is tartoznak. A második emeleten ismét tantermeket láthatunk, valamint innen nyílik a hangversenyterem karzata is.⁴⁶³

Az épület külső kialakításáról a következőt olvashatjuk a Magyar Építőművészetben:

„*A homlokzaton az összes ablakok és bejárók kökeretet kapnak. Az eresz feletti kiépítések és az összes szobrásmunkák műköből készülnek, részben Rákos M., részben Szabó Rezső budapesti szobrászoknál. Nagyon jól sikerült a tető héjalása, vízszintes élű, kisméretű, igen tetszetős, újszerű rombikus formájú, rozsdavörös, valódi Eternit-lapokkal (Hatschek Lajos). Az építőmesteri munkálatokat Singer és Papp miskolci építészmérnökök végzik. A palota alacsony nyomású, központi gőzfűtésre van berendezve. A kazánteleg speciális hazai barnaszemek gazdaságos eltüzelésére van szerkesztve.*”⁴⁶⁴ A Zenepalota valóban nagyszabású.

A keletre, tehát a Bartók Béla térre néző főhomlokzat tizenegy tengelyes, a középső, öttengelyes szakasz rizalitként előreugrik. A földszinten szinte minden tengelyben félköríves záródású ajtók vagy nagyméretű kirakatablakok nyílnak. A középrizalit földszintje a

⁴⁶⁰ Magyar Építőművészet, 1907. 5. évf. 10. szám.

⁴⁶¹ Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám.

⁴⁶² Miskolci Reggeli Hírlap, 1927. 36. évf. 287. szám.

⁴⁶³ Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám.

⁴⁶⁴ Uo.

leglátványosabb. Itt a középső és a két szélső tengelyben kapuval találkozhatunk, melynek szárnyait indákkal és tollakkal körülvelt rózsák, illetve baglyok díszítik. Mint már az egi példák alkalmával említettük, a bagoly Pallasz Athéné, a bölcsesség istennőjének szimbóluma, így jól illik egy oktatási intézményhez. A hármass főbejáratot hangszerekkel díszített fejezetű dór oszlopok keretezik, melyek az első emeleti, látványos erkélyt tartják. Ezen kővázákkal, illetve kosárákkal díszített törpepillérek között húzódó kovácsoltvas rácsot látunk. A rizalit két szélén egy-egy obeliszk látható, melyekhez az erkély barokkos mintázatú korlátja csatlakozik. Az obeliszkeken levélfüzér keretben, szalagokkal díszítve lantot látunk, mely az épület funkciójára utaló elem. A tetőben, a középső tengelyben, a tetőben kis oromzat jelenik meg, a Wäldertől megszokott kialakítással.

A Zenepalota északi homlokzata szintén impozáns, dekorációja érdekesebb, mint a főhomlokzaté. Nyolctengelyes, középső négytengelyes szakasza rizalitként enyhén előreugrik. A földszinten nagyméretű, félköríves lezárású kirakatablakokat látunk, melyek a már említett üzletekhez épültek. Megemlítenők az első emeleten, a középrizaliton nyíló félköríves ablakok, mert szemöldökükön burjánzó műkő ornamentika látható. Az ablakok alsó ötödét légies, leveles kovácsoltvas rácsok díszítik. A középrizalit második emeleti ablakai is igen látványosak, itt ugyanis a Wälderre jellemző, egyenes szárú lantablakok nyílnak. A rizaliton az első és második emeleti ablakokat pilaszterek fogják közre, műkő fejezetük impozáns. Ión fejezetük közepén meztelen nőalak jelenik meg, valószínűleg egy múzsa. A nőalak lábai alatt vitézkötés díszíti a pilaszterek törzsét. Az imént leírt, díszesebb szakasz a hangversenytermet takarja. Az építésze jellemző, hogy a nagyobb jelentőségű termeket a homlokzaton is hangsúlyozta, ezt tette például a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium dísztermének esetében is. A középrizalitet feltűnő attika zárja le. Két szélső szakaszán csak a Wäldertől megszokott, áttört motívumsor jelenik meg, középső szakasza azonban igen tagolt. Két virágos vázával díszített törpepillér közül akantuszlevelekkel és rózsákkal díszített hullámok indulnak. Középen Miskolc erősen díszített címere látható, tetején egy nagyméretű, babérkoszorúval körülvelt lant van.

A Zenepalota nyugati és déli homlokzata szintén harmonikus összképet alkot, ám visszafogottabb, mint az imént ismertetett két homlokzat. A falfelületek síkszerűek, az ablakkiosztás egyenletes. A dekoráció az imént ismertetett elemekből tevődik össze, de visszafogottabb.

A Zenepalota belső kialakításáról is olvashatunk az előbb idézett forrásban:

„A boltozatos földszinti tágas ruhatár, az emeleti foyer és a nagyterem igazi díszei lesznek Miskolc városának. (...) A hangversenyterem légfűtéssel van ellátva. A központi fűtés

és vízvezetéki munkálatokat Ilkovich I. budapesti és Weitzenhoffer B. miskolci cég közösen végezték.”⁴⁶⁵

Valóban említésre méltó a bejárati csarnok, melynek síkmennyezetét vastkos, négyszögletes pillérek és kosáríves pántok támasztják alá. Az így kialakított tér valóban boltozott hatást kelt, a mennyezeten látható barokk motívumoktól igen hangulatos. Ezt a „trükköt” Wälder előszeretettel alkalmazta más épületekben is, de inkább a folyosókon. Ebben a nagyobb térben ez a módszer különösen látványos eredményt hozott. Az épület belső terének fényét emeli az előcsarnok dongaboltozatos, copf jellegű kazettákkal díszített tere, a lépcsőházak kosárívek között húzódó, robosztus és áttört műkö korlátjai, illetve a Wälderre jellemző stukkók és akantuszleveses műkö vázák.

Az enteriőr legjellegzetesebb része azonban a kitűnő akusztikájú hangversenyterem, melynek ornamentikájára nagy figyelmet helyezett az építész. Az egész térben visszatérő elem a faragott kazettás díszítés, az ajtóktól kezdve az orgonaszekrényig mindenhol megtalálható. A terem képét egyértelműen a nagyméretű, áttört, tekergőző, aranyozott indákkal dekorált orgona uralja, melyet az Angster József és Fia Orgona- és Harmóniumgyár Rt. gyártott. (Csak úgy, mint a Szent Imre-templom orgonáját.) Az orgonaszekrényt természetesen maga Wälder tervezte.⁴⁶⁶ (Angster József még évek múltán is ezzel az orgonával reklámozta cégét, a fényképes hirdetés számos lapban megtalálható.) A déli oldalfalon volutás és virágos szemöldökpárkányú ablakokat, és fölöttük gipszstukkókkal körülvett festményeket láthatunk. A festmények fölött szemöldökgyámos, félköríves záródású ablakok nyílnak. A szemközti, tehát északi falon félköríves ablakokkal találkozunk, fölöttük ismét festmények és szemöldökgyámos ablakok. Ezek az ablakok az északi homlokzaton nyílnak, láthattuk, milyen díszes a külső kialakításuk is. Az ablakokat és festményeket mindkét falon íón fejezetű, rózsás törzsű pilaszterek fogják közre. Az orgonával szemben helyezkedik el a karzat, melyre jellegzetes, félköríves lezárású páholyfülkék is kerültek, kagylóhéjas és virágos díszítéssel.

Bár az épület összességében színvonalas és hangulatos, a hangversenyterem Wälder kevésbé sikerült munkái közé tartozik. Igaz, az orgona és az akusztika kiváló, így jól használható, valamint rokokó elemeinek köszönhetően a Zenepalota funkciójához illeszkedik, ez a terem túlzás. Bár az egyes elemek külön-külön jól mutatnak, ilyen nagymennyiségű, részletező és sokféle díszítés együttes alkalmazása kaotikus, izléstelen hatást kelt.

⁴⁶⁵ Uo.

⁴⁶⁶ *Magyar Építőművészet*, 1930. 30. évf. 2. szám.

A szegedi Polgári Iskolát, vagy mai nevén a Szegedi Tudomány Egyetem Juhász Gyula Gyakorló Általános Iskoláját 1928-ban alapították. Ekkor tervezte az épületet Wälder, mely 1929 szeptemberére el is készült, így az új tanév már itt kezdődhetett mind a gyerekek, mind a tanárképző főiskola hallgatói számára. Az épület a tanárképző főiskola szomszédságában kapott helyet. Érdekes módon a főiskola egy régebbi, a célra kevésbé alkalmas épületbe költözött, miközben a polgári iskola korszerű és kifejezetten nagyméretű, új épületet kapott.⁴⁶⁷

Az épület tervei nem elérhetőek,⁴⁶⁸ így alaprajzi rendszerét nem tudjuk bemutatni, ám leírással rendelkezünk. Az épületben a Boldogasszony sugárút felőli épületszárnyban helyezkedett el a tanárképző főiskola gyakorló iskolája, tanári helyiségekkel, tantermekkel és két lakással. Ide kerültek a főiskola egyes termei is, például a kézimunka terem, vagy az énekzene terem. A Semmelweis utca felől nyíló tömbbe pedig 1930-ban a Szent Imre Polgári Iskola költözött. A tornatermet a három intézmény közösen használta. Az egész épületben jól felszerelt szaktantermek kerültek kialakításra, például természetrajz-vegytani előadóterem, rajzterem, fizikaszertár, mértanszertár, és cserkészotthon. A korszakban újdonságnak számított a jól felszerelt iskolaorvosi rendelő is.⁴⁶⁹

Az összetett felépítésű, egy kis szakasztól eltekintve szabadon álló, a magasszinttel együtt háromemeletes, nyeregtetős épület impozáns. Főhomlokzata a Boldogasszony sugárútra néz, héttengelyes. A homlokzat középső, öttengelyes szakasza rizalitként enyhén előreugrik, a leglátványosabb elemek azonban nem itt láthatók, hanem a két szélső, különben üres falszakaszon. Az egyik ilyen látványos kialakítású rész a délnyugati végen elhelyezkedő főbejárat, melynek műköből öntött keretezése még az építéshez képest is erősen tagolt. Két oldalán lefelé keskenyedő, íon fejezetes, igen erősen dekorált pillérek és pilaszterek jelennek meg. Törzsükön virágokkal körülvéve ismét megjelenik a vitézkötés, fejezetükön pedig kagylót és köténykét látunk. Ezek tartják a két sarkán erősen kiugró szemöldökpárkányt, mely oromzatszerűen magasodik a kapu fölött, melynek közepén tojással keretezett dombormű van. A domborművön első ránézésre Szűz Mária, a gyermek Jézus és a gyermek Keresztelő Szent János alakja ismerhető fel, legalábbis elrendezésük alapján egyértelműen erre az ikonográfiai típusra asszociálnánk. Azonban ha jobban szemügyre vesszük, a nőalak nagyon fiatalnak tűnik, kislány is lehet, így elképzelhető, hogy a

⁴⁶⁷ Bácsi János – Csillik László: *Évkönyv az iskola fennállásának 70. évfordulójára*. Szeged, 1998. Felelős kiadó: Bácsi János gyakorlóiskola igazgató. Elérhető: <http://www.gyak.jgypk.u-szeged.hu/2023.01.08>.

⁴⁶⁸ Az épület eredeti tervrajzai hivatalosan a szegedi Csongrád-Csanád Megyei Levéltárban találhatóak, ám ott sajnos lappanganak, így nem megtekinthetők.

⁴⁶⁹ <http://www.gyak.jgypk.u-szeged.hu/index.php?menu=pri&pid=tortenet> 2019.10.11.

kis csoport csak az intézménybe járó gyerekekre, illetve a tanítóképző növendékeire utal. Hasonló keret megismétlődik a homlokzat északkeleti szélén is, itt azonban egy kosáríves záródású, nagyméretű kagylóhéjjal kibélelt szoborfülke körül láthatjuk. A szoborfülkében díszkút helyezkedik el, melyet kovácsoltvas rács határol. A díszkúton, egy klóbuszon Szűz Mária nagyméretű, kígyót taposó szobra áll, két oldalán kis puttók. A szobrot ismét Markup Béla mintázta.⁴⁷⁰ A szemöldökpárkány kerek mezőjében itt nem dombormű látható, hanem a Boldogasszony Anyánk szövege olvasható. Ez a homlokzat a Boldogasszony sugárútra néz, valószínűleg ezért került itt elhelyezésre az impozáns díszkút.

Mint már említettük, a középrizalit öttengelyes, leglátványosabb eleme az első emeleten elhelyezkedő, áttört virágos műkö korlással és nagyméretű barokkos vázákkal díszített erkély. Az erkélyajtó golyvázott szemöldöke szintén plasztikus, az itt megjelenő nagyméretű, kagylóval és virágokkal díszített magyar címert vaskos voluták veszik körül. A manzárdtetőben megjelenik egy az építésre jellemző oromzat, mely ugyan olyan, mint a Wälder-villa főhomlokzatán látott társa.

Az épület többször megtörő, izgalmas alaprajza miatt sok homlokzattal rendelkezik, ám ezek nagy része kevésbé látványos, mint a főhomlokzat. Mivel nagyrészt az előbb ismeretett elemek jelentkeznek rajtuk, nem kíséreljük meg mindet részletesen bemutatni.

Említésre méltó azonban az épület Semmelweis utcára néző homlokzata, mely annyira impozáns, hogy második főhomlokzatnak is nevezhető. Ennek is leginkább középső, kidomborodó, háromtengelyes középrizalitja izgalmas, mivel a többi falszakaszon a főhomlokzatról ismert elemek ismétlődnek. A középrizalit azonban igazán nagyszabású. Középső tengelyében nyílik a félköríves záródású bejárat, mellette egy-egy ablak, kihasadó barokkos ráccsal. A nyílásokat rózsás törzsű pilaszterek fogják közre. Ezek tartják a homlokzat ívét követő, magasföldszinti erkélyt, melynek áttört műkö korlátján ismét vázák állnak. Az erkély két oldalán egy-egy ovális ablak jelenik meg. Az erkély fölött, a domború falfelületbe mélyítve két emelet magasságú fülkét láthatunk, benne a középső tengely nagyméretű nyílásaival. A fülke felülete sávozott. Hasonló megoldással az Egri Líceum csillagvizsgáló tornyán találkozhatunk, melyet a gyöngyösi Tűzoltóság kapcsán már említettünk. A fülkében nyíló magasföldszinti erkélyajtó egyenes záródású, az emeleti azonban félköríves. Az ablakok szintje nem teljesen egyezik a többi tengelyben lévő ablakokéval, ebből is látszik, hogy az íves felület mögött lépcsőház van. A fülke fölött, a sávozott falfelületen virágfüzér található. A tetőben megjelenik egy feltűnő oromzat, mely

⁴⁷⁰ T. Molnár Gizella: *Főiskolánk a szegedi sajtó tükrében. Tanárképző Főiskola Szegeden 1928-1993* (Repertórium). Szegedért Alapítvány - Délmagyarország, Szeged, 1993. 9-12.

mindenben megegyezne a főhomlokzaton látottal, csak éppen ennek vonala követi a középrizalit kidomborodó ívét.

Az épület belseje meglepően visszafogott a homlokzatokhoz képest, de kellemes. A folyosókat a korszakra jellemző, fekete-fehér műkő járólappal burkolja, és több helyen is találkozhatunk az építész által gyakran alkalmazott kosárfészes záródó, üvegezett lengőajtókkal, és dekoratív kialakítású, áttört, levelekkel díszített műkő korlátokkal. Látványos díszterem vagy elegáns aula nem került kialakításra.

Szintén Wälder iskolaépületeinek sorát gyarapítja a **budakeszi zárda és leányiskola (mai nevén Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium)**, melyet a Magyar Építőművészetben megjelent tervek szerint 1926-ban tervezett az építész.⁴⁷¹ Az Isteni Megváltó Leányairól Nevezett Kongregáció nővérei már az 1880-as évektől folytattak oktatási tevékenységet a településen, de saját épülettel nem rendelkeztek. A jelenlegi épület megépítésére Miller József plébános és Prohászka Ottokár püspök közbenjárására biztosított keretet Klebelsberg Kunó kultuszminiszter, az alapkövetétel 1927-ben történt. 1948-ban került államosításra az iskola, de 1990-ben újraindulhatott a katolikus oktatás az épületben.⁴⁷² Az intézményt korszerű épületszárnyakkal is bővítették, az új részek stílusa alapján a 2000-es években. (Az épület leírása a csatlakozó épületrészek homlokzatmódosító szerepe miatt az 1927-ben publikált tervek alapján történik.)⁴⁷³

A szabadon álló, három szárnyával négyzet alakú udvar köré rendeződő, egyemeletes, nyeregtetős épület Wälder Gyula impozáns iskolaépületeinek sorát gazdagítja. Homlokzatait ismét az egyenletes ablakkiosztás, a felületeket oldó lizénák és a tagolt műkő elemek határozzák meg, melyeken érett barokk díszek közé copf jellegűek is vegyülnek. Az épületen érvényesül a barokk kolostorépítészet hatása.

A terveken⁴⁷⁴ láthatjuk, hogy az épület délnyugati és délkeleti szárnyába kerültek a tantermek, az északkeleti szárnyat teljes egészében a kápolna alkotta. A földszinti tantermek és tanári szobák az udvar körül haladó, boltozott folyosóról nyíltak, ahonnan a kápolna szentélyébe is be lehetett jutni. A kápolna természetesen a főhomlokzaton is rendelkezett bejárattal. Az első emeleten már nem boltozott folyosókkal találkozunk, ám a zárda terei a földszintihez hasonló elrendezésben nyíltak. A terveken látható a belső udvar közepén egy kút is, mely soha nem készült el, pedig ez az elem erősítette volna a barokk kolostorokra – például a tihanyi bencés apátsági kolostorra – való utalást, mely kiválóan illeszkedik a

⁴⁷¹ Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 2. szám.

⁴⁷² <http://www.prohaszka-budakeszi.hu/iskolankrol/multunk> 2023.01.08.

⁴⁷³ Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 2. szám.

⁴⁷⁴ Uo.

funkcióhoz. (Az épület elosztása a többszöri átépítés miatt megváltozott, méltatlan módon a kápolna tömbjében is osztályteremk vannak.)

Az épület délkeleti, Széchenyi utcára néző homlokzata a főhomlokzat. Két szakaszból áll, a főtömb héttengelyes homlokzatából, és a kápolna alacsonyabb épülettömbjéből. A főbejárat a nagyobb tömb középső tengelyében nyílik. Az elegáns kapu szárnyain és a felülvilágítón itt is kovácsoltvas rácsot látunk. A keret műkőből készült, igen tagolt, az egri Pénzügyi palotán látotthoz hasonló, ám annál egyszerűbb. A kosáríves szemöldökön nagyméretű kagylóhéj jelenik meg, a nyílás két oldalán négyszögletes, erősen előreugró pilaszterek állnak, melyeknek törzsét vitézkötés díszíti, valamint kisebb kagylóhéjak. Babérkoszorús fejezetüket volutába kanyarodó konzolok fonják át. A konzolok egy visszafogott párkányt tartanak, mely a sarkain kiugrik a pilaszterek fölé, rajta szőlős-virágos kővázák állnak. A kapuzat fölötti ablak műkő mellvédjét drapériába tekert virágok és szőlőfürtök füzére díszíti. A főtömb ablakai alatt barokkos kötény jelenik meg, az emeletiek pedig kagylós szemöldökpárkányt és igen dekoratív, rózsákkal díszített kovácsoltvas virágtartó rácsot is kaptak. A középső három tengelyben manzárdablakokat is látunk, melyek fölött szegmensíves timpanon jelenik meg.

A kápolna homlokzatán enyhén kiugró, sávozott, lehomorított sarkú falszakaszt látunk középen, melyen a díszes bejárat nyílik. A nyílás szemöldökgyámos és kosáríves, a kapu szárnyain a deszkák elhelyezése adja a geometrikus mintát. Két oldalán egy-egy ión fejezetes oszlop áll, melyek erősen kiugró párkányt tartanak. A párkány két sarkán gömbölyded vázák állnak. A párkány közepén megszakad, itt ugyanis a nagy felületet kitöltő, műkőből kialakított képmező látható, benne szöveggel és pálmaágakkal. A szöveg a következő: BEATI, QUI LUGENT, QUONIAM IPSI CONSOLABUNTUR – HŐSÖK KÁPOLNÁJA. A latin szöveg a nyolc boldogság egyike. „Boldogok, akik szomorúak, mert majd megvigasztalják őket.” Ez a mondat és a Hősök Kápolnája elnevezés háborúban elhunytak emlékhelyére utal, ám erre vonatkozó forrás nem található. A képmező két szélén virágos törzsű pilaszterek tartják a felső, íves párkányt, melynek tetején rózsás váza áll. A kapu két oldalán, a sík falfelületen, lizénákkal keretezve egy-egy félköríves záródású szoborfülke van. Ezek ma üresek, de a terveken szentszobrokat láthatunk bennük.⁴⁷⁵ A kapu fölött tagolt oromzat is emelkedik, mely követi a kiugró középső falfelület vonalát. Az oromzat közepén indákkal körülvett, sugárzó Szentháromságot láthatunk.

⁴⁷⁵ Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 2. szám.

Az épület északkeleti homlokzatát eredetileg a kápolna tömbje uralta. Hosszházának homlokzatán három, köténnyel díszített, szemöldökgyámos és félköríves záródású ablak nyílt, lizénák által közrefogva, mely Wälderre igen jellemző megoldás. A poligonális záródású szentély falán pedig hasonló, de kisebb ablak nyílt, virágfüzéres konzolokkal díszítve, valamint a terveken ovális ablakot is látunk. A terveken látható még a délnyugati épületszárny alig díszített, belső udvarra néző homlokzata. Ma a kápolna háromtengelyes falszakaszához kapcsolódik az új épületrész, melyen még kétszer megismétlődnek a kápolna ablakai, de a további homlokzatai merőben más stílusúak.

Az épület hátsó, tehát északnyugati homlokzata igen összetett volt a különböző ki-beugratott épülettömbök miatt, de ma már nem eredeti formáját mutatja a bővítés miatt. A homlokzat északkeleti végén látható a poligonális záródású szentély, szemöldökgyámos és félkörívesen záródó, illetve ovális ablakokkal. Mellette rizalítként kiugró keskeny szakasz figyelhető meg, formájából ítélve lépcsőházat rejthet. A homlokzat északnyugati végén szintén rizalítként kiugrik egy háromtengelyes, széles szakasz. A középső tengelyben, az alagsorba vezető ajtó látható, valószínűleg pincelejárát. A két rizalit közé eső falszakasz kialakítása dekoratív, és itt látható a kellemes, nyitott belsőudvar is. A középső, háromtengelyes szakasz földszintjén nagyméretű, kosárívesen záródó, üvegezett ajtókat láthatunk, melyek a folyosó boltszakaszaiba nyílnak, az emeleten pedig kisméretű, egyszerű ráccsal védett, egyenes záródású ablakokat. (A rács is arra utal, hogy az emeleten kapott helyet a zárda.) A középső tengelyben, az ajtó fölött nagyméretű kereszt van. A tetőben ökörszem ablakok nyílnak.⁴⁷⁶

Az épület délnyugati homlokzata hattengelyes, és teljesen síkszerű. A földszinti ablakok könyöklőpárkányát ismét három konzol tartja, rózsás füzérekkel összekötve, melyet már sok Wälder épületen láthattunk. A homlokzat többi dekorációja megegyezik a főhomlokzaton látottakkal. Ehhez a homlokzathoz is csatlakozik egy újabb épületszárny, méghozzá az északnyugati végén, így ez a falszakasz is módosult, de szerencsére sokban eredeti.

Az eredeti enteriőről nem rendelkezünk sok információval, ám sok jellegzetes elem ma is megtalálható. Érdekes módon a földszinti folyosó valódi élkeresztboltozatot kapott, amely a barokk kolostorokra jellemző hangulatot erősíti, de az emeleten már a síkmennyezetes, kosáríves pántokkal alátámasztott szerkezettel találkozunk, mely Wälderre jellemző. Az iskolában több helyen találkozhatunk még az építésre jellemző, barokkizáló

⁴⁷⁶ Uo.

kovácsoltvas korlátokkal, és a padlót eredetileg borító sakktáblamintás, vörös-fehér műkö járólappal is, ám ezekből a részletekből láthatjuk, hogy az épület – funkciójának megfelelően – visszafogott enteriőrt kapott. A kápolna ma már nem létező berendezéséről sajnos semmilyen információval nem rendelkezünk.

Wälder egyetlen külföldön épült munkája a **szófiai Magyar Követségi Palota**, mely ma is az eredeti funkcióját tölti be. Az épületet Wälder 1926-ban tervezte,⁴⁷⁷ az átadásra a következő évben került sor.⁴⁷⁸ A második világháború alatt bombatalálat érte, így komoly károkat szenvedett, 1948-1949-ben Kardos György és Károlyi Antal – az egykori Wälderiroda dolgozói – minisztériumi megbízással állították helyre.⁴⁷⁹ Ekkor azonban az épület külleme erősen megváltozott, a főhomlokzat irányából szemlélve felismerhetetlen, és csak az udvar felől beazonosítható. A stílusváltást valószínűleg nem csak ideológiai, hanem anyagi okok is indokolták. A ZED Stúdió végezte a legutóbbi felújítást, melynek során az épület kortárs enteriőrt kapott.⁴⁸⁰ Állapota a karbantartások miatt kiváló, de sajnos nem eredeti, ám a korabeli sajtó beszámolt az építkezés alakulásáról, így az jól rekonstruálható.

Az L alaprajzú, szabadon álló, manzárdtetős épület az elegáns neobarokk villák típusába sorolható, az építész munkái közül a nagyenyedi Dobozy-villára és a budapesti Wälder-villára hasonlít a legjobban, utóbbival nagyjából egy időben is épült, és számos hasonló részlettel rendelkezik. A követségi palota homlokzatainak anyaghasználata az építészről megszokott: a homlokzat képét a sávozott és sima, lizénákkal tagolt felületek, a vakolatarchitektúra és műkö díszítések határozzák meg. Leginkább érett barokk hangulatot áraszt, a díszítésbe azonban copf részletek is vegyülnek.

Az épületet részletesen bemutatta a Magyar Építőművészet, és az alaprajzokat is publikálták,⁴⁸¹ az egyes helyiségek feliratai azonban nehezen kivehetők, néhol olvasatlanok. Annyi látható, hogy a helyiségek mindkét szinten egy központi hall köré rendeződnek, valamint, hogy két lépcsőházat alakítottak ki az épületben, méreteik alapján az egyik reprezentatívabb lehetett, a másik pedig személyzeti lépcsőként szolgálhatott. A földszinten a reprezentatív előcsarnokon és a kiszolgáló helyiségeken kívül a követség irodái helyezkedtek el, az emeleten pedig – a néhány olvasható felirat alapján legalábbis úgy tűnik – egy lakás volt, vagy esetleg egy lakás és egy vendéglakosztály. Az emeleten látható a nagyméretű

⁴⁷⁷ *Magyar Építőművészet*, 1926. 26. évf. 2. szám.

⁴⁷⁸ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

⁴⁷⁹ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészetére. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

⁴⁸⁰ <https://zedstudio.hu/munkak/szofiai-magyar-nagykoevetseg-belsoepiteszete> Utolsó megtekintés: 2023.11.13.

⁴⁸¹ *Magyar Építőművészet*, 1926. 26. évf. 2. szám.

ebédülő arra enged következtetni, hogy a funkcióval együtt járó fogadásokat és rendezvényeket az emeleten tarthatták.⁴⁸²

Több cikk is beszámolt az épületről, az első, amelyet idézünk még az építés idején született:

„A szófiai követség épülete az ország helyzetének megfelelően szerény mértékkel s bár jó kivitelben, de minden luxus nélkül, nemes egyszerűséggel készül. A jókarban való tarthatás biztosítása végett itt is az összes ablak- és ajtókérek kőkereteket kapnak. Az építkezést Rella M. és Unokaöccse cég szófiai fiókja végzi, az asztalos-, lakatos-, a műkő-munka Budapesten készül. Ugyancsak budapesti cégek, Knuth Károly és Fia készítik a központi fűtési és vízvezetékberendezési munkákat, míg a villanyvezetékek szerelését a Bene és Wein cég látja el.”⁴⁸³

A következő leírás pedig már az átadás után íródott, a folyóiratban pedig fotókat is publikáltak a frissen használatba vett épületről:

„Ugyancsak e füzetben hozzuk a már rendeltetésének átadott szófiai követségi palota fényképeit. Az épület a legnagyobb takarékosággal, nemes egyszerűséggel épült, ami díszítés van rajta, azt a tervező a főbejáratoknál koncentráltta. A követ bejáratját, amelyen át a fogadások alkalmával a meghívottak az épületbe lépnek, Szent István és Szent László királyaink Markup Béla által készített szobrai díszítik. Érdekes megoldást ad a kapuzat esőtől védő lebegő teteje. A felülvilágítóban van a Szt. Korona-rács, egyike tervezőnk legdíszesebb rácsainak, pedig ő egyike azoknak, kik a díszlakatosmunkákra sok súlyt fektetnek (...). A szófiai követségi palota építkezését a Rella-cég végezte, az asztalosmunkát Nyitrai, a lakatosmunkát Sajó János készítette. A magyar iparosok rátermettségének dokumentuma ez az épület a Balkán keletén.”⁴⁸⁴

Láthatjuk, hogy az építetők minden munkát, melyet csak lehetett, igyekeztek magyar iparosokkal elvégeztetni. Itt valószínűleg nem csak arról volt szó, hogy a magyar mestereket ismerték, és az ő munkájukban bíztak, hanem arról is, hogy a követségi palota nem csak Magyarország mindenkori kormányát, hanem a magyar ipart is reprezentálta. A források említik, hogy az épület minden luxust nélkülözve épült, és hogy a kevés dekoráció az ablakok és ajtók köré orientálódik. Az igaz, hogy az épület visszafogott, de egyszerűségében is igen elegáns, a nyílások köré rendezett dekoráció pedig kevésbé a költségkímélésnek tudható be, mint inkább Wälder tervezési módszerének.

⁴⁸² Uo.

⁴⁸³ *Magyar Építőművészet*, 1926. 26. évf. 2. szám.

⁴⁸⁴ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

Az épület homlokzatainak eredeti elosztásának ismertetését a publikált archív fotók alapján tehetjük meg.⁴⁸⁵ A 6-ti Sevtembri utca, tehát nyugat felé forduló, héttengelyes homlokzat valóban visszafogott, két szélső tengelye rizalítként előreugrik. Az ablakok ritmusa egyenletes, díszítésük visszafogott, és amennyire a fotókon kivehető, az építész más épületein alkalmazott elemekből tevődik össze. A földszint ablakai alatt barokkizáló kötényes mellvéd, az emeletiek alatt pedig a Szent Imre Gimnázium épületéről ismert, babérfüzérrel összekötött hármass konzol jelenik meg. Az emeleti ablakok továbbá golyvázott szemöldökpárkányt is kaptak. A középső tengelyben, a két szint között egy nagyméretű, tagolt, műkö dísz is megjelenik. Kivehetetlen, mit ábrázol, ám valószínűleg a magyar címer lehet.

Az épület északi, háromtengelyes homlokzatán láthatunk izgalmasabb elemeket, itt ugyanis a földszintre kétkarú lépcső vezet. A lépcső vaskos voltuákba tekeredő korlátja tömör fal, kivéve a középső szakaszon, itt ugyanis áttört elemet látunk, két végén kővázával díszített törpepillérrel. Az északi homlokzat ablakai – amennyire kivehető – a főhomlokzaton nyílókkal megegyező díszítést kaptak. A tetőben volutákkal keretezett oromzatot látunk, rajta három, díszítetlen ablak, pilaszterekkel keretezve.

A keleti homlokzat mozgalmassabb a kiugró tömbök, például a személyzeti lépcsőház rizalítja által, de a dekoráció sajnos nem kivehető az archív fotón. Annyi látszik, hogy az ablakok visszafogottabbak, mint a másik két eddig ismertetett homlokzaton, de dekoratív bejáratokkal itt is találkozhatunk. A lépcsőházon nyíló ajtóról szerencsére van közeli fotó. Egyenes záródású, vaskos keretezése két oldalt sávozott. Szemöldökpárkányán virágos kőkosár látható közepén, melyet erőteljes voluták fognak közre.

A déli, öttengelyes homlokzat a legelegánsabb, ezen nyílik a látványos, a forrás által is említett főbejárat, a középső tengelyben. Műkö díszítése még Wälder más munkáihoz képest is nagyszabású. Az ajtó szárnyain természetesen kovácsoltvas rácsokat látunk, a keretén azonban nem látható ornamentika. Az ajtó két oldalán azonban egy-egy félköríves záródású szoborfülke jelenik meg, melyekben díszes gyámköre állítva Szent István és Szent László szobrát láthatjuk. Mint a forrás is említette, ezek a szobrok Markup Béla munkái.⁴⁸⁶ A kompozíciót rózsás, lefelé keskenyedő törzsű pilaszterek fogják közre, melyeknek fejezete helyén nagyméretű, vájatolt felületű és volutába kunkorodó konzolokat látunk. A konzolokon nyugszik a kapu érdekes, félköríves előtetője, melyet még pártázat is díszít. Az előtető fölött látható a két szélén kiugró szemöldökpárkány. A sarkokat voluták díszítik, melyeken szőlőfürtöt tartó gyermekalakok ülnek. Középen fekvő ovális ablak nyílik, szemöldökén

⁴⁸⁵ Uo.

⁴⁸⁶ *Magyar Építőművészet*, 1927. 27. évf. 8-9. szám.

zárókövel. Az ablakot a Szentkoronát ábrázoló kovácsoltvas rács védi, körülötte pedig rózsás füzereket látunk. Az ablak ívét követő geiszont volutás konzolok tartják, két sarkán akantuszlevelek láthatók. A homlokzat többi nyílásán, illetve falfelületén a korábban ismertetett elemek variálódnak.

Az enteriőről két archív fotó maradt fenn, az egyikben a lépcsőház látható, melynek áttört, virágokkal díszített műkö korlátja és kosárívesen záródó, üvegezett ajtója nagyban emlékeztetnek a Wälder-villában látott elrendezésre. A két lépcsőház annyira hasonlít, hogy a képek könnyen összetéveszthetők. A másik fényképen egy szalon látható, mely igen elegáns. Fehér, barokkos faragású kandallója a Grüssner-villában látotthoz hasonló. A falakat borító bársony tapéta, a faragott ajtók, a nagy méretű, díszes csillár és a bútorzat stílusa ismét az építész saját házával rokonítja a követségi palotát. Mivel a két épület mind külső, mind belső elemeiben hasonlít egymásra, elképzelhető, hogy általunk nem ismert terekben is hasonló volt az enteriőr.

Wälder 1928-ban Nyíregyházán kapott megbízást, hogy a Magyar Katolikus Egyház számára egy bérházat tervezzen, mellyel az egyház az általa fenntartott iskolákat kívánta finanszírozni.⁴⁸⁷ A ház egyidőben épült a Kotsis Iván által a Magyarországi Evangélikus Egyház megbízására tervezett Luther-udvarral.⁴⁸⁸ Érdekes, hogy Kotsis műve is leginkább neobarokk stílusúnak mondható, klasszicizáló elemeinek, leegyszerűsített formáinak, tömegalakításának, és az erkélyek elhelyezésének köszönhetően azonban már előrevetíti a modernizmust, míg Wälder munkája a rá jellemző, gazdagon díszített stílusban épült. Ez egyrészt a két építész mentalitásbeli különbségének, másrészt a két egyház közötti különbségeknek tudható be. A **Katolikus Bérpalota** kivitelezését ifjabb Tóth Pál nyíregyházi építőmester végezte, a munkálatok igen gyorsan haladtak, az épületet 1928 év végén már lakták. A földszinten kialakított üzlethelyiségben működött a híres Lichtenberg Cipőüzlet.⁴⁸⁹

A zárt soros beépítésbe illeszkedő, elnyújtott téglalap alaprajzú, négyemeletes, nyeregvetős ház egy utcasarkon helyezkedik el, méreteinek és tömörszerű tömegalakításának köszönhetően tekintélyt parancsoló. Homlokzatai szinte teljesen síkszerűek, képüket a nyílások köré orientált, tagolt műkö díszek, illetve a szokottnál gazdagabban dekorált

⁴⁸⁷ Lada Bertalan: A nyíregyházi ferences templom és rendház építéstörténete. In.: *Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár*, XXI. évkönyv. 7. http://www.szabarchiv.hu/drupal/evkonyvek_nezet 2019.11.18. A továbbiakban: Lada: *A nyíregyházi ferences templom és rendház*

⁴⁸⁸ Paár Eszter Szilvia: A 20. század sokszínűsége Kotsis Iván építészetében. *Építészfórum*, 2021.10.29. <https://epiteszforum.hu/a-20-szazad-sokszinusege-kotsis-ivan-epiteszeteben--uj-cikksorozat-az-epiteszforumon> Utolsó megtekintés: 2023.11.13. A cikkben szereplő információ forrása: Kotsis Iván: *Életrajzom*. Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 2010.

⁴⁸⁹ <https://www.nyiregyhaza.hu/post/a-romai-katolikus-egyhazi-berpalotaja-2016-07-26> Utolsó megtekintés: 2023.11.13.

falfelületek határozzák meg. A homlokzatok alapján látható, hogy a földszinten üzletek, míg az első, második és harmadik emeleten lakások kerültek kialakításra. Az épület negyedik emeletén jelenleg szintén lakások vannak, ám ez későbbi beépítés eredménye lehet, itt eredetileg valószínűleg padlás volt.

Északi, tehát a Bethlen Gábor utcára néző homlokzata tizenhárom tengelyes, középről a hatodik tengely mindkét oldalán rizalitként enyhén előreugrik. A rizalitok sarkain sávozott a vakolat, így armírozás hatását kelti. A földszinten, a középső tengelyben nyílik az impozáns főbejárat, mely szemöldökgyámos és kosárárvas záródású, szárnyait és felülvilágító ablakát burjánzó virágos kovácsoltvas rácsok díszítik. A kaput körülvevő műkö architektúra igen látványos, a szemöldökön akantuszlevelek jelennek meg, a mellette lévő ívháromszögben pedig rozetták vannak. A nyílás két oldalán sávozott törzsű, ión pilaszterek állnak, melyek a szemöldökpárkányt tartják. A párkány frízében, levelekkel és apró virágokkal körülveve jelenik meg a sugárzó Szentháromság. Két oldalán rózsás köténykével díszített elemek tartják a szegmensíves záródású timpanont, melynek belsejét rózsás kagylóhéj tölti ki. Az első emeleti ablakok golyvázott szemöldökpárkányt kaptak, a második emeletiek szemöldökén pedig ismét megjelenik a kagylóhéj motívum. Különleges elem a homlokzaton a harmadik emeleti ablakok között, a koronázópárkányról lefolyó, barokkos-rojtos kötény, melynek felületét vitézkötés díszíti. Bár az építésre jellemző elemekből tevődik össze, hasonlóval már épületen nem talákoztunk. Meg kell még említeni a földszinti kirakatablakok között elhelyezett enyhe kiülésű, üvegezett kis szekrénykéket, melyek hirdetések elhelyezésére készültek és máig a helyükön vannak.

Az épület keleti, Kossuth tér felé forduló homlokzata teljesen síkszerű, háromtengelyes, a nyílások kialakítása megegyezik a főhomlokzaton látottakkal. A középső tengelyben nagyméretű, Wälder más művein is megjelenő oromzaton látunk, rajta ablak nyílik. Az épület hátsó homlokzatán kovácsoltvas ráccsal ellátott függőfolyosók helyezkednek el.

1929-ben Wälder visszatért szülővárosába, Szombathelyre. A **domonkos rend Szent Márton-templomának bővítése és a rend kultúrházának** megtervezése volt a feladat. A középkori előzményekkel is rendelkező, Tours-i Szent Márton születési helyén épült templom 1670 körül nyerte el barokk formáját.⁴⁹⁰ Az 1930-ban kivitelezett bővítés során a hosszházat tíz méterrel meghosszabbították nyugati irányban, így új főhomlokzat építésére is szükség

⁴⁹⁰ P. Dr. Szalay János: *A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelkipásztori működése 1638-1938.* Szombathely, Martineum Könyvnyomda Rt., 1938. 23.

volt. A bővítés mellett teljes felújítást is végeztek.⁴⁹¹ A háromhajós, bazilikális szerkezetű, két álkereszthajóval is rendelkező épületnek egy négyszögletes, hagymasisakos tornya van, mely a keleti végén áll. A felújításnak nagy figyelmet szentelt az építész. A bővítés igen jól sikerült, jól illik az eredeti épületrészekhez. Az új homlokzat a régivel megegyezik, Wälder nem próbálta meg érvényesíteni a saját stílusát, hanem ragaszkodott az eredeti látványhoz. A homlokzat háromtengelyes, középső tengelyében nyílik a főbejárat. Az egyenes záródású nyílás kőből készült keretezése igazán érdekes. A szemöldök fölött, téglalap alakú keretben Szent Márton születési helyét és az építés 1670-es évszámát hirdető latin nyelvű szöveg olvasható. Fölötte egy háromszögletű, de nyitott timpanont látunk, melyben volutákkal díszített, és ismét nyitott timpanonnal zárt, téglalap alakú keret van. A keretben faragott dísz tűnik fel, melyen a fiókáit saját vérével tápláló pelikán, vagyis Krisztus szimbóluma van, indákkal körülvéve, tetején koronával. Bár ezt semmilyen írásos forrás nem támasztja alá, stílusa alapján elképzelhető, hogy a főbejárat dekorációja az eredeti homlokzatról került át az újra. A főhomlokzat többi nyílása visszafogott, klasszicizáló dekorációval rendelkezik.

Az épület belső tere a barokk építészet szép példája, főleg az eredeti barokk oltárok és berendezési tárgyak látványosak. A Wälder által tervezett új előcsarnok és álkereszthajó teljesen beleolvad az eredeti templomtér látványába. Az előcsarnok kosárívvel kapcsolódik a hosszházhoz, fölötte pedig orgonakarzat került kialakításra. Az új álkereszthajó felveszi a boltszakaszok ritmusát. Mint már említettük, a bútorzat nagyrészt eredeti barokk, de az előcsarnokban elhelyezett gyóntatófülkék Wälder stílusát idézik. Mind formájuk, mind dekorációjuk az építészre utal, és mivel az újabb épületrészben található, valamint a bővítés idején készült bejárati ajtóval egyezik a stílusuk, elképzelhető, hogy Wälder tervezte őket. (Vannak eredeti barokk gyóntatószékek is az épületben, ezeken láthatók hasonló elemek, melyeket Wälder is felhasznált.)

A Szent Márton-templom szomszédságában áll az egykori **domonkos kultúrház**, mely ma a Szombathelyi Baptista Gyülekezetnek ad otthont. Mint láttuk, a templom bővítését 1929-ben tervezte, ezt az épületet pedig 1930-ban. A dokumentumok alapján a két építkezés nagyjából egy időben zajlott.⁴⁹²

Az L alaprajzú, szabadon álló, kétszintes épület visszafogott, de kellemes, stílusa illeszkedik a szomszédos temploméhoz, melyről néhány elemet is kölcsönöz. Tömegalakítása kifejezetten mozgalmas: a központi téglatest alakú, lapostetős tömbhöz alacsonyabb, kontyolt nyeregtetős épületrészek csatlakoznak. A homlokzatok sarkain megfigyelhetjük a Wälderre

⁴⁹¹ Vas Megyei Levéltár, V.173.c.

⁴⁹² Vas Megyei Levéltár, V.173.c.

jellemző, armírozás-szerű sávozott vakolat kialakítást, az ablakok körül pedig diszkrét, klasszicizáló későbarokk jellegű dekoráció jelenik meg.

Az épület egy jól használható alagsorral és egy magasföldszinttel épült, tervein⁴⁹³ az alagsorban konyhát és mosogatóhelyiséget, kamrákat, mosdókat és egy nagyméretű étkezőt, valamint egy szobát láthatunk. A magasföldszinten került kialakításra a nagyterem, melyhez színpad is tartozott. A terven irodákat és öltözőket, ruhatárat, és természetesen mosdókat is látunk.

A neobarokk stílusú kultúrház külsejét tekintve igen visszafogott, és mivel Wälder nem alkalmazta a rá jellemző, burjánzó díszítést, a kultúrház épülete nem nyomja el a nagyobb jelentőségű templomot. A főhomlokzat északra, a Szent Márton utcára néz. Héttengelyes, két ablaktalan széle rizalitként erősen előreugrik. A rizalitokon kontyolt nyeregetőt látunk, közöttük kétkarú, légies ráccsal díszített és kővel burkolt lépcső vezet fel a főbejárathoz. A főbejárat kosáríves, fém szárnyakkal, melyek a templom szintén fém ajtószárnyaival jól harmonizálnak. Az ajtó körül homorú felületű bélletet is látunk, vakolatból kialakított kerettel. Szemöldökén zárókő motívum jelenik meg. A homlokzat középső szakaszát fél nyeregető fedi, fölötté a nagyterem falazata attikaként magasodik. E fölött a terveken⁴⁹⁴ felvidéki reneszánsz jellegű pártázatot is láthatunk, ám ez nem készült el.

A kultúrház keleti homlokzata valamivel látványosabb, pedig ez nem látszik az utcáról, ez ugyanis a templom mellett elhelyezkedő rendházra néz. Öttengelyes, középső háromtengelyes és lapostetős szakasza rizalitként nagyon enyhén előreugrik. A két szélső, alacsonyabb szakaszon nyeregetőt látunk. Az alagsor szintjén, a középső tengelyben nyíló bejárat szinte díszítetlen. A magasföldszinten, a középső három tengelyben igen magas és keskeny, félköríves záródású ablakok nyílnak. Könyöklőpárkányuk alatt kisméretű, hegyes kötényke látható, szemöldökükön zárókő van. Csak a középső ablak fölött látható egy nyitott, háromszögletű timpanon, melyhez hasonlóval a szomszédos templom főhomlokzatán találkoztunk. Benne félkörívesen záródó kis szoborfülke, mely ma üres, de eredetileg egy szent kis méretű szobra állhatott itt. Ma ezen a homlokzaton nem látható más dísz, de a terveken,⁴⁹⁵ a középrizalit tetején látható az imént említett, reneszánsz jellegű pártázat.

A további két homlokzat még kevésbé díszített, egyenletes ritmusban kiosztott ablakaikon a két dekoratívabb homlokzatról ismert elemek ismétlődnek.

⁴⁹³ Uo.

⁴⁹⁴ Vas Megyei Levéltár, V.173.c.

⁴⁹⁵ Uo.

Az épület belső terében sajnos kevés eredeti részlet maradt fenn. Eredeti burkolat vagy dekoráció szinte sehol sincs, csak a lépcsőházban láthatjuk a Wälderre jellemző, barokk hangulatú kovácsoltvas korlátot. A nagyteremben sem találni eredeti ornamentikát, pedig Wälder műveiből kiindulva valószínűleg dekoratív volt, még ha visszafogott is. A terveken annyi kivehető, hogy a teremmel megegyező szélességű színpad egy szűkebb nyíláson keresztül volt látható, ami arra enged következtetni, hogy az építész itt is dobozszerű barokk színházat alkalmazott. Hasonlóval találkoztunk a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, vagy a kisvárdai iskolaépület esetében is.

Wälder Gyula kevésbé ismert munkája a **borsodnádasi Lemezgyártelep római katolikus temploma, a Jézus Szíve-templom**, és a szomszédos plébániaépület. A templom a Rimamurányi-Salgótarjáni Vasmű Rt. megbízásából épült 1934-ben,⁴⁹⁶ annak munkástelepén, mely Borsodnádasd központjától és katolikus plébániájától távol esik. A részvénytársaság helyi lemezgyárának igazgatója és az épület megrendelője Dr. Quirin József volt. A Quirin család – akikkel már megismerkedtünk a budapesti munkákkal összefüggésben – jó kapcsolatot ápolt Wälderrel, ezért kötődhet a nevükhöz több megbízás is. A borsodnádasi feladat különösen fontos volt a család számára, mivel nemcsak a gyártelep kápolnájának, de saját temetkezési helyüknek is szánták.⁴⁹⁷

A szabadon, egy domb tetején álló, nyeregtetős, longitudinális elrendezésű, egyhajós templom poligonális záródású szentélye keskenyebb, mint a főhajó. Főhomlokzata keletre néz, északi sarkán négyzet alaprajzú, hagymasisakos torony magasodik. Az épület visszafogott, hangulata barátságos és szándékoltan provinciális. Stílusa parasztkorok emlékeire vezethető vissza, amit Wälder a falusias környezetben való elhelyezkedés miatt választhatott. Érdekes módon nem templomok, hanem parasztkorok lakóházak elemeit ismerhetjük fel rajta, ezek közül legjellegzetesebb hullámzó oromzata, melyhez hasonlóval például a Szent György-hegyen álló Tarányi-présház, vagy a balatonfüredi Gombás-kúria épületén találkozhatunk.

Megjegyzendő, hogy a templom nagyjából egy időben épült a telep evangélikus templomával, melyet Szontágh Pál tervezett, határozottan modern stílusban.⁴⁹⁸ Míg az evangélikus templom korszerű stílust képvisel, a Wälder által tervezett Jézus Szíve-templom a neobarokk egy késői példája. Ettől függetlenül összességében igen kellemes, falusias környezetébe jól illeszkedik.

⁴⁹⁶ Balogh: *Wälder Gyula* 2002. 110.

⁴⁹⁷ Quirin Zsuzsanna 2019. decemberében történt elmondása alapján.

⁴⁹⁸ *Magyar Építőművészet*, 1941. 40. évf. 12. szám.

A templomnak „otthont adó” dombra kétkarú, visszafogott, de barokk elemekkel díszített lépcső vezet fel, mely szépen kiemeli a homlokzatot. A kelet irányába forduló főhomlokzat egytengelyes, földszintjén szegmensíves záródású főbejárat nyílik, szintén íves előtetővel. Fölötte magas, enyhén szegmensíves ablak nyílik, alatta barokkos kötény, fölötte íves szemöldökpárkány műkőből kialakítva. E fölött párkány fut keresztül a homlokzaton, fölötte alacsony, barokkos vonalvezetésű oromzat emelkedik, közepén kerek szoborfülke, benne Szűz Mária alakja jelenik meg a gyermek Jézussal. Ugyanez a dombormű Wälder számos már épületén, például a budai Wälder-villán, vagy az egri Siketnéma Intézet főhomlokzatán is megjelenik. A nagy síkfelületet eredetileg lizénák díszítették, de ezek ma már nem láthatók. A főhomlokzat északi sarkához tapasztva láthatjuk a tömzsi, négyzet alaprajzú, hagymasisakos tornyot. Kisméretű, földszinti ablakai szegmensívesek, emeleti ablakai pedig szemöldökgyámosok és félköríves záródásúak. Utóbbiak alatt kötény látható. A torony sarkain támpillér van. A bejáráshoz vezető lépcső két oldalán vaslámpák állnak, melyek valószínűleg a helyi vasmű termékei.

Oldalhomlokzatain négy-négy nagyméretű, enyhén szegmensíves záródású ablak nyílik, melyeknek műkö keretezése alatt háromrészes, lefelé csúcsosodó, rojtos kötény van, szemöldökükön pedig zárókő. A főhajó délnyugati végén alacsonyabb, kiugró, a nyolcszög három oldalával záródó tömb a szentélyt rejt, ebből kétoldalt egy-egy még alacsonyabb tömb ugrik ki, a sekrestye és egy raktár.

A templombelső ugyanúgy visszafogott, mint a homlokzatok, de nagyon kellemes, falusias hangulatú. Az előcsarnok a kosáríves támaszú karzat alatt helyezkedik el, ezt különböző szimbólumokkal tarkított kovácsoltvas rács zárja el a további tértől. A szentély is kosárívvel kapcsolódik a főhajóhoz. A mennyezetben a vasbeton keretszerkezet adta kazettákban népies jellegű festett díszítést láthatunk, mely erősen rokonítja az épületet Wälder budai Szent Imre-templomával, mely ugyan később épült, de előbb került megtervezésre, mint a borsodnádasi templom. A belsőben dekoratív, barokk mintázatú faragott padokat látunk, baldachinos szószéket és Jézus Szíve-oltárt. A dekorációt festett keretezések emelik ki, mely megtöri az üres falfelületeket, mégis olcsóbb, mint a faragott fa ornamentika. A bútort az uralkodó színe a zöld és az arany, csak úgy, mint a budai templom esetében. A stílusbeli hasonlóságok alapján arra következtethetünk, hogy a belső tér kidolgozásában ugyanaz a szobrász, Markup Béla vehetett részt, aki a Szent Imre templomnál is dolgozott. A belsőben láthatunk még dekoratív fém csillárokat és dísz tárgyakat, melyek valószínűleg szintén a helyi Vasműben készültek.

Igaz, az épületegyüttes nem valósult meg, mégis fontos megemlítenünk Wälder Gyula 1928-as tervét, mellyel a **szegedi Dóm tér megtervezésére kiírt pályázaton** jelent meg. A pályázatot a kultuszminiszter, Klebelsberg Kunó hirdette meg, hogy az akkor még épülőben lévő új, Schulek Frigyes és Foerk Ernő által tervezett Magyarok Nagyasszonya-székesegyház⁴⁹⁹ előtt művészi kialakítású tér születhessen.⁵⁰⁰ A pályázati kiírásban a következő program olvasható:

„Az eszmei tervpályázat célja a háború utáni Magyarország egyik legnagyobb szabású építész alkotásának – a szegedi Fogadalmi templomnak – méltó környezetbe való helyezése és a templom előtt egy művészi, bensőséges és ünnepélyes tér kialakítása. A tér három oldala azonos párkánymagassággal bír, a földszinten árkádokkal ellátott kétemeletes középületekkel övezendő. A tér keleti oldalát három zárt sorban emelendő egyetemi épület, nyugati oldalát a püspöki palota, déli oldalát a gimnázium udvarának takarása céljából egy keskeny középület foglalná el, melynek egymással és a templom építési kiképzésével összhangban belső rendeltetésüknek megfelelő diszkrét elhatárolással képezendők ki. A tér közepén és esetleg a templommal szemben emelendő középület homlokzatán díszes kút vagy emlékmű, például hősök szobra, találna méltó helyet. A püspöki palota déli homlokzatára a Boldogasszony-sugárút tengelyében szintén alkalmas emlékmű kívánkozik. A Boldogasszony-sugárútról és az Árpád-utcáról jövő forgalom lebonyolítása céljából a déli oldalt lezáró épületnek az egyetemi épülethez és a püspöki palotához való csatlakozásánál a kocsiút az épület alatt átvezetendő. A tér elején lévő kis kápolna szükség esetén lebontandó.”⁵⁰¹

A Wälder által benyújtott terveken igazán elegáns kompozíciót látunk. Megvalósulása esetén az építész legnagyobb szabású munkája lehetett volna, de nemcsak mérete, hanem művészi kialakítása miatt is. A rajzokon látható, nyeregvetős, árkádsorral összekötött épületeken a Wälderre jellemző elemekkel találkozhatunk, stílusuk leginkább a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnáziuméra, illetve a Wälder-villa stílusára emlékeztet. A jegyzőkönyvben összességében pozitív bírálatot olvashatunk a tervekről:

„Tervező a tér északnyugati oldalán a püspöki palota előtt az árkádsort a helyszínrajzban megadott homlokzatvonal elé helyezte, ezáltal a teret kicsinyítette, de elérte azt, hogy a templom főtengelye a tér főtengelyébe esik. Tervező az árkádokat a templom felé befordítja, ezt a program nem kívánta, de tervező ezáltal a tér zártságát fokozza és bensőséges voltát erősebben hangsúlyozza. A teret magas pilléres árkárendszer övezi, az I. emeleti

⁴⁹⁹ Fehérvári – Hajdú – Prakfalvi – Ritoók: *Magyar Építészet a Szépítő Bizottmánytól napjainkig*. 2017. 246.

⁵⁰⁰ *Magyar Építőművészet*, 1928. 28. évf. 2. szám.

⁵⁰¹ Uo.

megszakítás nélkül körülfutó hatalmas főpárkány nagy egységet biztosít. Kár, hogy tervező az egyetemi épületek különállóságának biztosítására azok között 7,50 méter széles közök létesítésével az alkalmazott pillérrendszert a tér határvonalában föloldott állapotban – az íves beépítések elhagyásával – átvezeti. Ezen elrendezés a püspöki palota megjelenését rendkívül előkelővé teszi. Tervező az egységesen körülfutó I. emeleti főpárkány felett a II. emeleti főpárkányt megszakítja s az egyes egyetemi épületek különállóságát kissé erősebben hangsúlyozza, mint ahogy azt a tér bensőséges volta megengedné. A tér építészeti kiképzésével tervező úgynevezett provinciális barokk-stílust használta helyes arányokkal és kiváló művészi érzékkel. Távlatképei a grafikai művészet remekei.”⁵⁰²

A nagyrészt elismerő bírálat ellenére Wälder csak második helyezést ért el a pályázaton. Az első díjat Rerrich Béla kapta,⁵⁰³ akinek német és skandináv hatást mutató, modernebb jellegű munkája meg is épült. A Wälder tervein látható épületegyüttes látványosabb lett volna, mint a ma látható Dóm tér, ám Rerrich munkája sokkal jobban illik a Fogadalmi templom épületéhez, Wälderé elnyomta volna azt. A homlokzatok nyerstégla burkolata és az ablakok kőkeretezése igen jól harmonizál a szintén téglá homlokzatú, neoromán templommal. Ráadásul visszafogottabb stílusa nem nyomja el azt, épp ellenkezőleg, szépen kiemeli a székesegyház impozáns épületét, így valóban sokkal jobb választás, mint Wälder látványos terve.

A borsodnádasdi templomra emlékeztet, ám annál impozánsabb kiképzésű a **mezőnyárádi katolikus templom, melynek titulusa Szűz Mária keresztények segítsége.** Az épület terveit már 1926-ban publikálta az építész,⁵⁰⁴ így valószínűleg ez a megrendelés és tervezés éve, de csak 1934 és 1935 között épült fel, Majthényi Ádámné és az általa behívott Szalézi rend adományából.⁵⁰⁵ Az eredeti terven látható templom monumentálisabb lett volna, mint a megépült változat, és stílusában is kissé eltérő. Az eredeti, 1926-os terven ugyanis Wälder érett neobarokk stílusa köszön vissza, a későbbi művön pedig klasszicizáló későbarokk elemeket is láthatunk. (Hasonló folyamatot láthattunk a budai Szent Imre-templom esetében is, ott azonban nagyobb az eltérés a különböző tervváltozatok között.)

A szabadon álló, longitudinális elrendezésű, egyhajós templom egyenes záródású szentélye keskenyebb, mint a főhajó, a templom négyzet alaprajzú tornya a nyugatra néző főhomlokzat északi sarkán áll. A szentély északi oldalához van tapasztva a sekrestye tömbje. Mint említettük, oromzatának és négyzet alaprajzú tornyának köszönhetően az épület

⁵⁰² *Magyar Építőművészet*, 1928. 28. évf. 2. szám.

⁵⁰³ Uo.

⁵⁰⁴ *Magyar Építőművészet*. 1926. 26. évf. 2. szám.

⁵⁰⁵ <http://www.hivatal.mezonyarad.hu/index.php/mezonyarad/tortenelem1> 2017. június 28.

tömegalakítása a borsodnádasi templomra emlékeztet, ám parasztkorok példákra stílusa miatt nem hasonlít. A kortárs épületek közül leginkább Kotsis Iván zalaegerszegi Jézus Szíve-templomával rokonítható.

A Szűz Mária keresztények segítsége-templom főhomlokzata egytengelyes, földszintjén nyílik a kosáríves záródású főbejárat, műkö keretkezéssel, szemöldökén indákkal. Két oldalán ión fejezetes oszlopok és mögöttük pilaszterek állnak, melyek a párkányt és a fölötte lévő erkélyt tartják. A párkány frízében az építés évszáma olvasható, az erkély tömör korlátján ismét a vitézkötésre emlékeztető motívumok jelennek meg. A korlát két sarkán egy-egy obeliszket láthatunk. Az erkély ajtaja enyhén szegmensívesen záródik, mint azt a borsodnádasi templomon is láthattuk, szemöldökén kagylóhéjak, indák és füzérek jelennek meg. A homlokzatot magas, háromszögű timpanonnal lezárt és volutákkal díszített, barokkos oromzat zárja. Közepén szoborfülkében Szűz Mária alakja jelenik meg, két oldalán egy-egy köténnyel díszített, lefelé keskenyedő pilaszter. A timpanonon a Szentháromság ábrázolása látható, az akrotérion úrmutatót mintáz.

A főhomlokzat északi oldalához tapasztva áll a négyszög alaprajzú torony, melynek díszítése a főhomlokzaton megjelenő elemeket ismétli. A torony sarkain kikunkorodó elemek jelennek meg, lefedését klasszicizáló későbarokk jellegű, összetett toronysisak adja. Az épület többi homlokzata visszafogott, díszítés alig látható, a nagy falfelületeket lizénák törik meg, melyek ezáltal a nyílásokat is keretezik.

A belső tér szintén visszafogott, ebben az épületben is kosáríves támaszok alakítják ki a barokkizáló, boltozott hatást, a szentélyt szintén kosárív választja el a főhajótól. A bútortart kevésbé látványos, de szépen faragott padok és szószék ide is került. A Wälderre jellemző nagyméretű oltárépitmény helyett azonban azt imitáló festés jelenik meg a falon, mely az oltáron elhelyezett, faragott fülkébe állított Szűz Mária-szobrot szépen kiemeli. Lényegesen olcsóbb megoldás, de ettől függetlenül hangulatos.

Egyik utolsó neobarokk épülete Nyíregyházához kötődik, ahova a római katolikus bérház tervezése után majdnem tíz évvel, 1937-ben tért vissza. Ezúttal a **ferences rend épületegyüttesének** tervezése volt a feladata, melynek építéstörténete érdekes. A ferences rend nyíregyházi letelepedése az 1930-as évekre tehető, és ebben az időszakban már volt szándék egy rendház és egy templom megépítésére. Az anyagi feltételek megteremtését közadakozásból képzelte el a rend. (Ez koldulórend lévén teljesen helyénvaló elképzelés.) 1935-ben már a különböző napilapokban a tervek elkészüléséről lehet olvasni, az építész ekkor azonban még nem Wälder Gyula volt, hanem tehetséges fiatal tanítványa, aki éppen a

Wälder irodából függetlenedett, Rimanóczy Gyula.⁵⁰⁶ Az 1934-es Rimanóczy-féle tervekben sajnos csak alaprajzok maradtak fenn, ezeken a budapesti pasaréti, szintén ferences Páduai Szent Antal-templomhoz hasonló épületegyüttes koncepciója rajzolódik ki.⁵⁰⁷ Ezeken a terveken még egy templomból, egy rendházból és egy kultúrházból álló épületegyüttest látunk. A Rimanóczy-féle tervek egyelőre ismeretlen okokból azonban nem kerültek kivitelezésre.⁵⁰⁸ A korábbi tervváltozaton még egy másik, kisebb telek látható, nem az a korábban vasúti temetőként szolgáló terület, amelyet a ferences rend Nyíregyházától kapott. A megváltozott telek is közrejátszhatott a tervezőváltásban, de az is elképzelhető, hogy Wälder konzervatívabb stílusa jobban tetszett a rend helyi vezetőségének. Továbbá funkcióváltás is felfedezhető, ugyanis a Wälder-féle terveken a kultúrház és templom mellett nem egyszerű kolostor, hanem zárda és lelkigyakorlatos ház épülete látható.⁵⁰⁹

Az építkezést a zárda és lelkigyakorlatos épülettel kezdte meg a rend, az alapkövetelményre 1937-ben került sor.⁵¹⁰ A kivitelező a helyi vállalkozó, Tutkovits Ferenc építőmester volt.⁵¹¹ Az épület felszentelésére és használatbavételére már 1938-ban sor kerülhetett.⁵¹² Az építési engedélyt a rend a két másik épületre is megszerezte az elsővel egy időben. A második világháború kitörése és Magyarország 1941-es hadba lépése miatt azonban késett a további építkezés. Ennek ellenére a ferences rend az 1940-es évek elején még realitásként kezelte a templom felépítését, olyannyira, hogy 1944-ben még a szükséges építőanyagot is megvásárolta. 1944. szeptember 6-án azonban amerikai repülőgépek bombázták Nyíregyházát, a támadás során a rendház épülete is súlyos károkat szenvedett. Október 31-én pedig a szovjet hadsereg elfoglalta a várost, és a következő napokban eltűnt a templomhoz szánt építőanyag is. Így végleg megghiúsult az épületegyüttes befejezésének terve. A zárda és lelkigyakorlatos ház 1950-ben állami tulajdonba került és a Városi Tanács vette használatba. A Magyar Katolikus Egyház 1989-ben tudta visszavásárolni német és osztrák katolikusok anyagi segítségével. 1990-ben és 1991-ben aztán az épületet felújították és kibővítették.⁵¹³ Az épületben azóta is a Főegyházmegyei Papi Szociális Otthon működik, mely ma már Seregély István nevét viseli. Az intézményben nyugdíjba vonult lelkipásztorok élnek.

⁵⁰⁶ Láda: *A nyíregyházi ferences templom és rendház* 1-4.

⁵⁰⁷ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XII.33.1.d. 5734/1937.

⁵⁰⁸ Láda: *A nyíregyházi ferences templom és rendház* 7.

⁵⁰⁹ Uo.

⁵¹⁰ Uo. 8.

⁵¹¹ Uo. 7.

⁵¹² Uo. 9.

⁵¹³ Uo. 14-15.

A Walder Gyula ál 1937-ben készített ltvnyterveken⁵¹⁴ egy igen impozáns pletegyttest láthatunk, mely kifejezetten hasonlt a budai ciszterci épületegyüttes terveire, de még jobban emlekeztet a jszi premontrei prépostság komplexumra, mely 1770 körül nyerte el érett barokk formáját Franz Anton Pilgram tervei alapján.⁵¹⁵ Igaz, Walder terve horizontálisan elnyújtottabb, mint a jszi együttes, és utóbbi épületei dszesebbek is, mindkettn megtalálható a látványos barokk oromzattal és hagymasisakos tornyokkal ellátott templom, valamint a hozzá épített, nyeregtetővel fedett, kétszintes plettmbk. A neobarokk templom homlokzati rajzn egyértelműen felfedezhető továbbá a szintén 1770 körül épült, Walder tal az 1920-as években restaurált egri minorita templom hatása.⁵¹⁶ A legnyilvánvalóbb hasonlóság a homlokzat domború kzeps szakasza, mely Magyarországon ritka, de látványos megoldás. További hasonlóságokat fedezhetünk fel a díszes, szintén kidomborodó oromzat kialakításában is. Mint korábban láttuk, Walder a budai Szent Imre-templom első tervvltozathoz is merített ihletet az egri Pduai Szent Antal-templomból.

A ltvnyterv⁵¹⁷ középpontjában a templom áll, két oldalán helyezkedik el a kultúrház és a zrda épülete. A fldszerinti alaprajzon⁵¹⁸ láthatjuk, hogy a templom longitudinális elrendezésű, egyhajs, oldalkápolnákkal. A fhajnl keskenyebb szentély kosrvesen zrodik, ami érdekes megoldás, de Walder ptsthez illik. A kultúrház szabályos téglalap alaprajzú, nagy részét az úgynevezett kultrterem és a hozzá tartozó, dobozszerű színpad foglalja el, de természetesen kiszolgáló helyiségeket is láthatunk. A rendház egy zárt, négyzet alakú udvar körébe rendeződik. A templommal szomszédos szárnyat teljes egészében folyosó foglalja el, a lelkigyakorlatos hz helyiségei, egy iroda, szobák, tkezt, és egy lelkigyakorlatos terem a déli és a keleti szrnyban kaptak helyet. Az szaki szrnyban, illetve az abból kiugró, keletre nzt tömbben helyezkedett el a zrda. A fldszerinten került kialakításra a refektrium, a társalgó, klnbzt kiszolgáló helyiségek, és a laikus testvérek szobi.⁵¹⁹ Az emeleten voltak a ferences szerzetesek szobi, további, laikus testvérek és vendégek számára kialakított szobák, valamint a hzfnk és a tartomnyfnk lakosztlya. Utóbbiak saját frdszobval is rendelkeztek, a többi lakó a folyosón kialakított egységeket használhatta.⁵²⁰

⁵¹⁴ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XII.33.1.d. 5734/1937.

⁵¹⁵ Bodnrn Jávor va: j adatok Franz Anton Pilgram magyarországi működéséhez. In: *Művészettörténeti rtest*, 1995. 44. vf. 3-4. szám

⁵¹⁶ Feld – Velladics: *Magyar ptst* 2016. 252.

⁵¹⁷ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XII.33.1.d. 5734/1937.

⁵¹⁸ Uo.

⁵¹⁹ Uo.

⁵²⁰ Uo.

A terveken látható templom főhomlokzata öttengelyes, a burjánzó dísszel ellátott főbejárat a középső tengelyben nyílik. A kidomborodó, háromtengelyes szakaszon nagyméretű, golyvázott szemöldökpárkányú ablakok vannak, pilaszterekkel közrefogva. A barokkos vonalvezetésű oromzaton nagyméretű szoborfülke helyezkedik el, melybe amennyire a terveken kivehető, Szűz Mária alakját szánta az építész. A tornyokon díszítetlen ablak és óra van, és a már említett hagymasisak.⁵²¹

Csakúgy, mint a budai ciszterci épületegyüttes esetében, a két oldalsó, nyeregtetős és egyemeletes épület homlokzata nagyon hasonlít egymásra, bár több az eltérés, mint a budai példa tervein. A kultúrházé héttengelyes, síkszerű, ablakai egyenesen záródnak, a fal két széle nyílás nélkül marad, ami az építésre jellemző. A földszinten csak két, egyszerű, kovácsoltvas ráccsal védett ablak nyílik, a szélső tengelyekben. Az emelet ablakai szintén visszafogottak, alattuk azonban nagyméretű barokkos kötény van. Az ablakok az úgynevezett kultúrterem ablakai, mely egy nagyméretű, két szint belmagasságú színházterem lett volna, ruhatárakkal és a szervezést szolgáló irodákkal, mint az előbb említettük.⁵²²

Mint láthattuk, a zárda és lelkigyakorlatos ház, mely fel is épült, négyzet alakú, zárt udvar köré rendeződik négy épületszárnyal. (A keleti homlokzat északi végén látható még egy nagy, erősen kiugró épülettömb, mivel az 1990-es években a komplexum bővült egy építménnyel a délnyugati sarkon, és egy hosszú épületszárnyal, mely az északnyugati sarokhoz kapcsolódik, de ezeknek ismertetésével jelen dolgozatban nem foglalkozunk.) A déli, tehát Széchenyi utcára néző homlokzata, mint már tudjuk, hasonló a kultúrház tervezett homlokzatához. Héttengelyes, minden ablaka egyenes záródású, a fal két szélső szakaszán sem nyílás, sem díszítés nem tűnik fel. Az ablakok alatt előreugró könyöklőpárkányt látunk, keretezésük vakolatból készült. A földszinti ablakokon egyszerűbb, a teljes nyílást védő kovácsoltvas rácsokat látunk, az emeleti ablakokon barokkos, filigrán virágtartó rácsok vannak. A rácsokon kívül más dekoráció nem jelenik meg a homlokzaton, ami az építésre kevésbé jellemző. (Az épületszárny keleti végén, a legszélső tengely fölött kisméretű, négyszögletes tornyocska magasodik, mely az 1990-1991-es bővítés során épült.)

Az épülettömb déli oldalához csatlakozik egy a régi szárnyat az újabb, posztmodern kápolnával összekötő, ám még Wälder idejéből származó falszakasz. Ezen egyenes záródású, tagolt műkö keretezéssel ellátott kapu nyílik, kétségkívül az egész épület leglátványosabb eleme. A kapu szemöldökpárkányán indás és köténykés, volutába kunkorodó konzolok tartják a geiszont. A frízben rózsás-indás díszítésű gyámkő foglal helyet. A geiszon fölött annál

⁵²¹ Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XII.33.1.d. 5734/1937.

⁵²² Uo.

keskenyebb oromzat emelkedik, két oldalán vázákkal. Az oromzat közepén, félköríves záródású szoborfülkében egy szent szobra jelenik meg. Csuhát visel és stigmáit mutatja: Assisi Szent Ferencet, a rend alapítóját ábrázolja. A szoborfülke két oldalán két-két rózsákkal díszített, volutás konzol fejezettel ellátott pilaszter van. A pilaszterek egy nyitott párkányt tartanak, melyre középen nyitott, íves konzol került. A szoborfülke fölött lángokkal (vagy esetleg akantuszlevelekkel) körülvelt szív jelenik meg.

A keletre, tehát a Vasgyár utcára néző homlokzat az erősen kiugró rizalit miatt tömegalakítását tekintve bonyolultabb, de díszítése hasonlóan visszafogott. A déli homlokzat szomszédságában elhelyezkedő falszakasz héttengelyes. Középső tengelyében egyszintes, kiugró bejárati csarnok látható, teraszos lefedéssel, a terasz korlátja légies, barokk hangulatú. A falszakaszon egyéb dekoráció nem látható, elemei a déli homlokzatról ismertek. A rizalit délre forduló, négytengelyes homlokzata szinte díszítetlen, az emeleti ablakokon azonban ugyanolyan rácsokat láthatunk, mint a déli homlokzaton.

A rizalit keletre néző homlokzata valamivel érdekesebb, mivel ablakainak elrendezésében modern hatás is felfedezhető. Héttengelyes, egy kivételével minden ablaka egyenes záródású és viszonylag kis méretű. A földszinten, a középső tengelyben zárókövel díszített szemöldökű és könyöklőjű, ovális, nagyméretű ablak nyílik. Rajta barokkos ornamentikájú kovácsoltvas rács figyelhető meg kereszttekkel és Jézus Szíve ábrázolással.

Az északi homlokzat kialakítása valamivel látványosabb, és jobban jellemző az építészre. Tizennégy tengelyes, szinte tükörszimmetrikus, de a keleti oldalon egy tengellyel hosszabb, így inkább egy plusz tizenhárom tengelyesnek mondható. Kettőt leszámítva minden ablaka egyenes záródású, alig díszítve. A keleti oldal szélső egytengelyes szakaszának földszintje előreugrik, lezárása kontyolt nyeregtető. A tükörszimmetrikus, tizenhárom tengelyes szakasz középső háromtengelyes része rizalitként enyhén előreugrik, majd a középről az ötödik tengelyhez tartozó szakaszok is előreugranak. A középrizalit földszintjén nyíló ablakok kiugró könyöklőjük mellett erősebb szemöldökpárkányt is kaptak. Kihasasodó kovácsoltvas rács védi őket. Az ablakokat szögletes félpillérek fogják közre, melyek egészen az emeleti ablakok könyöklőpárkányáig érnek. A pillérek barokk hangulatú műkövő vázák állnak, melyek szépen hangsúlyozzák az emeleti ablakokat. A rizalitet barokkos vonalvezetésű, alacsony oromzat zárja le, közepén Szűz Máriát ábrázoló domborművel.

A nyugati, kilenc-tengelyes homlokzat teljesen síkszerű, minden nyílása egyenesen záródik, szinte díszítetlen.

Az eredeti enteriőr sajnos nem maradt fenn, ám valamelyest rekonstruálható. Wälder ideiglenes kápolnát tervezett, melyet a földszinten elhelyezkedő lelkigyakorlatozók

ebédlőjének szánt helyiségben alakítottak ki. A kápolna keleti oldalába, az előkert felől egy bejáratot tervezett, mely az eredeti ebédlő funkcióhoz nem, csak az imahelyként való használathoz szükséges. Wälder saját tervezésű oltárt alkotott az ideiglenes kápolna számára, és ő tervezte a mennyezetek halványpiros, majdnem narancssárga faburkolatait is. A nyugati, a templom falával párhuzamos földszinti folyosón pillérek között fülkét találunk, itt helyezték el a gyóntatószékeket, így ez gyóntatófolyosóként szolgált. Fontos megjegyezni, hogy a pillérek nem csupán esztétikai célokat szolgálnak, hanem ezek valójában a templom falának támpillérei, tehát a rendház elkészültekor a templom nyugati oldalfala is állt már. Az épületen belül és kívül Osváth Imre szobrász alkotásai találhatók, beleértve a szobrokat és a bővebben ismertetett, jellegzetes bejáratot is.⁵²³

Csak úgy, mint Wälder ciszterci épületegyüttese, ez a komplexum is torzóban maradt. Kár, hiszen visszafogottsága ellenére látványos eleme lehetett volna Nyíregyháza városképének, és egy kvalitásos, nagyszabású darabja az építész életművének. Külön sajnálatos, hogy Wälder két templomot is tervezett az egri minorita templom alapján, de végül az egyik egyáltalán nem valósult meg, a másik pedig teljes áttervezésre került.

⁵²³ Láda: *A nyíregyházi ferences templom és rendház* 12-13.

Új stílusirányzatok az 1930-as években

Az 1930-as évek elején sok más magyar építésszel együtt Wälder Gyula is új vizekre evezett, és az újító modern építészet terén is kipróbálta magát. A modernizmus a 20. század legmeghatározóbb irányzata, melynek építésze az 1920-as évek második felében, német és francia területen forrott ki, legfontosabb korai képviselői a dessauai Bauhaus iskola oktatói és diákjai, illetve LeCorbusier. Mint a két világháború közötti neobarokk tárgyalásánál is említettük, Magyarországon az 1930-as évek elején kezdett divatossá válni, és az évtized végére állami és egyházi körökben is elfogadott stílussá lett. Az irányzat alapvetően baloldali beállítottságú, így a kevésbé jólszituált társadalmi rétegek lakhatási problémái is foglalkoztatták az építészeket. A külső megjelenéssel szemben kiemelt helyet kapott a funkció, a tervezés elsődleges szempontjává a használhatóság vált, így a dekoráció szinte teljesen eltűnt. Az épületek kubusos, hasáb alakú kialakítást kaptak, lapostetővel, és nagy méretű ablakokkal, ami a historizmustól nagyban eltérő látványt eredményezett.⁵²⁴ A modern architektúrára általánosan jellemző az egészséges életkörülmények, a fény és a friss levegő kultusza, az új anyagokkal való kísérletezés, és a szabadon szerkesztett terek alkalmazása.⁵²⁵ Látni fogjuk, hogy Wälder magáévá tudta tenni a funkcionista építészet alapelveit, de újszerű épületeibe mégis sajátosan belecsempészte historizmusát.

Wälder Gyula modernista épületeinek első példája a **Budapest II. kerületében található Napraforgó utca 2. számú családi ház.**

A Napraforgó utcai mintalakótelep építésének ötlete 1930-ban született, a Magyar Mérnök és Építészegylet városrendezési értekezletét követően, ahol egy korszerű családi ház építési program, a stuttgarti Weissenhofsiedlung is bemutatásra került. Ennek hatására vetődött fel a kérdés, hogy vajon lehet-e kisméretű telekre teljes értékű, minden igényt kielégítő családi házat építeni. A jelenlévő építészek közül többen egy kísérleti mintatelep létrehozását szorgalmazták, melynek helyéül a pasaréti, Ördögárokkaal párhuzamos, újonnan kifarcellázott területet választották. A telkek kis mérete miatt csak egyszemélyes házak épültek (egy kivétellel), a közművesítést és kivitelezést a Fehér és Dános cég végezte.⁵²⁶ A modern stílust, a korszerű kialakítást és a más-más építészek által tervezett házakat tekintve valóban a Weissenhofsiedlung a Napraforgó utcai mintatelep előképe, azonban Stuttgartban csak modernista építészek vettek részt a programban, Pasaréten pedig korábban historizáló stílusban alkotó tervezők is. Ilyen építész Kertész K. Róbert, aki ez időszakban

⁵²⁴ Rozsnyai–Szakács: *A magyar építészet rövid története* 2017. 239.

⁵²⁵ Fehérvári–Hajdú–Prakfalvi–Ritoók: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. 2017. 233.

⁵²⁶ *Tér és Forma*, 1931. 4. évf. 10. szám

kultuszminisztériumi államtitkár volt, így részvétele fontos szempont volt a mintatelep létrejöttét tekintve. Wälder Gyula, mint a Fővárosi Közmunkák Tanácsának tagja szintén segíthetett a kísérlet megvalósulásában.⁵²⁷

Az őáltala tervezett, szabadon álló, lapostetős ház alaprajza két egymásra vetített, és 45 fokban elforgatott négyzetre emlékeztet,⁵²⁸ a háromszög alakú erkélyek és párkánykiugrások teszik mozgalmassá.⁵²⁹ Modern stílusát hangsúlyozza, hogy összes nyílása egyenes záródású, díszítés csak ritkán jelenik meg. A falakon sem találkozhatunk ornamentikával, viszont az épületen több helyen láthatunk barokk hangulatú rácsokat. Alkalmazásuk meglepő, úgy látszik, nem tudott lemondani az építész a számára oly kedves stílusról. Bár elvileg nem illik a barokk és a modernizmus egymáshoz, az épület összehatásában mégis igen harmonikus.

Az eredeti tervekről láthatjuk az elosztást. Némi áttervezés nyomai fedezhetők fel, a földszinti üzlethelyiség ugyanis először ebédlő lett volna, az üzlet ötlete csak később fogalmazódott meg. A földszinti alaprajzon konyha, cselédlakrész és hall látható még. Az emeleten három szoba, fürdőszoba és WC került kialakításra.⁵³⁰

Délkeleti, a Napraforgó köz felé néző homlokzata a legjellegzetesebb. Háromtengelyes, középső tengelyében, a földszinten háromszögletű rizalit ugrik előre, melynek lefedése teraszos. A keleti tengelyben eredetileg egy üvegezett ajtó nyílt, fölötté a FŰSZER CSEMEGE felirat volt olvasható,⁵³¹ mivel a sarokhelyiségben egy üzlet került kialakításra. (Ma már nincs az épületben élelmiszer bolt.) A nyugati tengelyben csak egy kisméretű, enyhén barokkizáló ráccsal védett ablak nyílik, a rizalit két oldalfalán pedig egy-egy nagyméretű ablak van. Ezeken is felfedezhető a visszafogott, mégis barokkos rács. Mint már említettük, a középrizalidot terasz zárja le, melynek korlátja geometrizáló, de ismét enyhén barokk hangulatú. A teraszra kétszárnyú, üvegezett ajtó vezet. A tető vízvető párkánya a terasz fölött szintén háromszög alakban előreugrik, hangsúlyozva az alaprajz két egymásra vetített négyzetre emlékeztető formáját.

A Napraforgó utcára néző, északkeleti homlokzat szintén háromtengelyes. A földszinten csak a két szélső tengelyben nyílik egy-egy ráccsal díszített ablak. A földszinti üzlet ajtajához közelebb eső fölött visszafogott, de szintén barokk jellegű, kovácsoltvas cégér

⁵²⁷ Pamer: *Magyar építészeti a két világháború között*. 1986. 68-70.

⁵²⁸ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-11489/15

⁵²⁹ Ferkai: *Buda építészete a két világháború között*. 1995. 122.

⁵³⁰ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-11489/15

⁵³¹ Archív fotó: fototar.mi.btk.mta.hu 2023.01.08.

volt egykor. Az emeleten, a középső tengelyben háromszög alakú erkélyt látunk, ismét barokkizáló ráccsal, mely megtöri a homlokzat síkszerűségét.

Az északnyugati homlokzat legmeghatározóbb eleme a közepen, a homlokzat teljes magasságában előreugró, háromszögletű rizalit, mely a lépcsőházat rejt.

A délnyugati, öttengelyes homlokzat díszítetlen, nyíláskiosztása bonyolult. Az emeletre, a középső tengelybe ide is erkélyt tervezett az építész, de ezt végül ő maga húzta le a tervekről.⁵³² A háromszögletű párkánykiszögellés azonban itt is látható.

A ház eredeti enteriőrjéről sajnos nincs információnk, a tervek⁵³³ között megtalálható keresztmetszeti rajzon azonban annyi kivehető, hogy az építész a belső térben is elhelyezett egy a homlokzatiaknál erősebben barokkizáló kovácsoltvas korlátot, így arra következtethetünk, hogy az enteriőrben is ugyanaz a visszafogott, mégis dekoratív stílus jelenhetett meg, mint az épület külsején.

Mint láthattuk, az épület a két egymásnak ellentmondó stílus vegyítése ellenére harmonikus és kvalitásos. Pont a két stílus vegyítése miatt a szakirodalomban gyakran illetik az art deco jelzővel, ám valószínűbb, hogy Wälder nem erre törekedett, csak nem akart teljesen lemondani a dekorációról, így jött létre a dekoratív jelleg. A háromszögletű elemek miatt inkább a német expresszionista építészet hatása érzékelhető. Mivel a ház az építész első modern stílusú munkája, kiemelkedő helyet foglal el az életműben, a Napraforgó utcai mintatelep pedig a magyar építészettörténet nagy jelentőséggel bíró állomása.

Wälder Gyula egy szinte ismeretlen munkája a budapesti **Hármashatár-hegyre tervezett Nemzeti Emléksarnok**, melynek rajzait 1933-ban, egy meghívásos pályázatra készítette el az építész.⁵³⁴ A pályázat ugyan 1933-ban volt, a koncepció története jóval korábban kezdődött.

A Hármashatár-hegyi Nemzeti Emléksarnok ötlete egészen 1841-ig nyúlik vissza. Ekkor jelent meg ugyanis gróf Széchenyi István *Kelet népe* című műve, melyben a legnagyobb magyar eljátszott egyfajta nemzeti sírkert, Nemzeti Panteon gondolatával, ahol hőseink nyugodhatnak és bárki leróhatja tiszteletét. Ez a gondolat a korszakban más országokban is megfogalmazódott, a megvalósult példák közül a legismertebb talán az I. Lajos bajor király ötlete alapján Leo von Klenze által tervezett regensburgi Walhalla, mely 1842-ben készült el.⁵³⁵ Valószínűleg az említett német példával összefüggésben Széchenyi 1843-ban visszatért a nemzeti temető gondolatához, melyet azonos című művében

⁵³² Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-11489/15

⁵³³ Uo.

⁵³⁴ Potzner Ferenc: *Építészet és Ornamentika. Régi-Új Magyar Építőművészet*, 2017. 4. szám

⁵³⁵ Fehérvári – Hajdú – Prakfalvi – Ritoók: *Magyar Építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig*. 2017. 15.

Üdvleldének nevezett el, és helyét a Gellért-hegyen jelölte meg.⁵³⁶ Ezzel az írással a panteon gondolata bekerült a köztudatba, és számos gondolkodót, többek között a gróf fiát, Széchenyi Ödönt is megihlette, aki a mű hatására 1871-ben javaslatot tett a Gellért-hegy rendezésére, és a hegy tetején egy nemzeti panteon emelésére. Az ötlet megvalósítására kevés esély volt, hiszen 1854-ben megépült a hegy tetején a Citadella, ettől függetlenül a Gellért-hegyi nemzeti emlékhely gondolata az építészeket és a város vezetését is tovább foglalkoztatta.⁵³⁷ Szintén 1871-ben írta ki Budapest vezetése azt a városrendezési pályázatot, amelyen Feszli Frigyes egy kör alaprajzú, emberalakokkal és lovasszobrokkal díszített kolonnád tervével jelentkezett.⁵³⁸ Ez a terv szemmel láthatóan hatott Schickedanz Albert a Hősök terére tervezett Millenniumi Emlékművére, de ne szaladjunk ennyire előre. Wälder művének szempontjából ugyanis fontosabb, hogy 1880-ban újabb koncepció született egy nemzeti emlékhely megalkotására: Rózsa Péter fővárosi tiszttviselő egy a Hármashatár-hegyen álló nemzeti díszcsarnok ötletét vetette fel.⁵³⁹ Ezt a művet már egy Árpád vezért ábrázoló szobor is díszítette volna, mely később szintén megjelent a Millenniumi Emlékművön. Láthatjuk tehát, hogy a Gellért-hegyi Nemzeti Panteon, a Millenniumi Emlékmű és a Hármashatár-hegyi Nemzeti Emlékcsarnok története több helyen összefonódik. 1881-ben aztán „visszatért” a Panteon az eredetileg neki szánt helyre, a Magyar Mérnök- és Építész-Egylet pályázatát Czigler Győző egy a Gellért-hegyre tervezett épület tervével nyerte meg. A terven látható komplexum szintén kolonnádokkal és emberalakos szobrokkal rendelkezik, és a Millenniumi Emlékmű még közelebbi előképének tekinthető, mint Feszli munkája.⁵⁴⁰ A Nemzeti Panteon koncepciójával párhuzamosan támadt igény a Honfoglalás ezredik évfordulójának megünneplésére, és az Országgyűlés 1882-es döntése kapcsán – miszerint a Magyar Tudományos Akadémia feladata meghatározni a Honfoglalás pontos dátumát – a hangsúly fokozatosan áttevődött utóbbira, melynek köszönhetően 1896-ra, az ünnepség évére megszülettek a Hősök terén álló jól ismert épületek, köztük a már említett emlékmű, melyen egyértelműen érezhető a korábbi panteontervek hatása.⁵⁴¹ Ennek pontos története azonban már elválnak Wälder művének történetétől, így nem ismertetjük tovább.

A Millenniumi Emlékmű megvalósulása ellenére a Gellért-hegyi Nemzeti Panteon ötlete nem szűnt meg létezni. Különösen foglalkoztatta a magyaros szecesszió egyik legnagyobb alakját, Medgyaszay Istvánt, aki 1903-ban, még diákként készítette el híres

⁵³⁶ <https://mek.oszk.hu/07900/07925/07925.htm> 2022.11.01

⁵³⁷ Sisa – Beke: *Építészet és iparművészet*. 2013. 593.

⁵³⁸ Uo. 594.

⁵³⁹ Uo.

⁵⁴⁰ Uo. 594-595.

⁵⁴¹ Uo. 595.

tervét,⁵⁴² és bár az épület nem valósult meg, az építész pályájának mégis egyik legfontosabb állomását képviseli. Medgyaszay tervén egy kupolás központi csarnokhoz csatlakozó, nemzeti relikviákat őrző kiállítóterekből álló épület magasodik,⁵⁴³ melyhez – a regensburgi Walhallához hasonlóan – a hegy két oldaláról induló, nagyszabású lépcső vezet fel.

Több évtizeddel később, 1933-ban aztán ismét megfogalmazódott a Nemzeti Emlékcsarnok ötlete: Hóman Bálint vallás- és közoktatásügyi miniszter meghívásos pályázatot hirdetett, ezúttal – Rózsa Péter elgondolásához hasonlóan – a Hármashatár-hegyre.⁵⁴⁴ A pályázat későbbi alakulásáról, illetve a nyertesről sajnos nincs információnk, azonban a meghívottakat ismerjük, mivel a tervek fellelhetők a Kiscelli Múzeum Építészeti Gyűjteményében.⁵⁴⁵ A pályázaton Wälder Gyulán kívül Hikisch Rezső, Hüttl Dezső, Kertész K. Róbert, Lechner Jenő, Kotsis Iván és természetesen Medgyaszay István vett részt. Hikisch Rezső terve⁵⁴⁶ a baalbeki Venus-templom, míg Hüttl Dezső munkája⁵⁴⁷ a pugliai Castel del Monte hatását mutatja. Kertész K. Róbert négyzet alaprajzú, hatalmas tömörszerű oszlopán⁵⁴⁸ a 20. század eleji zsinagógaépítészet jegyei figyelhetők meg, Lechner Jenő pedig egy látványos, árkádsorral körülvett, kör alaprajzú, csúcsos üvegkupolával fedett téglapítményt álmodott.⁵⁴⁹ Érdekes módon Kotsis Iván két tervet is beadott a pályázatra, az egyikén⁵⁵⁰ egy kör alaprajzú, tömör falazatú, vaskos kőkerítéssel és ciprusfákkal körülvett épületet látunk, mely a velencei San Michele-temetőszigetre emlékeztet, míg a másodikon⁵⁵¹ egy szintén kör alaprajzú, kolonnáddal körülvett udvar elé állított, hatalmas hasábot formázó torony jelenik meg. Medgyaszay István korábbi kupolás tervét gondolta tovább, mely jelen esetben már nem téglalap, hanem négyzet alaprajzú, de az építésztiől megszokott jellegzetes stílusban készült.⁵⁵²

Wälder Gyula rajzain⁵⁵³ egy hosszúkás, mindkét végén apszisban záródó, téglalap alaprajzú épület bontakozik ki, mely magas, robosztus, szinte teljesen ablaktalan kötömbként magasodik a Hármashatár-hegy tetején, mely burkolata által hatalmas monolit, ősi vallási emlék hatását kelti.

⁵⁴² Potzner Ferenc: *Építészet és Ornamentika. Régi-Új Magyar Építőművészet*, 2017. 4. szám

⁵⁴³ Uo.

⁵⁴⁴ Uo.

⁵⁴⁵ Budapest Történelmi Múzeum – Kiscelli Múzeum, *Építészeti Gyűjtemény*. Pantheon a Hármashatár-hegyen, X3 26744.1-től X6 26746.8-ig. A továbbiakban: BTM – Kiscelli Múzeum

⁵⁴⁶ BTM Kiscelli Múzeum, *Építészeti Gyűjtemény*, Nemzeti Pantheon, X5 26743.1-4.

⁵⁴⁷ Uo. X3 26744.1-9.

⁵⁴⁸ Uo. X5 26745.1-6.

⁵⁴⁹ Uo. X5 26748.1-7.

⁵⁵⁰ Uo. X6 26746.1-7.

⁵⁵¹ Uo. X6 26747.1-8.

⁵⁵² Uo. X5 26749.1-6.

⁵⁵³ Uo. X4 26750.1-9.

Alaprajzi rendszere első ránézésre nehezen átlátható, ám kellő tanulmányozás után egyértelművé válik. Az épület – mivel sziklán helyezkedik el – a talaj egyenetlensége miatt csak az egyik oldalán rendelkezik alagsorral. A főbejárat a hosszabb oldalon, az alagsori szinten, az épülettömbbe mart portikuszon keresztül nyílik és egy kilencosztatú előcsarnokba vezet. Jobbra egy hosszú folyosó van, melynek két oldalán 10-10 sírhelyet tartalmazó, összesen 7 kripta, valamint egy ruhatár húzódik. A folyosó egy kör alaprajzú, oszlopos, vallási funkciójú tereket idéző úgynevezett „beszentelési csarnokba” vezet. Az előcsarnokhoz, a bejáratnál szemben csatlakozik egy szintén téglalap alaprajzú, alacsony épülettömb, melybe a kiszolgáló helyiségek, illetve a portás lakás került, valamint ezen keresztül vezet a lépcsőház az épület felső szintjére. Ezen a szinten egy nagyméretű, igen nagy belmagasságú terem található, melyen sajnos nem szerepel felirat, de valószínűleg egyfajta kiállító- és rendezvényterem szánta az építész.

A rajzok tanúsága szerint az épület főhomlokzata szinte teljesen ablaktalan, a főbejárat három, szegmensíves, geometrizáló rácsozatú és feltehetően üvegezett, katonaszobrokkal díszített ajtaján, valamint a kripták kisméretű, lőrésszerű ablakain túl nem látunk nyílást. A homlokzaton kétféle kőburkolat jelenik meg, a lábazati zónában durvábban faragott, fölötte pedig nagyobb, finomabb kőburkolatot látunk, mely az egész épületen körbefut. A homlokzat két szélén zászlótartó rudak állnak, ami az ünnepélyes hatást erősíti.

Az épület apszisain magas és keskeny, egyenes záródású ablakok jelennek meg, több részletet azonban a rajzokon sajnos nem látunk.

Az épület hátsó, tizenhárom-tengelyes homlokzata sokkal mozgalmasabb, mint a főhomlokzat. Középen a kiszolgálótömböt láthatjuk, melynek alsó, alagsori szintjén ismét lőrésszerű ablakok nyílnak. Földszintjén a két szélső tengelyben kisebb, a középső három tengelyben pedig nagyobb, egyeneszáródású ablakok nyílnak. A két szélső tengelyben láthatjuk, hogy a homlokzatot pártázat zárja le, mely előrevetíti Wälder két későbbi, budapesti munkáját, a Madách téri házakat, illetve a Holitscher-házat. A fő épülettömb hátsó homlokzatán ismét láthatjuk, hogy a kripták kisméretű ablakokkal rendelkeznek, fölötte pedig keskeny és magas, egyenes záródású ablakok nyílnak, melyek a pártázathoz hasonló szemöldökpárkányt kaptak. Ennek a homlokzatnak is zászlórudak állnak a két szélén.

Az épület tervezett belső tereiről sajnos nem rendelkezünk sok információval, ám a metszetekből néhány részlet kiderül. Az alagsorral kapcsolatban csak annyit láthatunk, hogy a beszentelési csarnokban oszlopok állnak, melyek a fölötte elhelyezkedő kiállítóterem padlózatát támasztják alá. A felső szinten elhelyezkedő terem falán látványos, csatajeleneteket ábrázoló dombormű húzódik végig, mely kis méretében is Wälder kiváló rajztudását bizonyítja. Az

alakokat szemlélve egyértelmű a hellenisztikus szobrászat, azon belül is a Pergamoni Zeus-oltár hatása. A tervek alapján úgy tűnik, az épület díszes, geometrizáló üvegtetőt kapott volna, mely igazán meghitt és ünnepi hatást kelthetett volna a belső terekben. Wälder tervéről elmondhatjuk, hogy a hatalmas kötömbre emlékeztető, egyszerre gyászos és magasztos hangulatot árasztó, egyértelműen ősi, vallásos asszociációkat ébresztő munkája méltó emlékhelye lehetett volna nemzeti hőseinknek.

Érdekesség, hogy a Nemzeti Panteon gondolata 1933 után is foglalkoztatta az építészeket, hiszen a 2000-es években még Makovecz Imre is megtervezte saját verzióját, Medgyaszay tervét továbbfejlesztve, igaz, ismét a Gellért-hegyre.⁵⁵⁴

Szintén alig ismert, ám színvonalas modernista alkotásai közé tartozik **Balatonszemesen** az úgynevezett **Klubház**, vagyis az 1908-ban alakult Balatonszemesi Fürdőegyesület Vigadója, mely 1934-re készült el.⁵⁵⁵ Az épület az államosítás után, az 1960-as és 1970-es években színvonalas és népszerű szórakozóhelyként működött, és ekkor még karban is volt tartva. Később azonban állapota szörnyen leromlott, mígnem 2018-ban lebontották.⁵⁵⁶

A földszintes, szabadon álló, horizontálisan elterülő és kubusos épület egy igazán színvonalas alkotás volt, mely egyszerre alkalmazkodott az új modern stílus elvárásaihoz és a hagyományos balatoni villák stílusához. Az épületen megfigyelhető volt egyfajta mediterrán, leginkább olaszos hatás is, amely leginkább az erősen vízszintes hangsúlyú tömegalakításban, illetve a Balaton felőli loggia kialakításában nyilvánult meg.

Az archív fotókon⁵⁵⁷ látható főhomlokzat héttengelyes, két szélső, kéttengelyes szakasza rizalitként erősen előreugrik. Ezekon csak két-két kisméretű, félkörívesen záródó ablak nyílik. A két rizalit között nagyméretű terasz került kialakításra. A középső öttengelyes falszakaszon karcsú, félkörívesen záródó, üvegezett teraszajtók nyílnak, zsalugáterekkel ellátva. A tető síkja vízvetőként erősen előreugrik, hangsúlyozva a horizontális hatást.

A Balaton felőli homlokzat ennél mozgalmasabb. Itt is láthatunk két előreugró rizalitot, melyek között árkádsor húzódik, loggiás kialakítást adva a terasznak. A nyugati rizalit teraszos lefedést kapott, mögötte négyszögletes torony magasodik. A loggiára nyíló ablakok és teraszajtók mind félköríves záródásúak, és a főhomlokzaton látott ajtókkal szemben helyezkednek el, szépen megvilágítva a teret. Az épület eredeti enteriőrjéről sajnos nem rendelkezünk archív fotókkal vagy kortárs leírással, alaprajz nem áll rendelkezésre.

⁵⁵⁴ Németh Miklós Attila: *Makovecz Imre, a léleképítő*. Masszi Kiadó, Budapest, 2009. 39.

⁵⁵⁵ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

⁵⁵⁶ Magyar Nemzeti Digitális Archívum www.mandadb.hu 2023.01.08.

⁵⁵⁷ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

A következő modern stílusú épülete a **Foncière Biztosító Társaság számára készült bérház**, melyet 1935-1936-ban tervezett. A Bem rakpart 25-26. szám alatt található lakóépülettömb homlokzati rendszerét Wälder tervezte, de a bérházak közül teljes egészében csak a 26-os számú az ő munkája.⁵⁵⁸ Az ötemeletes, zárt soros beépítésben álló, lapostetős bérház homlokzatán ismét megfigyelhetők a háromszög alakú kiszögellések, melyekkel már a Napraforgó utcai kertes ház esetében is kísérletezett az építész. A falfelület ritmikáját a háromszögletű és négyszögletű zárterkélyek, illetve a fémkorláttal ellátott nyitott erkélyek sűrű váltakozása adja, megtörve ezzel a nagyméretű épülettömb monotóniáját. A bérház érdekessége, hogy az építészől szokatlan módon semmilyen barokkos dekorációs elem nem fedezhető fel. Az épületről egy Wälder munkáit bemutató 1937-es forrásban is olvashatunk, mely késő neobarokk műveitől egészen modern alkotásaiig jut el.

„Városi bérházat azonban már ő is korszerű stílusban tervez. Építészeti nyelvének átorientálódása természetesen nem minden zökkenő nélküli, új, korszerű bérházain is meglátszik, hogy nehezen tud lemondani a formák nagyobb játékaról, a vonalak mozgalmas rajzáról, de mégis meglepő, hogy tehetségével milyen jól megállja a helyét. Egyik első ilyen alkotása a Foncière biztosító nyugdíjpénztárának ötemeletes bérháza Budán, a Margit-rakparton, ahol az egész háztömb dunai architektúráját is ő tervezte meg. Wälder elgondolása szerint a kiszögellő szobareszeknek az egész homlokzatot függőlegesen kellett volna tagolniok, de csak a két saroképületen került az eredeti terv kivitelre. Ez a harmonikaszerű megoldás az osztrák és német expresszionista építészek munkáival tart rokonságot, mozgalmas nyelve nem hódol be teljesen a mai nyugalmas tektonikának.”⁵⁵⁹

A tömb Wälder által tervezett épületének kelet felé, tehát a Dunára néző homlokzatán valóban felfedezhetők az osztrák expresszionista építészet jegyei, a látványt egyértelműen a kiugró felületek uralják, csakúgy, mint a bécsi, Hubert Gessner által 1925-ben tervezett Reumannhof szociális lakáskomplexum esetében. Gessner háza is hasonló harmonikaszerű főhomlokzattal rendelkezik, de más „vörös erődöt” is felhozhatnánk párhuzamként.⁵⁶⁰

A téglalap alaprajzú udvar köré rendeződő, hatemeletes társasházegyüttes⁵⁶¹ Wälder Gyula által tervezett épületének pince alaprajzán a szokásos gépészeti terek és szénpince mellett két „bombabiztos fedezéket”, vagyis óvóhelyet is láthatunk. A földszinti alaprajzon egy foyer és egy előcsarnok mellett két nagyobb, cselédszobával is rendelkező, valamint két

⁵⁵⁸ Ferkai: *Buda építészete a két világháború között*. 1995. 42.

⁵⁵⁹ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

⁵⁶⁰ Moravánszky Ákos: *Vörös erődök – Szociális lakásépítés Bécsben a két világháború között*. *Magyar Építőművészet*, 1979. 28. évf. 4. szám

⁵⁶¹ BFL XV.17.d.329-14440/4

kiseb lakás került kialakításra, melyek közül a hátsó traktusban elhelyezkedőt csak az udvar felől lehet megközelíteni, az előcsarnokból nem. Az első és a második emeleten három nagyobb, cselédszobával is rendelkező lakást láthatunk, illetve itt is megjelenik a kizárólag az udvar felől, függőfolyosóról megközelíthető, egyszoba-hallos elrendezésű kislakás. A harmadik, negyedik és ötödik emeleten alaprajzán ismét négy lakás látható, ám a függőfolyosóról megközelíthető lakás szintén rendelkezik cselédszobával és több szobával, amit a szomszédos lakás tereinek terhére oldott meg az építész. A padlásra kerültek az épület üzemelése szempontjából elengedhetetlen helyiségek: az összkomfortos házmesteri lakás, a viceházmester kislakása, a cselédfürdőszobák, a mosókonyha, a szárítóhelyiség, a vasalóhelyiség, valamint az egyes lakásokhoz tartozó tárolók.⁵⁶²

A Dunára néző homlokzaton minden nyílás egyenes záródású. A földszinti ablakok alatt kőburkolatú a falazat, így lábazati kiképzést kapott. A földszinten még nem jelennek meg a jellegzetes kiugró szakaszok, az ablakok és a bejárat a sík falon nyílnak. Az első emelettől a felül kiugró vízvető párkányig halad az a három, háromszög alaprajzú, rizalitszerű kiugrás, melyet a homlokzat déli felén látunk. Ezeknek oldalfalain ablakok nyílnak. A homlokzat másik felét az északi homlokzatra átkanyarodó, szögletes erkélyek és nagyméretű, hármas osztású nyílások határozzák meg.

Az északi, tizenegy tengelyes homlokzaton nem térnek vissza az expresszív háromszögletű elemek, ez a homlokzat kevésbé jellegzetes. Itt is csak egyenes záródású, díszítetlen ablakokkal találkozunk, bejárat nem nyílik. A lábazati zóna a főhomlokzatról átfut ide is, valamint a földszinti falfelület itt is tagolatlan. A zárterkélyek az első emeleten kezdődnek, a középső három, illetve középről az ötödik tengelyekben ugranak előre. A zárt erkélyek között nyitott erkélyek húzódnak. Mint már említettük, a dunai homlokzat erkélyei átkanyarodnak az északi homlokzat sarkára, a szimmetria kedvéért pedig a nyugati legszélső tengelyben is megjelennek. Az egész épületen nem jelenik meg más dekoráció, csak a földszinti nyílások visszafogott, modern stílusú rácsa, illetve a zárterkélyek felületén, az ablakok alatt és fölött végigfutó sáv. Az épület Wäldertől szokatlan, csak a háromszög alakú kiszögellések utalnak korábbi munkáira.

A lakások eredeti enteriőrjéről nincs információnk, ám helyszínbejárás alapján tudható, hogy a nagyobb lakásokat később kisebbekre osztották, így ma több egység található az épületben, mint az eredeti alaprajzokon láttuk. A közös helyiségek, tehát a foyér és az előcsarnok, a négyzet alaprajzú lépcsőház, valamint a folyosók nagyon visszafogott, ám

⁵⁶² Uo.

elegáns kialakításúak, a falakon egyharmad magasságig mészkő burkolat jelenik meg, a padlón ma is látható az eredeti, öntött burkolat. Wäldertől szokatlan módon még a lépcsőház korlátján sem láthatunk barokkizáló elemeket. Bár az épület díszítetlensége miatt kilóg az életműből, kvalitásos munka. Kár, hogy a társasházegyüttes főhomlokzatának középső szakaszán nem valósult meg a harmonikaszerű kialakítás, izgalmasabb lett volna az épület, bár az erkélyes megoldásnak köszönhetően valószínűleg jobban használhatók – a nem mellesleg az Országházra néző – lakások.

Ismert munkái közé tartozik a Budapest VII. kerületében, a Rákóczi út 12. szám alatt található üzletház és bérház, az úgynevezett **Holitscher-ház**, mely 1936-ban épült.⁵⁶³ Az épület a megrendelőről, dr. Holitscher Szigfrid királyi közjegyzőről kapta a nevét. Terveit először Györgyi Dénes készítette el, de egyelőre tisztázatlan okok miatt a megbízást végül Wälder Gyula kapta. Az első tervváltozat magyaros ornamentikáját nem, de tömegalakítását és homlokzati rendszerét Wälder teljesen átvette. Az építész szemmel láthatóan törekedett arra, hogy a tömb másik végén álló, Lajta Béla által 1911-ben tervezett Erzsébetvárosi Bank épületével harmonizáljon a Holitscher-ház. A vörösesbarna téglaburkolat, a párkánymagasság, és a teraszosan beugratott felső szint mind hasonló jegyek.⁵⁶⁴ Az épület azonban nem csak magyar előképekre hasonlít. Csak úgy, mint a Foncière Biztosító Társaság bérházán láhattuk, ezen az épületen is érvényesül az expresszionizmus, ezen belül is Fritz Höger, illetve a tradicionális német téglapépítészet hatása.⁵⁶⁵ Ezek a jegyek később a Madách téri téglapépületek esetében még jobban előtérbe kerültek, de a kérdést majd később tárgyaljuk.

A szabálytalan formájú, kisméretű belső udvar köré rendeződő, három oldalával szabadon álló, ám keleti végével zárt sorba illeszkedő, hatemeletes, lapostetős épület⁵⁶⁶ tervezéséről ismét Radnai Lóránt szolgál információval:

„A ház alaprajzi megoldása különös gondot okozott a tervezés során. A három oldalán utcára nyíló telek viszonylag szűk volta alig engedte meg az itt szokásos keretes beépítést. Nyilván Wälder jó összeköttetéseinek, illetve tekintélyének volt köszönhető, hogy kivételesen megengedték az ilyen zsúfolt beépítést, hiszen a megmaradó udvar alig haladja meg egy nagyobb légakna méretét, amelynek falait Wälder fehér csempével burkoltatta, hogy a bevilágítást némiképp növelje. Szerencsére az áruházzal beépített földszint és a félemelet valamit javított az udvar mélységbéli arányán. Az alsó szintek lakásai az udvar felől így is csak csekély bevilágítást kaptak. Nyilvánvalóan az építető anyagi érdeke kívánta ezt a

⁵⁶³ Pamer: *Magyarország építésze a két világháború között*. 1986. 132.

⁵⁶⁴ Ferkai: *Pest építésze a két világháború között* 2001. 211.

⁵⁶⁵ *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

⁵⁶⁶ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-034530

rendkívül intenzív beépítési módot. (...) A korszerű elrendezésű alaprajzok egyben a telek kiuzsorázásának mintaképei is lehetnek, bár az ilyen megoldások Wälder építkezéseinek korábban egyáltalán nem voltak jellemzők.”⁵⁶⁷

Radnai érzékletes visszaemlékezésén túl egy kiváló korabeli leírással rendelkezünk az épületről.

„A földszintnek és a fölemeletnek vízszintes erezésű cipollino-márvánnyal való burkolását nem írhatjuk Wälder számlájára, a felső épülettetthez jobban illő burkolást akart, de szándékát egyéb szempontoknak kellett alárendelnie. A Dohány-utca felőli megoldatlanságot pedig takarékosági követelmények idézték elő. Meglepő a Síp-utcai homlokzat nemes, egyszerű nagyvonalúsága. Jól sikerült rajta a nyílásoknak a felületen való elosztása. Az öt emeletet egybefoglaló, nyugalmas síkokat csak lizénákkal élénkített előugrás tagolja, melyet méltóan koronáz meg a magasban a kétemeletes fölépítmény. Kisebb arányokban, lizénák nélkül, még egyszerűbben ismétli meg az alatta lévő épület tömegét. Míg a Foncière bérházat szélesen előugró párkány és tető zárja le, itt ellenben nem alkalmaz se tetőt, se párkányt, csak attikát. A Rákóczi-úti és a Dohány-utcai homlokzat már mozgalmasabb, erkélyek élénkítik a zárt kiugrásokat. A fölemelet fölötti esővédő a Síp-utcai oldalon és a Rákóczi-út mentén bizonyára csak az üzletbérelő érdekében lett felszerelve. Az erősen rajzos mintájú rácsok viszont Wälder rokokó vasmunkáinak emlékét őrzik. Nem igen illenek az épület formanyelvéhez.”⁵⁶⁸

Ehhez a kimerítő külső leíráshoz már nem is kell sokat hozzáfűznünk. Mint olvashattuk, a Rákóczi úti, tehát déli homlokzat kialakítása a Dohány utcai, északi homlokzatéval megegyezik. Tizenkettő tengelyes, a homlokzat két széléről számítva a második tengelytől egy-egy négytengelyes szakasz rizalit szerűen előreugrik, de csak a felső öt szinten. A homlokzat két szélén, illetve a rizalitok között erkélyeket látunk, és minden nyílás egyenes záródású. Az alsó két szinten igen nagyméretű kirakatok jelennek meg. Az erkélyek rácsai, mint a cikk is említette, barokk mintázatúak, ami art deco jellegűvé teszi az épületet. A rizaliton, az ablakokat keretezve lizénák futnak, melyek tulajdonképpen az épület vasszerkezetének részei, téglával burkolva.⁵⁶⁹ Az ablakok között, a téglaburkolat szövetében finom mintázat jelenik meg, mely a kubesos tetőépítményekkel és az attikával együtt mezopotámiai hangulatot adnak az épületnek.

⁵⁶⁷ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09. 87-88.

⁵⁶⁸ Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

⁵⁶⁹ Ferkai: Pest építészete a két világháború között 2001. 211.

A síputcai homlokzat a leírtakhoz igen hasonló, de visszafogottabb, mivel itt nem láthatunk erkélyeket. Hattengelyes, a középső négytengelyes szakasz ismét a felső öt szinten rizalitként kiemelkedik. Az alsó két szinten itt is megjelennek a nagyméretű kirakatok, és fölöttük a kiugró párkány. A téglával burkolt felsőbb emeletek két szélső tengelyében nem látható ornamentika. A középrizalit falazatán itt is megjelennek a lizénák és a finom mintázat az ablakok között. A Lajta Béla közeli épületén megjelenőhöz hasonló attika ezen a homlokzaton is végighalad. A föltte emelkedő, kétemeletes tetőépítmény falazatán a lizénák nincsenek jelen, de a téglaszövet mintázata látható.

Az épület bejáratai a Rákóczi út felől nyílnak. Az egyenes záródású, különben díszítetlen ajtószárnyakon bonyolult mintázatú, barokkos rácsok jelennek meg, melyek ismét az art deco jelleget erősítik. Érdekes megoldás, hogy az épület keleti és nyugati szekciója külön kapuval rendelkezik, ezek azonban közvetlenül egymás mellett helyezkednek el, és azonos előcsarnokba nyílnak. Az előcsarnokban ismét találkozhatunk barokkos rácsokkal, de különben visszafogott és modern. Lefedését üvegezett vasszerkezet adja, mely szintén a Lajta Béla által tervezett Erzsébetvárosi Bank épületével rokonítható. Ebből a csarnokból egy-egy visszafogott lépcsőház indul, melyeken keresztül lejuthatunk a pincébe, ahol az üzleteket kiszolgálóhelyiségeket találunk, például áruraktárakat, és személyzeti fürdőszobákat. A pince alatt még egy úgynevezett mélypince is található, ahol kizárólag az épület gépészeti egységei kerültek elhelyezésre. Az üzletek személyzeti bejárója is az előtérből nyílik, a bejárás a különböző kiszolgálóegységeken, például a szabászaton vagy a könyvelésen keresztül történik. A vevők számára biztosított kapuk természetesen kívülről nyílnak.⁵⁷⁰ A lakásokat a két külön traktust kiszolgáló lépcsőházakon keresztül érhetjük el. Mindegyik két szoba-hallos, vagy három szoba-hallos, saját fürdőszobával és WC-vel, valamint a konyhából nyíló cselédszobával, így viszonylag nagy méretű lakásokról beszélhetünk, melyeket elegáns közönségnek szánt az építető.⁵⁷¹

A Holitscher-ház Wälder egy igen kiváló munkája, mellyel az itt-ott megjelenő barokk elemek ellenére ismét bebizonyította, hogy nem csak neobarokk stílusú, de modern épületeket is tud tervezni. Továbbá ugyanúgy, mint sok más munkája, ez az épület is kiválón illeszkedik környezetébe, főleg az Erzsébetvárosi Bank épületéhez való hasonlósága által.

Mint már a bevezetőben olvashattuk, Wälder Gyula egyik főműve a budapesti **Madách téri téglaház-együttes** mely az egész környék városképét meghatározza, Budapest két világháború közötti építészetének legmonumentálisabb alkotása. Létrejött egy tudatos

⁵⁷⁰ Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.329-034530

⁵⁷¹ Ferkai: *Pest építésze a két világháború között.* 2001. 210-211.

városrendezési tervhez köthető, mely már a századforduló óta foglalkoztatta a város vezetőségét. Az Erzsébetváros ezen területe ugyanis az egykori szőlőskertek rossz arányú telkeire épült, és főleg egészségtelen és korszerűtlen kialakítású bérházakból állt. Hamar megfogalmazódott tehát a városrész rendezésének és az Erzsébet sugárútnak az Orczy-ház helyén való kialakításának ötlete, mely nem csak esztétikai, de közegészségügyi és közlekedési jelentőséggel is bírt. A Fővárosi Közmunkák Tanácsa (FKT) építési tilalmat rendelt el a területre, de a tényleges rendezési tervvel kapcsolatban hosszú éveken keresztül nem történt megegyezés, mely részben az első világháború kitörésének, részben a telektulajdonosok vitájának tudható be. Az építési tilalom miatt azonban a környék házainak állapota rettenetesen leromlott, így a helyzet tarthatatlanná vált. 1929-ben, hosszas vita után a Fővárosi Közmunkák Tanácsa végre egységes koncepcióval állt elő, mely meghatározta a kialakítandó sugárút vezetési vonalát, és torkolatként egy széles, árkaos teret írt elő.⁵⁷² Az építési tervpályázat kiírására 1930-ban került sor, melyre összesen 47 pályamű érkezett. A korszak kiváló építészei közül többek között Friedrich Lóránt és Bierbauer Virgil is pályáztak, az első díjat Árkay Aladár Istár-kapu hatását mutató terve nyerte meg. Megvételre került Wälder Gyula, Komor Marcell és Komor János terve is,⁵⁷³ de kivitelezésre egyiket sem találta alkalmasnak az FKT. A tényleges cselekvésre még így is sokáig kellett várni, végül a közvélemény és az Orczy-házat birtokló Helvétia Építési és Ingatlan Rt. nyomására döntés született. Az FKT 1934-ben bízta meg Wälder Gyulát az immár Madách tér és Madách sugárút egységes építészeti tervének elkészítésével, de a sok módosítás miatt az építkezés csak 1937-ben kezdődött meg. Az épületegyüttes több ütemben, 1940-re készült el, legkésőbbi épületében található a mai Örkény Színház.⁵⁷⁴ Wälder határozta meg az egész épületegyüttes képét, de nem ő tervezte az egész komplexumot. Az építészek között volt Málnai Béla, Wellisch Andor, Hübner Tibor, Janáky István és Gerlóczy Gedeon is.⁵⁷⁵ Wälder csak az FKT székházát, vagyis a Madách tér 3-4. számú épületet, és a Károly körút 21-23. számú ikerbérházat tervezte teljes egészében. Mivel az FKT székház íves kapunyílásán keresztül a Madách út is jól látszik, az első koncepció szerint ennek az útnak a képét is Wälder tervezte meg, de ez már nem valósult meg teljes egészében.⁵⁷⁶

Mivel éveken keresztül nagy sajtófigyelem övezte a környék rendezésének vitáját, az építkezésről korabeli beszámolót is találunk.

⁵⁷² Ferkai: *Pest építészete a két világháború között*. 2001. 21-22.

⁵⁷³ *Tér és Forma*, 1930. 3. évf. 10. szám.

⁵⁷⁴ Ferkai: *Pest építészete a két világháború között*. 2001. 23.

⁵⁷⁵ Uo. 190-195.

⁵⁷⁶ Uo. 23.

„A Holitscher-ház mintegy előképe a Madách-út torkolata körüli építkezéseknek. Wälder Gyula tervezte itt is a homlokzatokat, a földszinti árkádokat, a megoldás hatalmas kompozícióját a Károly király-út melletti térrel, a Madách-út nagy átboltozásával. Az egyes építészek kötelesek az ő homlokzatkiképzését megvalósítani. Maga Wälder építi a Közmunkák Tanácsának székházát, mely hátul zárja le a teret és két hatalmas bérházat a Károly király-úti fronton. A Magyar Általános Köszénbánya R.-T. nyugdíjalapjának a tér sarkán épülő kilencemeletes, hatalmas bérházát Málnai Béla, a Király-utca szögletén álló épületet pedig Wellisch Andor tervezi az előírt homlokzattal. Itt is klinker-téglával burkolják az összes homlokzatokat. Eleinte bizonyára idegenszerű lesz az északi városokra emlékeztető, kissé komor negyed, de örülnünk kell puritán őszinteségén, mely idővel győzedelmeskedni fog a szomszéd épületek hamis, hivalkodó pöffeszkedésein. (...) Reméljük, hogy a Madách-út torkolatának kiképzése Wälder Gyulának több megérdemelt babért fog hozni, mint méltatlan gáncsolat.”⁵⁷⁷

Sajnos azonban nem így történt, az épület nem aratott azonnal egyöntetű sikert. Sokan „csokoládé pöfetegnek” és „Budapest májfoltjának” csúfolták,⁵⁷⁸ pedig az igen kvalitásos és mára már elismert épületegyüttes tervezését komoly kutatómunka előzte meg Wälder részéről.

„Amikor Budapest egyik első nyolcemeletes lakóházát (Madách tér) megtervezte, a külső burkolat volt a nehéz kérdés. Nyilvánvaló volt, hogy vakolni nem lehet, mert nem lehet folyton tataroztatni a város közepén. A kőlap burkolat drága és lehullik. A díjnyertes pályaterv is a német előképek felé terelte a figyelmet. Felutazik Hamburgba, hogy Fritz Höger munkásságát a helyszínen tanulmányozhassa. Aztán bejárja egész Németországot, ahol a nyerstéglaépítés otthonos. De a Drasche-gyár csak ezt a kellemetlen tónusú sötét klinkert tudta előállítani, amivel végül is burkolva lett. Pedig milyen barátságos, kellemes városképet adó tégláik vannak az olaszoknak! Azért az egész koncepción így is látszik, hogy jó építész munkája.”⁵⁷⁹

Valóban, a már a Holitscher-ház kapcsán említett német expresszionista építés, Fritz Höger hatása tagadhatatlan. Két hamburgi példa azonnal szembeötlő hasonlóságokat mutat, az 1924-ben elkészült ikonikus Chilehaus, és az 1928-as Sprinkenhof.⁵⁸⁰ Előbbi épületről a nagyméretű, íves átjárót, az ablakok közötti lizénákat, és a felső emelet félköríves záródású ablakait kölcsönözte az építész, utóbbiról pedig a földszinti, kővel burkolt árkádsor, és a téglaszövetbe rejtett diszkrét minta köszön vissza.

⁵⁷⁷ Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám.

⁵⁷⁸ Budapest, 2009. 32. évf. 1. különszám.

⁵⁷⁹ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészetére. Vasi Szemle, 2000. 54. évf. 5. szám.

⁵⁸⁰ Bolla Zoltán: A magyar art deco építészet. Ariton Kft., Budapest, 2018.

A Madách téri téglaházak egységes kialakítása monumentális és tömörszerű, mint ahogy azt Wälder Gyulától megszokhattuk. A robosztus hatást csak a teret körülvevő, szellős és magas árkádsor töri meg. Az árkádok burkolata travertin, fölötte a homlokzat barna klinkertégla borítást kapott.⁵⁸¹ A modern stílusra jellemző egyenletes ritmusú és egységes ablakkiosztás szigorúságát a téglaszövetbe rejtett mintázattal és barokk jellegű erkélyrácsokkal törte meg az építész. Mint már említettük, csak két épületet tervezett teljes egészében Wälder, köztük a tér arculatát legjobban meghatározó, a tervezett sugárút torkolatát átszelő, vasbeton szerkezetes Madách tér 3-4. számú épülettömböt.⁵⁸² Ennek építésében Wälder tanítványa, az irodájában dolgozó Kardos György vett részt.⁵⁸³

A hatemeletes, lapostetős épület alaprajzi rendszere bonyolult.⁵⁸⁴ A pincében a gépészeti helyiségeken kívül ebben az épületben is alakítottak ki több helyiségből álló óvóhelyet. A földszinten az ív mindkét oldalán hasonló helyiségek helyezkednek el, az előcsarnokon, portán és garázson kívül egy-egy üzlethelyiség is helyet kapott. A félemelet szintén láthatunk üzlethelyiségeket, továbbá mindkét oldalon helyet kapott egy-egy kislakás. Pontos szerepük az FKT székházon belül nem ismert, az alaprajzból⁵⁸⁵ nem kiolvasható, de valószínűleg gondnoki lakásként funkcionálhattak. A többi emelet alaprajzán nagyon kevés felirat olvasható, így a helyiségek pontos funkciója nem behatárolható, ám a néhány „iroda”, „irattár”, „rajzsoba” feliratról láthatjuk, hogy ezeken az emeleten már teljes egészében a hivatal terei foglaltak helyet.

Az épület főhomlokzata igazán látványos. Tizenegy tengelyes, középső kilenc-tengelyes szakasza rizalítként enyhén előreugrik. Legjellegzetesebb eleme a földszint és a félemelet magasságában húzódó árkádsor és a közepén nyíló, kosáriréses sugárúti torkolat, mely diadalívre emlékeztet, szemöldökén zárókövel, melyet az FKT címere díszít. Belsejében geometrizáló rácszat látható, a rombusz alakú mezőkben lámpák jelennek meg. A kosárirés ugyan jellemző Wälder építészetére, itt azonban nem teljesen saját ötletéről van szó, két helyen is találkozhatott vele az építész. Egyrészt megjelenik az előbb már említett Chilehaus épületén, másrészt látható Árkay Aladár 1930-as győztes pályatervén is. Wälder 1930-as pályatervén itt még három kisebb nyílást látunk.⁵⁸⁶ A homlokzaton nyíló minden ablak egyenes záródású, kilenc kivétellel. A két szélső tengelyben hármas osztású ablakokat látunk, a rizaliton pedig ezeknél keskenyebbeket. A rizalít legfőbb emeletének ablakai fölött

⁵⁸¹ Ferkai: *Pest építésze a két világháború között*. 2001. 191.

⁵⁸² Budapest Főváros Levéltára, XV.17.d.034214.003

⁵⁸³ Ferkai: *Pest építésze a két világháború között*. 2001. 192.

⁵⁸⁴ BFL XV.17.d.329.034214.003

⁵⁸⁵ Uo.

⁵⁸⁶ Ferkai: *Pest építésze a két világháború között*. 2001. 192.

félköríves lunetta ablakok is nyílnak, valamint ezen a szinten húzódik egy dekoratív, barokkos ráccsal ellátott erkély is. A rizalitot a Holitscher-házéhoz hasonló attika zárja le, és az ablakok között megjelenő, diszkrét, rombuszhálós mintázat is hasonlít a Rákóczi úti épületen látottakhoz. Az íven túli, hátrafelé néző homlokzat a főhomlokzattal megegyező kiképzésű, de itt nem jelenik meg erkély.

Az épület szintén Madách tér felé forduló, az ívvel átszelt falszakaszt közrefogó oldalhomlokzatai öttengelyesek. Az alattuk áthaladó Asbóth utca fölött vízszintes gerendás áthidalást láthatunk. Az ablakok mind egyenes záródásúak, kiosztásuk egyenletes ritmusú. Az első emeleten szintén barokkos korlátú erkély fut végig, a második emeleten pedig a középső három tengelyben franciabalkon látható, ismét kovácsoltvas korláttal. A második emelettől az attikáig lizénák futnak az ablakok között, az ablakok alatt pedig ismét visszafogott minta látható a téglaszövetben.

Az épület két bejáráttal és két lépcsőházzal rendelkezik az ív két oldalán. A bejárati kapukat ismét barokk hangulatú rácsokkal díszítette az építész, mely a főhomlokzaton látott rácsokkal együtt ennek az épületnek is egyfajta art deco jelleget ad. Hasonló, szőlőindás rácsok kerültek elhelyezésre a lépcsőházakban is. Az épület északi szárnyában a Fővárosi Közmunkák Tanácsa, a déliben pedig a Margitszigeti Gyógyfürdő Rt. kapott helyet. A legdíszesebb terem az FKT-hoz tartozott. A tanácsterem a legfelső emeleten kapott helyet, enyhén barokkizáló mennyezeti díszítésével és diófa tapétájával igazán elegáns, de visszafogott volt. A főhomlokzatról ismert erkély és lunetta ablakok ennek a teremnek emelték a fényét.⁵⁸⁷

Mint már említettük, a Károly körút 21-23. számú ikerbérházat is Wälder tervezte, a Magyar Konfekcióművek Rt. megbízásából.⁵⁸⁸ A hatemeletes, kubusos tetőépítménnyel is rendelkező, vasbeton szerkezetes és lapostetős épület földszintjén passzázs nyílik, mely az Asbóth utca felé vezet. Főhomlokzata héttengelyes, minden nyílása egyenes záródású. A középső öttengelyes szakasz rizalitként igen enyhén ugrik előre. A homlokzat alsó két szintjén nagyméretű kirakatokat és travertin burkolatot látunk, ugyanúgy, mint a komplexum többi épülete esetében. A két szélső tengelyben hármas osztású nyílások jelennek meg, és barokkos ráccsal díszített erkélyek. A rizaliton az első emeleten (az alatta lévő csak félemeletnek számoljuk) díszes ráccsal ellátott erkély húzódik, a többi emeleten pedig a középső három tengelyben látunk szintén barokkos ráccsal díszített franciabalkonokat. A második emelettől kezdve az ablakok között lizénák húzódnak, alattuk pedig finom minta látható a

⁵⁸⁷ Uo. 192.

⁵⁸⁸ Uo. 194.

téglasszövetben. A rizalitot attika zárja le, a lizénák tetején visszafogott műkő díszek ülnek. A két szélső tengely fölött a felépítmény körül kialakított terasz barokkos korlátja húzódik. Az épület főhomlokzata összességében nagyon hasonlít a főépület korábban tárgyalt oldalhomlokzataira.

Az ikerbérház belsejében üzleteken kívül kávézók is kialakításra kerültek, többek között a tetőterazon is. A lakások mind két szoba-hallos és három szoba-hallos elosztásúak, fürdőszobával és WC-vel, tehát viszonylag nagyok.⁵⁸⁹

Az épületegyüttes érdekessége, hogy barokk elrendezése, tömegformálása és dekorációja ellenére mégis határozottan modern stílusú. Wälder Gyula kitűnően elegyítette az 1920-as és 1930-as évek új stílusirányzatait a számára oly kedves barokkal, sőt, az épületegyüttesen még egyfajta mezopotámiai építészeti hatás is megfigyelhető, mely még hangulatosabbá teszi a teret, és melyet már a Rákóczi úti épületén is láthattunk. Fontos azonban megjegyeznünk, hogy *„mind a Rákóczi úti ház, mind a Madách téri épületek kialakításában jelentős szerepet kapott Kardos György építészeti tehetsége is, amely már az újabb kor gazdasági, de főleg politikai helyzetéhez kezdte befolyásolni Wälder Gyulát.”*⁵⁹⁰

Láthatjuk, hogy Wälder Gyula nemcsak az általa tervezett épületek mennyiségével tűnt ki kortársai közül, hanem tehetségével is. Bármely stílusban tervezett is, kvalitásos munkák születtek, még az alapvetően konzervatív és kevés lehetőséget adó neobarokkon belül is képes volt egyedi, bárhol felismerhető stílusa által karakteres és művészi értékű épületeket alkotni. A neobarokk stílus ellentmondásai miatt életművét nehéz objektíven értékelni, de erre csak az egykori tanítvány és munkatárs, Károlyi Antal szavait idézhetjük:

*„Hogy barokk volt? Hát Istenem, barokk volt maga az ország is. Így volt, és ez már történelem. Az pedig bizonyos, hogy Wälder Gyula volt a legkifejezőbb építésze.”*⁵⁹¹

⁵⁸⁹ Uo.

⁵⁹⁰ MÉM MDK Radnai-hagyaték, Wälder kézirat 2022.14.09. 94.

⁵⁹¹ Károlyi Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészetére. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.

Bibliográfia

BALOGH Péter: Wälder Gyula. In: *Szombathelyi tudós tanárok 2.* Szerk.: Köbölkuti Katalin. Berzsenyi Dániel Megyei Könyvtár, Szombathely, 2002.

BARANYAI Béláné: Újabb adatok a debreceni Szent Anna-templom berendezésének történetéhez. In.: *Ars Hungarica*, 1980. 8. évf. 1. szám

BARDOLY István: Az egri minorita templom helyreállításának története, 1909–1943. *Műemlékvédelem*, 2015. 56. évf. 5. szám.

BODNÁRNÉ JÁVOR Éva: Új adatok Franz Anton Pilgram magyarországi működéséhez. In: *Művészettörténeti Értesítő*, 1995. 44. évf. 3-4. szám

BOLLA Zoltán: *A magyar art deco építészet.* Ariton Kft., Budapest, 2018.

BREZNAY Imre – KARCZOS Béla: *Egri Képeskönyv.* Egri Nyomda Részvénytársaság, Eger, 1937.

BRISITS Frigyes: *Bitter Illés: Az igazgató.* Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Budapest, 2008.

BUCCIARELLI, Piergiacomo: *Fritz Höger, Hanseatischer Baumeister 1877-1949.* Vice Versa Verlag, Berlin, 1992.

BUGÁR MÉSZÁROS Károly: Poszthistorizmus (1906-1936) New York, Chicago, Róma. In.: *Szent Imre Millennium a Szentimrevárosban. Tanulmányok a herceg születésének ezredik évfordulójára.* Szerk.: László Ágota, F. Romhányi Beatrix, Csányi Tamás. Budai Ciszterci Szent Imre Plébánia, Budapest, 2008.

CALDENBY, Claes (szerk.): *20th Century Architecture, Sweden.* Prestel, München, 1999.

CSEJDY JÚLIA – PONCELLINI, LUCA: *Hudec László.* Holnap Kiadó, Budapest, 2010.

D. CONLEY, Tanja: *Urban Architectures in Interwar Yugoslavia.* Routledge, London, 2020.

DERCSÉNYI Balázs – HEGYI Gábor – MAROSI Ernő – TÖRÖK József: *Katolikus templomok Magyarországon.* Hegyi & Társa Kiadó, Budapest, 1991.

Emlékkönyv, készült az egri Lenkey János Általános Iskola 70. évfordulójára. 1929/1930 – 1999/2000.

FEHÉRVÁRI Zoltán – HAJDÚ Virág – PRAKFALVI Endre – RITOÓK Pál (szerk.): *Magyar építészet a Szépitő Bizottmánytól napjainkig (1808-tól napjainkig).* 2. átdolgozott, bővített kiadás, Kossuth Kiadó, Budapest, 2017.

FELD István – VELLADICS Márta: *Magyar Építészet Buda elfoglalásától József nádor koráig.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.

FERKAI András (szerk.): *Buda építésze a két világháború között.* Magyar Tudományos Akadémia, Budapest, 1995.

FERKAI András (szerk.): *Pest építésze a két világháború között.* Modern Építészetért Építésztörténeti és Műemlékvédelmi Kht., Budapest, 2001.

FERKAI András: Nordisk Klassicism 1910-1930. *Magyar Építőművészet*, 1984. 33. évf. 3. szám

GÁL Éva: *Margitsziget.* Budapest, 2000. Megjelent a Budapest Főváros Önkormányzata – Turisztikai Bizottsága támogatásával.

GALL, Anthony: *Kós Károly.* Holnap Kiadó, Budapest, 2019.

GERLE János (szerk.): *Hauszmann Alajos.* Holnap Kiadó, Budapest, 2002.

GLANCEY, Jonathan: *A 20. század építésze.* Glória Kiadó, Budapest, 2001.

GRATZ Gusztáv: *Magyarország a két világháború között.* Osiris, Budapest, 2001.

GUSZMANNÉ NAGY Ágnes (szerk.): *A XXI. század küszöbén.* Eger. Ceba Kiadó, Budapest, 2001.

GYÁNI Gábor: *Hétköznapi élet Horthy Miklós korában.* Corvina, Budapest, 2006.

GYÁNI Gábor: *Magyarország társadalomtörténete a reformkortól a második világháborúig.* Osiris, Budapest, 2004.

- HEIM Ernő: A svéd gyufatröszt székháza Stockholmban. *Tér és Forma*, 1929. 2. évf. 9. szám
- LINDVALL, Jöran (szerk.): *The Swedish Art of Building*. Swedish Museum of Architecture, Stockholm, 1992.
- LÖFFLER Béla: A stockholmi új zenepalota. *Magyar Művészet*, 1927. 3. évf. Tanulmányok
- HORVÁTH Alice: Tradicionalizmus és történeti kutatás. Wälder Gyula és az egri barokk építészet. In: *Egyházi Építészet*, 1993. III. évf. 1. szám.
- HORVÁTH Miklós: *A történeti templomépítészet Budapesten*. Officina nyomda, Budapest, 1946.
- JAKSICS György (szerk.): *Üdvözet Szt. Margit szigetéről*. Jaksics György, Budapest, 2014.
- KÁROLYI Antal: Emlékezés Wälder Gyula építészetére. *Vasi Szemle*, 2000. 54. évf. 5. szám.
- KASZA Sándor (főszerk.): *Eger a XXI. század küszöbén*. Ceba Kiadó, Budapest, 2001.
- KOVÁCS KISS Gyöngyi – ROMSICS Ignác (szerk.): *A mi 20. századunk*. Komp-Press, Korunk, Kolozsvár, 2011.
- KOTSIS Iván: A XVIII. század építészetének gyakorlati alkalmazása. *Magyar Építőművészet*, 1914. 12. évf. 4. szám.
- KOTSIS Iván: *Életrajzom*. (Szerk.: PRAKFALVI Endre.) Magyar Építészeti Múzeum, Budapest, 2010.
- LÁDA Bertalan: *A nyíregyházi ferences templom és rendház építéstörténete*. In: Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár, XXI. évkönyv.
- LÁSZLÓ Gyula: *Wekerle állami munkástelep monográfiája*. A „Hangya” házinyomdájának nyomása, Budapest, 1926.
- Magyarországépítészetének története*. Szerk.: SISA József – WIBENSON, Dora. Vince Kiadó, Budapest, 1998.
- MAJDÁN Béla: *Egy magyarországi kisváros építészeti emlékei*. 1989. Megjelent a Magyar Kábel Művek Balassagyarmati Kábelgyára, a Balassagyarmati Fémipari Vállalat, a Nagy Iván Múzeumbarát és Várostörténeti Kör, valamint Balassagyarmat Város Tanácsának támogatásával.
- Mlinkó István Óvoda, Általános Iskola és Diákotthon jubileumi évkönyve az intézet fennállásának 90. évében*. Eger, 1991.
- MORAVÁNSZKY Ákos: Vörös erődök - Szociális lakásépítés Bécsben a két világháború között. *Magyar Építőművészet*, 1979. 28. évf. 4. szám
- NAGY Gergely: *Kertvárosunk, a Wekerle*. F. Szelényi Ház, Művészeti Kiadó Bt., Budapest, 1994.
- NÉMETH Miklós Attila: *Makovecz Imre, a léleképítő*. Masszi Kiadó, Budapest, 2009.
- ÓRIÁS Zoltán (szerk.): *Jubileumi Album. Az 50 éves Vállalkozók Lapja*. Biró Miklós Nyomdai Műintézet Rt., Budapest, 1929.
- P. DR. SZALAY János: *A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lekipásztori működése 1638-1938*. Szombathely, Martineum Könyvnyomda Rt., 1938.
- PAÁR Eszter Szilvia: Wälder Gyula egri épületei. *Műemlékvédelem*, 2016. 60. évf. 1–2. szám
- PAÁR Eszter Szilvia: Wälder Gyula Villányi úti épületei. *Műemlékvédelem*, 2012. 56. évf. 4. szám
- PAÁR Eszter Szilvia: Wälder Gyula. (Nem csak) a neobarokk mestere. In: Rozsnyai József (szerk.): *Építőművészek a historizmustól a modernizmusig*. TERC Kft., Budapest, 2018.
- PAÁR Eszter Szilvia: *Wälder Gyula*. Holnap Kiadó, Budapest, 2020.
- PAMER Nóra: *Magyar építészet a két világháború között*. Műszaki Könyvkiadó, Budapest, 1986.

PAPP Júlia (szerk.): *A zsolttártól a rózsaszín regényig: fejezetek a magyar női művelődés történetéből: tanulmánykötet és adattár a Petőfi Irodalmi Múzeum és az MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézete együttműködésében a Petőfi Irodalmi Múzeumban rendezett kiállításához.* Petőfi Irodalmi Múzeum, Budapest, 2014.

PETRO Kálmán: *Az egri norma. Tanulmány 1927–1932.* Közzéteszi Petro Kálmán. Szegények ellátására alakult egyesület. Eger, 1932.

PEVSNER, Nikolaus: *Az európai építészet története.* Corvina Kiadó, Budapest, 1972.

POTZNER Ferenc: *Építészet és Ornamentika. Régi-Új Magyar Építőművészet,* 2017. 4. szám

RADNAI Lóránt: Wälder Gyula, kiadatlan kézirat. Magyar Építészeti Múzeum és Műemléki Dokumentációs Központ, Radnai Lóránt hagyatéka. (A kézirat leltári száma 2022.14.09.)

RITOÓK Pál (szerk.): *Magyar Építészet. A szecessziótól napjainkig.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2004.

ROZSNYAI József: *Meinig Arthur.* Holnap Kiadó, Budapest, 2018.

ROZSNYAI József: *Neobarokk építészet Magyarországon az Osztrák-Magyar Monarchia idején, különös tekintettel Meinig Arthur építész munkásságára.* Doktori disszertáció, ELTE-BTK, Művészettörténet és Művelődéstudományok doktori iskola, 2011.

ROZSNYAI József – SZAKÁCS Béla Zsolt: *A magyar építészet rövid története.* Holnap Kiadó, Budapest, 2017.

SEIDL AMBRUS: *A Szent Imre város története és szellemiségének kialakulása.* Felelős kiadó: Ágostházy Imre. Szentimrevárosi Egyesület, Budapest, 1993.

SEIFERT Tibor: *Budapest XI. kerület: A főváros nyugati kapuja.* Budapest Főváros XI. Kerületi Önkormányzat Polgármesteri Hivatal, Budapest, 1998.

SISA József – BEKE László: *A magyar művészet a 19. században. Építészet és iparművészet.* MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont – Osiris Kiadó, Budapest, 2013.

SOMMER, Robin Langley: *American Architecture – Colonial Styles to the Present Day.* Saraband, Norwalk (CT), 1998.

SZ. KÜRTI Katalin: A debreceni Szt. Anna r. k. plébániatemplom. In.: *Műemlékvédelem,* 1985. 29. évf. 1. szám

SZABÓ TIBOR: A Ciszterciek Budán. Felelős kiadó: Ágostházy Imre. Szentimrevárosi Egyesület, Budapest, 1992.

SZABÓ Zoltán: *Cifra nyomorúság.* Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

SZALAY János: *A szombathelyi Szent Domonkos-rendiek lelkipásztori működése 1638–1938.* Martineum Könyvnyomda Rt., Szombathely, 1938.

SZEKFŰ Gyula: *Három nemzedék, és ami utána következik.* Magyar Könyvbarátok Kiadása, Budapest, 1934.

SZENTKIRÁLYI Zoltán: *Barokk.* TERC, Budapest, 2012.

SZILÁGYI István: Adatok Szombathely 18–19. századi életéhez. In: *Vas megye múltjából I.,* Szombathely, 1976. (Levéltári évkönyv 1.)

SZILÁRDFY ZOLTÁN: "Le-ült Szent Borbára már vachorához, Az örök élet Nagy lakodalmához" (Szent Borbála ikonográfiájához). In.: *Művészettörténeti Értesítő,* 1991. 40. évf. 3-4. szám

T. KISS Tamás: *A kulturális intézmények állami rendszere Magyarországon az 1920-as években. Gróf Klebelsberg Kuno kultúrát szervező tevékenysége.* MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont, Budapest, 1997.

T. MOLNÁR Gizella: *Főiskolánk a szegedi sajtó tükrében.* Tanárképző Főiskola Szegeden 1928–1993 (Repertórium). Szegedért Alapítvány – Délmagyarország, Szeged, 1993.

TÓTH Endre – BUZÁS Gergely: *Magyar Építészet a rómaiaktól Buda elfoglalásáig.* Kossuth Kiadó, Budapest, 2016.

VARGA Boglárka (szerk.): *Budapest rejtett kertvárosa, Wekerletelep.* Wekerlei Társaskör Egyesület, Budapest, 2018.

VELLADICS Márta: Magyar építészet: barokk rokokó és copf. Kossuth Kiadó, Budapest, 2002.

WEIS István: *A mai magyar társadalom*. Gondolat, Budapest, 2013.

YBL Ervin: Wälder Gyula újabb épületei. *Magyar Építőművészet*, 1937. 36. évf. 9–12. szám.

Gyakran használt folyóiratok, napilapok

Eger, Egri Népújság, Építő Ipar – Építő Művészet, Magyar Építőművészet, Magyar Mérnök-és Építész-Egylet Közlönye, Művészet, Tér és Forma

Építészeti művek jegyzéke

- 1905** Főúri fürdő, Hauszmann-díj nyertese (Tervben maradt.)
- 1905** Kegyúri templom és hozzá tartozó paplak, szigorlati terv. (Tervben maradt.)
- 1908** Gyógyszertár terve, Ybl-érem nyertese (Tervben maradt.)
- 1909** Első Győri Takarékpénztár terve, Győr (Tervben maradt.)
- 1909–1910** Kislakásos bérház, Budapest, VIII. Alföldi utca 18.
- 1909–1910** Wekerletelep, háztípustervek. Wä I. típusú ház, Budapest, XIX. kerület, Határ út 2. Wä II. típusú ház, Budapest, XIX. kerület, Kábel utca 3. Wä III. típusú ház, Budapest, XIX. kerület, Zoltán utca 15. és Zalaegerszeg utca 26.
- 1910** Vasi Múzeum bővítése és Kultúrpalota (ma Savaria Múzeum), Szombathely, Kisfaludy Sándor utca 9.
- 1910** M. Kir. Állami Számvevőszék tervpályázata, Budapest (Tervben maradt.)
- 1910** Kultúrpalota, múzeum és könyvtárépület terve, Pozsony (Tervben maradt.)
- 1910** Erdőhivatal terve, Sušak (ma Fiume része), Horvátország. (Tervben maradt.)
- 1910** Posta, Resicabánya, (ma Reșița, Románia), Strada Traian Lalescu 2. (Átalakítva.)
- 1910** Dömötör-villa, Szombathely, Wesselényi utca 14.
- 1910–1914** Balassagyarmati Múzeum (ma Palóc Múzeum), Balassagyarmat, Palóc liget 1.
- 1911-1912** Pénzügyi Palota (ma Rendőrkapitányság), Balassagyarmat, Bajcsy-Zsilinszky utca 6.
- 1912** Új Plébánia és Magyar Korona Gyógyszertár, Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem út 22.
- 1912** Posta, Balassagyarmat, Rákóczi fejedelem út 24.
- 1913–1929** Kisvárdai Állami Főgimnázium (ma Besenyei György Gimnázium), Kisvárdá, Iskola tér 2.
- 1914** Bérház a Wekerletelep főterén, Budapest, XIX. kerület, Kós Károly tér 9.
- 1914** Erdőigazgatóság (ma Lesy Slovenskej Republiky), Besztercebánya (ma Banská Bystrica, Szlovákia), Námestie SNP 8.
- 1914** körül Zsinagóga (ma taxiállomás), Nagyenyed (ma Aiud, Románia), Strada Simion Bărnuțiu 9.
- 1914** körül Bernolák János főhadbiztos családi lakóházának terve, Nagyenyed (ma Aiud, Románia). (Nem beazonosított.)
- 1910-1914** körül Dobozy-villa, Nagyenyed (ma Aiud, Románia), Strada Ecaterina Varga 33. (Varga Katalin utca 33.)
- 1910-1914** körül Garda-villa, Nagyenyed (ma Aiud, Románia), Strada Ion Creangă 117.

1920 Grüssner-villa, Gyöngyös, Kohári út és Egri út sarok.

1923 Frigyes Királyi Herceg Tiszti Lakóház, Budapest, XI. kerület, Somlói út és Balogh Tihamér utca sarok.

1924–1925 Magyar Nemzeti Bank fiókja és tűzoltó laktanya, Gyöngyös, Kossuth Lajos utca 1.

1925 Ganz-Danubius Rt. bérháza, Budapest, XII. kerület, Ugocsa utca 5.

1925 Beszkárt székház (ma BKK székház), Budapest, VII. kerület, Akácfa utca 15.

1926 Margitszigeti Nagy Szálló, szanatóriumi épületszárny, (ma Ensana Grand Margaret Island Health Spa Hotel), Budapest, Zielinski Szilárd sétány.

1926 Hevesmegyei Siketnéma Intézet (ma Mlinkó István Általános Iskola), Eger, Klapka György utca 10.

1926 Polgári Fiú és Leány Iskola (ma Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Gyakorló Általános, Közép-, Alapfokú Művészeti Iskola és Technikum), Eger, Barkóczy utca 5.

1926 Pénzügyi Palota (Pénzügyigazgatóság és Kataszteri Hivatal épülete, ma Kormányablak), Eger, Barkóczy utca 7.

1926 Szent Ferenc Otthon (ma Civil Közösségek Háza), Eger, Kossuth Lajos utca 12.

1926 Zenepalota (ma Bartók Béla Zeneművészeti Szakközépiskola és Miskolci Egyetem Zenetörténeti Intézete), Miskolc, Bartók Béla tér 1.

1926 Polgári Iskola (ma Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Gyakorló Általános Iskolája), Szeged, Boldogasszony sugárút 8.

1926 Zárda és leányiskola (ma Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium), Budakeszi, Széchenyi utca 141.

1926 Magyar Követségi Palota, Bulgária, Szófia, ul. 6-ti Septemvri 57. (1948-1949-ben átalakítva.)

1926 Víztorony, Gyöngyös, Petőfi Sándor utca 134.

1926–1928 Polgári Iskola (ma Petőfi Sándor Általános Iskola), Komárom, Szabadság tér 2.

1926 és 1934–1935 Szűz Mária keresztények segítsége-templom, Mezőnyárád, Szent István király út 75.

1927–1929 Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, Budapest, XI. kerület, Villányi út 27.

1927, majd 1937-1938 Szent Imre-templom, Budapest, XI. kerület, Villányi út 25.

1927 Ciszterci rendház terve, Budapest. (Tervben maradt.)

1927 Deák Ferenc utcai általános iskola (ma Szent Imre Katolikus Általános Iskola), Eger, Deák Ferenc utca 45.

1927 Orsolyita rend iskolája és zárdája (ma nem üzemel), Eger, Széchenyi utca és Malom utca sarok.

1927 Korona Szálló (ma Park Hotel), Eger, Szálloda utca 3.

1927 Postapalota, Eger, Széchenyi István utca 22.

1927 Szent Anna-székesegyház, Debrecen, Szent Anna utca 15. (Wälder Gyula által helyreállítva és átalakítva.)

1928 Irgalmas utcai általános iskola (ma Lenkey János Általános Iskola), Eger, Markhót Ferenc utca 6.

1928 Római katolikus bérpalota, Nyíregyháza, Bethlen Gábor utca 2.

1928–1929 Wälder-villa (ma Budai Szent Imre Plébánia), Budapest, XI. kerület, Himfy utca 9.

1928 Dóm tér rendezési terve, Szeged, II. díj. (Tervben maradt.)

1930 Szent Márton-templom bővítése és Domonkos Kultúrház (ma Szombathelyi Baptista Gyülekezet), Szombathely, Szent Márton utca 38. és 40.

1930 Pasarét, családi ház, Budapest, II. kerület, Napraforgó utca 2.

1930–1932 Fürdőegyleti Klubház, Balatonszemes, Ady Endre utca 10. (Lebontva 2018-ban.)

1933 Nemzeti Emlékcsarnok, Budapest, Hármashatár-hegy. (Tervben maradt.)

1934 Lemezgyár telepi Jézus Szíve-templom, Borsodnádásd, Petőfi Sándor tér 8.

1935–1936 Foncière Biztosító Társaság bérháza, Budapest, I. kerület, Bem rakpart 26.

1936 Quirin-villa, Budapest, II. kerület, Szemlőhegy utca 23/A.

1936 Holitscher-ház, üzletház és bérház, Budapest, VII. kerület, Rákóczi út 12.

1937-1938 Ferences épületegyüttes (ma Főegyházmegyei Papi Szociális Otthon), Nyíregyháza, Vasgyár utca 1.

1937-1940 Madách téri téglaház-együttes, Budapest, VII. kerület, teljes egészében Wälder Gyula műve a Madách tér 3–4. és a Károly körút 21–23.

1941 Bérház a Quirin család számára, Budapest, II. kerület, Házmán utca 4.

Összefoglaló

A két világháború közötti időszak a magyar építészet egy igazán érdekes korszaka, ami a különböző stílusok párhuzamos alkalmazásának köszönhető. Ebben az időszakban a szecesszió még jelen volt, bár már nem volt annyira népszerű, mint korábban. Eközben az 1930-as évek elején egyre nagyobb teret hódított a rendkívül újító modernizmus, amely nemcsak Nyugat-Európában, hanem Magyarországon is megváltoztatta az építészet arculatát. A legnépszerűbbek mégis a historizáló stílusok voltak, különösen a neobarokk. Sok művészettörténész és építész ezt a jelenséget a Horthy-korszak konzervatív gondolkodásából eredezteti, és a neobarokkot egyszerűen államilag támogatott stílusnak tekinti, de a téma ennél sokkal összetettebb. Való igaz, hogy sok, az állam által megrendelt épületet ebben a stílusban emeltek, de a trianoni békeszerződés után általános nosztalgia volt jelen az Osztrák-Magyar Monarchia iránt, és ennek kifejezésére a barokk építészet újjáélesztése volt a legkézenfekvőbb eszköz, hiszen a barokk stílus erősen kötődött a Habsburg családhoz. Továbbá a magyar társadalomban egyfajta barokk ízlés és struktúra is kialakult az időszakban, ami segítette a neobarokkot népszerűségéhez vezető útján. A modernizmus mint alternatíva eleinte nem jutott nagy szerephez ebben a korszakban, leginkább szocialista háttere miatt. A stílus baloldali eredetű volt, ugyanúgy, mint néhány évvel korábban a Tanácsköztársaság, mely sok magyar számára nem volt kellemes emlék. A konzervatív, hagyományos neobarokk sokkal kényelmesebb és érthetőbb volt, különösen azért, mert a 19. század végi népszerűsége óta soha nem tűnt el igazán. Az 1910-es években is nagy népszerűségnek örvendett, ezért kézenfekvő választásnak tűnt később is. Meg kell jegyeznünk, hogy a két világháború közötti historizmus nem kizárólag magyar jelenség, számos más országban is megfigyelhető, például a Jugoszláv Királyságban, az Amerikai Egyesült Államokban, Skandináviában és a Brit Birodalomban. A 20. századi neobarokk legkiemelkedőbb alakja kétségkívül Wälder Gyula volt, aki az 1920-as évekre Magyarország egyik legnépszerűbb építészévé vált. Leginkább neobarokk műveiről híres, de pályája kezdetén első épületei a szecesszió stílusában készültek, később pedig utolsó munkái már a modernizmus hatását mutatták. Legnevezetesebb korai munkája a balassagyarmati Palóc Múzeum (1914), legismertebb és általánosan elismert műve a budai Ciszterci Szent Imre Ciszterci Gimnázium (1929) és templom (1938) neobarokk együttese, amely eredeti magyarországi barokk művek alapján épült. Ikonikus modernista épületeket is tervezett, mint a Napraforgó utca 2. számú háza (1931), vagy a Madách téri téglapületegyüttes (1938), mindkettő Budapesten (1938). Ezeket és még sok más magas színvonalú alkotást részletesen ismerteti a doktori értekezés.

Summary

The Interwar Period is a fascinating era of Hungarian architecture because of the parallel use of different styles. In this period Secession was still present, though it was not as popular as it used to be. Meanwhile, in the early 1930s, the extremely innovative Modernism gathered more and more ground, changing the face of architecture not just in Western Europe, but in Hungary. Yet, the most popular styles were the historical ones, especially Neobaroque. Many historians consider this phenomenon as the result of the conservative thinking of the Horthy-era, and simply look upon the Neobaroque as the state-supported style, but the topic is far more complex. It is true that many buildings constructed by the state were erected in this style, but there was also a general nostalgia towards the Austro-Hungarian Empire after the Treaty of Trianon, and the revival of baroque architecture was the most obvious way of expressing it, since the Baroque style was highly associated with the Habsburg family. Hungarian society also had a kind of “Baroque taste” and structure in the Interwar period which helped the Neobaroque style on its way to popularity. Also, Modernism as an alternative did not play a big role in this era because of its socialist nature. The style had leftist origins, but so did the Hungarian Soviet Republic just a few years before, which was not a pleasant memory for many Hungarians. The conservative, traditional Neobaroque was more convenient and understandable, especially because since its popularity at the end of the 19th century it never really disappeared. It was highly popular in the 1910s, therefore it often seemed like an obvious choice. We must note, that interwar historicism is not a uniquely Hungarian phenomenon, it’s also seen in many other countries such as the Kingdom of Yugoslavia, the United States of America, Scandinavia and the British Empire. The most prominent figure of 20th-century Neobaroque was undoubtedly Gyula Wälder, who became one of the most popular architects of Hungary by the 1920s. He’s most famous about his Neobaroque works, but at the beginning of his carrier, his first buildings were designed in the Secession style and later, his last works shown the effect of Modernism. His most remarkable early work is the Palóc Museum of Balassagyarmat (1914), his most well-known and generally recognized work is the Neobaroque complex of the Saint Emeric Cistercian School of Buda (Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, 1929) and church (Szent Imre-templom, 1938) in Budapest, both based upon original Baroque works of the Hungarian countryside. He also designed iconic modernist buildings, like the House no. 2 of the Napraforgó street (1931), or the brick building complex of the Madách square (1938), both in Budapest (1938). These and many more high quality works are described in detail in this doctoral thesis.

Képek:

1. kép Wälder Gyula

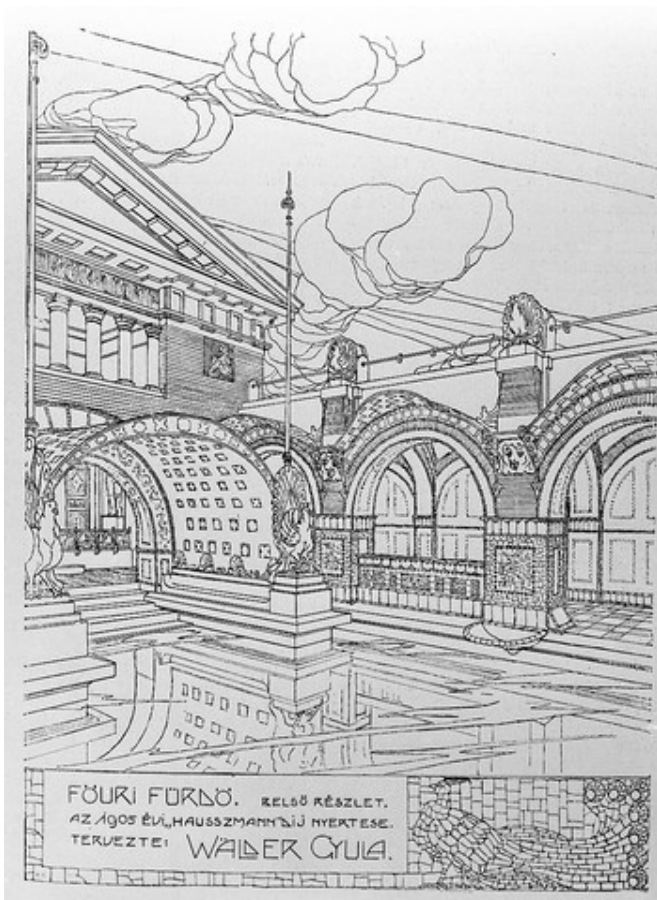
2. kép Akvarell Wälder Gyula gyermekkori rajzfüzetéből, muzsikus

3. kép Akvarell Wälder Gyula gyermekkori rajzfüzetéből, a szombathelyi székesegyház a Wälder-ház kertjéből

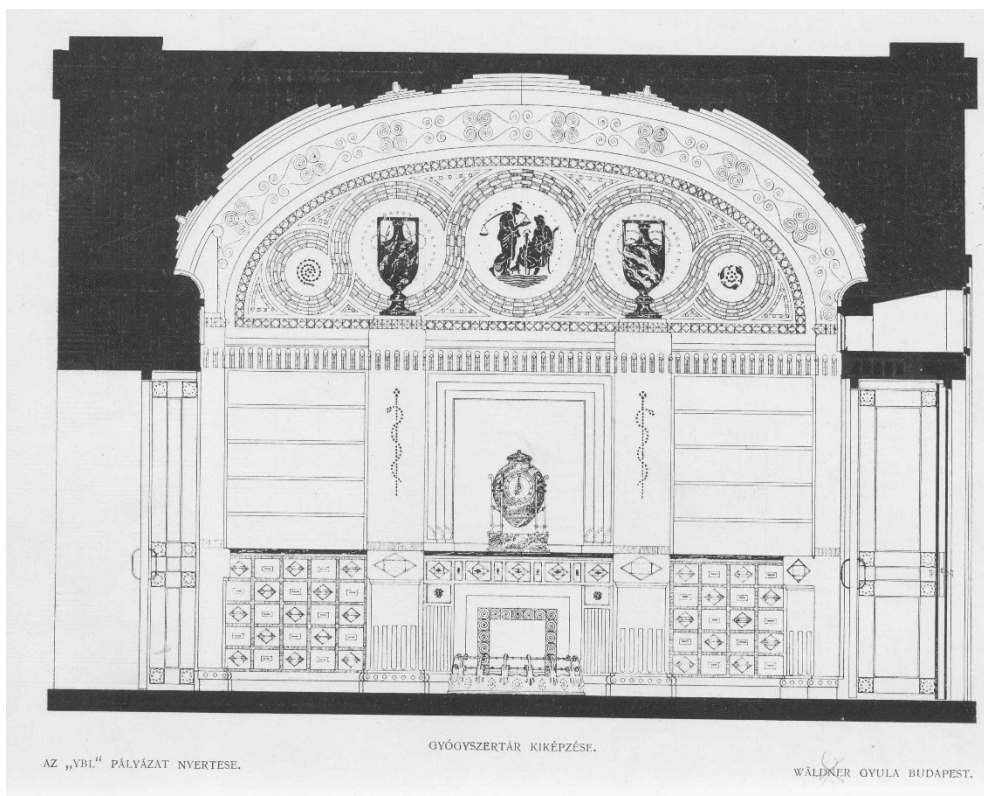
4. kép Wälder-karikatúra a Megfagyott Muzsikusból

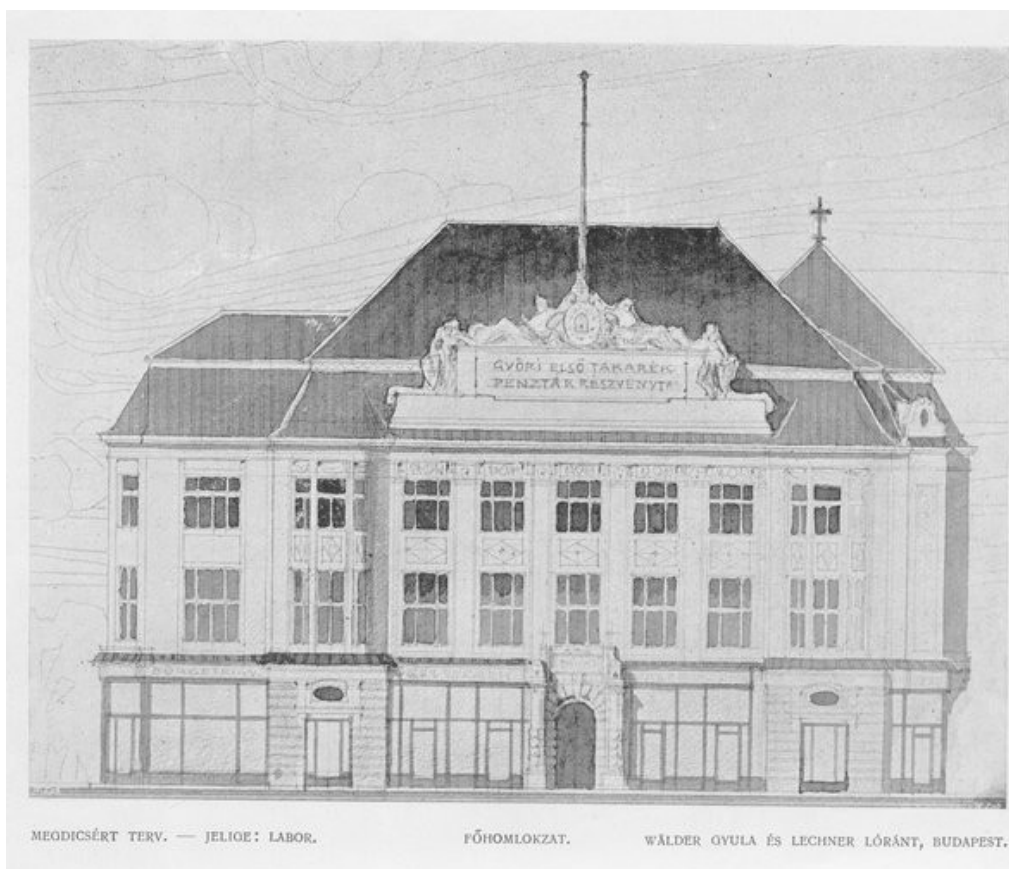
5. kép Főúri fürdő terve, Hauszmann-díj

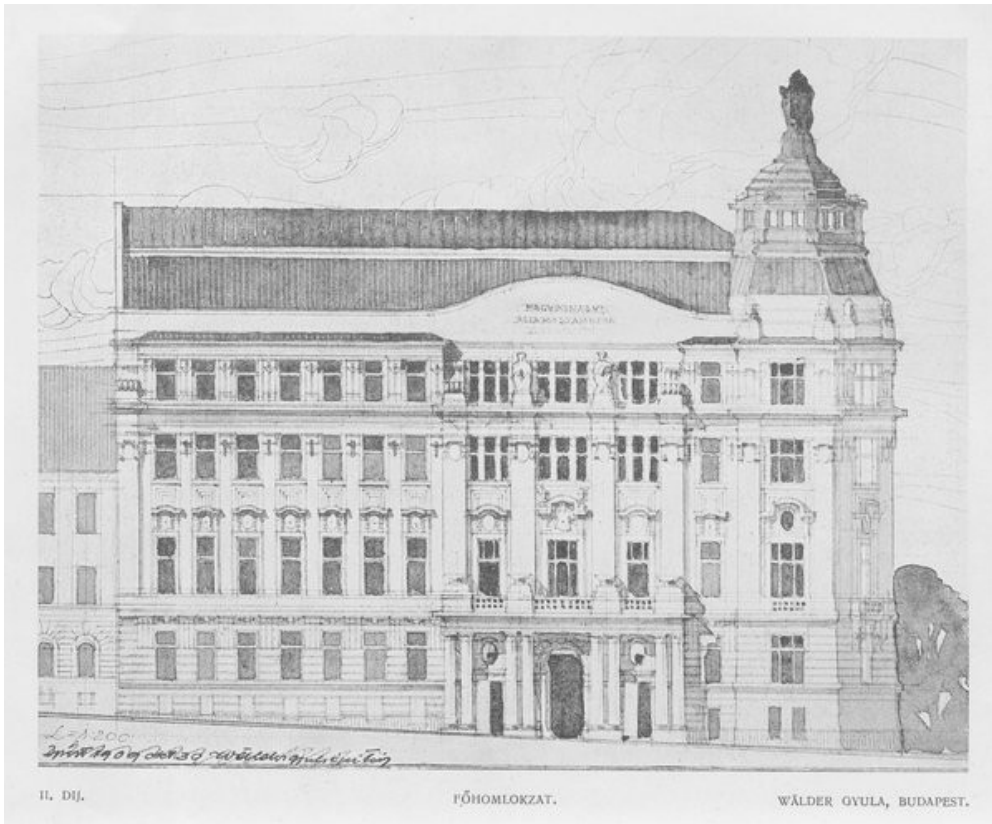
6. kép Kegyeri templom és paplak, szigorlati terv, 1905

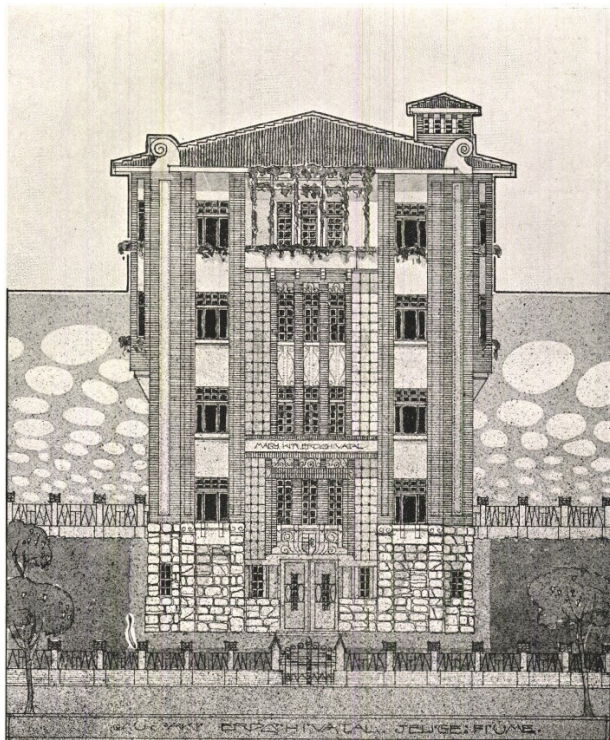
7. kép Gyógyszertár terve

8. kép Első Győri Takarékpénztár, főhomlokzat

9. kép Magyar Királyi Állami Számvevőszék, pályaterv II. díj. Főhomlokzat

10. kép Sušak, Erdőhivatal, pályaterv. Főhomlokzat

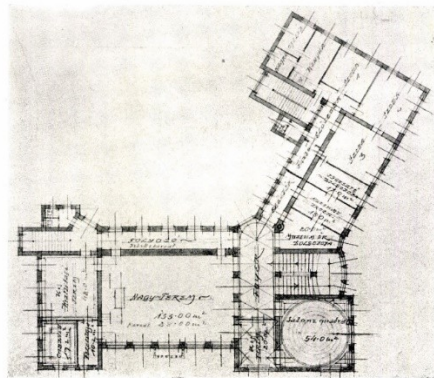
11. kép Budapest VIII. Alföldi utca 18. kislakásos bérház. Földszinti alaprajz

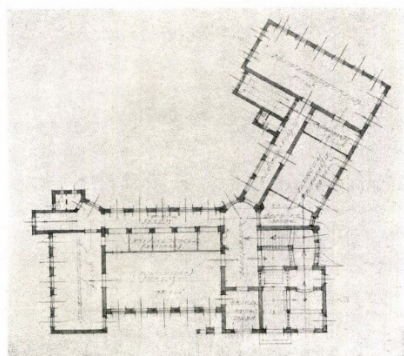
12. kép Budapest VIII. Alföldi utca 18. kislakásos bérház, ablak a főhomlokzaton

13. kép Resicabányai posta, képeslap

FÖLDSZINTI ALAPRAJZ.

I. DÍJ. — JELEK: W. I. EM. ALAPRAJZ. WÁLDER ÖTVÖL, BUDAPEST.

14. kép Balassagyarmat, Palóc Múzeum, I. emeleti alaprajz és földszinti alaprajz (a képen szereplő felirat hibás)

15. kép Balassagyarmat, Palóc Múzeum, főhomlokzat

16. kép Balassagyarmat, Palóc Múzeum, díszterem

17. kép Balassagyarmat, Pénzügyi Palota (ma Rendőrkapitányság), főhomlokzat

18. kép Balassagyarmat, Pénzügyi Palota, főhomlokzat

19. kép Balassagyarmat, Katolikus Plébánia és Magyar Korona Gyógyszertár, főhomlokzat

20. kép Balassagyarmat, Katolikus Plébánia és Magyar Korona Gyógyszertár, a főhomlokzat részlete

21. kép Balassagyarmat, posta

22. kép Balassagyarmat, posta, enteriőr

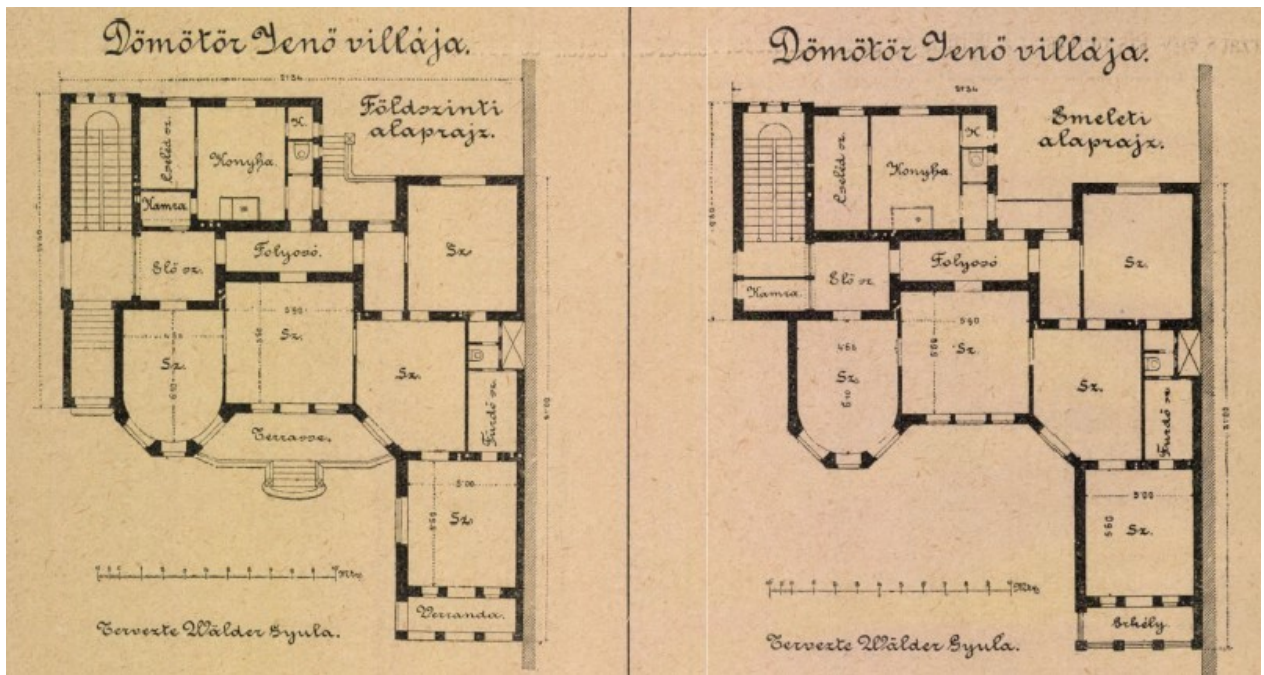
23. kép Balassagyarmat, posta, főhomlokzat

24. kép Szombathely, a Czigler Győző és Dvořák Ede által tervezett Kultúrpalota (ma Savaria Múzeum), képeslap

25. kép Szombathely, Kultúrpalota (ma Savaria Múzeum), díszterem

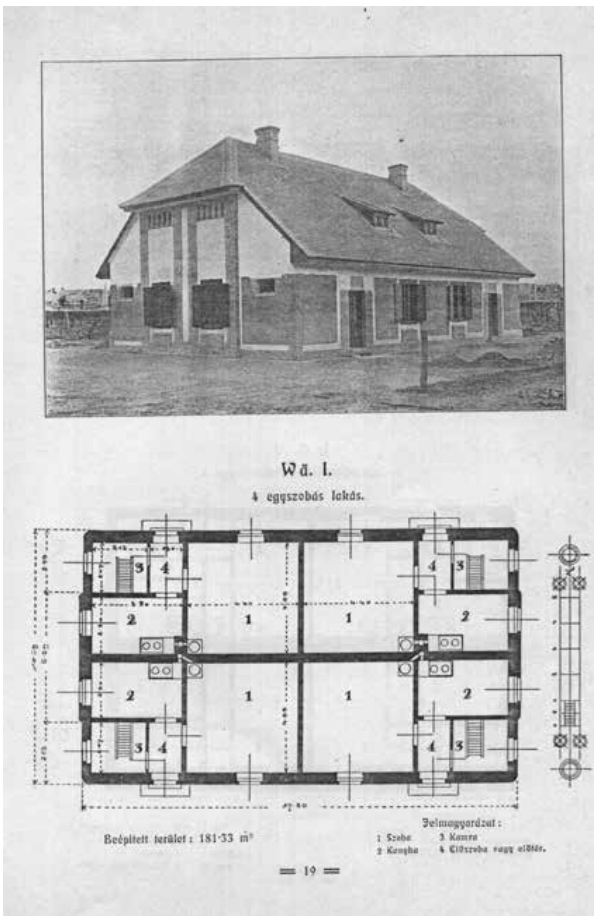
26. kép Szombathely, Dömötör-villa, földszinti és emeleti alaprajz

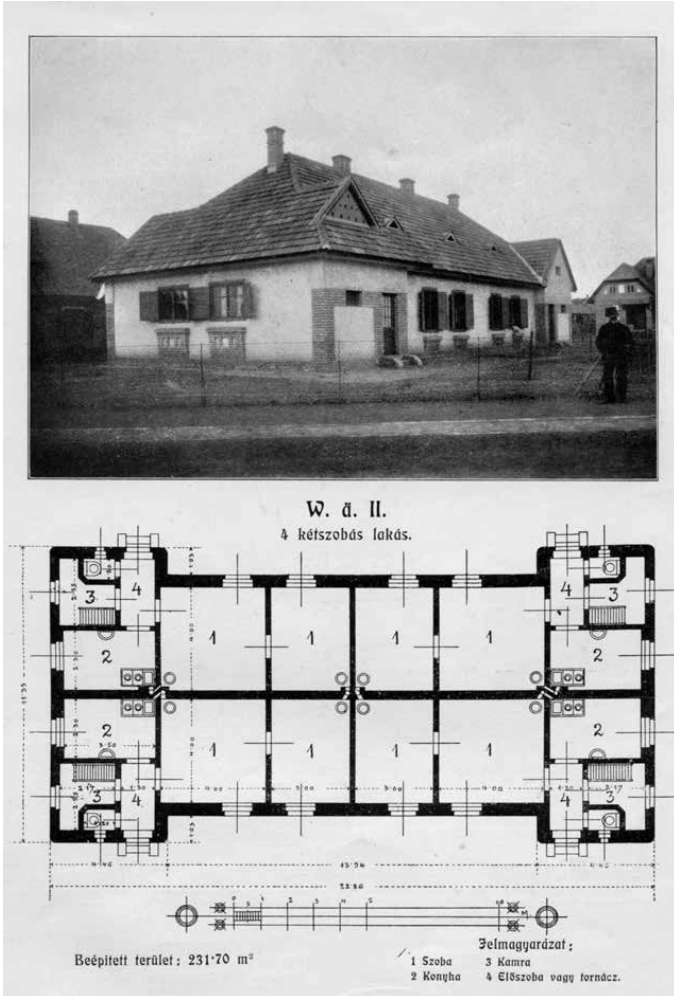
27. kép Szombathely, Dömötör-villa, főhomlokzat

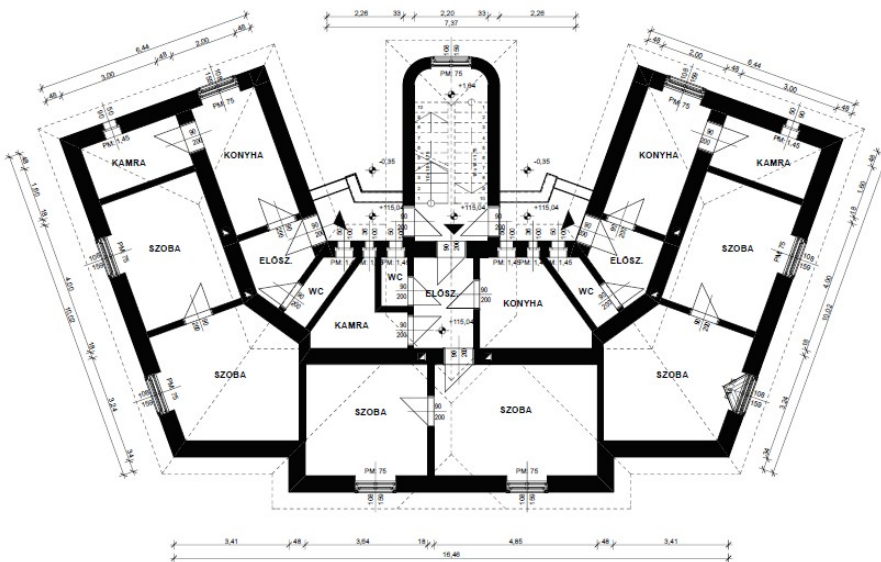
28. kép Szombathely, Dömötör-villa

29. kép Budapest, Wekerletelep, Wü I. típusú társasház képe és alaprajza

30. kép Budapest, Wekerletelep, Wä II. típusú társasház képe és alaprajza

31. kép Budapest, Wekerletelep, Wä III. típusú társasház alaprajza

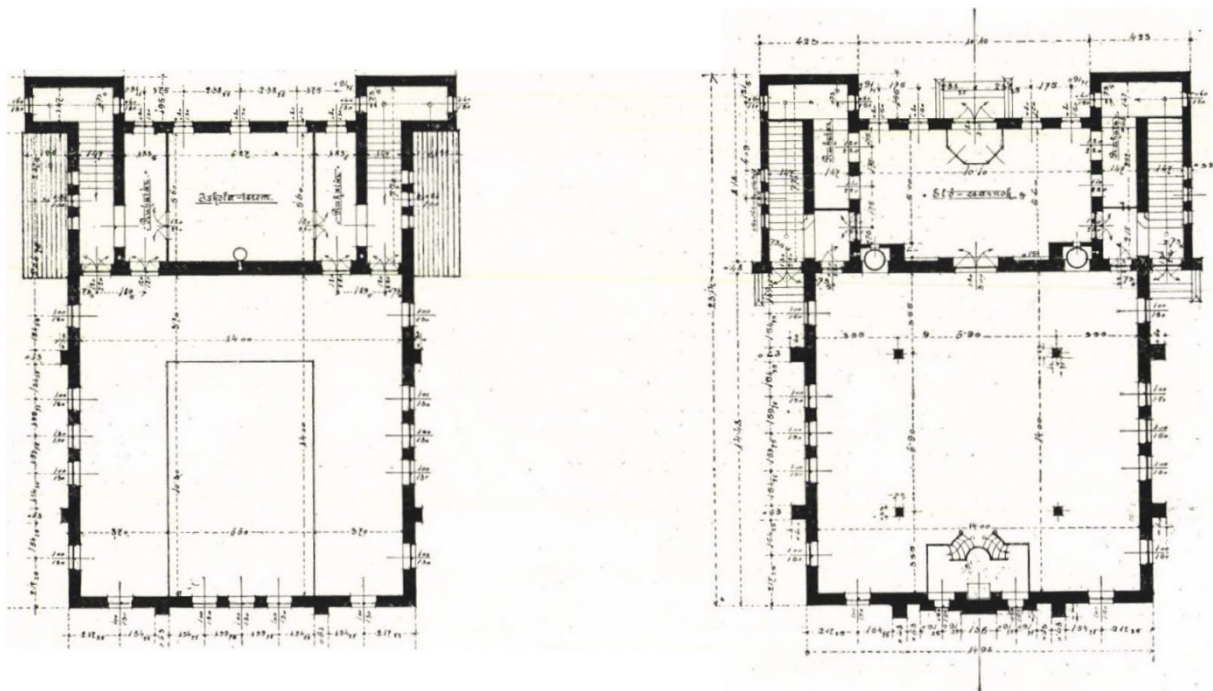
32. kép Budapest, Wekerletelep, Zoltán utca 15., Wä III. típusú társasház

33. kép Budapest, Wekerletelep, Kós Károly tér 9., főhomlokzat

34. kép Budapest, Wekerletelep, Kós Károly tér 9., korlát a lépcsőházban

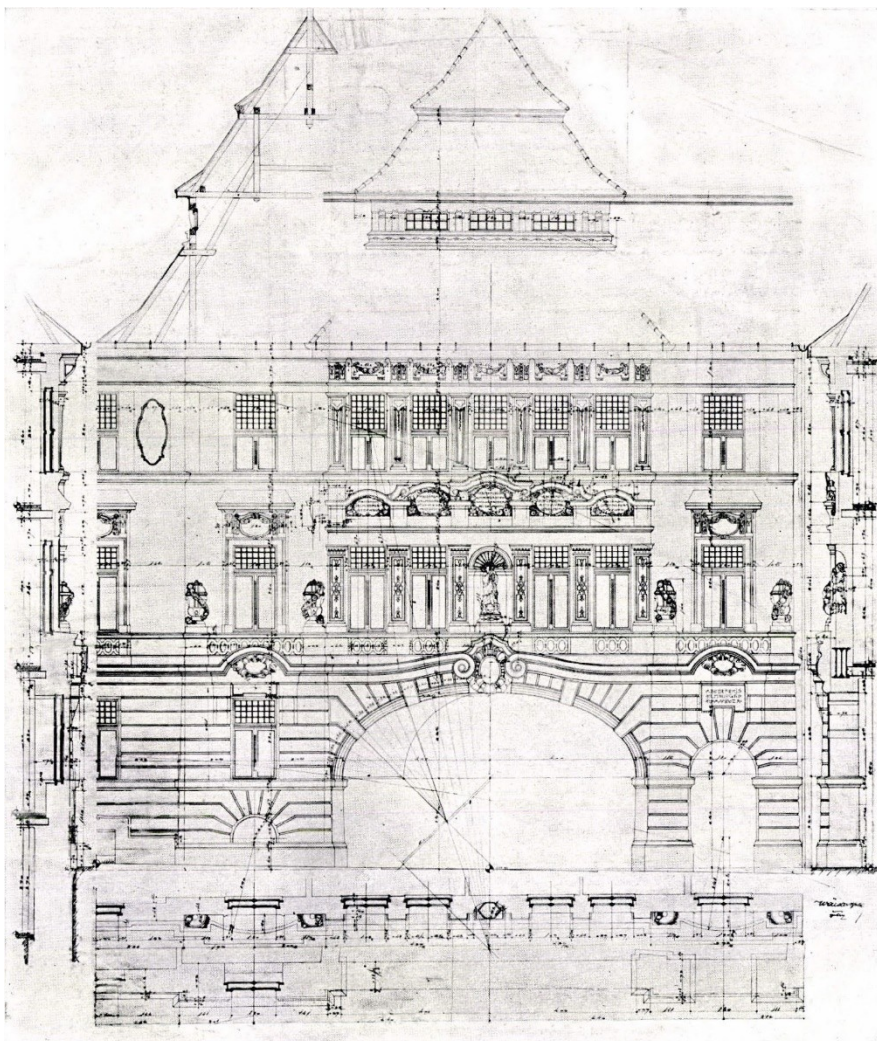
35. kép Nagyenyed, zsinagóga, földszinti és emeleti alaprajz

38. kép Nagyenyed, Varga Katalin utca 33., Dobozy-villa

39. kép Nagyenyed, Ion Creangă utca 117., Garda-villa

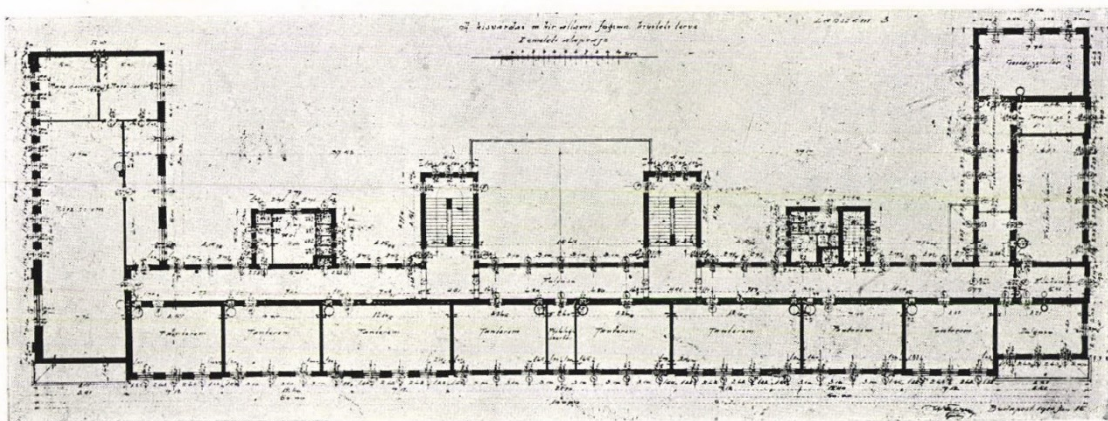
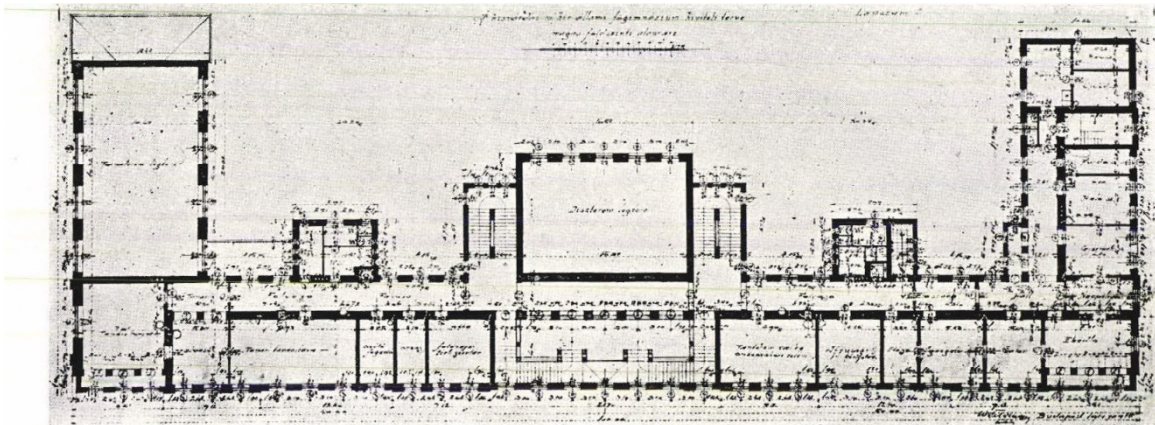
40. kép Besztercebánya, Erdőigazgatóság, főhomlokzat részlete

41. kép Besztercebánya, Erdőigazgatóság, főhomlokzat

42. kép Besztercebánya, Erdőigazgatóság, folyosó

43. kép Kisvárdai Állami Főgimnázium (ma Bessenyei György Gimnázium), alaprajzok

44. kép Kisvárdai Állami Gimnázium, főhomlokzat

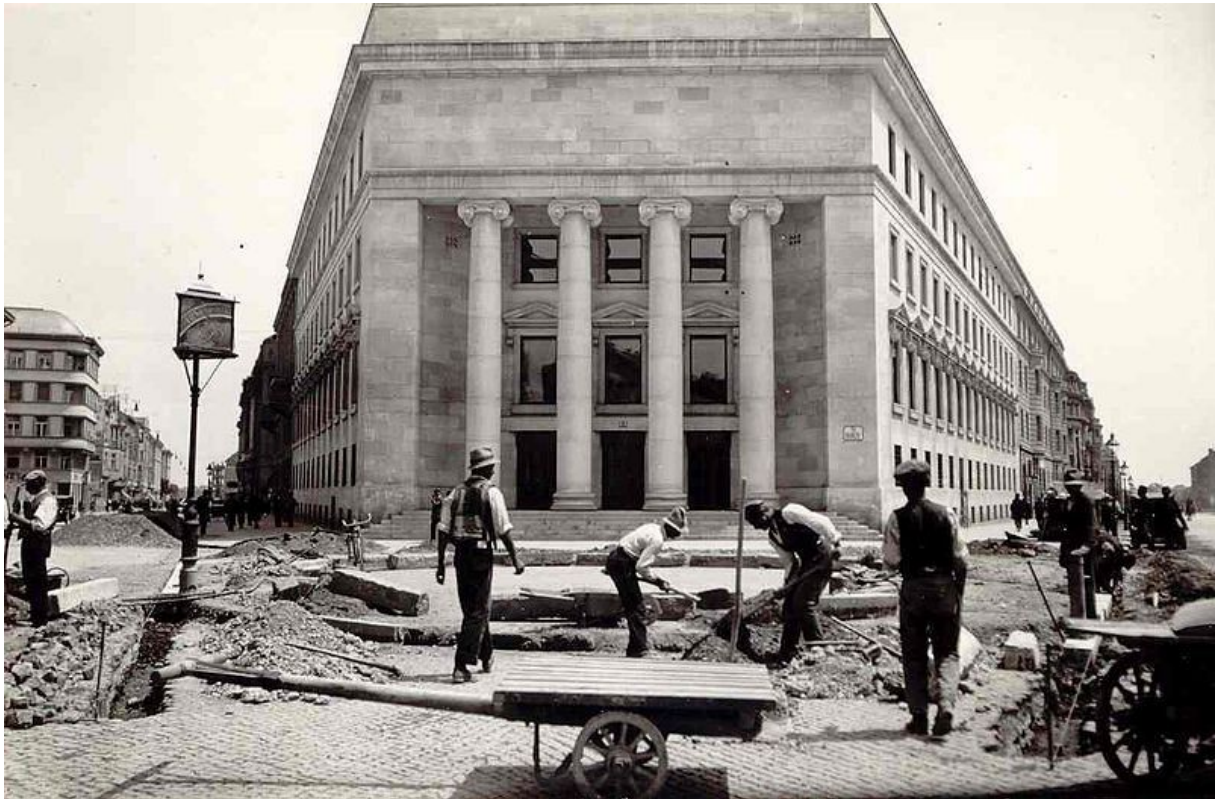
45. kép Nyikolaj Petrovics Krasznov: Belgrád, Földművelésügyi Minisztérium, 1923

46. kép Nyikolaj Petrovics Kraszov: Belgrád, Pénzügyminisztérium, 1928

47. kép Jovan és Pavle Ilkić: Belgrád, a Nemzetgyűlés épülete, 1920-1936

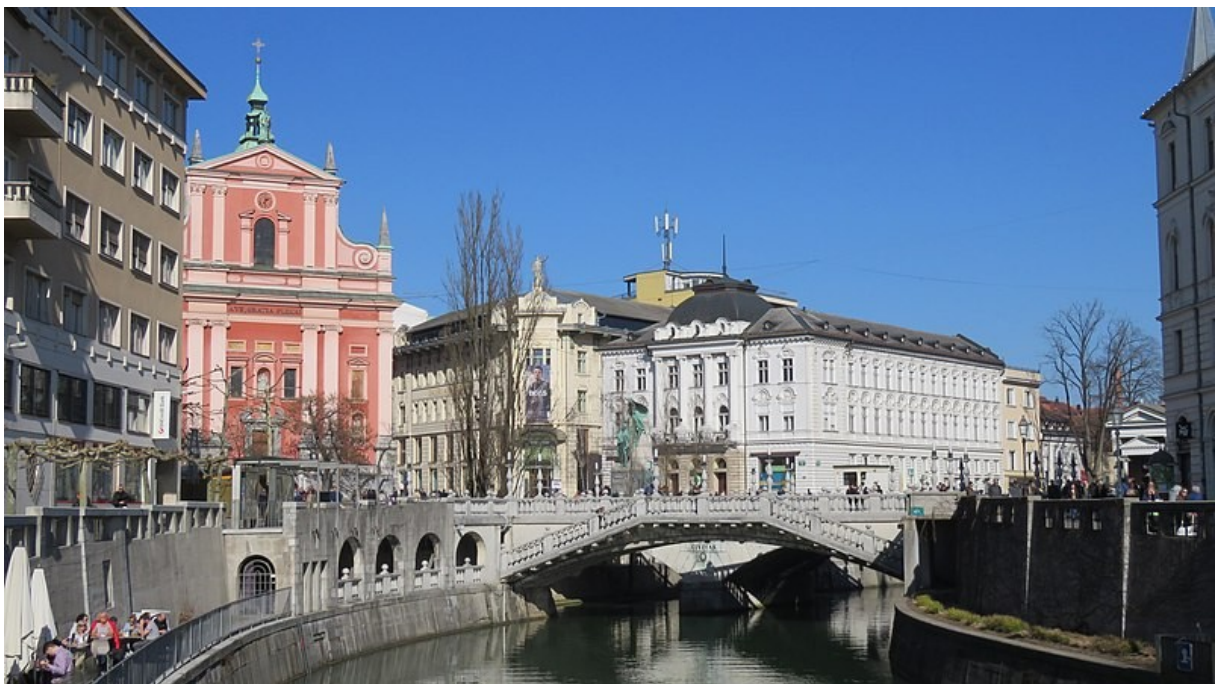
48. kép Viktor Kovačić: Zágráb, Tőzsdepalota, 1924

49. kép Dionis Sunko: Zágráb, Hotel Esplanade, 1925

50. kép Jože Plečnik: Ljubljana, Peglezen-ház, 1934

51. kép Jože Plečnik: Ljubljana, Hármashíd, 1929-1939

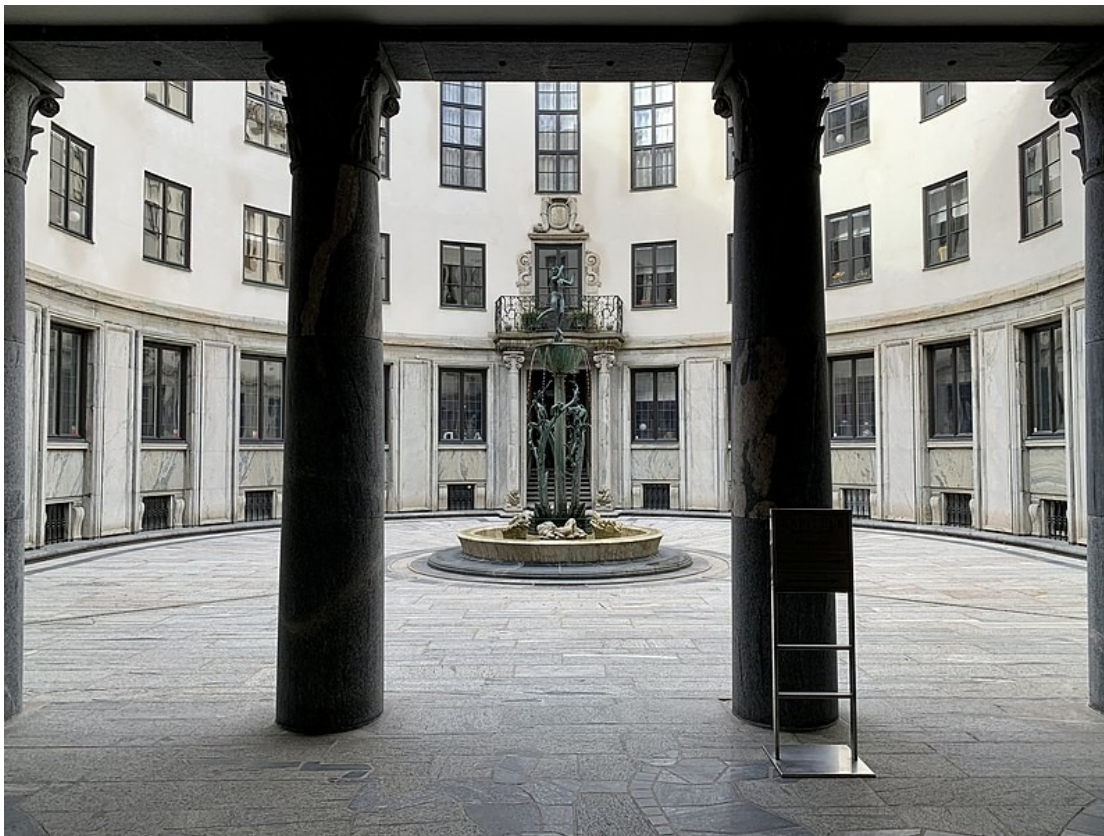
52. kép Jože Plečnik: Ljubljana, Žale temető, 1936-1942

53. kép Ragnar Östberg: Stockholm, Városháza, 1911-1923

54. kép Ivar Tengbom: Stockholm, Gazdaságtudományi Egyetem, 1925-1926

55. kép Ivar Tengbom, Stockholm, a Svéd Gyufatröszt székháza, 1926-1928

56. kép Edwin Lutyens: London, Midland Bank a Picadilly-n, 1922

57. kép Daniel Burnham és Francis Swales: London, Selfridges Nagyáruház, 1926

58. kép Edwin Lutyens: Új-Delhi, Alkirályi Palota (ma Elnöki Rezidencia), 1931.

59. kép Frank Dorrington Ward: Szingapúr, Legfelsőbb Bíróság (ma Nemzeti Galéria), 1939

60. kép Henry Bacon: Washington, Lincoln Emlékmű, 1922

61. kép John Russel Pope: Washington, Nemzeti Galéria, 1940

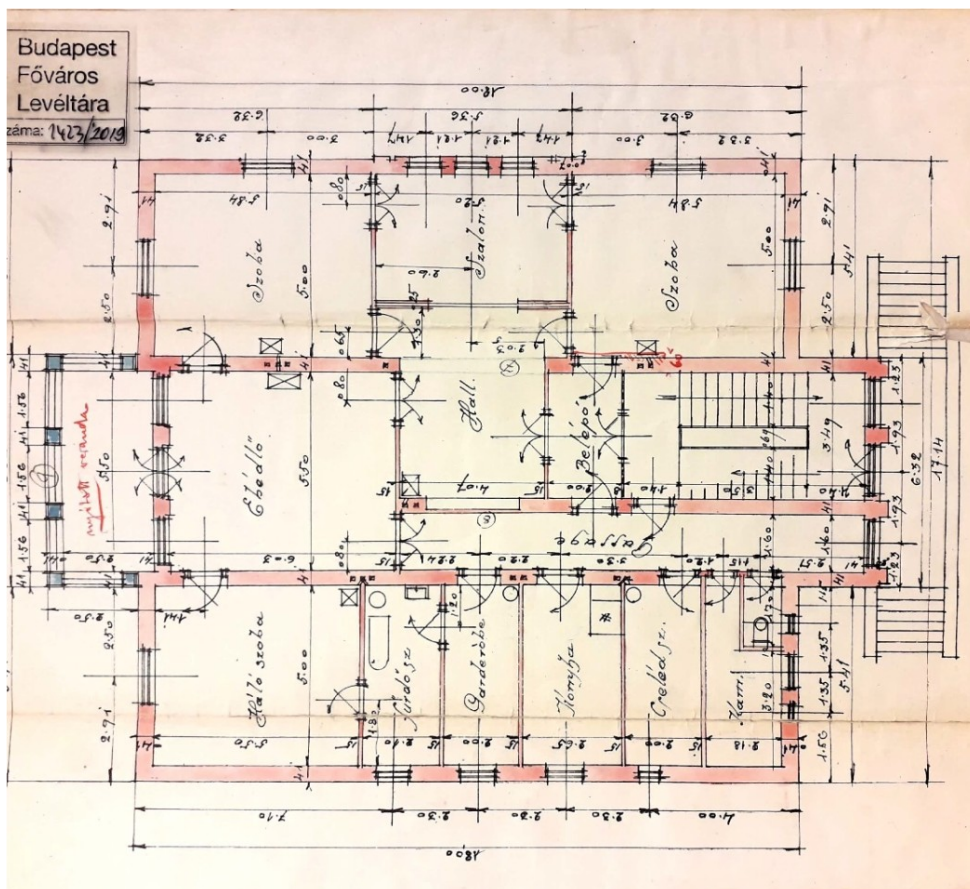
62. kép Graham, Anderson, Probst and White: Chicago, Wrigley Building, 1921-1924.

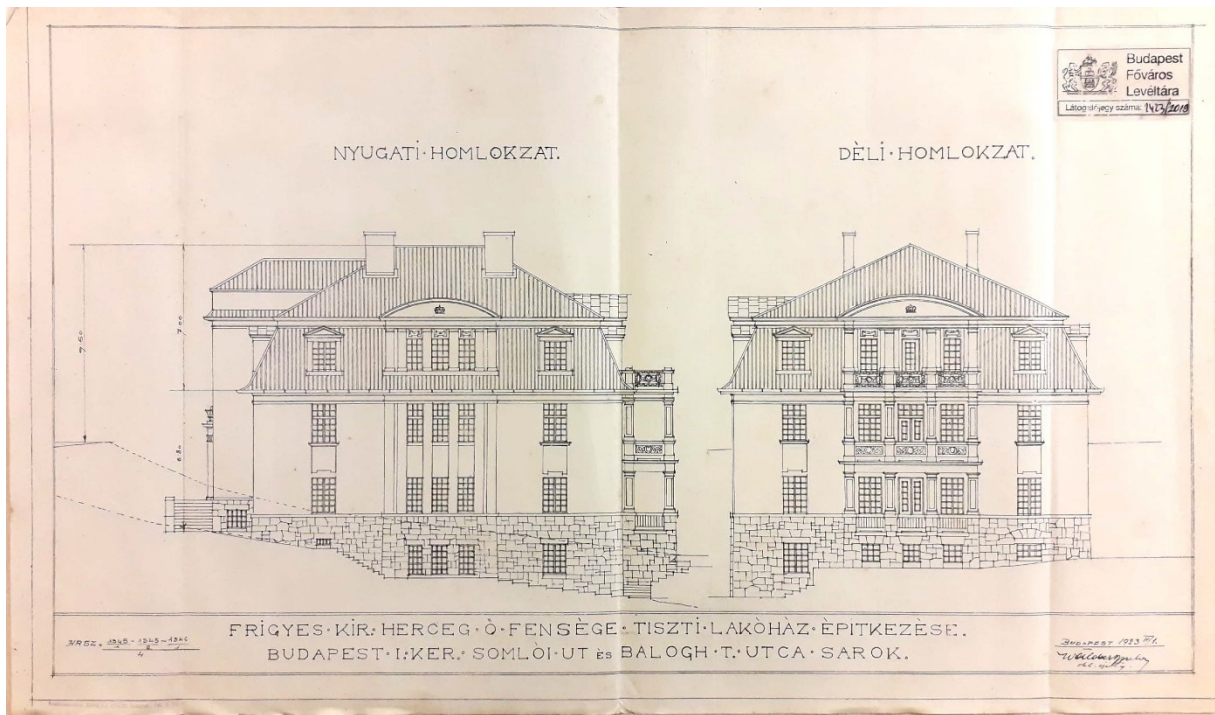
63. kép John Mead Howells és Raymond M. Hood: Chicago Tribune Tower, 1925.

64. kép Thielbar & Furgard: Chicago, Jewelers Building, 1924-1926

65. kép Budapest, Frigyes Királyi Főherceg tiszti lakóháza, földszinti alaprajz

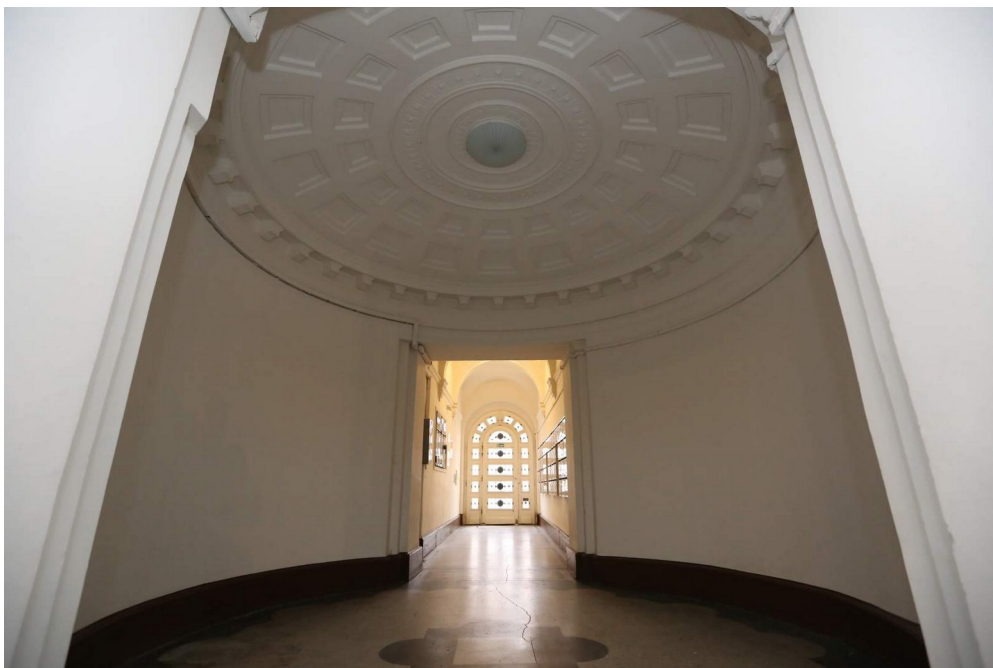
66. kép Budapest, Frigyes Királyi Főherceg tiszti lakóháza, nyugati és déli homlokzat

67. kép Budapest, Frigyes Királyi Főherceg tiszti lakóháza, erkélyrács a második emeleten

68. kép Budapest, Ganz-Danubius bérház, főhomlokzat

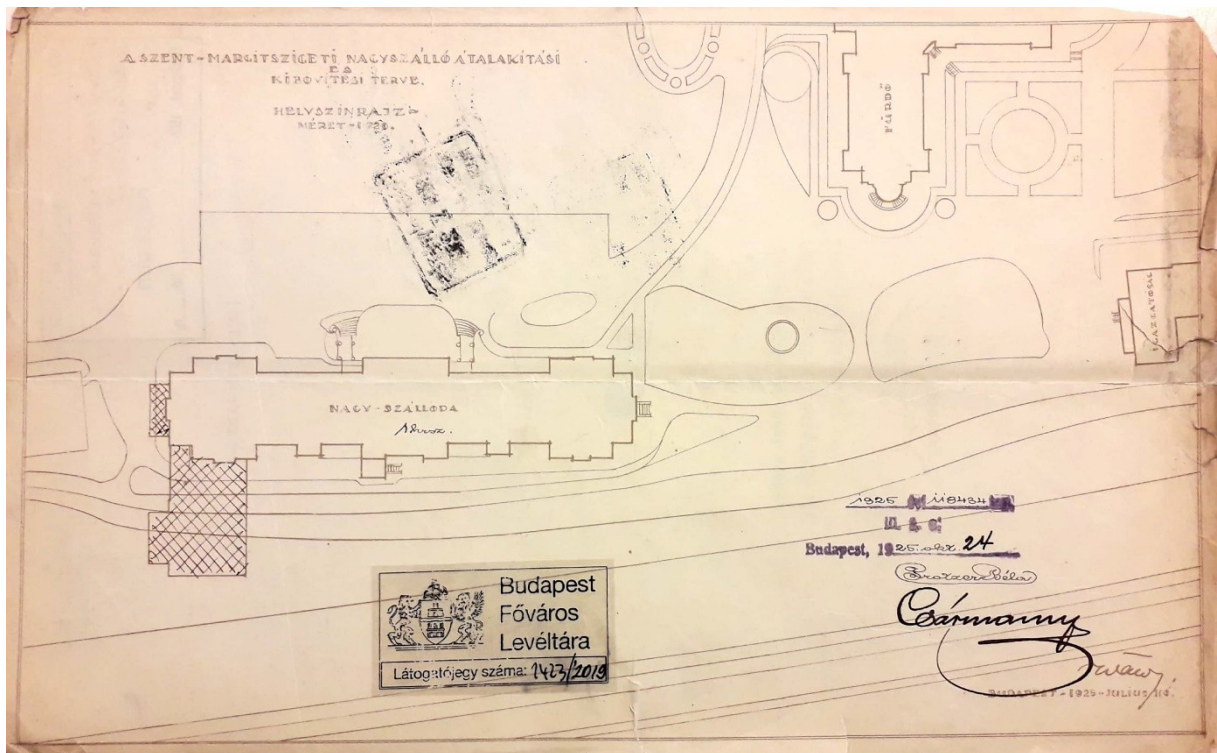
69. kép Budapest, Ganz-Danubius bérház, előtér

70. kép Budapest, a Beszkárt székháza, főhomlokzat

71. kép Budapest, a Beszkárt székháza, díszterem részlete

72. kép Budapest, Margitszigeti Szálló, bővítés helyszínrajza

73. kép Budapest, Margitszigeti Nagyszálló bővítése

Wälder Gyula lakóháza. Budapest. Himfy utca 9.

74. kép Budapest, Wälder-villa, főhomlokzat

75. kép Budapest, Wälder-villa, lépcsőház

76. kép Budapest, Quirin-villa, főhomlokzat

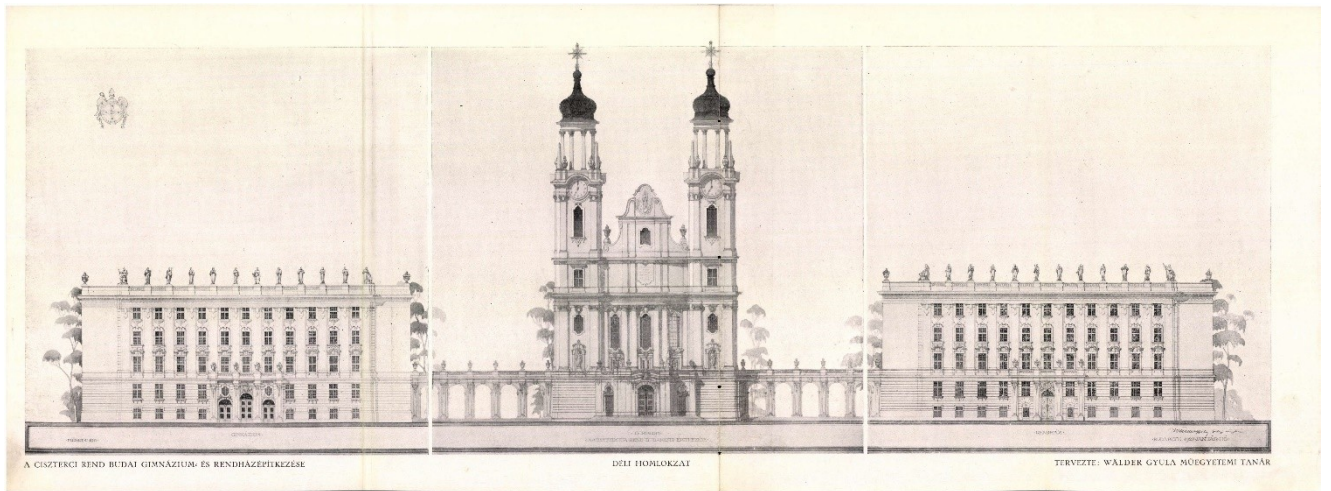
77. kép Budapest, Quirin-villa, interiőr

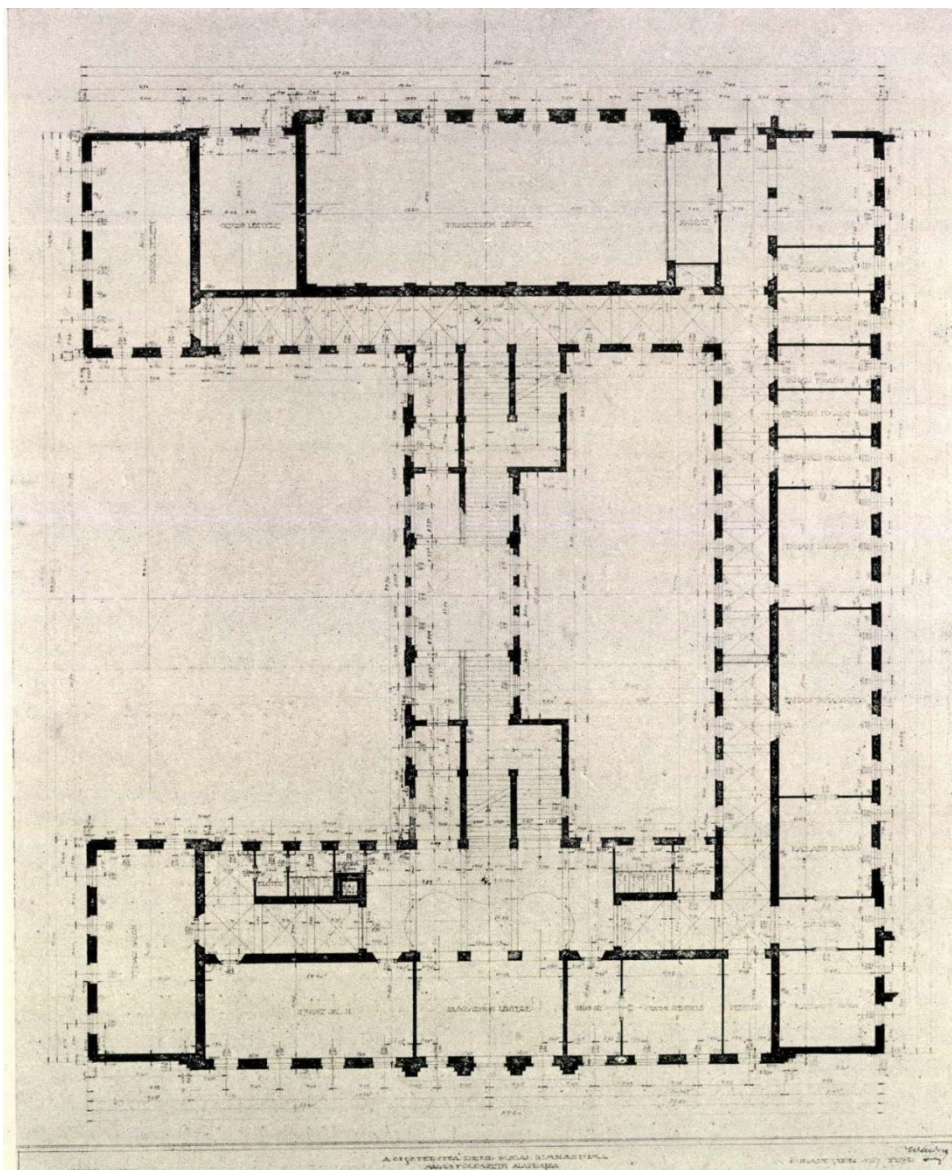
78. kép Budapest, Házmán utca 4.

79. kép Budapest, Házmán utca 4., főbejárat

80. kép Budapest, Ciszterci épületegyüttes, látványterv

81. kép Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, magasföldszint alaprajza

82. kép Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, főhomlokzat

83. kép Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, főbejárat

84. kép Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium (ekkor József Attila Gimnázium) előcsarnoka 1986-ban

85. kép Budapest, Szent Imre-templom

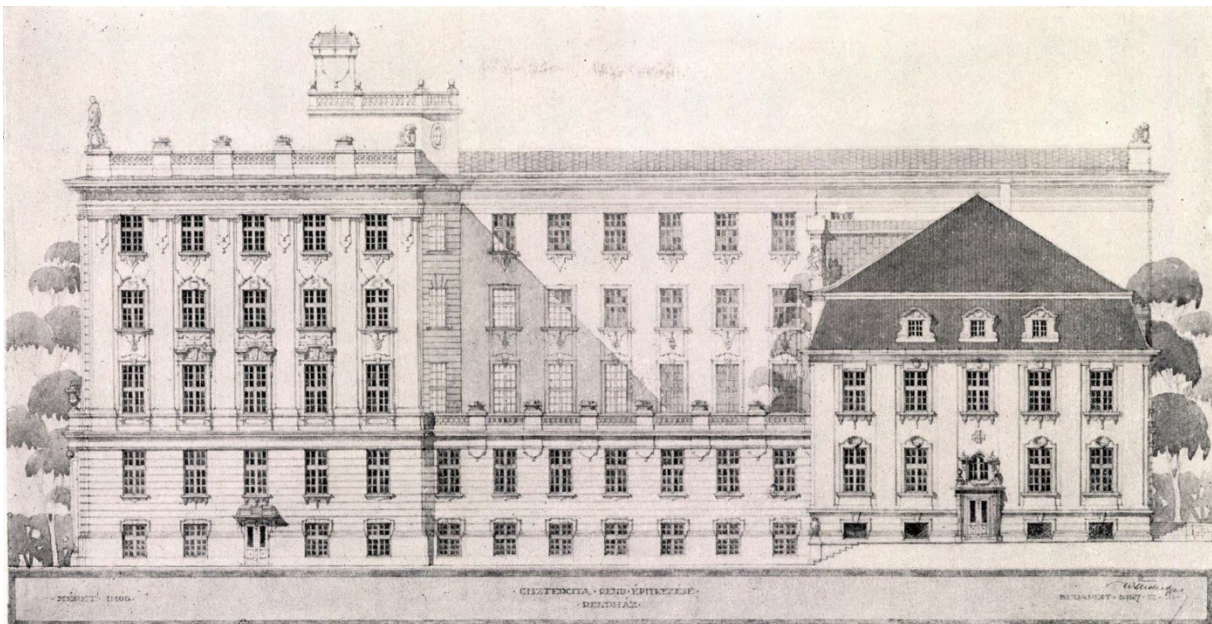
86. kép Budapest, A Szent Imre-templom és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium oldalhomlokzata

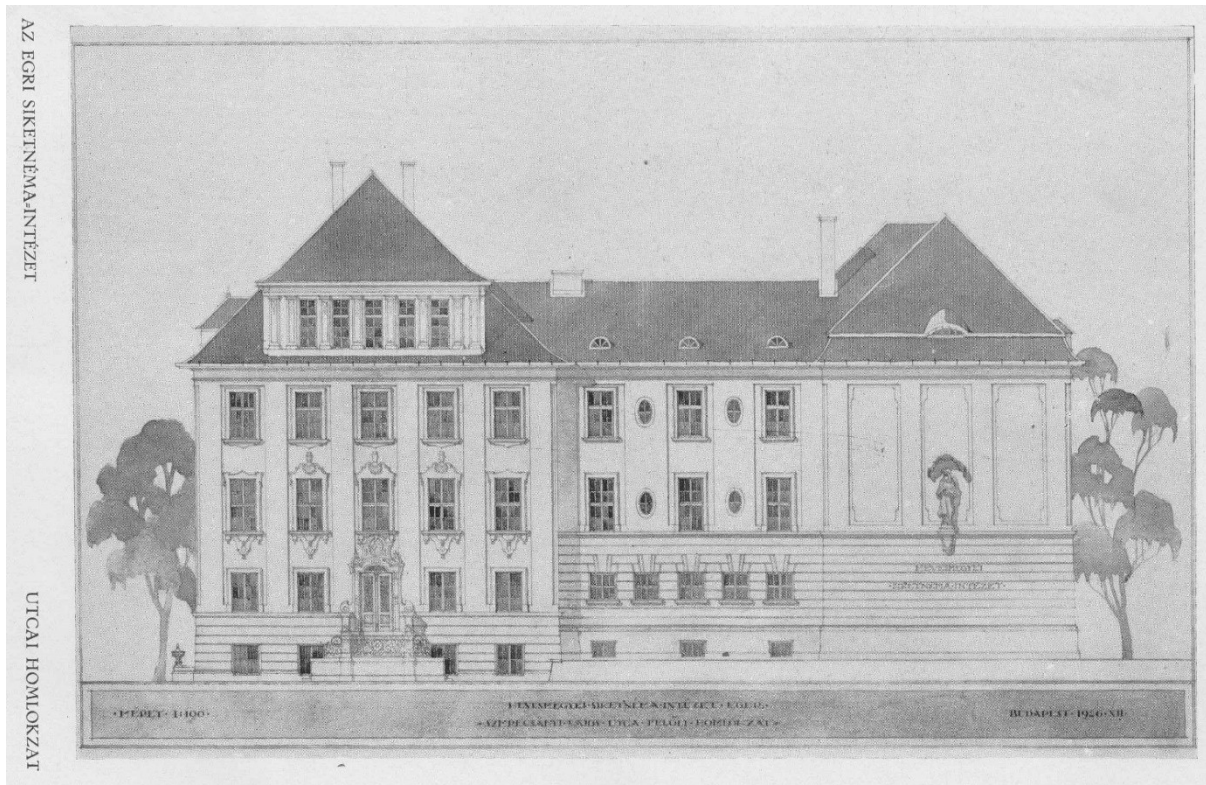
87. kép Budapest, Szent Imre-templom, főhajó

88. kép Budapest, Szent Imre-templom, a főoltár angyalai még felhelyezésük előtt

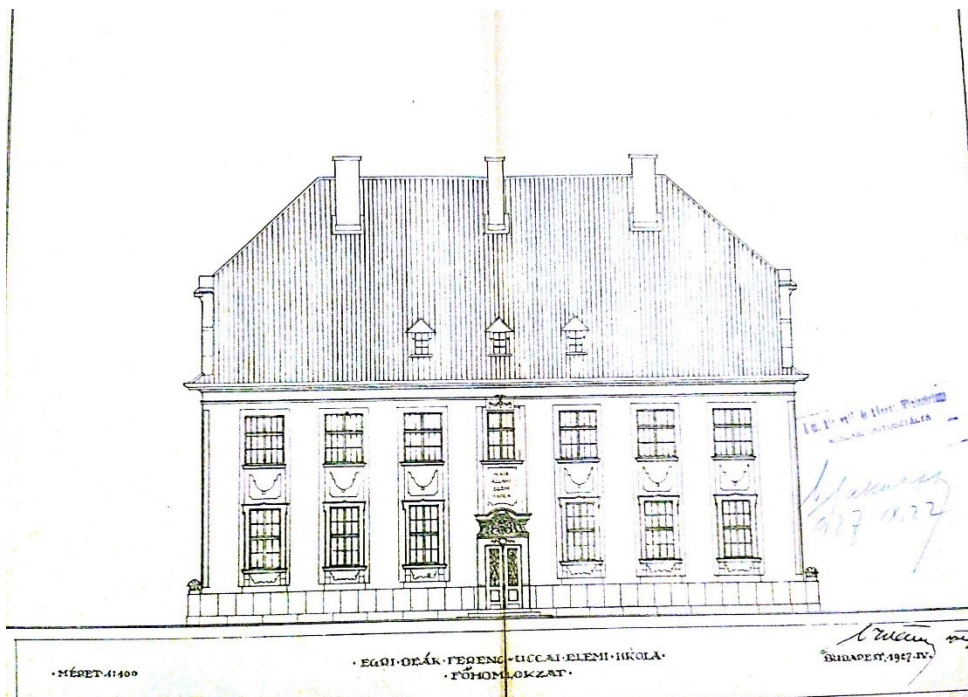
89. kép A budai ciszterci épületegyüttes meg nem épült rendházának keleti homlokzata

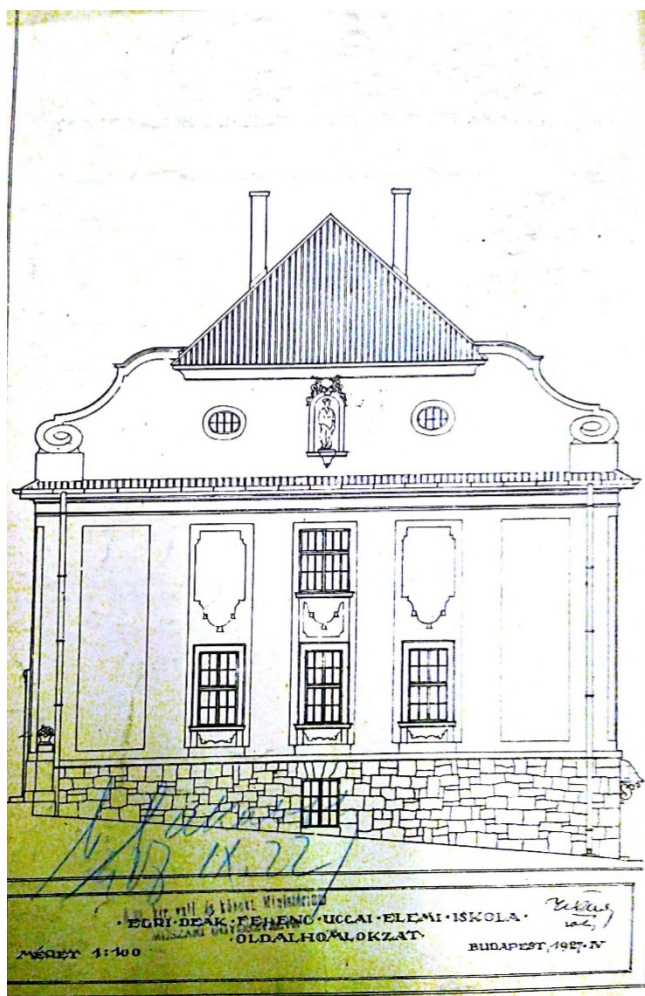
90. kép Eger, Hevesmegyei Siketnéma Intézet (ma Mlinkó István Általános Iskola), főhomlokzat

91. kép Hevesmegyei Siketnéma Intézet, főbejárat

92. kép Eger, Deák Ferenc utcai iskola (ma Szent Imre Katolikus Általános Iskola), főhomlokzat

93. kép Eger, Deák Ferenc utcai iskola (ma Szent Imre Katolikus Általános Iskola), oldalhomlokzat

94. kép Eger, Deák Ferenc utcai iskola, főbejárat

95. kép Eger, az orsolyita rend iskolája és zárdája

96. kép Eger, az orsolyita rend iskolája és zárdája, főbejárat

97. kép Eger, Lenkey János Általános Iskola, a főhomlokzat részlete

98. kép Eger, Lenkey János Általános Iskola, az udvari homlokzat részlete

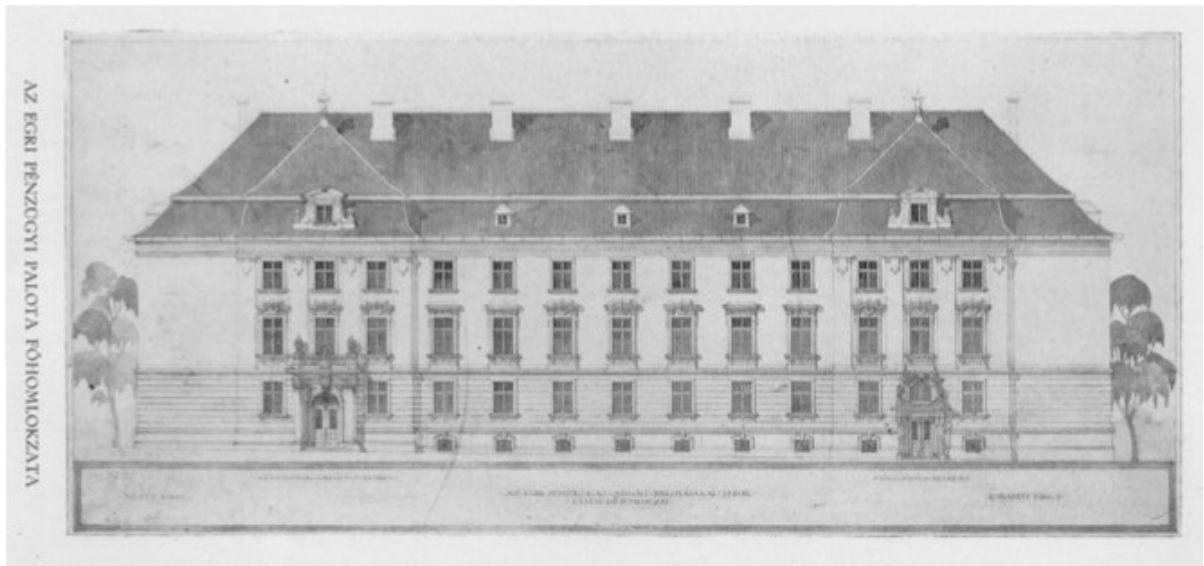
99. kép Eger, Lenkey János Általános Iskola, lépcsőház

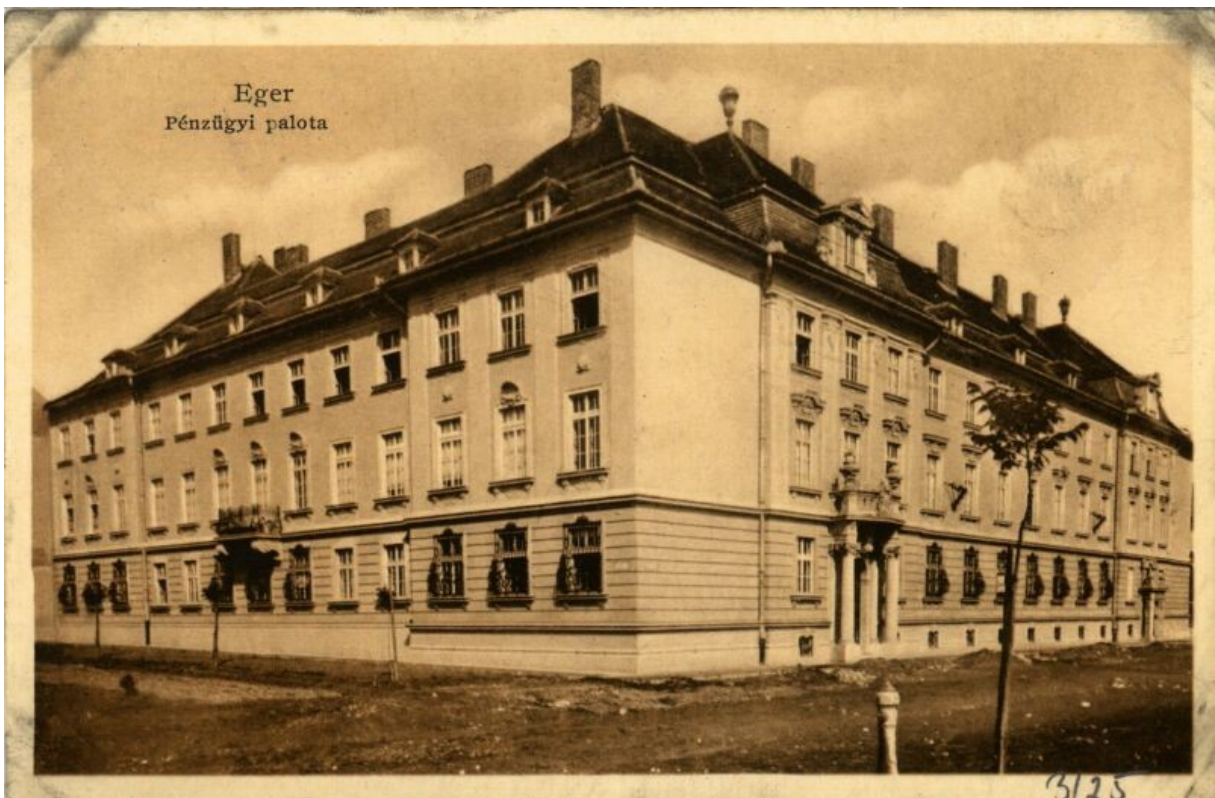
100. kép Eger, Polgári Iskola (ma Eszterházy Károly Egyetem Gyakorlóiskolája)

101. kép Eger, Polgári Iskola (ma Eszterházy Károly Egyetem Gyakorlóiskolája), a főhomlokzat középső oromzata

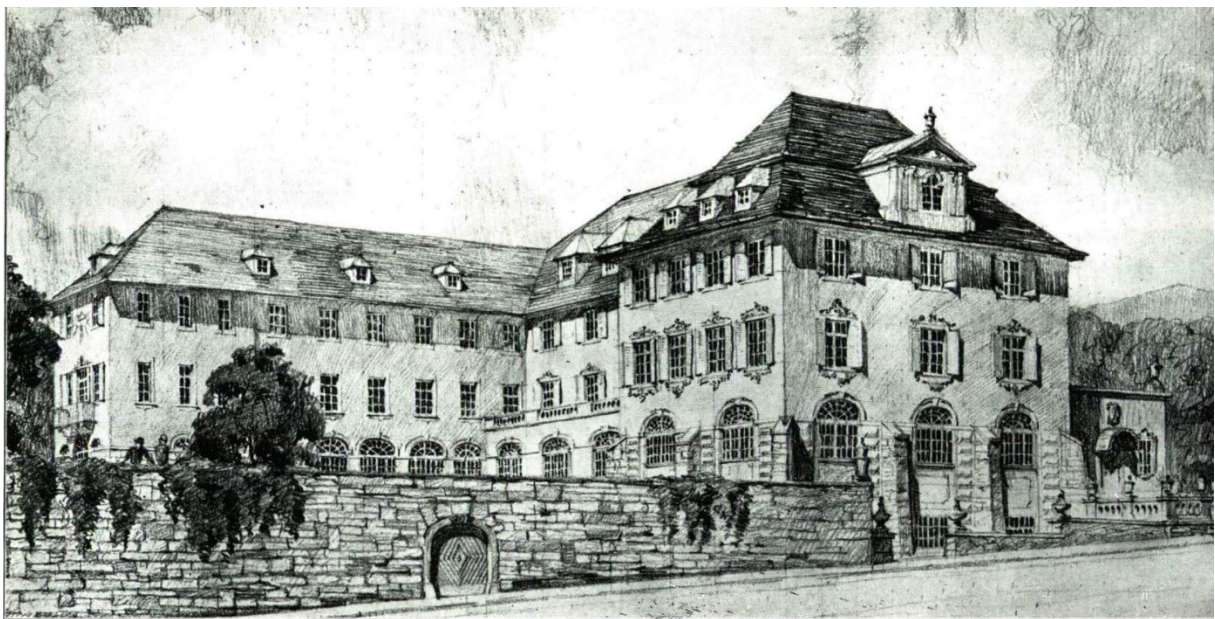
102. kép Eger, Pénzügyi Palota (ma Kormányablak és Földhivatal), főhomlokzat

103. kép Eger, Pénzügyi Palota (ma Kormányablak és Földhivatal)

104. kép Eger, Pénzügyi Palota (ma Kormányablak és Földhivatal), déli fölépcsőház

105. kép Eger, Korona Szálló (ma Park Hotel), látványterv

106. kép Eger, Korona Szálló, a szombathelyi Dömötör-villáról már ismert figurális díszítés

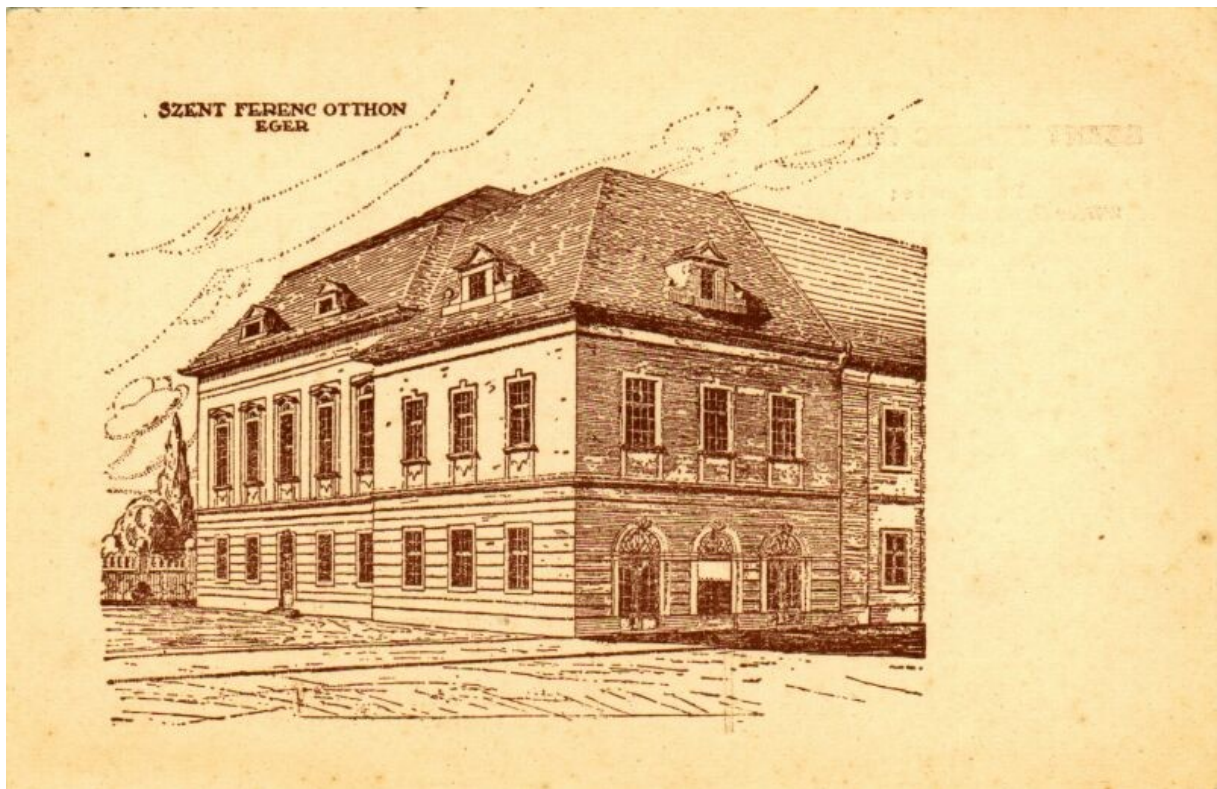
107. kép Eger, Korona Szálló, kovácsoltvas zászlótartó a főhomlokzaton

108. kép Eger, posta

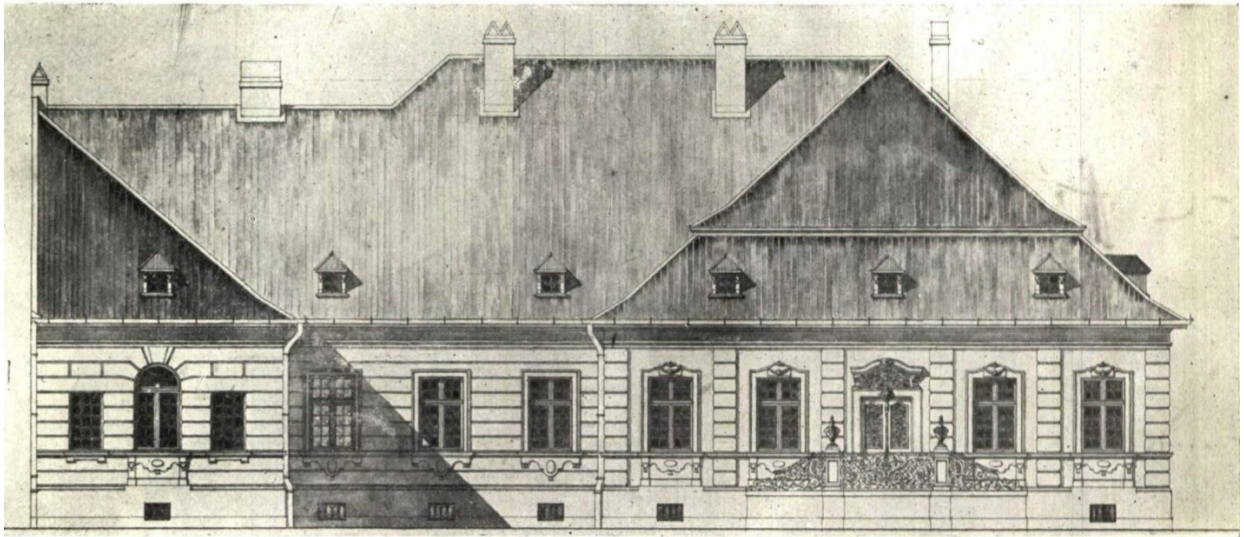
109. kép Eger, posta, ablakrács a főhomlokzaton

110. kép Eger, Szent Ferenc Otthon

111. kép Eger, Szent Ferenc Otthon (ma Civil Közösségek Háza)

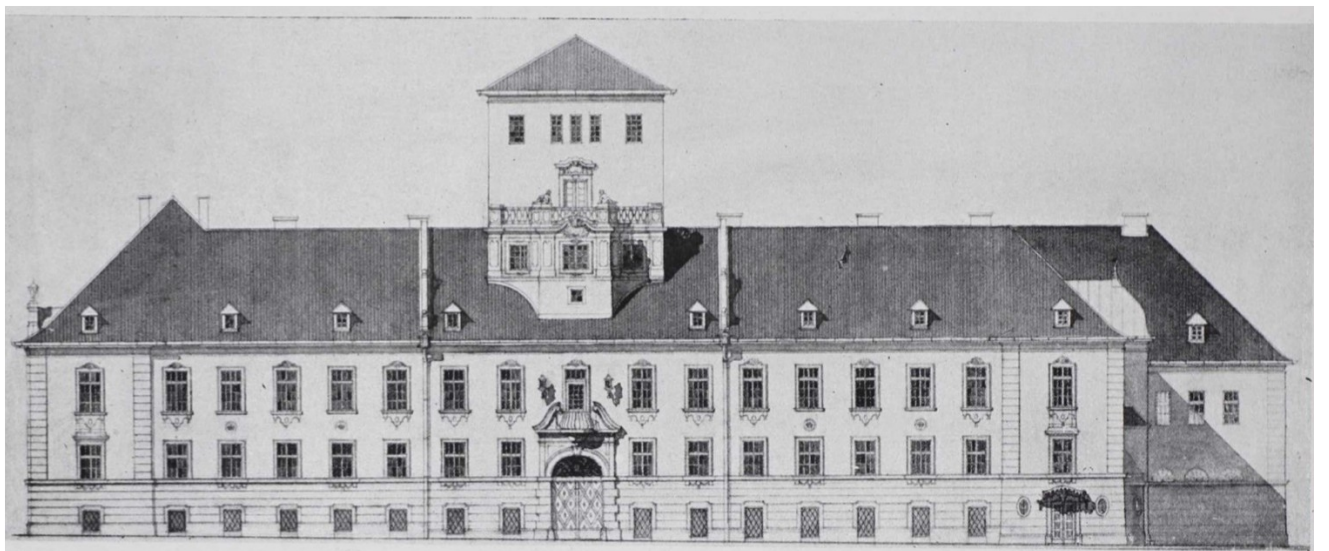
112. kép Gyöngyös, Grüssner-villa, főhomlokzat

113. kép Gyöngyös, Grüssner-villa, kerti homlokzat

114. kép Gyöngyös, Grüssner-villa

115. kép Gyöngyös, Magyar Nemzeti Bank és tűzoltó lactanya, főhomlokzat

116. kép Gyöngyös, Magyar Nemzeti Bank és tűzoltó laktanya, tűzoltóság homlokzata

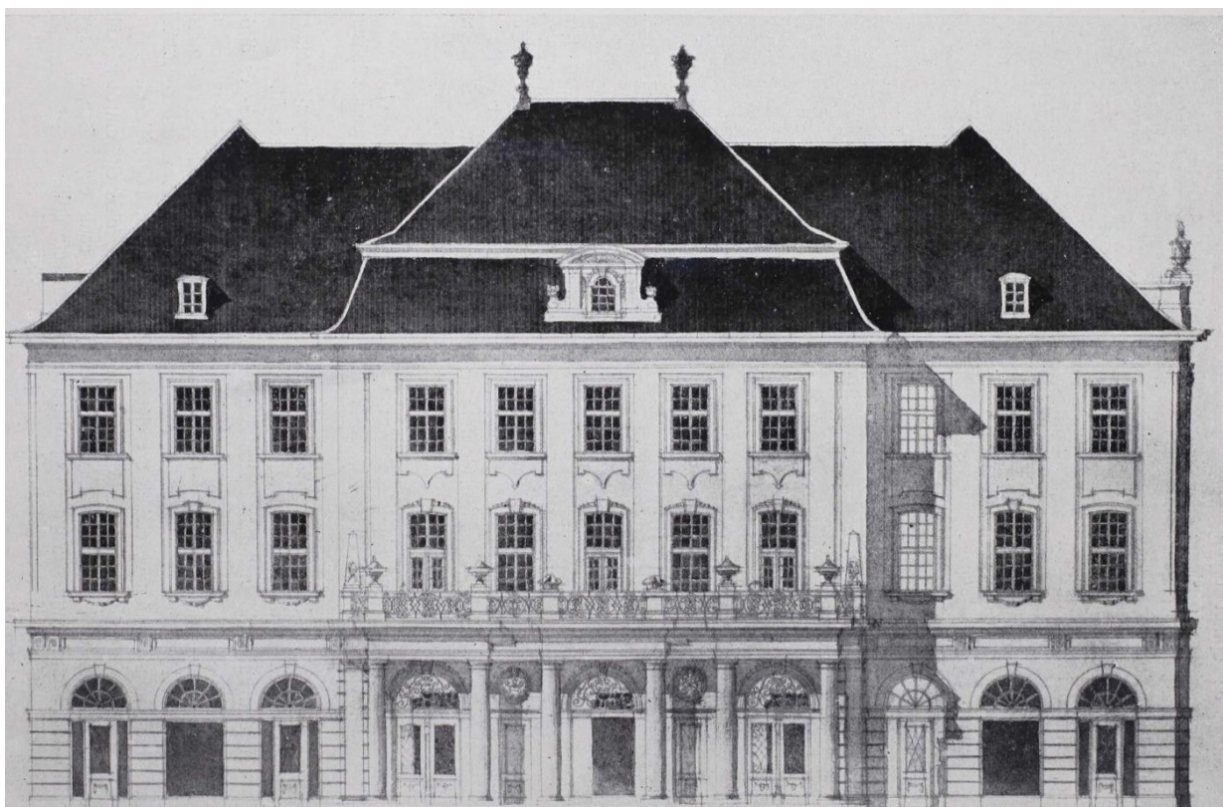
117. kép Gyöngyös, a tűzoltó laktanya főhomlokzata

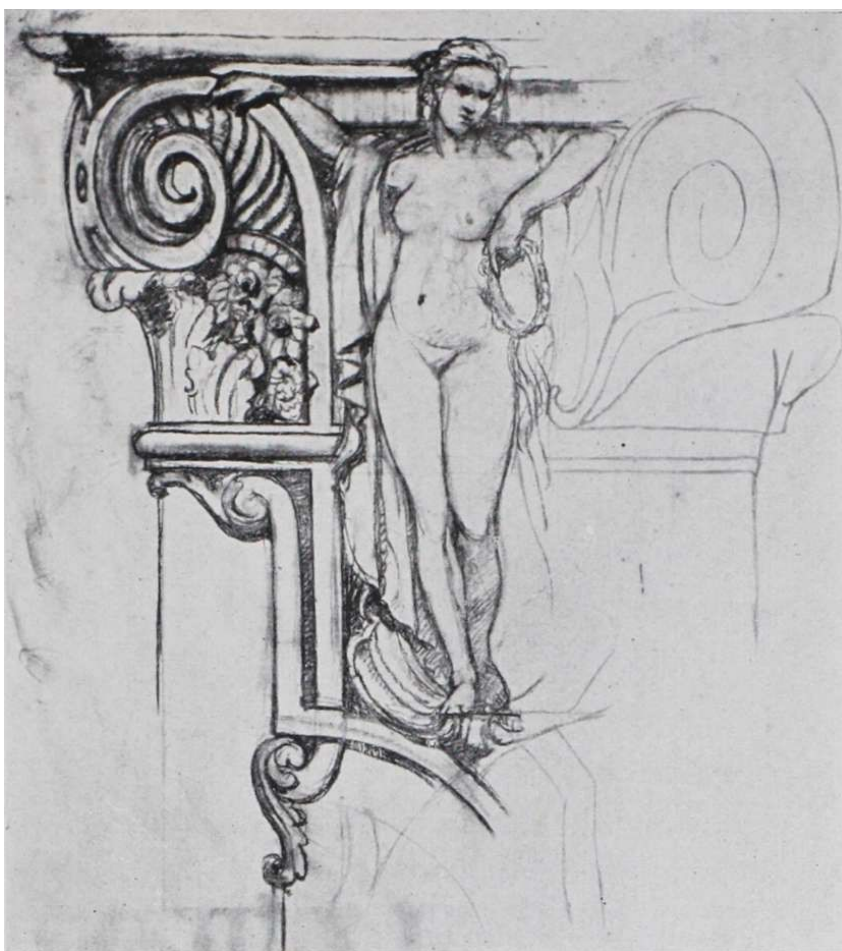
118. kép Gyöngyös, víztorony

119. kép Debrecen, Szent Anna-székesegyház, főhajó

120. kép Miskolc, Zenepalota, főhomlokzat

121. kép Miskolc, Zenepalota, oszlopfő

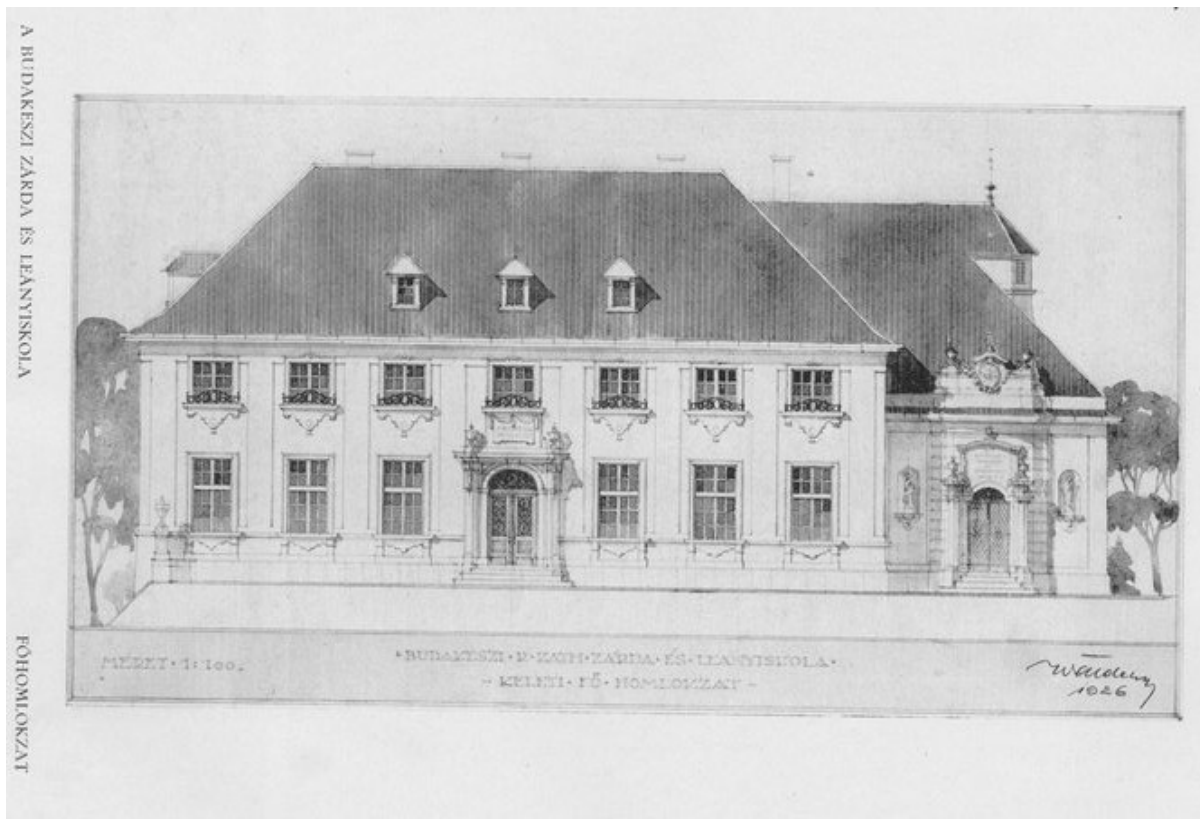
122. kép Szeged, Polgári Iskola, (ma Szegedi Tudomány Egyetem Juhász Gyula Gyakorló Általános Iskolája), főhomlokzat

123. kép Szeged, Szűz Máriát ábrázoló szobor a szegedi Polgári Iskola főhomlokzatán

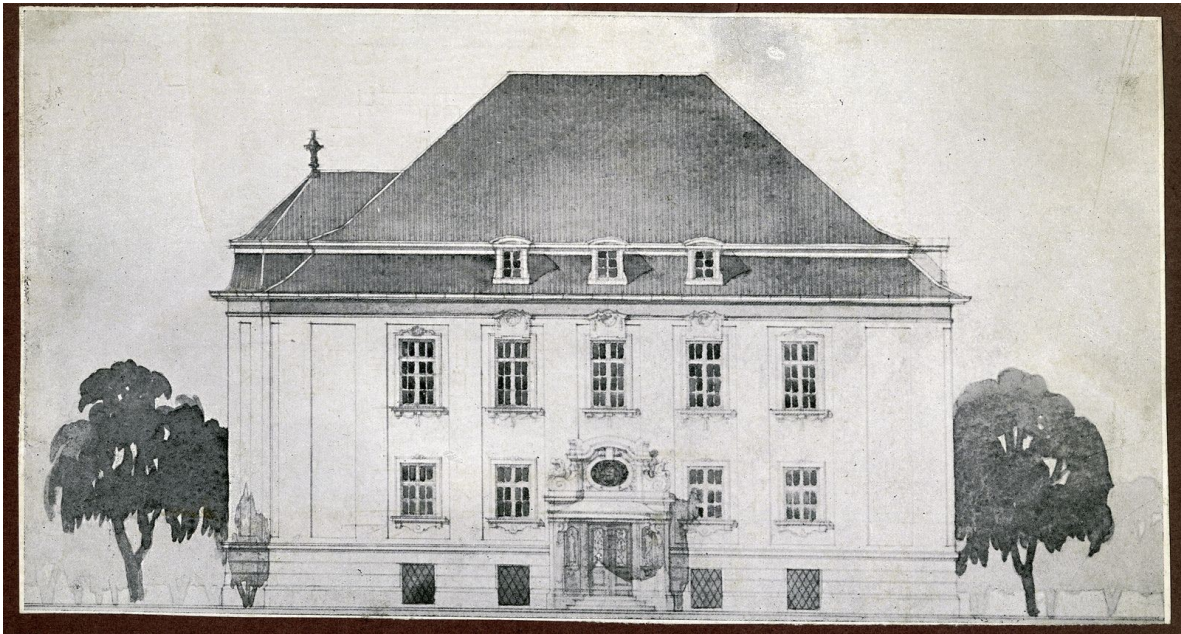
124. kép Szeged, Polgári Iskola, keleti bejárat

125. kép Budakeszi, zárda és leányiskola (ma Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium), főhomlokzat

126. kép Budakeszi, zárda és leányiskola, kápolna

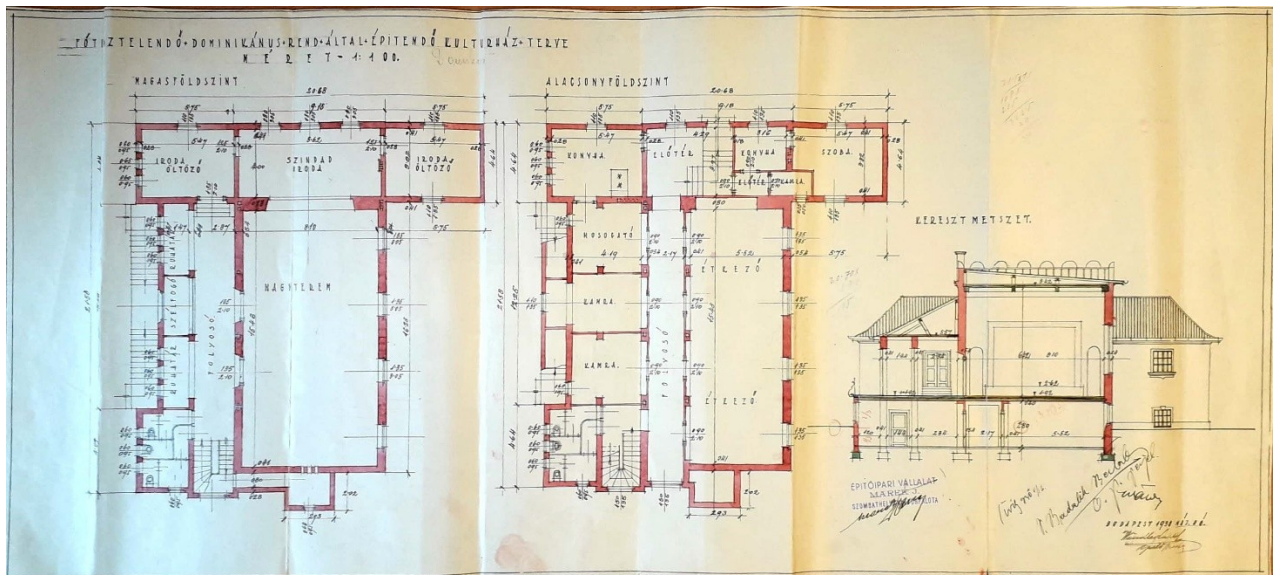
127. kép Szófia, Magyar Követségi Palota, főhomlokzat

128. kép Szófia, Magyar Követségi Palota, főbejárat

131. kép Szombathely, Szent Márton-templom

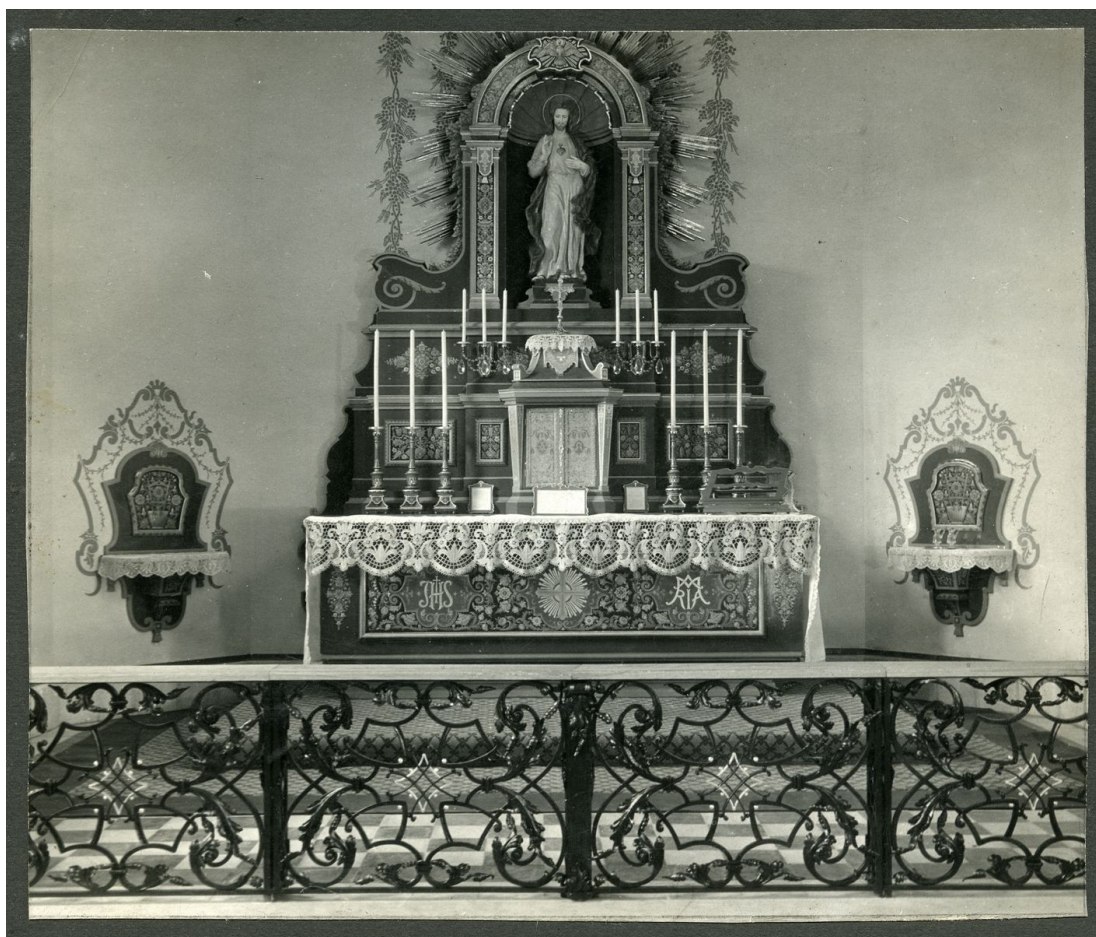
132. kép Szombathely, Domonkos Kultúrház (ma a baptista gyülekezet otthona), alaprajzok és metszet

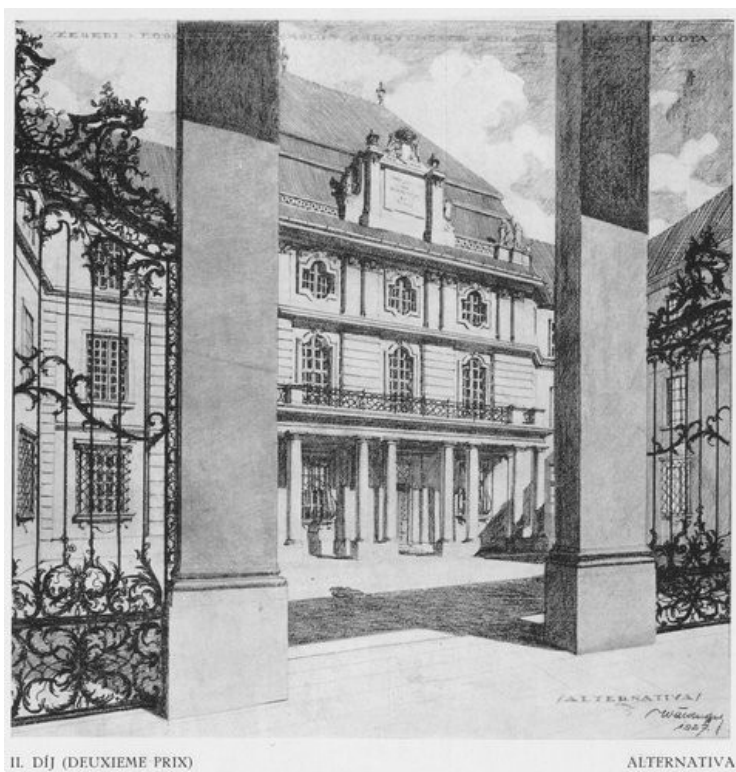
133. kép Szombathely, Domonkos Kulturház

134. kép Borsodnádasd, Jézus Szíve-templom

135. kép Borsodnád, Jézus Szíve-templom, oltár

II. DÍJ (DEUXIEME PRIX)

ALTERNATIVA

136. kép Szeged, Dóm tér II. díjas pályázati terve. Magyar Építőművészet

A MEZŐNYÁRADI RÓM. KATH. TEMPLOM

137. kép Mezőnyárad, Szűz Mária keresztények segítségé-templom, főhomlokzat

138. kép Mezőnyárad, Szűz Mária keresztények segítségé-templom, főhomlokzat

139. kép Nyíregyháza, ferences együttes látványterve

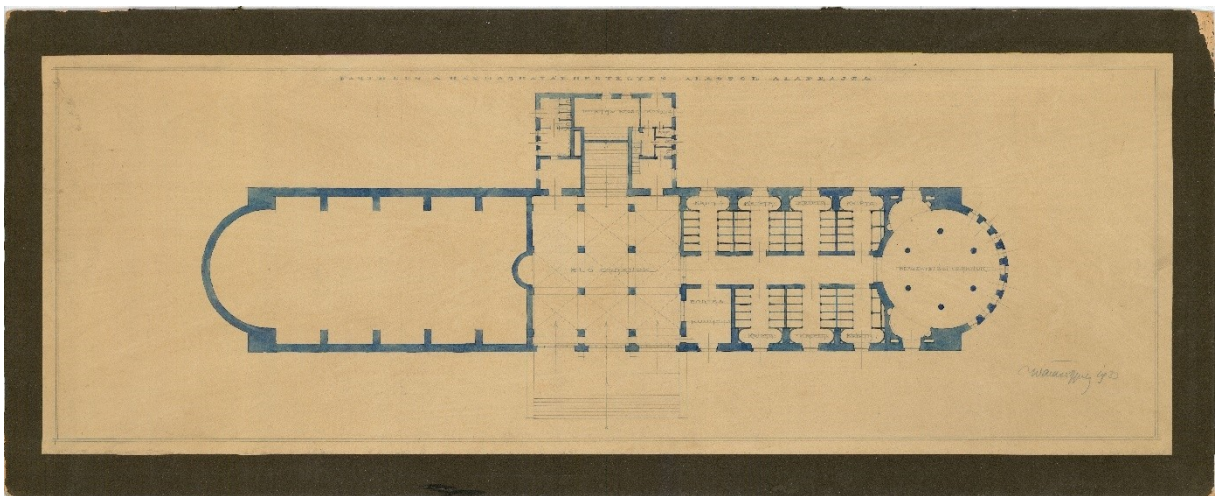

Nyíregyháza. Ferences lelkiigyakorlatosház és rendház.

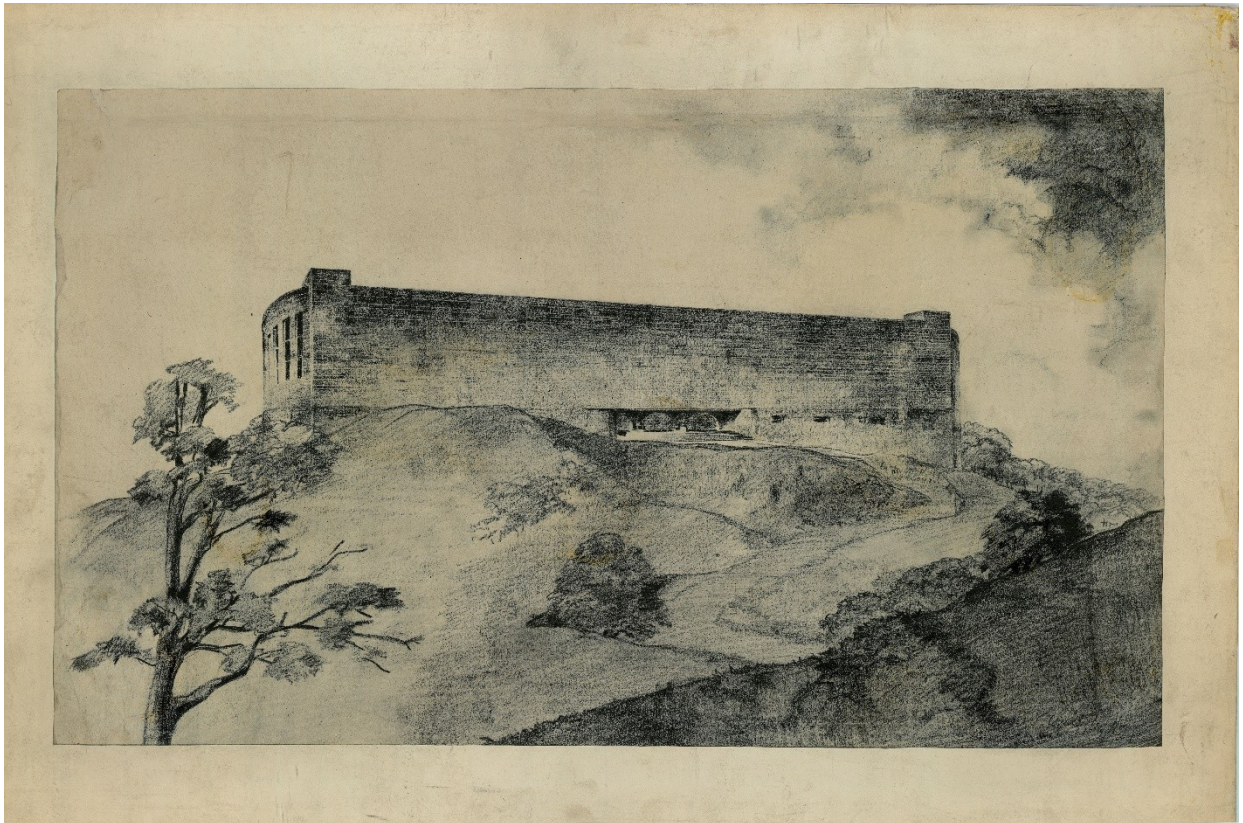
140. kép Nyíregyháza, ferences rendház

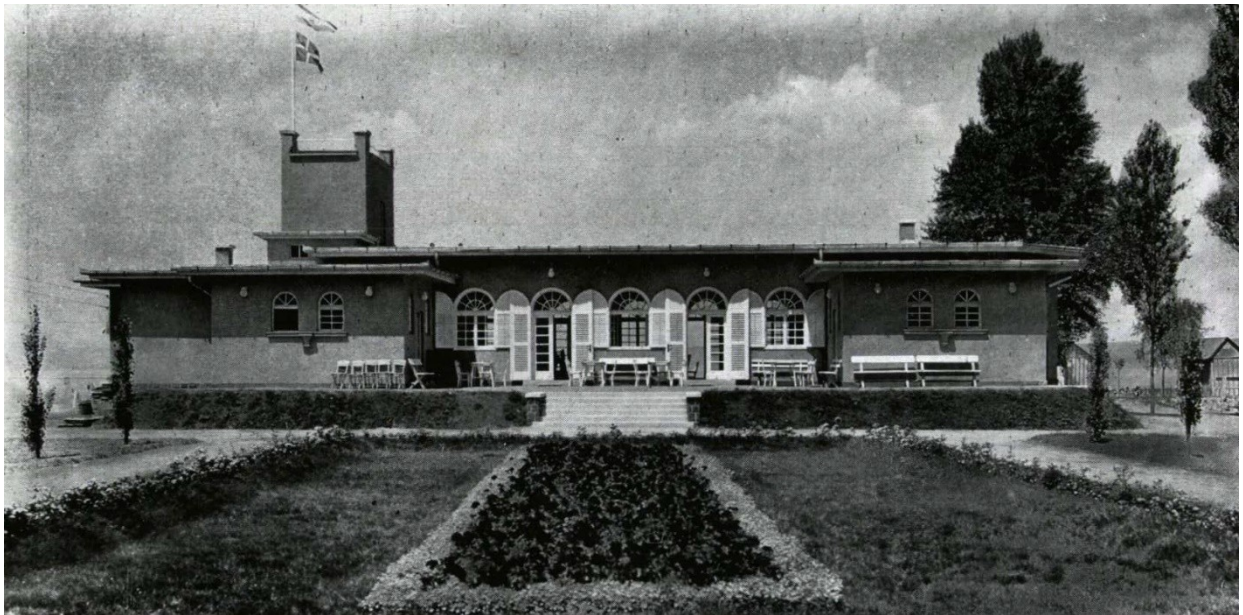
141. kép Budapest, Napraforgó utca 2.

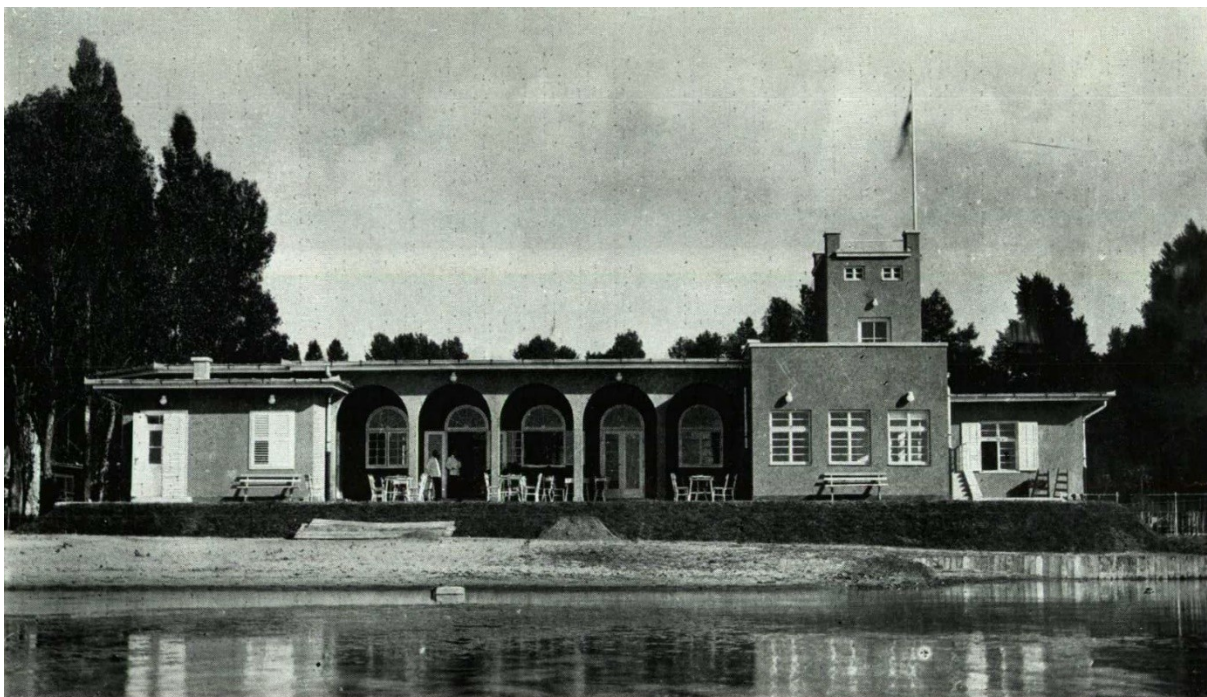
142. kép Budapest, Hármashatár-hegy, Nemzeti Panteon, alagsor alaprajza

143. kép Budapest, Hármashatár-hegy, Nemzeti Panteon, távlati kép

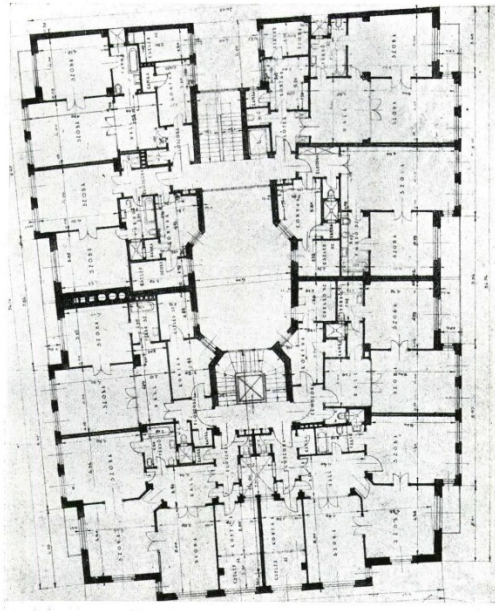
144. kép Balatonszemes, Füüdőegyesületi Vigadó

145. kép Balatonszemes, Füüdőegyesületi Vigadó a Balaton felől

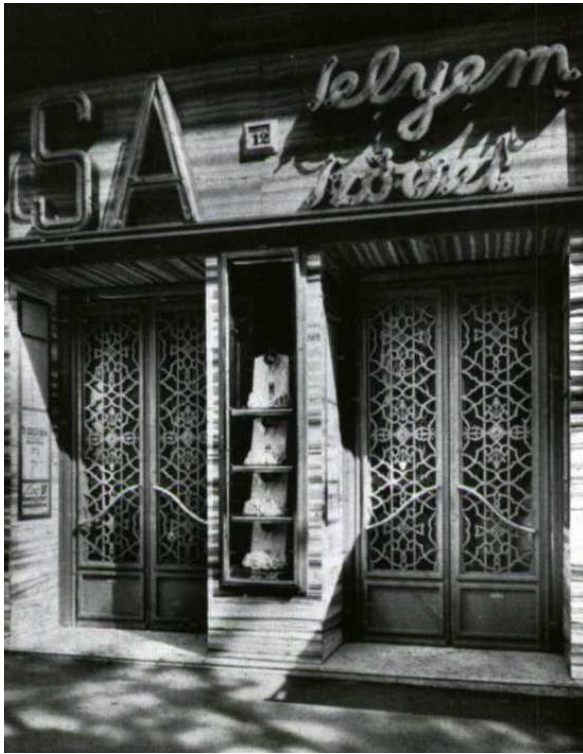
146. kép Budapest, Foncière Biztosító bérháza

WÄLDER GYULA: RÁKÓCZI-ÚTI BÉRHÁZ

EMELETI ALAPRAJZ

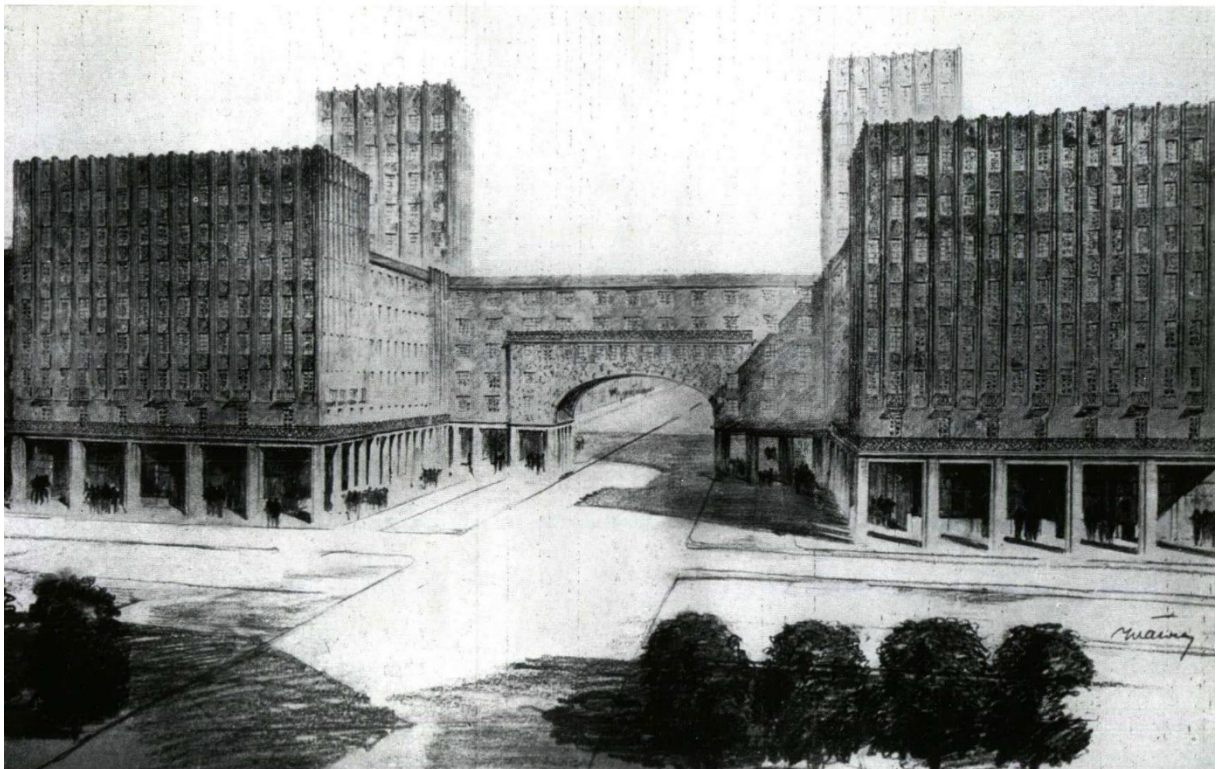
147. kép Budapest, Holitscher-ház, emeleti alaprajz

148. kép Budapest, Holitscher-ház, főbejárat

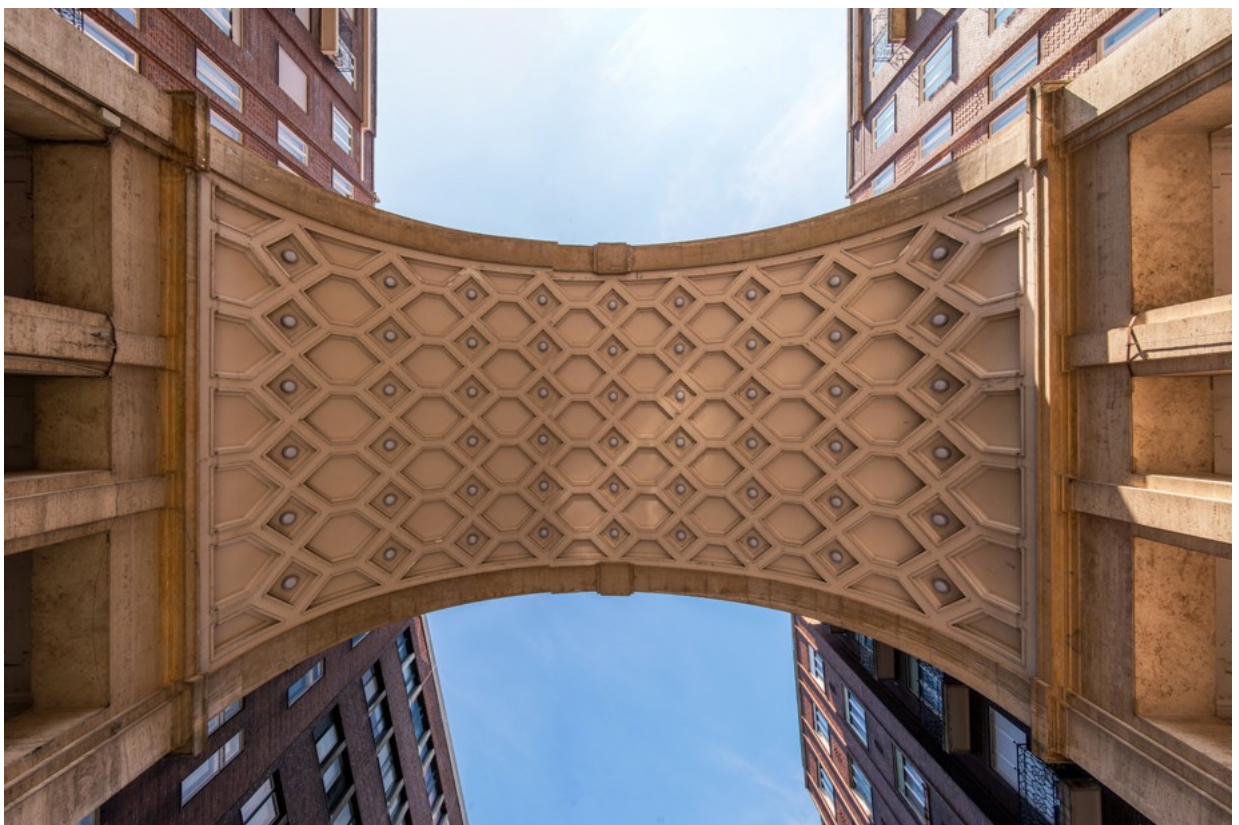
149. kép Budapest, Holitscher-ház

150. kép Budapest, Madách téri házak, tervváltozat

151. kép Budapest, Madách téri épületegyüttes, 1947

152. kép Budapest, Madách tér, FKT székház boltíve

Képek jegyzéke:

1. Wälder Gyula. Wikipédia
2. Akvarell Wälder Gyula gyermekkori rajzfüzetéből, muzsikus. MÉM MDK Wälder-hagyaték 70.011/1/12
3. Akvarell Wälder Gyula gyermekkori rajzfüzetéből, a szombathelyi székesegyház a Wälder-ház kertjéből. MÉM MDK Wälder-hagyaték 70.011/1/15
4. Wälder-karikatúra. Megfagyott Muzsikus, 1937. 27. évf. 1. szám
5. Főúri fürdő terve, Hauszmann-díj. Művészet, 1905. 4. évf. 3. szám
6. Kegyúri templom és paplak, szigorlati terv, 1905. MÉM MDK Radnai-hagyaték 2022.14.28.
7. Gyógyszertár terve. Magyar Építőművészet, 1908. 6. évf. 1. szám
8. Első Győri Takarékpénztár, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1909. 7. évf. 4. szám
9. Magyar Királyi Állami Számvevőszék, pályaterv II. díj. Főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1910. 8. évf. 1. szám
10. Sušak, Erdőhivatal, pályaterv. Főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1910. 8. évf. 12. szám
11. Budapest VIII. Alföldi utca 18. kislakásos bérház. Főhomlokzat. Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329 34725
12. Budapest VIII. Alföldi utca 18. kislakásos bérház, ablak a főhomlokzaton. Paár Eszter Szilvia, 2019.
13. Resicabányai posta, képeslap. Forrás: bedo.hu
14. Balassagyarmat, Palóc Múzeum, I. emeleti és földszinti alaprajz (a képen szereplő felirat hibás). Magyar Építőművészet, 1910. 8. évf. 9. szám
15. Balassagyarmat, Palóc Múzeum, főhomlokzat. Paár Eszter Szilvia, 2022.
16. Balassagyarmat, Palóc Múzeum, díszterem. Paár Eszter Szilvia, 2022.
17. Balassagyarmat, Pénzügyi Palota (ma Rendőrkapitányság), főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
18. Balassagyarmat, Pénzügyi Palota, főhomlokzat. Paár Eszter Szilvia, 2022.
19. Katolikus Plébánia és Magyar Korona Gyógyszertár, főhomlokzat. 1914. 12. évf. 4. szám
20. Balassagyarmat, Katolikus Plébánia és Magyar Korona Gyógyszertár, a főhomlokzat részlete. Paár Eszter Szilvia, 2022.
21. Balassagyarmat, posta. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
22. Balassagyarmat, posta, enteriőr. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
23. Balassagyarmat, posta, főhomlokzat, Paár Eszter Szilvia, 2022.
24. Szombathely, a Czigler Győző és Dvořák Ede által tervezett Kultúrpalota (ma Savaria Múzeum), képeslap. savariamuseum.hu
25. Szombathely, Kultúrpalota (ma Savaria Múzeum), díszterem. Paár Eszter Szilvia, 2019.
26. Szombathely, Dömötör-villa, földszinti és emeleti alaprajz. Építő Ipar – Építő Művészet, 1911. 35. évf. 24. szám
27. Szombathely, Dömötör-villa, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 2014. 12. évf. 4. szám
28. Szombathely, Dömötör-villa, Paár Eszter Szilvia, 2019.

29. Budapest, Wekerletelep, Wä I. típusú társasház képe és alaprajza. Építészeti Kézikönyv I–II., Wekerlei Társaskör Egyesület
30. Budapest, Wekerletelep, Wä II. típusú társasház képe és alaprajza. Építészeti Kézikönyv I–II., Wekerlei Társaskör Egyesület
31. Budapest, Wekerletelep, Wä III. típusú társasház alaprajza. Építészeti Kézikönyv I–II., Wekerlei Társaskör Egyesület
32. Budapest, Wekerletelep, Zoltán utca 15., Wä III. típusú társasház. Paár Eszter Szilvia, 2019.
33. Budapest, Wekerletelep, Kós Károly tér 9., főhomlokzat. Paár Eszter Szilvia, 2019.
34. Budapest, Wekerletelep, Kós Károly tér 9., korlát a lépcsőházban. Paár Eszter Szilvia, 2019.
35. Nagyenyed, zsinagóga, földszinti és emeleti alaprajz. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
36. Nagyenyed, zsinagóga. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
37. Nagyenyed, Bernolák János főhadbiztos háza, alaprajz és főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
38. Nagyenyed, Varga Katalin utca 33., Dobozy-villa. darabanth.com
39. Nagyenyed, Ion Creangă utca 117., Garda-villa. darabanth.com
40. Besztercebánya, Erdőigazgatóság, főhomlokzat részlete. Magyar Építőművészet, 1914. 12. évf. 4. szám
41. Besztercebánya, Erdőigazgatóság, főhomlokzat. bystricoviny.sk
42. Besztercebánya, Erdőigazgatóság, folyosó. bystricoviny.sk
43. Kisvárdai Állami Főgimnázium (ma Bessenyei György Gimnázium), alaprajzok. Magyar Építőművészet, 2014. 12. évf. 4. szám
44. Kisvárdai Állami Gimnázium, főhomlokzat, Magyar Építőművészet, 2014. 12. évf. 4. szám
45. Nyikolaj Petrovics Krasznoz: Belgrád, Földművelésügyi Minisztérium, 1923. Wikimedia Commons
46. Nyikolaj Petrovics Krasznoz: Belgrád, Pénzügyminisztérium, 1928. Wikimedia Commons
47. Jovan és Pavle Ilkić: Belgrád, a Nemzetgyűlés épülete, 1920-1936. Wikimedia Commons
48. Viktor Kovačić: Zágráb, Tőzsdepalota, 1924. Wikimedia Commons
49. Dionis Sunko: Zágráb, Hotel Esplanade, 1925. Wikimedia Commons
50. Jože Plečnik: Ljubljana, Peglezen-ház, 1934. Wikimedia Commons
51. Jože Plečnik: Ljubljana, Hármashíd, 1929-1939. Wikimedia Commons
52. Jože Plečnik: Ljubljana, Žale temető, 1936-1942. Wikipédia
53. Ragnar Östberg: Stockholm, Városháza, 1911-1923. Wikimedia Commons
54. Ivar Tengbom: Stockholm, Gazdaságtudományi Egyetem, 1925-1926. Wikimedia Commons
55. Ivar Tengbom, Stockholm, a Svéd Gyufatröszt székháza, 1926-1928. Wikimedia Commons
56. Edwin Lutyens: London, Midland Bank a Picadilly-n, 1922. Flickr
57. Daniel Burnham és Francis Swales: London, Selfridges Nagyáruház, 1926. Wikipédia
58. Edwin Lutyens: Új-Delhi, Alkirályi Palota (ma Elnöki Rezidencia), 1931. Wikimedia Commons

59. Frank Dorrington Ward: Szingapúr, Legfelsőbb Bíróság (ma Nemzeti Galéria), 1939. Wikimedia Commons
60. Henry Bacon: Washington, Lincoln Emlékmű, 1922. Wikimedia Commons
61. John Russel Pope: Washington, Nemzeti Galéria, 1940. Wikipedia Commons
62. Graham, Anderson, Probst and White: Chicago, Wrigley Building, 1921-1924. Wikimedia Commons
63. John Mead Howells és Raymond M. Hood: Chicago Tribune Tower, 1925. Wikimedia Commons
64. Thielbar & Furgard: Chicago, Jewelers Building, 1924-1926. Wikimedia Commons
65. Budapest, Frigyes Királyi Főherceg tiszti lakóháza, földszinti alaprajz. Budapest Főváros Levéltára XV.17.f.834/309
66. Budapest, Frigyes Királyi Főherceg tiszti lakóháza, nyugati és déli homlokzat. Budapest Főváros Levéltára XV.17.f.834/309
67. Budapest, Frigyes Királyi Főherceg tiszti lakóháza, erkélyrács a második emeleten. Paár Eszter Szilvia, 2022.
68. Budapest, Ganz-Danubius bérház, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám
69. Budapest, Ganz-Danubius bérház, előtér. Thaler Tamás, 2019.
70. Budapest, a Beszkárt székháza, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 2. szám
71. Budapest, a Beszkárt székháza, díszterem részlete. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 2. szám
72. Budapest, Margitszigeti Szálló, bővítés helyszínrajza. Budapest Főváros Levéltára XV.17.d.329.23800/002
73. Budapest, Margitszigeti Nagyszálló bővítése. Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár - Budapest Gyűjtemény
74. Budapest, Wälder-villa, főhomlokzat. fototar.mi.btk.mta.h
75. Budapest, Wälder-villa, lépcsőház. Paár Eszter Szilvia, 2011.
76. Budapest, Quirin-villa, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
77. Budapest, Quirin-villa, interiőr. Paár Eszter Szilvia, 2019.
78. Budapest, Házmán utca 4. MÉM MDK Radnai-hagyaték, 2022.14.19.
79. Budapest, Házmán utca 4., főbejárat. MÉM MDK Radnai-hagyaték, 2022.14.19.
80. Budapest, Ciszterci épületegyüttes, látványterv. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 8-9. szám.
81. Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, magasföldszint alaprajza. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 8-9. szám
82. Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, főhomlokzat. MÉM MDK Wälder-hagyaték 71/437
83. Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium, főbejárat. Gulyás Attila, 2021.
84. Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium (ekkor József Attila Gimnázium) előcsarnoka 1986-ban. Fortepan - Lechner Tudásközpont
85. Budapest, Szent Imre-templom. fototar.mi.btk.mta.hu
86. Budapest, A Szent Imre-templom és a Budai Ciszterci Szent Imre Gimnázium oldalhomlokzata. Gulyás Attila, 2021.
87. Budapest, Szent Imre-templom, főhajó. Gulyás Attila, 2021.

88. Budapest, Szent Imre-templom, a főoltár angyalai még felhelyezésük előtt. MÉM MDK Wälder-hagyaték 71/425
89. A budai ciszterci épületegyüttes meg nem épült rendházának keleti homlokzata. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 8-9. szám.
90. Eger, Hevesmegyei Siketnéma Intézet (ma Mlinkó István Általános Iskola), főhomlokzat. Heves Megyei Levéltár Tt. 184.
91. Hevesmegyei Siketnéma Intézet, főbejárat. Paár Eszter Szilvia, 2014.
92. Eger, Deák Ferenc utcai iskola (ma Szent Imre Katolikus Általános Iskola), főhomlokzat. Heves Megyei Levéltár V-73/b 12.
93. Eger, Deák Ferenc utcai iskola (ma Szent Imre Katolikus Általános Iskola), oldalhomlokzat. Heves Megyei Levéltár V-73/b 12.
94. Eger, Deák Ferenc utcai iskola, főbejárat. Paár Eszter Szilvia, 2014.
95. Eger, az orsolyita rend iskolája és zárdája. Paár Eszter Szilvia, 2014.
96. Eger, az orsolyita rend iskolája és zárdája, főbejárat. Paár Eszter Szilvia, 2014.
97. Eger, Lenkey János Általános Iskola, a főhomlokzat részlete. Paár Eszter Szilvia, 2014.
98. Eger, Lenkey János Általános Iskola, az udvari homlokzat részlete. Paár Eszter Szilvia, 2014.
99. Eger, Lenkey János Általános Iskola, lépcsőház. Paár Eszter Szilvia, 2014.
100. Eger, Polgári Iskola (ma Eszterházy Károly Egyetem Gyakorlóiskolája). Fortepan
101. Eger, Polgári Iskola (ma Eszterházy Károly Egyetem Gyakorlóiskolája), a főhomlokzat középső oromzata. Paár Eszter Szilvia, 2014.
102. Eger, Pénzügyi Palota (ma Kormányablak és Földhivatal), főhomlokzat. Heves Megyei Levéltár Tt. 182.
103. Eger, Pénzügyi Palota (ma Kormányablak és Földhivatal). gallery-hungaricana.hu
104. Eger, Pénzügyi Palota (ma Kormányablak és Földhivatal), déli fölépcsőház. Paár Eszter Szilvia, 2014.
105. Eger, Korona Szálló (ma Park Hotel), látványterv. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
106. Eger, Korona Szálló, a szombathelyi Dömötör-villáról már ismert figurális díszítés. Fortepan
107. Eger, Korona Szálló, kovácsoltvas zászlótartó a főhomlokzaton. Paár Eszter Szilvia, 2014.
108. Eger, posta. Paár Eszter Szilvia, 2014.
109. Eger, posta, ablakrács a főhomlokzaton. Paár Eszter Szilvia, 2014.
110. Eger, Szent Ferenc Otthon. Ferences Közlöny, 1925. 5. évf. 7. szám
111. Eger, Szent Ferenc Otthon (ma Civil Közösségek Háza). egerinfo.com
112. Gyöngyös, Grüssner-villa, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1922. 22. évf. 1-3. szám
113. Gyöngyös, Grüssner-villa, kerti homlokzat. Magyar Építőművészet, 1922. 22. évf. 1-3. szám
114. Gyöngyös, Grüssner-villa. Paár Eszter Szilvia, 2019.
115. Gyöngyös, Magyar Nemzeti Bank és tűzoltó laktanya, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám.

116. Gyöngyös, Magyar Nemzeti Bank és tűzoltó laktanya, tűzoltóság. Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám.
117. Gyöngyös, a tűzoltó laktanya főhomlokzata. Paár Eszter Szilvia, 2019.
118. Gyöngyös, víztorony, Paár Eszter Szilvia, 2020.
119. Debrecen, Szent Anna-székesegyház, főhajó. Forrás: Wikimedia Commons
120. Miskolc, Zenepalota, főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám
121. Miskolc, Zenepalota, oszlopfő. Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám
122. Szeged, Polgári Iskola, (ma Szegedi Tudomány Egyetem Juhász Gyula Gyakorló Általános Iskolája), főhomlokzat. Paár Eszter Szilvia, 2016.
123. Szeged, Szűz Máriát ábrázoló szobor a szegedi Polgári Iskola főhomlokzatán. Paár Eszter Szilvia, 2016.
124. Szeged, Polgári Iskola, keleti bejárat. Paár Eszter Szilvia, 2022.
125. Budakeszi, zárda és leányiskola (ma Prohászka Ottokár Katolikus Gimnázium), főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 2. szám
126. Budakeszi, zárda és leányiskola, kápolna. Paár Eszter Szilvia, 2022.
127. Szófia, Magyar Követségi Palota, főhomlokzat. MÉM MDK Wälder-hagyaték 71/434a
128. Szófia, Magyar Követségi Palota, főbejárat. Magyar Építőművészet, 1927. 27. évf. 8-9. szám
129. Nyíregyháza, Katolikus Bérpalota. nyiregyhaza.hu
130. Szombathely, Szent Márton-templom bővítésének terve. Vas Megyei Levéltár, V.173.c
131. Szombathely, Szent Márton-templom. Paár Eszter Szilvia, 2019.
132. Szombathely, Domonkos Kultúrház (ma a baptista gyülekezet otthona), alaprajzok és metszet. Vas Megyei Levéltár V.173.c
133. Szombathely, Domonkos Kultúrház. Paár Eszter Szilvia, 2019.
134. Borsodnádasd, Jézus Szíve-templom. MÉM MDK Wälder-hagyaték 71/431 verző
135. 140. kép Borsodnádasd, Jézus Szíve-templom, oltár. MÉM MDK Wälder-hagyaték 71/431
136. Szeged, Dóm tér II. díjas pályázati terve. Magyar Építőművészet, 1928. 28. évf. 2. szám
137. Mezőnyárád, Szűz Mária keresztények segítsége-templom főhomlokzat. Magyar Építőművészet, 1926. 26. évf. 2. szám
138. Mezőnyárád, Szűz Mária keresztények segítsége-templom, főhomlokzat. fototar.mi.btk.mta.hu
139. Nyíregyháza, ferences együttes látványterve. Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei Levéltár V. B. 83. III. 7. d.
140. Nyíregyháza, ferences rendház. emlekjelek.hu
141. Budapest, Napraforgó utca 2. fototar.mi.btk.mta.hu
142. Budapest, Hármashatár-hegy, Nemzeti Panteon, alagsor alaprajza. BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény 26750.1
143. Budapest, Hármashatár-hegy, Nemzeti Panteon, távlati kép. BTM Kiscelli Múzeum, Építészeti Gyűjtemény 26750.7
144. Balatonszemes, Fürdőegyesületi Vigadó. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám

145. Balatonszemes, Fürdőegyesületi Vigadó a Balaton felől. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
146. Budapest, Foncière Biztosító bérháza. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
147. Budapest, Holitscher-ház, emeleti alaprajz. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
148. Budapest, Holitscher-ház, főbejárat. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
149. Budapest, Holitscher-ház. Gulyás Attila, 2021.
150. Budapest, Madách téri házak, tervváltozat. Magyar Építőművészet, 1937. 36. évf. 9-12. szám
151. Budapest, Madách téri épületegyüttes, 1947. Fortepan
152. Budapest, Madách tér, FKT székház boltíve. Gulyás Attila, 2021.